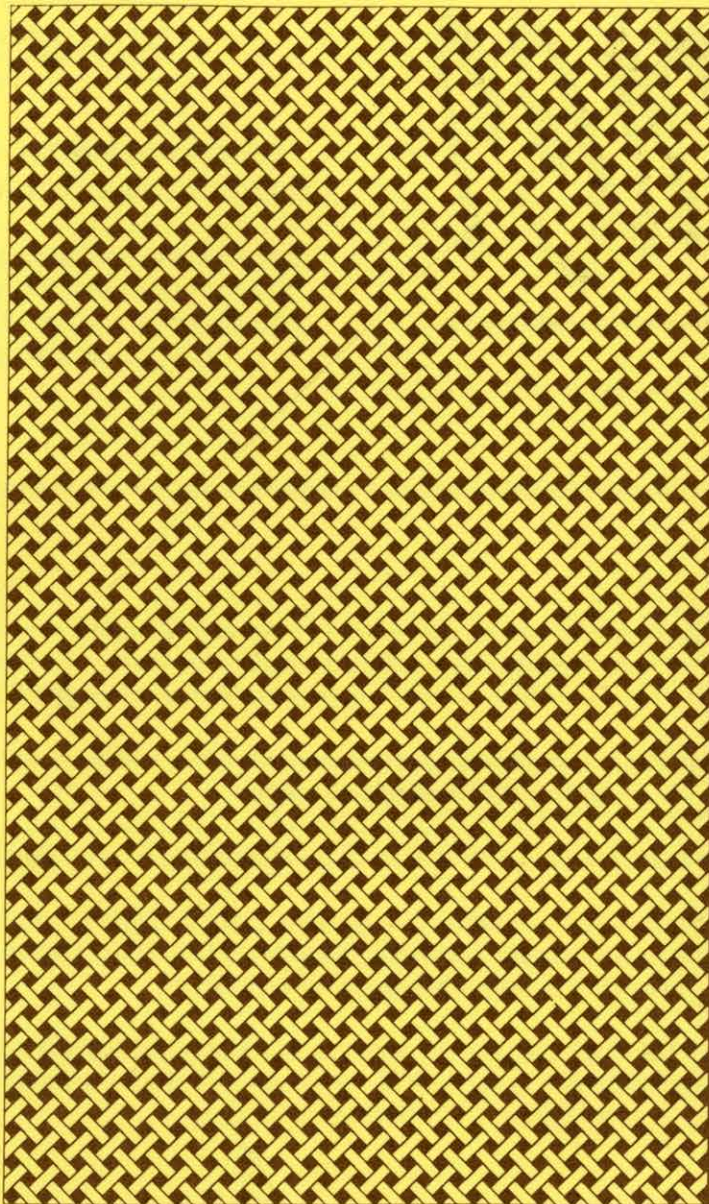

FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

1996
4

A tartalomból:

A magyar könyvtári szaksajtó története 1.r. (1876-1946)

Magyar könyvtári folyóiratok regisztráltsága külföldi adatbázisokban

Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban

Könyvtáraink az elektronizáció és a hálózatok világában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK
FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANC9

nevű könyvtártudományi
folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min.
512 kbyte központi táru PC XT/AT
számítógép és a Micro-ISIS program
min. 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft.** Az **aktualizálást** lemezen vagy az IIF "PETRA" szolgáltatás útján szállítjuk negyedévenként. Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Új FOLYAM
6. (42.) ÉVFOLYAM
1996. 4. SZÁM

Főszerkesztő:

Kovács Emőke

Főszerkesztő-he lyettes:

Kovács Katalin

Szerkesztők:

Feimer Ágnes
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:

Posta Éva

Szerkesztőség:

OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota
F épület 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:

Negyedévenként
Ára: 400,- Ft + postaköltség
Éves előfizetési díj:
1500,- Ft + postaköltség
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:

az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: ív terjedelemben
Munkaszám:

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

*A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik;
nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.*

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen

Referativnyj Žurnal. Informatika

Informatics Abstracts

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Index

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Przegląd Biblioteczny

Sciences de l'information documentation

Tartalom

Abstracts	
Inhaltsangaben	578
A magyar könyvtári szakajtó vázlatos története 1. Rész (1876-1946) POGÁNY György	585
25 éves a magyar könyvtárügy angol nyelvű referáló lapja FEIMER Ágnes - RÁCZ Ágnes	597
Magyar könyvtártudományi folyóiratok a könyvtár- és információtudományi adatbázisokban MURÁNYI Péter	604
Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban BARLAI Róbert - CSAPÓ Edit	611
A Pécsi Egyetemi Könyvtár stratégiai terve SONNEVEND Péter	623
Könyvtáraink az elektronizáció és a hálózatok világában KOKAS Károly	630
Gutenberg a szupersztrádán M. FÜLÖP Géza	637
Néhány megjegyzés <i>Bényei Miklós: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia ötven éve c. dolgozatához</i> HERMAN Ákos	643

Kitekintés

- A globális információs infrastruktúra lesz-e a jövő könyvtára?
Esettanulmány Közép- és Kelet-Európa példáján** 647
BORGMAN, Christine (Ford.: Hegyközi Ilona)
- A katalogizálás átszervezése a Kongresszusi Könyvtárban és
a magyar katalogizáló „kommandó”** 657
HORCHLER, Gabor (Ford.: Mándy Gábor)
- A NEW-YORK-i Tájékoztató és Kutató Könyvtári Szolgálat (METRO)** 663
DEBRECZENI Zsuzsa
- Nemzeti könyvtári funkció és egyetemi könyvtárak Dániában.
Egy tanulmányút tapasztalatai** 666
KOLTAY Tibor
- Donátorok a digitális korszakban** 670
BÁNKESZI Lajosné

Könyvszemle

- Irányelvek a nemzeti könyvtári szolgáltatások jogi szabályozására
LOR, Peter: Guidelines for legislation for national library services.
Provisional version** 673
(Ism.: Tóth Erzsébet)
- Kritikus szemmel a gyerekkönyvekről
Evaluating children's books: A critical look: Aesthetic, social and
political aspects of analyzing and using children's books.** 675
Ed. Betsy Heame, Roger Sutton
(Ism.: Kovács Katalin)
- Művek - befogadás
KAMARÁS István: Olvasatok** 677
(Ism.: W. Péterfi Rita)

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	685
Könyvtár- és tájékoztatásügy	687
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	703
Munkafolyamatok és szolgáltatások	717
Tájékoztatási rendszerek	734
Vezetés, irányítás	748
Felhasználók és használat	753
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	758
Könyvtárgépesítés, könyvtárápület	762
Kapcsolódó területek	764

**A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Feimer Ágnes**

A szám szerzői, közreműködői: BARLAI Róbert (Külkereskedelmi Főiskola, Bp.), BÁNKESZI Lajosné (OSZK), CSAPÓ Edit (OSZK KMK), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), HEGYKÖZI Ilona (Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Bp.), HERMAN Ákos (OMIKK), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOKAS Károly (JATE Központi Könyvtár, Szeged), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtár), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KÖVENDI Dénes (OSZK KMK), LUKÁCSNÉ VARGA Judit (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem), MÁNDY Gábor (FSZEK), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), MURÁNYI Péter (OSZK KMK), NOVÁK István (OSZK KMK), PAPP István (FSZEK), RÁCZ Ágnes (OSZK KMK), SONNEVEND Péter (JPTE, Központi Könyvtár, Pécs), TÓTH Erzsébet (OSZK KMK)

ABSTRACTS INHALTSANGABEN

An outline of the history of Hungarian library journals. Part 1. (1876-1946)

POGÁNY György

The article surveys technical literature from the point of view of librarianship and library policy. Part 1. covers the period between 1876, the issue of Magyar Könyvszemle (Hungarian Book Review), and 1946. In other countries the issue of a journal in the field of librarianship was usually followed by the foundation of the library association together with the start of the training of librarians. In Hungary the publication of journals came first, more or less in the same period as foreign periodicals, indicating the level of Hungarian science and librarianship as well. Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Bulletin of Museums and Libraries) was started in the first years of the century, and was followed by Könyvtári Szemle (Library Review). The situation after the war and the revolutions was favourable neither for library journals, nor for librarianship. The lack of financial resources had constantly presented problems, and led to the ceasing of journals. By the 1930s – after a few years suspension – only Hungarian Book Review was left. The reorganised journal was bound to the Association of Hungarian Librarians and Archivists, formed in 1935. The traditional profile of Hungarian Book Review, focusing on the history of books and culture, was transformed, and new topics were involved (press history, documentation, classification, cataloguing, public libraries, local history collections, etc.). The successful period of the journal, starting in 1937, proved that Hungarian librarianship had become more articulate, and some important institutions emerged. In 1944-45 the journal existed still, but from 1947 on its chances of survival diminished with political changes and the lack of money. After the disappearance of Hungarian Book Review, Hungarian librarianship was left without an organ for some years. (pp. 585-596)

25 years of the English language abstracting journal of Hungarian librarianship

FEIMER Ágnes – RÁCZ Ágnes

Documentation in librarianship, based on the collection of the Special Library of Librarianship was one of the most important tasks of the Centre for Library Science and Methodology founded in 1959. The threefold system of information on librarianship in Hungary had developed by the early 70s: it gave a complete coverage of Hungarian library literature (A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája=Bibliography of Hungarian Library Literature), it offered abstracts of a selection of foreign articles in librarianship (Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom=Library and Documentation Literature, today „From foreign journals” in Könyvtári Figyelő). The third branch was information on Hungarian librarianship for foreign experts. In the 1960s this role was performed by the bibliography entitled „Gyorstájékoztató a magyar könyvtártudományi irodalomról” with titles and annotations translated into English, German and Russian. Later more exhausting abstracts replaced annotations presenting Hungarian specialities for foreigners better. In 1972, a vivid year in international librarianship (IFLA conference in Budapest, FID congress, Hungarian-Soviet seminar in Budapest), the abstracting journal entitled Hungarian Library and Infor-

mation Science Abstracts (HLISA) was started in order to inform foreign colleagues of Hungarian achievements. 2637 abstracts have been included in the journal for 25 years, about 10% of all the books and articles issued. Annually 100-120 journal articles and monographs were processed, and a selection of them was abstracted as well. Subject headings enhance retrieval. Once a year the issues are supplemented by an alphabetic and subject index. The publication has been edited electronically since 1990. The abstracting journal is an invaluable exchange material for the special library's acquisition. It is sent to 220 institutions in 53 countries. It also contributes to the information supply of foreign librarians visiting the national library. (pp. 597-603)

Hungarian journals of librarianship in library and information science databases

MURÁNYI Péter

The author has analysed the occurrence of two Hungarian national journals Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT, Scientific and Technical Information) and Könyvtári Figyelő (KF, Library Review) in the databases ISA (Information Science Abstracts) and LISA (Library Information Science Abstracts). In the 1970s ISA used to cover the abstracts of these journals regularly. Articles of KF had been left out since 1979, and those of TMT have been neglected since 1989. What is more, no Hungarian language article were included. The occurrence of the two journals is somewhat better in LISA. LISA contained 1545 Hungarian entries in the 1990s, of which 604 came from TMT, 533 from KF, and the rest from other resources. In the 1980s topics interesting at an international level were preferred (such as information science, automation, management). In the 1990s abstracts of the major articles were in fact included without selection. (pp. 604-610)

Possibilities of organisational development in county libraries

BARLAI Róbert – CSAPÓ Edit

The structure of the Hungarian public library system has followed the pattern established in the 1950s up till now. Libraries are lead by one manager with a deputy and an economic leader. Later in the integrated organisation, suggested to libraries by the Centre for Library Science and Methodology, professional duties were carried out by better trained staff in a simultaneous system. Only those in leading positions could get higher salary, therefore the organisation was divided into subunits, groups with group leaders managing them. First these units comprised no more than 10% of the organisations. By now they represent 30%. As market economy emerged, existing structures had to be reviewed from the point of view of being economical and effective. The authors have carried out investigations with organisation developmental methods, revealing hidden human relations, the innovative capacity of the organisation, the involvement of staff, and the performance of the management in five county libraries. Conflicts within the organisation were analysed by the FITO-B test, and factors reducing the effectiveness of

work were discussed in small groups. There was not any library in which reforms had been initiated by the staff or middle management, and top managers induced changes only exceptionally. The survey has shown that managers do not implement the achievements of modern management theory, and the delegation of authority is only formal. Top managers are responsible for the establishment of organisational strategies, and are responsible not only for the maintenance of external relations but also for internal professional operation as well. (pp. 611-622)

Strategic plan of the Pécs University Library

SONNEVEND Péter

For the past ten years the number of students at Pécs University increased with 50%, that of university library staff decreased with 15-20%, and the acquisition budget of the central library became half of what it had been. In such a situation it is important to reformulate the goals. Pécs University is determined to become one of the three leading universities of Hungary. It is impossible without the increase of the level of the university library. The library needs a modern integrated system in order to be able to perform its tasks as a major library collection of the Trans-Danube region. It would improve the book provision of faculties if a central storage library were organised. The library is dissected: of six units four perform independent processing. To speed up of retrospective cataloguing, the extension of the computer network, professional training and further training are indispensable. Foreign examples and relations help a lot in the development, however, it remains an illusion without financial support. (pp. 623-629)

Our libraries in the electronic and networked world

KOKAS Károly

Based on a survey of the computerisation of Hungarian libraries, possible developments are outlined, while the difficulties of automation emerging now are also mentioned. For the past 4-5 years integrated systems appreciated in the international market have appeared in Hungary. Support from the National Information Infrastructure program (among others) has also improved the conditions of computerisation of libraries. Difficulties: the internal structure of the library to be computerised has to be considered again, and the purchase of hardware and software has to be prepared in a manner different from former experiences. Integrated systems have to match the network structure of their wider environment as well. Cooperation may take the form of shared cataloguing, central record distribution, or a national union catalogue named „közékat” being developed. (Today catalogues of Voyager can be searched.) A national CD-ROM network has to be developed. The Hungarian Electronic Library is working; INTERNET is used extensively. However, the support of the Hungarian Homepage required more attention from librarians. It is positive that there have been considerable developments in libraries so far as network installation and attachment to international systems are con-

should be joined in a national information system in the future. (pp. 630-636)

Gutenberg on the superhighway

M. FÜLÖP Géza

Thinking of the future of books and libraries in the age of electronic data storage it can be assumed that the fate of paper-based, printed media will be varied. An increasing amount of information in sciences, technology and economics will appear in digitised form, however in the case of social sciences and literature it is difficult to imagine a piece of philosophy or a drama by Shakespeare to be read on a CD-ROM. Where the digitised form proves to be suitable, it will replace its printed ancestors. It is not to be worried about. What is frightening, is the spread of illiteracy characterising highly developed countries. The more visual effects (such as television, video, computers) youngsters are exposed to, the less they read, thus reading will become more and more difficult for them, therefore they require stronger and stronger visual stimuli. The librarian, able to find her way through the bulk of computerised information, and capable of structuring these pieces of information, will always be needed. (pp. 637-642)

Contribution to the article of Miklós Béneyi in the previous issue of Könyvtári Figyelő

HERMAN Ákos

(pp. 643-645)

Abroad

BORGMAN, Christine: Will the global information infrastructure be the library of the future? Central and Eastern Europe as a case example

(Transl.: Hegyközi Ilona)(pp. 647-656.)

HORCHLER, Gabor: Reorganisation of cataloguing at the Library of Congress and the work of the Hungarian Swat team.

(Transl.: Mándy Gábor)(pp. 657-662.)

DEBRECZENI Zsuzsa: The New York Reference and Research Library Service (METRO)

(pp. 663-665.)

KOLTAY Tibor: National library functions and university libraries in Denmark. Experiences of a study tour.

(pp. 666-669.)

BÁNKESZI Lajosné: Donators in the digital age

(pp. 670-671.)

Book reviews

Guidelines for legislation for national library services.

LOR, Peter: Guidelines for legislation for national library services. Provisional version.

(Rev.: Tóth Erzsébet)(pp. 673-674.)

A critical look on children's books.

Evaluating children's books: A critical look: Aesthetic, social and political aspects of analysing and using children's books. Ed. Betsy Heame, Roger Sutton.

(Rev.: Kovács Katalin)(pp. 675-677.)

Books and their interpretations.

KAMARÁS István: Olvasatok

(Rev.: W. Péterfi Rita)(pp. 677-678.)

Selected accession list of the Library Science Library

(pp. 679-683.)

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 685-767.)

INHALTSANGABEN

Kurze Geschichte der ungarischen bibliothekarischen Fachpresse. Teil 1

POGÁNY György

Dieser Beitrag gibt einen Überblick über die Geschichte der Fachpresse von 1876 (dem Erscheinungsjahr der Zeitschrift „Magyar Könyvszemle“) bis 1946, aus dem Gesichtspunkt des Bibliothekswesens und der Bibliothekspolitik. Es war charakteristisch für andere Länder, dass nach dem Erscheinen der ersten Fachzeitschrift der Bibliothekarverein gegründet, und danach mit der Ausbildung von Bibliothekaren begonnen wurde. Die erste ungarische bibliothekarische Fachzeitschrift erschien ungefähr zur gleichen Zeit als die ähnlichen Fachzeitschriften im Ausland. Das kennzeichnet das hohe Entwicklungsniveau des wissenschaftlichen Lebens und des Bibliothekswesens in Ungarn. In den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts begann die „Múzeumi és Könyvtári Ér-

tesítő”, später die „Könyvtári Szemle“ zu erscheinen. Nach dem Krieg und den Revolutionen war die Lage weder für die Bibliothekszeitschriften, noch für das Bibliothekswesen günstig. Finanzielle Schwierigkeiten haben fortlaufend Probleme verursacht und zum Einstellen der Zeitschriften geführt. Zu den 30-er Jahren – nach einer vorübergehenden Pause – konnte nur die „Magyar Könyvszemle“ bestehenbleiben. József Fitz, der Generaldirektor der Széchényi Nationalbibliothek hat die Zeitschrift erneuert, und ihre Angelegenheiten mit dem 1935 gegründeten Verein Ungarischer Bibliothekare und Archivare verbunden. Das traditionelle buch- und kulturgeschichtliche Profil der „Magyar Könyvszemle“ wurde mit den folgenden Themen erweitert: Pressegeschichte, Dokumentation, Klassifikation, Katalogisierung, Volksbibliotheken, ortskundliche Sammlungen usw. Von 1937 begann eine erfolgreiche Periode für die Zeitschrift, das ungarische Bibliothekswesen wurde nämlich übersichtlich, einige wichtige Institutionen wurden gegründet. In den Jahren 1944-45 konnte die Zeitschrift noch erscheinen, aber von 1947 haben die politischen Veränderungen und die Geldknappheit die Aussichten ihres Bestehenbleibens weiter verschlechtert. Nach der Verkümmern der „Magyar Könyvszemle“ blieb das ungarische Bibliothekswesen für einige Jahre ohne Fachpresse. (S. 585-596)

Das englischsprachige Referateblatt des ungarischen Bibliothekswesens ist 25 Jahre alt FEIMER Ágnes – RÁCZ Ágnes

Bibliothekswissenschaftliche Dokumentation – aufgrund der Sammlung der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft – war eine der wichtigsten Aufgaben der 1959 gegründeten Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik in Ungarn. Zu Beginn der 70-er Jahre hat sich das dreistufige System der Information zur bibliothekswissenschaftlichen Fachliteratur entfaltet: 1. die ungarische Literatur zur Bibliothekswissenschaft wird völlig nachgewiesen („A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája“), 2. eine Auswahl der Beiträge der ausländischen Zeitschriften wird referiert (früher im Referateblatt „Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom“, heute: im Teil „Aus ausländischen Zeitschriften“ der Zeitschrift „Könyvtári Figyelő“), 3. auch die ausländischen Kollegen bekommen Auskunft über das ungarische Bibliothekswesen. In den 60-er Jahren wurden die Titel in der ungarischen Fachbibliographie („Gyorstájékoztató a magyar könyvtári szakirodalomról“) ins Englische, Deutsche und Russische übersetzt und in diesen Fremdsprachen annotiert. Später wurden für diese Zwecke mehr ausführliche, die speziellen Züge des ungarischen Bibliothekswesens beleuchtende inhaltliche Auszüge zusammengestellt. Im Jahre 1972, als in Ungarn viele internationale Fachkonferenzen gab (IFLA-Konferenz, FID-Kongress, ungarisch-sowjetisches Seminar), hat die Zentralstelle mit der Herausgabe eines Referateblattes unter dem Titel „Hungarian Library and Information Science Abstracts“ (HLISA) begonnen, um die ausländischen Kollegen über die ungarischen Ergebnisse zu informieren. In den vergangenen 25 Jahren hat die Zeitschrift 2637 Referate veröffentlicht, über etwa 10% der in Ungarn veröffentlichten Bücher und Zeitschriftenartikel zum Thema Bibliotheken, Dokumentation und Information. Pro Jahr enthält das Referateblatt etwa 100-120 Referate von Monographien und Zeitschriftenartikeln. Neben den Referaten finden die Leser

Schlagwörter für ihre Orientierung, und einmal im Jahr wird ein alphabetisches und Sachregister veröffentlicht. Von 1990 wird das Blatt computergestützt editiert. Das Referateblatt ist ein wertvolles Tauschmaterial in der Erwerbung der Fachbibliothek, es wird an 220 Tauschpartner in 53 Ländern zugeschickt. HLISA unterstützt mit Informationen auch die ausländischen Kollegen, die die Nationalbibliothek besuchen. (S. 597-603)

Ungarische bibliothekswissenschaftliche Zeitschriften in den Datenbanken zu Bibliotheks- und Informationswissenschaft MURÁNYI Péter

Der Verfasser hat es untersucht, wie oft die Artikel von den zwei zentralen ungarischen bibliothekswissenschaftlichen Fachzeitschriften, „Tudományos és Műszaki Tájékoztatás“ (TMT) und „Könyvtári Figyelő“ (KF) in den Datenbanken ISA (Information Science Abstracts) and LISA (Library and Information Science Abstracts) vorkommen. ISA hat in den 70-er Jahren die englischsprachigen Zusammenfassungen dieser Zeitschriften regelmässig übernommen. Von 1979 an enthält sie keine Artikel aus KF, von 1989 an keine Artikel aus TMT, sogar gar keine ungarischsprachige Artikel. Diese Zeitschriften figurieren aber öfter in LISA. In den 90-er Jahren hat LISA 1545 ungarische Einträge veröffentlicht, davon 604 stammen aus TMT, 533 aus KF, die anderen aus anderen Quellen. In den 80-er Jahren haben die Redakteure die auch international interessanten Themen bevorzugt (Informationswissenschaft, Automatisierung, Management), während in den 90-er Jahren haben sie die inhaltlichen Zusammenfassungen praktisch aller wichtigster Beiträge übernommen. (S. 604-610)

Möglichkeiten der Organisationsentwicklung in den ungarischen Komitatsbibliotheken BARLAI Róbert – CSAPÓ Edit

Das System der Öffentlichen Bibliotheken in Ungarn verfolgt auch heute das Schema der 50-er Jahre. Für ihre Leitung sind eine einzige Person, ihr Stellvertreter und ein Wirtschaftsfachmann verantwortlich. In der auf die Initiative der Zentralstelle für Bibliotheks- und Informationswissenschaft eingeführten integrierten Organisation wurden die mehr anspruchsvollen Arbeiten simultan, durch qualifizierte Mitarbeiter verrichtet. Da höhere Löhne nur für die leitenden Mitarbeiter bezahlt werden konnten, wurde die Organisation auf Gruppen mit Gruppenleiter weiteraufgeteilt. Am Anfang haben diese Einheiten weniger als 10% der Organisation ausgemacht, heute aber schon etwa 30%. Nach dem Erscheinen der Marktwirtschaft wurde es unvermeidbar, die bestehenden Strukturen aufgrund Wirtschaftlichkeit und Effizienz zu revidieren. Die Verfasser haben Untersuchungen mit Methoden der Organisationsentwicklung durchgeführt, und in fünf Komitatsbibliotheken die verborgenen menschlichen Beziehungen, die Innovationsfähigkeit der Organisation, die Mobilität der Mitarbeiter, die Arbeit der Management ausgewertet. Mit dem FIRO-B Test haben sie auch die Konflikte in der Organisation analysiert, und in kleinen Gruppen auch

über die Faktoren Fragen gestellt, die die Effizienz der Arbeit vermindern. Reformen wurden in keiner Bibliothek von den Mitarbeitern oder den mittleren Leitern initiiert, die höheren Leiter haben Veränderungen nur als Ausnahme eingeführt. Die Untersuchung hat festgestellt, dass die Leiter die modernen leitungstheoretischen Kenntnisse nicht in Anspruch nehmen, und dass die Machtverteilung formell ist. Die Entwicklung der Organisationsstrategie gehört zu den Aufgaben des höheren Leiters, der neben den auswärtigen Beziehungen auch für die interne, berufliche Operation Verantwortung trägt. (S. 611-622)

Strategischer Plan der Universitätsbibliothek zu Pécs

SONNEVEND Péter

Einige statistische Daten aus der Universität zu Pécs: in zehn Jahren hat sich die Zahl der Studenten 1,5-fach vergrößert, die Zahl der Bibliothekare in der Universitätsbibliothek um 15-20% vermindert, und das Erwerbungsset der Zentralbibliothek ist zur Hälfte zurückgefallen. In dieser Lage ist es wichtig, die Ziele wiederzuformulieren. Die Universität zu Pécs bestrebt sich, zu den ersten drei Universitäten des Landes zu gehören. Dazu ist auch die Erhöhung des Niveaus der Universitätsbibliothek notwendig. Die Bibliothek benötigt ein modernes, integriertes EDV-System, um den Aufgaben der grössten bibliothekarischen Sammlung in Transdanubien gerecht werden zu können. Die Gestaltung einer gesamtuniversitären Speicherbibliothek würde die Buchversorgung der Fakultäten wesentlich verbessern. Die Bibliothek funktioniert zergliedert, aus ihren sechs Einheiten wird selbständige Katalogisierung und Sacherschliessung an vier Stellen geführt. Es wäre wichtig, die retrospektive Katalogisierung zu beschleunigen, das Computernetz zu erweitern, mit der beruflichen Aus- und Weiterbildung sogar an Ort und Stelle zu beginnen. Ausländische Beispiele und Beziehungen helfen viel in den Entwicklungen, aber ohne finanzielle Unterstützung bleiben alle Pläne nur Illusionen. (S. 623-629)

Ungarische Bibliotheken in der Welt der Elektronisierung und der Netze

KOKAS Károly

Der Beitrag skizziert die Entwicklungsmöglichkeiten aus der Lage der Computerisierung von ungarischen Bibliotheken herausgehend, und erwähnt auch die Probleme der Automatisierung. In den letzten 4-5 Jahren erschienen in Ungarn die integrierten Systeme, die sich am internationalen Markt schon einen Namen geschaffen haben. Mit der Unterstützung des Nationalen Programms für die Entwicklung der Informationsinfrastruktur haben sich die Grundlagen der Automatisierung weiter verbessert. Die neuralgischen Punkte sind die folgenden: vor der Automatisierung soll die interne Struktur der Bibliothek überdacht werden, und der Kauf von Hardware und Software soll anders als früher vorbereitet werden. Die integrierten Systeme sollen sich auch an die Netzstruktur ihrer weiteren Umgebung anpassen. Die Zusammenarbeit kann als verteilte Katalogisierung oder zentrale Rekordversorgung erfolgen. Mit dem jetzt entwickelten nationalen Zen-

tralkatalog „KözEiKat“ können zur Zeit die Voyager-Kataloge abgefragt werden. Es wäre notwendig, ein nationales CD-ROM-Netz zu gestalten. Die Ungarische Elektronische Bibliothek arbeitet schon, Internet-Benutzung ist weit verbreitet, aber Bibliothekare sollten der Ungarischen Homepage mehr Unterstützung gewähren. Die einzelnen Bibliotheken haben bedeutende Entwicklungen im Netzausbau und im Anschluss an internationale Systeme durchgeführt. Aus den lokalen Systemen sollte man aber bald ein nationales Informationssystem ausbilden. (S. 630-636)

Gutenberg auf der Datenautobahn

M. FÜLÖP Géza

Wenn man im Zeitalter der elektronischen Datenspeicherung über die Zukunft der Bücher und der Bibliothek nachdenkt, kann man behaupten, dass sich das Schicksal der einzelnen, papierbasierten, gedruckten Informationsträger verschieden gestalten wird. Ein sich vergrößernder Anteil der naturwissenschaftlichen, technischen und wirtschaftlichen Informationen erscheint in digitalisierter Form, aber im Falle der Sozialwissenschaften und Belletristik ist es schwer, uns vorzustellen, dass jemand philosophische Werke oder Shakespeare auf CD-ROM lesen sollte. Wo sich die digitalisierte Form beweist, dort wird sie an die Stelle ihres gedruckten Vorgängers treten. Sorgen wird aber nicht das verursachen, sondern die Verbreitung des Analphabetentums, der in den entwickelten Ländern schon charakteristisch ist. Um so mehr visuelle Einflüsse (Fernsehen, Video, Computer) die jungen Leute bekommen, desto weniger werden sie lesen. Dadurch wird für sie das Lesen noch schwerer werden, und sie werden noch mehr visuelle Reize brauchen. Bibliothekare werden immer benötigt werden, weil sie sich in der enormen Menge der computerisierten Informationen orientieren und diese systematisieren können. (S. 637-642)

Anmerkungen zum Beitrag von Miklós Bényei in der vorherigen Nummer der Zeitschrift

HERMAN Ákos

(S. 643-645)

Ausblick

BORGMAN, Christine: Will the global information infrastructure be the library of the future? Central and Eastern Europe as a case example. (Wird die globale Informationsinfrastruktur als die Bibliothek der Zukunft dienen? Der Fall von Mittel- und Osteuropa als Beispiel

(Übers.: Hegyközi Ilona) (S. 647-656)

HORCHLER, Gabor: Reorganization of cataloging at the Library of Congress and the work of the Hungarian Swat team. (Die Reorganisation von Katalogisierung in der Kongressbibliothek und die Arbeit des ungarischen „Katalogisierungskommandos“.)
(Übers.: Mándy Gábor) (S. 657-662)

DEBRECZENI Zsuzsa: Das New Yorker Bibliothekservice für Information und Forschung (METRO)
(S. 663-665)

KOLTAY Tibor: Die Funktionen der Nationalbibliothek und die Universitätsbibliotheken in Dänemark. Erfahrungen einer Studienreise
(S. 666-669)

BÁNKESZI Lajosné: Donatoren im digitalen Zeitalter
(S. 670-671)

Buchbesprechungen

Richtlinien zur rechtlichen Regelung der Dienstleistungen der Nationalbibliothek.
LOR, Peter Johan: Guidelines for legislation for national library services. Provisional version.
(Rez.: Tóth Erzsébet) (S. 673-674)

Mit kritischen Augen über Kinderbücher. Evaluating children's books: A critical look. Aesthetic, social and political aspects of analyzing and using children's books. Ed. Betsy Heame, Roger Sutton.
(Rez.: Kovács Katalin) (S. 675-677)

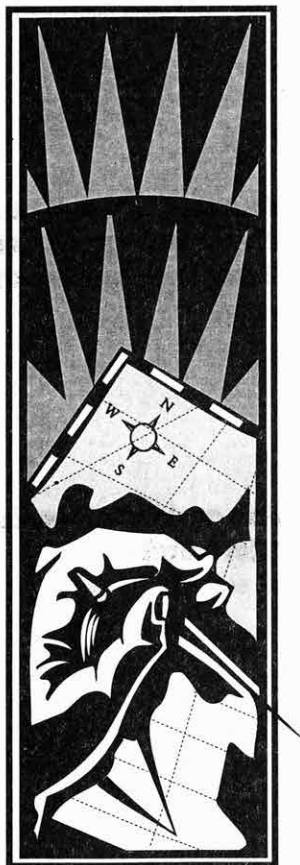
Bücher und ihre Interpretationen. KAMARÁS István: Olvasatok.
(Rez.: W. Péterfi Rita) (S. 677-678)

Auswahl aus den ausländischen Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft
(S. 679-683)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)
(S. 685-767)

VOYAGER

A LEGBIZTONSÁGOSABB NAVIGÁTOR A KÖNYVEK TENGERÉBEN

Minden könyvtári munkafolyamat automatizálására alkalmas, modern, multimédiás, több platformon és Interneten működő, INGRES alapú Integrált Könyvtárazautomatizálási Program

Referenciáink:

- Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára
- Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézi Könyvtára
- Debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtára
- Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára
- MTA Atommagkutató Intézet Könyvtára
- Magyar Képzőművészeti Főiskola Könyvtára
- József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára
- Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
- Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtára
- Szegedi Élelmiszeripari Főiskola Könyvtára
- MTA Szegedi Biológiai Központ Könyvtára
- Szegedi Hittudományi Főiskola Könyvtára
- Magyar Iparművészeti Főiskola Könyvtára
- Soproni Egyetem Központi Könyvtára
- Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola Könyvtára

dataware®

1149 Budapest Angol u. 34.

Tel: 467-1100, 363-4699, 363-5081

Fax: 251-5517 E-mail: info@dataware.hu

A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története

1. rész

Pogány György

Bevezetés

Jelen írás a hazai könyvtári szaksajtó történetét kívánja vázlatosan bemutatni. A „vázlatos” jelző kettős megszorítást jelent. A szaksajtó múltjának feltárása elsősorban tudománytörténet-írás, a szakirodalom zömmel – ha nem is kizárólagosan a folyóiratokban jelent (és jelenik) meg, így a historikusnak elsősorban azt kellene vizsgálnia, hogy a könyvtárak belső életét, munkáját meghatározó könyvtártudományi nézetek és a hazai könyvtárügy kereteit kijelölő művelődés- és könyvtárpolitikai koncepciók hogyan, mikor, milyen formában jelentek meg az egyes periodikumokban. Ez lenne az elvi cél, a gyakorlati megvalósítás azonban több nehézségbe ütközik. Hiányzik a hazai könyvtártudományi gondolkodás kritikai jellegű, a forrásokat is feltáró tudománytörténete, csupán résztanulmányok állnak rendelkezésre – azok sem nagy számban. Kétségtelenül bőségebb a szakirodalom az egyes könyvtárak és a könyvtárügy történetére vonatkozóan, de főleg a XX. század – és különösen az utóbbi néhány évtized – könyvtárügyének megbízható és alapos történeti feldolgozása még várat magára. Ehhez kapcsolódó probléma a „könyvtártudomány” fogalmának értelmezése.

Nem lehet feladatomban a hazai könyvtártudományi nézetek bemutatása, csupán jelezni kívánom, amit egy tudománytörténeti áttekintés előtt tisztázni szükséges. A „könyvtártudomány” szűkebb értelmezése esetén – vagyis, ha a diszciplínát úgy definiáljuk, mint azt az ismeretkört, amely a könyvtárak működésével, fejlődésével kapcsolatos különböző jelenségeket vizsgálja – kirekesztjük elemzésünk köréből a könyv- és nyomdászattörténeti szakirodalmat, általában a művelődéstörténeti kutatások tekintélyes részét. A könyvtártudomány tág (bibliológiai) értelmezésekor viszont a paleográfiától a kommunikációelméletig kellene vizsgálni a legkülönbébb diszciplínákat (az utóbbi néhány évtizedben az informatikával kiegészítve) – szinte áttekinthetetlen szélességű területet. Vagyis: ahhoz, hogy tudománytörténeti szempontú áttekintés készüljön a magyar könyvtári szaksajtóról – és tágabban: a szakirodalomról – szükséges előtte definiálni a „könyvtártudomány” fogalmát, jelentését.

Amire tehát ebben az írásban kísérlet történik, az nem más, mint a könyvtárinak tekintett szaksajtó könyvtárügyi, könyvtárpolitikai szem-

pontú áttekintése. Azt kívánja bemutatni, hogy az egyes korszakokban milyen kérdésekkel foglalkoztak elsősorban a lapok, milyen szervezetek, testületek, intézmények jelentették meg azokat, milyen hatások következtében differenciálódott a könyvtári szaksajtó. Ehhez kapcsolódik a második megszorítás. Az áttekintés a könyvtári szaksajtó egy részével foglalkozik csupán, azokkal a folyóiratokkal, amelyeket központinak vagy országosnak nevez a szakma. Az 1945 előtti részénél ez nem jelenti érezhető szűkítést a témának, utána viszont igen, ám a területi lapok és hirdők bevonása a körbe szétfeszítené a cikk kereteit. Hasonló megfontolásokból nem térek ki az egyéb időszaki kiadványokra sem (évkönyvek, sorozatok).

Még egy módszertani jellegű megjegyzést szükséges tenni a bevezetőben: a korszakolást. A magyar könyvtári szaksajtó százhusz éves, elengedhetetlen ennek az időszaknak korszakokra tagolása. Mivel alapvetően könyvtárügyi, könyvtárpolitikai szempontú megközelítésben próbálok szemlélni az egyes lapokat, a korszakok kijelölésénél elsősorban a könyvtárügy és könyvtártörténet periodizációját követtem. Mechanikusan azonban nem lehetett alkalmazni, figyelembe kellett venni az egyes periodikumok történetét. A kezdetektől az 1990-es évek elejéig terjedő időszak a könyvtári szaksajtó történetében hét szakaszra tagolható:

- ♦ 1.) 1876-1906: a kezdetek, lényegében a *Magyar Könyvszemle* jelenti az egyetlen szakfolyóiratot;
- ♦ 2.) 1907-1919: a közművelődési könyvtárügy jelentkezése a magyar könyvtári szaksajtóban, új folyóiratok indulása: *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* (1907-1908), *Könyvtári Szemle* (1913-1917), *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* (1919);
- ♦ 3.) 1920-1935: a Magyar Könyvszemle anyagi válsága, ideiglenes megszűnése. Kísérlet a szakma országos lapjának megteremtésére: a *Könyvtári Szemle* (1934-1935);
- ♦ 4.) 1937-1946(47): a Magyar Könyvszemle táguló profilja az újjászervezést követően, kísérletek a folyóirat életben tartására 1945 után;
- ♦ 5.) 1950-1961/64: a könyvtári szaksajtó megszervezése, a funkciók kialakulása: *Könyvtárügyi Szemle* (1950-1951), *Könyvbarát* (1951-, címváltozatai: A

Könyvtáros, A Könyv, Könyvtáros), 1954: *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója* (címváltozata: *Tudományos és Műszaki Tájékoztató*), 1955: *Könyvtári Tájékoztató* (címváltozata: *Könyvtári Figyelő*), 1955: a *Magyar Könyvszemle* új folyama;

- ♦ 6.) 1965-1989: a konszolidált szakszerűség évtizedei, világos profil az egyes lapoknál;
- ♦ 7.) 1989 – a szaksajtó átalakulásának kezdete, a *Könyvtári Levelezőlap* indulása.

1. A hazai könyvtári szaksajtó megindulása és első korszaka (1876-1906)

A könyvtárosi pálya – mint önálló értelmiségi foglalkozás – a XVIII. század végén, a XIX. század elején alakult ki. Az egyes értelmiségi foglalkozások hivatássá válását a foglalkozásszociológia vizsgálja. A különböző szociológiai iskolák képviselői¹ eltérő tényezőket sorolnak fel a professzionalizálódás folyamatában és jellegében, vannak azonban közös elemek is. Ezek szerint három intézmény kialakulása elengedhetetlen feltétele egy szakma hivatássá válásának, társadalmi elfogadottságának. Az egyik a speciális szakmai ismeretek átadását végző és elismert végbizonyítványt (oklevelet) adó oktatási intézmények rendszerének kiépülése. Másodikként említhetők a hivatástudat és a sajátos szakmai etika alapján szerveződő egyesületek, kamarák. A harmadik alapvető intézmény pedig a szabványos terminológiát használó, a kutatásról és a gyakorlati tapasztalatokról beszámoló szakirodalom, elsősorban a szaksajtó megjelenése.

Magyarországon a könyvtárossághoz kapcsolódó intézményrendszer meglehetősen vontatottan fejlődött ki. 1876-ban indult a *Magyar Könyvszemle*, 1935-ben alakult meg a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* – tehát nem önállóan –, és legutoljára (igaz, különböző tanfolyamok évtizedekkel már megelőzték) a képzés is intézményesült 1949-ben az egyetemi tanszék megszervezésével. Külföldön sem jöttek létre egyszerre ezek az intézmények – az Egyesült Államok a rendhagyó példa, ahol 1876-ban alakult meg az ALA, ugyanabban az esztendőben indult a *The Library Journal*, és 1887-ben Dewey az első könyvtárosképző iskolát is megnyitotta –, de a XX. század elejére a fejlett könyv-

tárüggyel rendelkező országokban szinte mindenütt volt már a szakfolyóirat mellett egyesület és valamilyen szintű rendszeres könyvtárosképzés is folyt.²

Magyarországon a könyvtári szaksajtó alakult meg elsőként a könyvtárosi pálya intézményei közül (természetesen figyelmen kívül hagyva az alapvető feltételt, magukat a könyvtárakat). Korán indult, évtizedekkel megelőzve a magyar könyvtárügy általános fejlettségét, vagy a többi intézmény szerveződött meg később? A hazai könyvtári szaksajtó megalapítása semmiképpen sem tekinthető túl korainak, a Magyar Könyvszemle indulása szervesen következett a magyar tudományos élet akkori fejlettségéből, illetve a könyvtárügy helyzetéből.

György Aladár statisztikája szerint 1885-ben 129 nagy könyvtár volt az országban, ezekben 115 tisztviselő és 30 szolga, vagyis segédszemélyzet dolgozott.³ Eszerint tehát több olyan, a statisztikus által „nagy”-nak tekintett könyvtár is akadt még, ahol nem volt állandó könyvtáros. Mindenesetre ez a kicsi létszám már elegendő volt ahhoz, hogy egy szaklapot életben tartson érdeklődésével. A könyvtárosok lassan emelkedő száma mellett a folyóirat alapításához vezető egyéb tényezők sorában kell említenünk a kor tudományos életét és a könyvtárügy helyzetét.

A kiegyezés körüli évek, évtizedek a hazai társadalomtudományokban a pozitívizmus évei voltak. Ekkoriban indultak a nagy forrásközlő vállalkozások a különböző tudományágakban és az általános tartalmú tudományos periodikumok mellett megjelentek a szakosodott szakfolyóiratok, megindult a *Századok* (1867), a *Magyar Nyelvőr* (1872), az *Egyetemes Philológiai Közlöny* (1817) stb. A tudományos kutatás intézményrendszere szervezettebbé vált és a kutatáshoz elengedhetetlen korszerű bibliográfiai apparátus is létrejött ezekben az években. Az Akadémia 1872-ben vetette fel egy, a hazai sajtó cikkanyagát feltáró *Magyar Tudományos Repertorium* gondolatát: ez vezetett *Szinnyei József* repertoriumának elkészültéhez (1874-1885), illetve valamivel később a *Magyar Írók* 14. kötetéhez. 1879-ben indult *Szabó Károly* RMK-ja, 1882-ben *Petrik* könyvészete – hogy csak az alapvető összeállításokat említsük.

A kiegyezés lehetővé tette a könyvtárügy polgári infrastruktúrájának megteremtését, a meglévő intézmények fejlesztését. A könyvtárügy a költségvetésből jutott a szükséges pénzeszköz-

zökhöz, és ez jelentős eredményekhez vezetett, főleg a 70-es években.⁴ 1873-ban kezdődött meg az Egyetemi Könyvtár palotájának építése, ugyanabban az évben került be az állami költségvetésbe az újonnan felállított kolozsvári egyetem könyvtárának dotációja. Az OSZK-ban 1868-ban megkezdődött könyvtárrendezésre a minisztérium tekintélyes összeget utalt ki, ennek eredményeként 1876-tól a könyvtár mint egységes állományú, rendezett gyűjtemény állt a használók rendelkezésére.⁵

A Széchényi Könyvtár vezetője 1875-ben *Fraknói Vilmos* lett.⁶ Az ő érdeme a könyvtári sajtó megteremtése. Kinevezését követően tervezetet készített a könyvtár feladatairól, ebben tett említést a szakfolyóirat kiadásáról: „*Nézeteim szerint ezen könyvtár nem külön csak arra van hivatva, hogy megőrizze legyen a hazai irodalom termékeinek, hanem egyúttal arra is, hogy ezen irodalom ismeretét terjessze és felhasználását megkönnyítse. Miként főleg ezen könyvtár szemlézete van leginkább képesítve, úgy elsősorban rendeltetése is: a régebb magyarországi irodalomnak chronológiai – vagy szak-catalogusok közrebocsátása és egy oly »Irodalmi Értesítő« kiadása által – minőt jelenleg Márki Sándor szerkeszt – a hazai tudományos közművelődés ügyének szolgálni.*”⁷

A folyóirat első száma 1876. március 1-jén jelent meg. Szerkesztője Fraknói Vilmos volt, a *Könyvszemle* közrebocsátójaként a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára szerepelt. Terjesztési ügyeit a Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadóhivatala végezte; a testület közelebről nem ismert összeggel támogatta is a folyóiratot.⁸ Pénzügyi helyzete azonban meglehetősen bizonytalan volt a kezdeti években, erre utalnak a Széchényi Könyvtár éves működéséről kiadott jelentések.⁹ Ezekből ismert, hogy pl. 1883-ban kétszázán fizettek elő a *Könyvszemlére*, a befolyt összeg és a 400 Ft-os minisztériumi támogatás azonban nem tette lehetővé honoráriumok fizetését és a szerkesztői munka javadalmazását. *Majláth Béla* igazgató ezért több ízben sürgette a segély felemelését 1000 Ft-ra. Ez végül is csak 1886-ban következett be,¹⁰ de akkor már kétéves késésben volt a folyóirat. Az 1000 Ft-os támogatás 1897-ben 1200-ra emelkedett.¹¹

Fraknói nem adott programcikket, hacsak nem tekintjük annak azt a rövid ismertetést, mely a folyóiratról az első szám borítóján jelent meg. Eszerint a Magyar Könyvszemle a „magyarorszá-

gi könyvészet és a hazai könyvtárak közlönye óhajt lenni. Közölni fog a régibb magyarországi bibliographia körébe tartozó értekezéseket és az újabb felfedezésekről szóló értesítéseket. Ismeretelni fogja a hazai könyvtáraknak történetét, szerkesztését, nevezetesebb tudományos kincseit és szerzeményeit. Továbbá összeállítandja a magyarországi sajtó irodalmi értékű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes és pontos jegyzékét.” Fraknói az I. évfolyam utolsó, hatodik füzetében felhívással fordult a könyvtárak fenntartóihoz és kezelőihez, kérve őket, hogy gyűjteményükről ismertetést küldjenek a szerkesztőséghez, ezek az írások a folyóiratban megjelennek és egy megírandó magyar könyvtártörténet előmunkálatait képezik majd.¹²

Fraknói, majd az 1879-ben őt a szerkesztői székben követő Csonatosi János a magyar könyvtári kutatások szervező műhelyévé tette a folyóiratot. Ezt hangsúlyozza Havasi Zoltán¹³ és Fülöp Géza is¹⁴. Elsősorban – a kor felfogásának megfelelően – a történeti stúdiumokat részesítette előnyben mindkét szerkesztő, de nem mellőzték a gyakorlati kérdéseket sem. 1876-ban Barna Ferdinánd számolt be a Széchényi Könyvtárban, Szinnyei József pedig az Egyetemi Könyvtárban folyó rendezési munkákról. Fraknói ígéretének megfelelően gazdag volt a Könyvszemle bibliográfiai része. Elsősorban a régebbi könyvtörténethez szolgáltatott adalékokat az adatközlések – Szabó Károly az I. évfolyamban két bibliográfiai összeállítással jelentkezett –, a folyóirat hasábjain azonban megszületett a kurrens magyar nemzeti bibliográfia is. 1879-ig évente hatszor, az egyes füzetekben jelent meg Tipray Tivadar, később Horváth Ignác összeállításában a Magyarországon magyarul és a kisebbségi nyelveken megjelent könyvek jegyzéke, illetve a magyar vonatkozású külföldi művek bibliográfiája. 1880-tól évi mellékletként látott napvilágot az összeállítás. A Könyvszemle válsága után az új szerkesztő, Schönherr Gyula 1893-ban megszüntette a rovatot, indoklása szerint azért, mert „az ez idő szerint rendelkezésünkre álló eszközök mellett sem mint a hazai irodalom könyvészetete, sem mint a múzeumi könyvtár évi gyarapodásának jegyzéke, nem léphetett fel a teljesség igényeivel.”¹⁵ Érvelése – ha igaz is a tény – nehezen fogadható el, inkább a javításával kellett volna foglalkozni a szerkesztőnek.

A Könyvszemle tíz éves fennállása alkalmából Csonatosi elégedetten állapította meg, hogy a

folyóirat központja lett a hazai könyvtártani és bibliográfiai mozgalmaknak, művelte a hazai könyvtartudomány minden ágát, iskolát teremtett „irodalmunkban oly ismereteknek, melyeket nálunk csak autodidact és gyakorlati úton” lehet elsajátítani.¹⁶ A követett szerkesztői gyakorlat azonban bírálatot is kiváltott. György Aladár nehezményezte, hogy a folyóirat egyoldalú, mert csak egy alsóbbrendű tevékenység, „a ritkaságok gyűjtését cultiválja”.¹⁷ A Könyvszemle nem mutatja be a külföldi fejlődést, nem foglalkozik a cédulajegyzékek helyes készítésével, a könyvtárakok képesítésével, a könyvtári helyiségek berendezésével. „Egyszóval a Magyar Könyvszemle is túlnyomólag még csak könyvek raktárainak nézi a könyvtárakat s a könyvgyűjtés s könyvtárfejlesztés megítélésében irodalomtörténeti, de nem könyvészeti eszmék vezérik.” György Aladár bírálatában kétségtelenül sok jogos elem volt, de a folyóirat bizonyos szempontból kényszerűségből foglalkozott irodalomtörténeti kérdésekkel: az *Irodalomtörténeti Közlemények* évvel később, 1891-ben indult. A Magyar Könyvszemle a Széchényi Könyvtár kiadásában jelent meg, így elsődleges feladata a gyűjtemény bemutatása és a hungarikumok kutatása volt.

Talán a bírálat hatására, mindenesetre Csonatosi 1886-ban bővítette a folyóirat programját. Legfontosabb feladatának továbbra is a magyar vonatkozású és a hazai könyvészet művelését tekintti, „Emellett azonban figyelemmel lesz a külföldi könyvtárak mozgalmaira és a könyvtartudomány terén elért eredményekre, ismertetni fogja a nevezetesebb külföldi könyvtárak berendezését, szerkesztését és vívmányait, értesítéseket hoz azoknak fontosabb mozzanatairól.”¹⁸ Az új rovat címe *Külföldi értesítő* lett, az első számban Ballagi Aladár ismertette az *Astor Libraryt*, cikk mutatta be a *Le Livre* című francia szaklap nyomán a párizsi nemzeti könyvtár új szervezetét, és két írás foglalkozott a külföldi könyvtárosok fizetési helyzetével. A két utóbbi közleményhez Csonatosi kiegészítésként a hazai viszonyokat áttekintő írást adott közre. Feltehetően már ekkor foglalkoztatta a könyvtárosok érdekvédelme, ő volt egyik kezdeményezője annak a mozgalomnak, mely a fizetésemelést próbálta kiharcolni 1891-ben.¹⁹ A Könyvszemle tehát a könyvtárosok anyagi és erkölcsi megbecsülésének méltóbb elismertetését is feladatának érezte.

A bővülő program ellenére a Könyvszemle változatlanul súlyos gondokkal bajlódott. Elsősor-

ban anyagi természetű okok voltak ezek, a pénzhány miatt állandósult a folyóirat késése. 1891-ben teljesen elfogyott a pénz, szükségessé vált a Könyvszemle megjelentetésének új alapokra helyezése. Sietette ezt a döntést a Csontos ellen megindított fegyelmi vizsgálat és eltávolítása a könyvtár kötelékéből. *Pálvölgyi Endre* tanulmányában tisztázta, hogy alapvetően rágalmakról volt szó, nem ő tulajdonította el a kódexeket, bizonyítható vétkei csupán hanyagságok voltak.²⁰ A folyóirat új szerkesztője *Schönherr Gyula* lett. A Magyar Könyvszemle pénzügyeit a Nemzeti Múzeum vette át, megszakadt a kapcsolat az Akadémiával, illetve a *Hornyánszky* nyomdával. Döntést hoztak arról is, hogy az elmaradt két évfolyamot összevont kötetben jelentetik meg, *Új folyam* jelöléssel.

Schönherr megszüntette – mint szó volt róla – a kurrens bibliográfia közreadását, helyette a könyvtár ősnymtatványainak katalógusát adta ki, és a szerkesztő bejelentette, hogy megindítja a folyóiratban a Széchényi Könyvtár egyéb állományairól a katalógusok közzétételét.²¹ Alapvetően új programot nem ígért, beköszöntő cikkében leszögezte: „tudományos tekintetben az eddigi nyomokon fog tovább haladni.” Megállapította az ország könyvtárügyében az elmúlt években bekövetkezett jelentős fejlődést, melyben a Nemzeti Múzeum Könyvtára továbbra is „vezérszerpre van hivatva hazánk könyvtárai között”, ezért igyekezni fog szorosra fűzni a kapcsolatot a fővárosi és vidéki nagy könyvtárak között. Schönherr bejelentette azt is, hogy a Könyvszemle „különös céljával tűzte ki magának a hazai levéltári ügy felkarolását.”²² A levéltári cikkek, közlemények megjelentetése logikus lépés volt, nem a szerkesztő – egyébként levéltáros – rögtönzése. A Széchényi Könyvtáron belül az 1920-as évekig külön levéltári osztály működött, más könyvtárakban is akadt diplomatikai anyag – ráadásul önálló levéltári szaklap Magyarországon csak 1923-ban indult, így az archivisztika felkarolása logikus és szükséges döntés volt. Az természetesen vitathatatlan, hogy a szűkebben vett könyvtári ismeretekkel csak távolról van rokonságban ez a szakterület.

Schönherr szerkesztői megbízatása alatt egyenletesen fejlődött a Könyvszemle. Az ő szerkesztése alatt sokasodtak az aktuális könyvtári kérdésekről beszámoló írások. Megjelentek a folyóiratban a vidéki könyvtárak éves beszámoló, foglalkozott a lap a kötelespéldányok kérdé-

sével, a könyvtárosképzés ügyével, több írás adott hírt a megalakuló brüsszeli bibliográfiai intézetről, cikk jelent meg Dewey osztályozási rendszeréről. A folyóirat addigi munkatársi körét bővítette, szerkesztői tiszte időszakában kezdte meg szakírói működését *Esztegar László*, a nagy reményekre jogosító könyvtáros, akinek pályája kiteljesedését a korai halál akadályozta meg. 1900-ban *Szabó Ervin* publikált a Könyvszemle-ben, 1901-ben pedig *Gulyás Pál* jelentette meg első írását a folyóiratban.

A népkönyvtárakkal, általában a közművelődés ügyét tágabban szolgáló könyvtárakkal fennállása első évtizedeiben alig foglalkozott a Magyar Könyvszemle. A 70-es években megkezdődött iskolai és népkönyvtári mozgalomról sem vett tudomást. E mozgalomnak köszönhető egyébként hazánk második könyvtári szakfolyóirata, az 1878-79-ben *Dolinay Gyula* szerkesztésében megjelenő *Iskolai és Népkönyvtár*. Az iskolai és népkönyvtár *Eötvös* elképzelése szerint alakult könyvtártípus volt, a nép- és iskolai könyvtár funkcióját volt hivatott ellátni. A hasonló nevű bizottság kísérelte meg – kevés sikerrel – létesítésüket. A rövid életű lap e mozgalomról számolt be és több cikkben foglalkozott a népművelés ügyével.²³

1897-ben alakult meg a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége*.²⁴ Megalakulásával új lendületet vett a népkönyvtári mozgalom, általában a könyvtárügy. A Könyvszemle sem maradt érintetlen a változásoktól.

2.) 1907-1919. A közművelődési könyvtárügy jelentkezése a könyvtári szaksajtóban, új folyóiratok indulása

1902-ben Schönherr távozott a Könyvszemle éléről, utóda *Kollányi Ferenc* lett, mellette *Esztegar László* töltötte be a segédszerkesztői tiszte, korai halála után pedig *Gulyás Pál* segítette a szerkesztőt.

A század első éveiben már a Könyvszemle is foglalkozott a népkönyvtárakkal, rendszeresen megjelent a folyóiratban a vidéki közművelődési jellegű könyvtárak működéséről beszámoló jelentés. *Gulyás* több tanulmányban adott hírt a külföldi nyilvános könyvtárakról 1908-tól. Ekkor kezdődött vitája *Szabó Ervinnel* és a Fővárosi

Könyvtárral.²⁵ A Magyar Könyvszemle tehát megújult: eredeti profilját nem adta fel, de az első világháború végéig terjedő időszakban az aktuális kérdések iránt fogékony, a hazai könyvtárügy alakítójának igényével fellépő folyóirat volt.

Gulyás 1912-ben vette át a folyóirat szerkesztését, programot nem adott, de határozott változások kezdődtek a folyóirat életében. Megújult a lap külseje; a rovatbeosztást változatlanul hagyta – *Értekezések, önálló közlemények; Adattár; Tárcsa; Szakirodalom; Vegyes közlemények* – és megindította 1912-től a *Bulletin de la Revue Bibliographie Hongriese* című mellékletet az egyes cikkek francia vagy német nyelvű kivonatával. Név- és tárgymutató 1893 óta készült a folyóirathoz. 1918-ig a melléklettel együtt megjelent, akkor Gulyás a papírhány miatt elhagyni kényszerült néhány évre. Az alaki és formai változások mellett jelentősebb volt a tartalmi és az a tény, hogy 1907-től már nem a Magyar Könyvszemle volt az egyetlen magyar könyvtári szakfolyóirat.

Ebben az évben indult a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának folyóirata *Mihalik József* szerkesztésében. A testület megalakulásától tervezte folyóirat kiadását, de erre csak 1907-től nyílt lehetőség. Címéből kítűnik, hogy nem kizárólag könyvtári szaklap volt. Mihalik igyekezett a két szakterület között egyensúlyt tartani, az első években ez több sikerrel járt, a 10-es évek közepétől némileg eltolódott az arány a muzeológia javára. Mint hivatalos közlöny, a tanulmányok és módszertani jellegű írások mellett a közreadó testület jelentéseit és állásfoglalásait adta közre.

Felépítése a következő volt: *Tanulmányok; Kiseb közlemények; Irodalom; Külföldi szemle; Hivatalos közlemények*. Az 1909-es évfolyamhoz 22 lapos melléklet kapcsolódott *Kimutatás a népkönyvtárakról* címmel.²⁶

Az 1907-es év kétségtelenül fontos esztendő a hazai könyvtárügy szempontjából. Ebben az évben került sor Pécsen a szabadtanítási kongresszusra, itt ütközött először a nagyobb nyilvánosság előtt Szabó Ervin a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsával és Főfelügyelőségével. Bírálata hatására elmozdult korábbi merev, szakmailag és művelődéspolitikailag tarthatatlan helyzetéből a tanács, Gulyás Pál pedig megbízást kapott a népkönyvtári kézikönyv megírására – 1909-ben jelent meg *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése* címmel –, valamint

a *Népkönyvtári címjegyzék* összeállítására. Az 1907-es évnél kell megemlítenünk – bár nem folyóirat volt –: megindult a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* elnevezésű sorozat. Ebben jelent meg Szabó Ervin *A fővárosi könyvtár* című cikke, mely az első nyomtatott publikációja erről a témáról.²⁷

A Múzeumi és Könyvtári Értesítő könyvtári vonatkozású cikkeiben és a tanács ülésein új közművelődési könyvtári koncepció formálódott. A 10-es években a tanács tagjai között Szabó Ervin és *Klebelsberg Kunó* egyaránt ott található. Mint *Voit Krisztina* írja: „...*Wlassicstól Apponyin át, Fraknói Vilmosig, sőt Mihalik József is, mindnyájan az angol-amerikai public library lelkes csodálói voltak.*”²⁸ A folyóirat könyvtári vonatkozású cikkeinek nagy részét Gulyás Pál írta, akinek 22 közleménye jelent meg az *Értesítőben*. Beszámolt Hamburg népkönyvtári intézményeiről, a berlini és charlottenburgi népkönyvtárakról, Párizsról, Londonról, az olasz népkönyvtári ügyről. 1917-ben jelentette meg a folyóiratban két részben nagy tanulmányát *Könyvtári problémák* címen; írása ugyanabban az évben kötetben is megjelent. Gulyás mellett *Ferenczi Zoltán* írt több cikket a népkönyvtárakról, több-kevesebb rendszerességgel publikált a lapban *Rexa Dezső, Karácsonyi János, Tömörkény István, Mihalik József*.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége, illetve a folyóirat által körvonalazódó új közművelődési koncepcióról *Tóth Gyula* megállapítja, hogy a kor „*legkiválóbbjai gyakorlatilag az angolokkal egyidejűleg (!) (kiem. Tóth Gyula) foglalkoztak a kistelepek könyvtári ellátásával és lényegében eljutottak a megyei?-körzeti?-járás? ellátáshoz, voltaképpen annak felismeréséhez, hogy a kisvárosok és falvak könyvtári ellátása ezeknek a könyvtáraknak az útján látszik megoldhatónak.*”²⁹ Majd ugyanő a Tanácsköztársaság alatti könyvtári programról leszögezi: „*ha a tervezeteket figyelmesen végig olvassuk, akkor kiderül, hogy ami a vidéket illeti, a javasolt megoldás bizony nem Szabó Ervin-i, se nem tanácsköztársasági »többlet«, hanem lényegét illetően a Ferenczi-Mihalik-Gulyás-féle koncepciókkal azonos!*”³⁰

A fő céljaiban megegyező két közművelődési könyvtári koncepció között mégis kibékíthetetlennek látszó ellentét feszült. Oka a jelek szerint nem szakmai volt, hanem személyi, politikai, hatalmi – az, hogy az „állami” Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége

vagy az „önkormányzati” Fővárosi Könyvtár lesz-e az elkövetkezendő korszak magyar közművelődési könyvtárügyének vezető intézménye. Az egyre élesebbé váló viták vezettek oda, hogy 1913-tól újabb könyvtári szaklap jelent meg. Mint *Katsányi Sándor* írja³¹: Szabó Ervinnek „*Szakmai koncepciójának kibontásához és megvédéséhez orgánusra van szüksége – a »hivatalos« szakmai lapok Gulyás irányítása alatt állnak –, ezért megindítja saját lapját, a Könyvtári Szemlét. Most már a lapok is rivalizálnak egymással.*”

A Könyvtári Szemle sajtósági orgánuma a magyar könyvtári sajtónak.³² Kiadója és a lap kezdeményezője *Lantos Adolf* antikvárius volt. *Kőhalmi Béla* visszaemlékezése szerint *Lantos Szabó Ervint* kérte fel a lap szerkesztésére, „*Ő azonban nem vállalta, és maga helyett engem ajánlott.*”³³ A folyóirat szerkesztője tehát *Kőhalmi Béla* lett, de az állandó kapcsolat közte és *Szabó Ervin* között kétségtelenné teszi *Szabó* meghatározó szerepét a folyóirat szellemiségében.³⁴ A szerkesztő a lap programadó cikkében kijelentette: „*Törekvéseink központjában a modern nyilvános könyvtárügy fog állni*”, de az „*irodalom a maga egészében, az időszaki sajtó, az írók, a kiadók, a könyvgyűjtők, a könyvtárosok és szabadtanítással foglalkozók egytől-egyig objektumai lesznek a mi megfigyeléseinknek.*” Tehát nemcsak könyvtári, hanem általánosabb profilú, a könyvkedvelőket is megszólító lap programját vázolta. Nyilvánvalóan nem teljesen saját magától: tekintettel kellett lennie a kiadó, a könyvkereskedő *Lantos* érdekeire is.

A Könyvtári Szemle első száma 1913. május 20-án jelent meg. Kétheti rendszerességgel követték egymást az egyes füzetek, 1913-ban még nagy formátumban. A következő évben változott mérete és periodicitása: havonta jelent meg kisebb alakban. Rovatbeosztása két fő részből – könyvtári és könyvgyűjtési – állt. *Kőhalmi* és munkatársai igyekeztek a könyvtári szakirodalmat, a legfontosabb kézikönyveket, tájékoztatósi segédleteket is bemutatni. Stílusa eleven, friss volt, cikkei általában rövidek, lényegre törőek. *Lantos* és a szerkesztőség a nagyobb terjedelmű írásokból könyvsorozatot is kiadott *Könyvtári Füzetek* címmel.³⁵

Nagy jelentősége volt 1914-ben a *Magyarország Bibliográfiája* című melléklet megindításának, *Steinhofer Károly* és *Pikler Blanka* szerkesztésében. Júliusig jelent meg a jegyzék, akkor *Kőhalmi* bejelentette, hogy további kiadását magára

vállalta a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete és a *Corvinában* lát napvilágot a továbbiakban.

A lap munkatársainak zöme a Fővárosi Könyvtárból került ki. A legtöbb cikket a szerkesztő *Kőhalmi Béla* írta, rendszeresen publikált a lapban *Szabó Ervin* mellett *Dienes László*, *Pikler Blanka*, *Braun Róbert*, *Madzsar József*. A cikkírók között találjuk egyébként *Hóman Bálintot* és *Szekfű Gyulát* is, *Hóman* a történeti bibliográfáról indított vitához szólta hozzá, *Szekfű* pedig *Thalóczy Lajos* könyvtárát mutatta be.³⁶ *Szabó Ervin* a Könyvtári Szemle feladatát az 1. számban a következőkben jelölte meg: segítsen „*megértetni az emberekkel, hogy nyilvános könyvtárak kellenek, nem népkönyvtárak.*”³⁷ Mennyire sikerült ezt a célt megvalósítani a lapnak? Elvi jelentőségű, súlyos tanulmány kevés jelent meg a public librariáról, *Kőhalmi* inkább apró írások sokaságával próbálta népszerűsíteni a Fővárosi Könyvtár, illetve a külföldi könyvtárak gyakorlatát, módszereit. A vitát általában kerülte a szerkesztő, csak néhány esetben mérte össze tollát *Gulyás Pállal*. A könyvtárpolitikai tanulmányok között elvi célkitűzései és terjedelme miatt fontos volt *Dienes László* írása, a később kötetben is megjelent *Walter Hofmann könyvtári törekvései*. *Hofmann* új típusú könyvtárt sürgetett, olyant, amely a használók – elsősorban munkásolvasók – nevelését, befolyásolását tartja feladatának. E cél eléréséért a német szakember a könyvanyag szelektációját és a legkülönbébb korlátozásokat javasolta, azért, hogy a könyvtáros döntse el: mit használjon az olvasó, mit kölcsönözzön. A szabad könyvtárhasználat eszméjével szakító tanulmány joggal keltett megütközést a nagy ellenfélben, *Gulyás Pálban*.³⁸

A Könyvtári Szemle jelentősége elsősorban abban foglalható össze, hogy népszerűsítette a közművelődési könyvtárügy gondolatát, új problémákat vetett fel a hazai szaksajtóban, publikációs lehetőséget nyújtott a „hivatalos” könyvtárügytől eltérő felfogásoknak.

A Könyvtári Szemle a háború alatt – a többi szakfolyóirathoz hasonlóan – terjedelmét csökkenteni kényszerült. 1917-ben jelent meg utoljára (az 1918-as, VI. évfolyam helyett a *Könyvgyűjtők évkönyve* jelent meg 84 lapon 1919 elején), a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1918 őszén szűnt meg. A Magyar Könyvszemle 1919-es évfolyamát 160 lapon csak 1920 elején sikerült kiadni. 1919-ben tehát az addigi folyóiratok nem jelentek meg, május 1-jén viszont új lapot vehettek kézbe

a könyvtárosok: A *Tanácsköztársaság Könyvtárügye* című periodikumot. Ez a legrövidebb életű lapja a magyar könyvtári szaksajtónak. 2-3. összevont száma június 1-jén hagyta el a nyomdát, a 4. és utolsó – júliusban. A Tanácsköztársaság Könyvtárügye „A könyvtárügyi politikai megbízottak hivatalos lapja” megjelöléssel indult Dienes László és Kóhalmi Béla szerkesztésében. Hivatalos közlöny volt, így elsősorban a különböző rendeleteket, utasításokat közölte, de néhány cikk is megjelent a lapban. A 4. számban rövid közlemény tudatta az olvasókkal, hogy „A nagy papírinség folytán A Tanácsköztársaság Könyvtárügye című hivatalos lapunk egyesülni fog a Múzeumi és Könyvtári Értesítővel és a Könyvtári Szemlével és Könyvtári Szemle címen mint a közművelődési könyvtárak lapja fog megjelenni.” Az elképzelések szerint a Magyar Könyvszemle is megmaradt volna mint „a régi magyar könyvek-re és bibliográfiára vonatkozó szakrevü”, illetve a tudományos könyvtárak és a múzeum könyvtárának hivatalos lapja.³⁹

3.) 1920-1935. A magyar könyvtári szaksajtó válsága

A világháború, majd a forradalmak utáni helyzetben mintegy másfél évtizeden keresztül ismét a Magyar Könyvszemle jelentette egyedül a magyar könyvtári szaksajtót. A folyóirat fennmaradása bizonytalan volt, végül a teljes pénzügyi ellehetetlenülés vezetett ideiglenes megszűnéséhez.

Az a kétségtelen pezsgés, mely a világháború előtti éveket jellemezte a hazai könyvtárügyben, egy időre megszakadt. A Könyvszemle mellett két folyóirat nem tudott újraindulni, így azok a törekvések, amelyek a 20-as évek közepétől, a pénzügyi és politikai konszolidációtól mégis elkezdődtek a hazai könyvtárügyben, szaksajtó nélkül zajlottak. Elsősorban a közművelődési könyvtárügyre vonatkozik ez. Az 1927-től meginduló újabb népkönyvtári akciónak az egyetlen szakfolyóiratban sincs nyoma. A népkönyvtárakról, a közművelődést szolgáló könyvtárakról helyi-közzel a különböző népművelődési lapokban olvasható az érdeklődő, így az *Iskolánkivüli Népművelésben*, a *Pestvármegyei Népművelésben* vagy a *Közművelődésben*.⁴⁰

A Könyvszemle 1925-ben ünnepelte indulásának 50. évfordulóját. Ez az év szerkesztőváltó-

zást is jelentett, Gulyás Pál elfoglaltságára hivatkozva lemondott, utóda Rédey Tivadar lett. A folyóirat múltjára visszatekintő és programot adó cikk meglehetősen borúlátóan ítélte meg jelenét és jövőjét. Az 1920-as és 1921-es évfolyam összevonva 1922-ben jelent meg, ezt is csak az tette lehetővé, hogy a *Tudományos Társulatok és Intézmények Társulatközi Bizottsága* által szervezett akció keretében 6000 ív kedvezményes árú papírhoz jutott a Könyvszemle. Gondot okozott a nyomdai költségek emelkedése, ugyanakkor az összeomlás óta a Széchényi Könyvtár a kiadványok megjelenítésére szolgáló költségvetési fedezettel nem rendelkezett. *Hóman Bálint* közbenjárásának köszönhetően – akkor még a Nemzeti Múzeum főigazgatója volt – a pedagógiai filmgyártásra állami engedélyt élvező Magyar-Holland Külgazdasági Társaság által évente fizetett összeget kapta meg 1931-ig a könyvtár a folyóirat kiadására, elapadása vezetett ideiglenes megszűnéséhez.⁴¹ A pénzügyi nehézségeket érzékelve a Könyvszemle leszögezte: a bizonytalan helyzetben a folyóiratnak nem lehet más feladata, mint hogy benne „könyvtárunk elsősorban a maga érdekei számára nyerjen orgánumot.”⁴² A cikk az elvi célkitűzéseknél megismételte Schönherr Gyula 1893-as programját, vagyis a folyóirat arra van hivatva, hogy „e tudományos kincsekben gazdag, kiválóan magyar jellegű nagy könyvtár iránt a szakkörök és a nagyközönség érdeklődését ébren tartsa.” Az általános könyvtárügy szolgálatától sem zárkózik el a Könyvszemle, „De terjedelemben megfogytakozott füzeteink egybeállításánál” az elsődleges szempont az OSZK tevékenységének, gyűjteményeinek ismertetése lesz.

Rédey Tivadar tehát nehéz helyzetben vette át a szerkesztést. A Könyvszemle befelé fordult, a Széchényi Könyvtáron és a történeti témákon túl ritkán tekintett. Csökkent az összefoglaló jellegű írások aránya. Míg Gulyás szerkesztette a Könyvszemlét, a 20-as évek elején ilyen tanulmányok is helyet kaptak. Nem utolsósorban tőle, ekkor jelent meg három részben nagy tanulmánya *A könyv sorsa Magyarországon a legrégebb időkől napjainkig* címmel (1923-24), vagy a *Kommunista könyvtárpolitika*, adataiban megbízható, de korábbi ellenfeleivel szemben nem nagyvonalú – és 1945 utáni perifériára szorulását elsősorban okozó – összegzése (1921-1922). Rédey elsősorban résztanulmányokat jelentetett meg, a közölt művelődés- és könyvtörténeti tanulmányok

magas színvonalúak voltak, különösen értékes kodikológiai dolgozatok láttak napvilágot a folyóiratban (*Hoffmann Edit, Berkovits Ilona* írásai). Két nagyobb terjedelmű, később önálló kötetben kiadott munka is megjelent azért szerkesztése alatt. *Gárdonyi Albert* levéltári kutatásai eredményeit tette közzé *Régi pesti könyvkereskedők* címmel több folytatásban, *Iványi Béla* pedig *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* című adattárát publikálta az 1929-1934-es évfolyamokban. Könyvtárügyi kérdésekkel alig foglalkozott a folyóirat, a megalakult *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központról* is csak elvétve jelent meg írás. Kivételt a könyvtárosképzés jelent az általánosabb könyvtári témák közül, *Holub József* 1923-ban, *Bisztray Gyula* 1929-ben írt tanulmányt a képzésről.

A Magyar Könyvszemle magas színvonalon, de meglehetősen szűkre szabott tematikával elsősorban a történeti stúdiók műhelye volt Rédey szerkesztése alatt. Ez az 1900-as évek elejétől mintegy két évtizeden át követett gyakorlathoz képest határozott visszalépést jelentett. Az alapvető nehézség azonban pénzügyi jellegű volt; az 1932-34-es évfolyamok összevontan jelentek meg, 188 lapon, a korábnál gyengébb papíron.

A Könyvszemle megszűnte és újraindulása közötti időben azonban történt egy kísérlet általános érdeklődésű könyvtári (és könyvgyűjtői) lap indítására. Kiadója Lantos Adolf volt, az antikvárius. Lantos és a könyvtárügyi kapcsolata megérdemelné a részletes feltárást. Láttuk, 1913-ban egy alkalommal már vállalkozott szaklap kiadására. A két világháború között antikváriumát kiadóval bővítette; 1926 és 1938 között kiadásában jelent meg *Supka Géza* szerkesztésében a *Literatura* című irodalmi és művelődéstörténeti folyóirat. A lapban időnként könyvtári vonatkozású cikkek is helyet kaptak.⁴³ A 20-as évek elején aukciókat akart szervezni, az engedély megadásának az volt a feltétele a kormány részéről, hogy megjelentet egy bibliofiljával, könyvművészettel foglalkozó folyóiratot. Így született meg az 1924-25-ben kiadott *Magyar Bibliofil Szemle*, melyben a nagy tudományos és magánkönyvtárakról jelentek meg cikkek a történeti, nagyon értékes tanulmányok mellett.⁴⁴ Lantos természetesen nem önzetlenül támogatta a lapokat: hírt adtak e kiadványok vállalatáról, reklámozták cégét. A könyvtárakkal ezen túlmenően azért igyekezett jó viszonyt fenntartani, mert rendszeresen értékesítette az egyes gyűjtemények duplumait. Aligha-

nem segítségére volt ebben, hogy cégvezetője Braun Róbert, a Fővárosi Könyvtár 1911-1918 közötti aligazgatója, Szabó Ervin egyik közeli munkatársa volt.⁴⁵

Lantos 1934-ben vetette fel *Asztalos Miklós*-nak, a lap későbbi szerkesztőjének tervét a *Könyvtári Szemle* megindítására.⁴⁶ Nyolc nagyalakú lapból álló, kéthetente megjelenő kiadványt képzelt el – lényegében Köhalmi Béla egykori folyóiratának I. évfolyama lebegett szeme előtt. Asztalosnak jó kapcsolatait felhasználva sikerült terve mellé felsorakoztatni a könyvtáros társadalmat, sőt Hóman Bálint támogatását is megnyerte.

Az új folyóirat első száma 1934. szeptember 20-án jelent meg. Asztalos programadó cikke szerint a Szemle „a könyv körül kialakult sajátos levegőjű világ gyors, pontos, megbízható folyóirata” és a könyvtárosok közötti kapcsolattartás eszköze kíván lenni. Akárcsak az első Könyvtári Szemle, az új lap is hezitálni látszott: könyvtárügyi szaklap-e vagy általánosabb érdeklődésű közlöny? Állandó rovatai és beosztása is ezt tükrözte. Könyvtári tárgyú cikkeinek írói között a kor jeles szakíróit fedezhetjük fel, *Fitz József, Kozocsa Sándor, Bay Ferenc, Baróti Dezső, Enyvvári Jenő, Tolnai Gábor, Trócsányi Zoltán, Dercsényi Dezső, Szentkuthy (Drescher) Pál* rendszeresen publikált a lapban. Művelődéstörténeti és könyvművészeti jellegű írások mellett a Könyvtári Szemle foglalkozott a könyvtárosképzéssel, a vidéki könyvtárak helyzetével, a külföldi országok könyvtárügyével, a bibliográfiával, a mikrofilm jelentőségével a könyvtári munkában, a könyvtári duplumok értékesítésével – aktuális, fontos kérdésekkel. Cikkeivel sokoldalú tájékoztatást nyújtott, új szempontokat vetett fel a magyar könyvtárügyben, egészében azonban egyenetlen volt a nem teljesen egyértelmű funkciók miatt. Lantos vállalta a lappal járó anyagi terheket, de ennek ára volt, alkalmazkodni kellett a kiadó szempontjaihoz. A Könyvtári Szemle végét is ez az ellentét okozta. Lantos 1935 decemberében váratlanul bejelentette, hogy megszűnteti kiadását. A ráfizetésre hivatkozott, de Asztalos Miklós kéziratos visszaemlékezésében elárulta a valódi okot: megneheztelt a Széchényi Könyvtárra, mert 1935-ben nem ő kapott megbízást duplumainak értékesítésére.

Amikor megszűnt a Könyvtári Szemle, már folytak a Magyar Könyvszemle újraindításának előkészületei és 1935-ben létezett a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületet is,

mely közreműködött a Könyvszemle kiadásában és szerkesztésében.

4. 1937-1945/1947: a Magyar Könyvszemle megújulása és újabb megszűnése

1934-ben megváltozott a Széchényi Könyvtár helyzete, egyesítették egységes szervezeti keretben az intézményt és vezetőjéül *Fitz Józsefet* nevezték ki. Ezzel vette kezdetét a könyvtár működésének egész területére kiterjedő reform. *Fitz* fontos feladatának tekintette a Könyvszemle ügyének megoldását. Tisztán látta, hogy a korábbi formában nem lehet megjelentetni a folyóiratot, de magának a Könyvszemlének feladatát is másként értelmezte. Elgondolása szerint a folyóiratnak nem kizárólag a Széchényi Könyvtár, hanem az egész magyar könyvtárügy lapjává kell válnia. Mint 1936-os jelentésében írta: „...a Könyvszemlét pedig, melyet az Országos Széchényi Könyvtár a saját erejéből nem tud fenntartani, a többi könyvtár erkölcsi és anyagi hozzájárulásával átalakítjuk a magyar közkönyvtárak közös szakkiadványává.”⁴⁷ A folyóirat ügyét összekapcsolta az 1935-ben megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületével, melynek első elnökévé választották. Javaslatára az egyesület *Trócsányi Zoltánt* kérte fel szerkesztőnek. Munkáját szerkesztőbizottság segítette, tagjai a folyóirat költségeihez hozzájáruló könyvtárak képviselői voltak.

A Könyvszemle néhány éven keresztül közreadta a támogatásokról készített kimutatást, abból kitűnik, hogy az OSZK és az Egyetemi Könyvtár vállalta magára a legnagyobb összeget, az OSZK 1937-ben 1000, 1938-ban és 1939-ben 1500-1500, az Egyetemi Könyvtár ezekben az években 500, 2500 és 1000 pengőt fizetett be. Jelentős volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatása is, 1000-1000-994 pengő. A többi könyvtár évente 1000 pengő körül járult hozzá a folyóirat kiadásához. Bevételek jelentettek az előfizetési díjak és az alkalmi támogatások is.⁴⁸

Az új konstrukció lehetővé tette a Magyar Könyvszemle megjelenését és fennmaradását. Az egyes számok késés nélkül, időben jelentek meg. A tartalmi megújulást jelezte, hogy a folyóirat III. folyamaként indult újra. Az új programnak megfelelően korszerű, széles tematika jellemezte *Trócsányi* szerkesztői gyakorlatát. Három rovata

volt – *Értekezések, önálló közlemények; Kisebb közlemények; Ismertetések* –, az egyes számokhoz idegen nyelvű tartalmi kivonat kapcsolódott.

A Könyvszemle hagyományosnak mondható könyv- és művelődéstörténeti profilja is megújult. Részben persze annak köszönhetően, hogy a folyóiratban új nemzedék jelentkezett. A Könyvszemle ekkortól kezdett rendszeresen foglalkozni sajtótörténettel, *Dezsényi Béla* mellett *Szemző Piroska*, *Lukács József* közölt ilyen témájú tanulmányokat. A történeti írások szerzői között figyelhetjük meg *Varjas Bélát*, *Trócsányi Zoltánt*, *Gárdonyi Albertet*, *Tolnai Gábort*. Az új témák sorában önálló tanulmányokban foglalkozott a folyóirat a dokumentációval (*Káplány Géza*), a szakzással (*Veredy (Witzmann) Gyula*), a katalógizálással (*Gorjup Alisz*, *Domanovszky Ákos*). Jelent meg írás a városi könyvtárakról, a falusi népkönyvtárakról, a helytörténeti gyűjteményekről. E rövid felsorolás is bizonyítja a témák gazdagságát, azt, hogy a Könyvszemle 1937-től induló korszaka a folyóirat hosszú történetének egyik legértékesebb priódusa volt. A Magyar Könyvszemle megtalálta helyét a magyar könyvtárügyben – igaz, ehhez hozzájárult az is, hogy ekkor már működött a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, szervezettebbé, áttekinthetőbbé vált a magyar könyvtárügy a létrejött intézményvel. Kétségtelenül megkésve, amit bizonyít az, hogy akkor lett – a biztató kezdetek után – a szakmának egy teljes értékű orgánuma, amikor külföldön már megkezdődött a szaklapok differenciálódása, és amire a század elején Magyarországon is volt példa.

Ez a kiegyensúlyozott korszak csak rövid ideig tartott. A Könyvszemle 1944. évi 1. füzetében megjelent, a 2-4. összevont szám azonban csak 1945 decemberében jutott el az olvasókhöz. Ezt a füzetet már új szerkesztő, *Varjas Béla* jegyezte, *Trócsányit* ugyanis a budapesti egyetem orosz tanszékének egyetemi tanárává nevezte ki a kormány. Átalakult a szerkesztőbizottság és lekerült a Könyvszemléről „a magyar közkönyvtárak kiadványa” meghatározás.

Györke József, az OSZK új főigazgatója 1945. október 31-én levélben fordult a miniszterhez, segítségét kérve a folyóirat fennmaradásához.⁴⁹ Az 1945. évfolyam négy száma 168 lapon 1946 márciusában jelent meg, az 1946-os kötet ugyanakkora terjedelemben 1947 decemberében hagyta el a sajtót. A következő évi kötetet *Varjas Béla* még megszerkesztette, a tanulmányokat az

Egyetemi Nyomda kiszedte, de már nem jelenhetett meg a folyóirat. Az 1947. évfolyam szerkesztői példányát Varjas Béla később átadta a Széchenyi Könyvtárnak.⁵⁰ Az OSZK utóbb is foglalkozott a Könyvszemle újraindításának tervével, *Tolnai Gábor* főigazgató 1947-ben a könyvtár kiadói tevékenységének folytatásához közel félmillió forintot igényelt.⁵¹

A pénzühiány mellett fontos tényezője volt a Könyvszemle megszűnésének a megváltozott helyzet, az a könyvtárpolitikai koncepció, mely „ellentétet vélt látni a Magyar Könyvszemle által képviselt irányzat és az akkor örvendetes fejlődésnek indult közművelődési könyvtárügyünk között.”⁵² Varjas a teljes egészében általa szerkesztett két évfolyamot IV. folyamként különítette el az előzőektől. Alapvetően nem sok minden változott – nem is változhatott – e rövid időben és erősen csökkentett terjedelemben. Elsődlegesen művelődéstörténeti jellegű tanulmányokat közölt a folyóirat; az új politikai helyzetet jelentette, hogy cikk jelent meg a moszkvai Lenin Könyvtárról, az 1944-es budapesti német könyvharacoslásról vagy Budapest olvasóközönségéről 1945-ben. A Magyar Könyvszemle nyilván bővítette volna programját, ezt jelzi Bisztray Gyulának, a szerkesztőbizottság tagjának egyik írása: „A Könyvszemle programja tovább fog bővülni: a könyvtár-tan elvi és gyakorlati kérdései mellett fokozott figyelmet szentel majd a könyvkiadók munkájának, a köz- és magánkönyvtárak anyagának ismertetésére, a könyvkereskedelem jelentősebb mozzanataira, hogy ezáltal a különböző olvasórétegek olvasmányszükségletét, igényét, ízlését, egyszerűen a könyv szociális funkcióját jobban megismerhessük.”⁵³ Ez a kétségtelenül tág és sok új szempontot is felvető program azonban nem valósult meg, sőt, a Könyvszemle elsorvadása után néhány évre a magyar könyvtárügy szaksajtó nélkül maradt.

Jegyzetek

1. A foglalkozásszociológia fontosabb irányzatait röviden bemutatja: CHOPRA, Hans Ray: A könyvtáros hivatás Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. 292-295. p.
2. A könyvtáros egyesületek alapításáról áttekintés: PRÖHLE Éva: Nemzeti könyvtáros egyesületek a világban. In: Könyvtári Figyelő, 1985. 3. sz. 259-268. p., a képzés nemzetközi múltjáról is ír: KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1969. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. 1970. 9-122. p., a legrégebbi szakfolyóiratokról: BORSA Gedeon: Rövid megjegyzés a nemzetközileg legrégebbi könyvtörténeti folyóiratokról. In: Magyar Könyvszemle, 1977. 2. sz. 196-197. p., BALÁZS János: Könyvtári folyóiratok az Egyesült Államokban. In: Könyvtáros, 1983. 12. sz. 741-746. p., u.ő.: Bemutatjuk a Library Journalt, a világ jelenleg is megjelenő legrégebbi könyvtári folyóiratát. In: Könyvtáros, 1984. 10. sz. 609-613. p.
3. GYÖRGY Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886. 92. p.
4. SZABADNÉ SZEGŐ Judit: A könyvtárügy állami támogatása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetései tükrében, 1867-1918. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1978. Bp. 1980. 123-173.p., BÉNYEI Miklós: Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy. in: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. 1983. 72-85. p.
5. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867-1875. A müncheni szakrendszer bevezetése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1986-1990. Bp. 1994. 221-276. p., u.ő.: Eötvös József és a nemzeti könyvtár 1-2. In: Könyvtáros, 1988. 10. sz. 614-619. p., 11. sz. 678-686. p.
6. SOMKUTI Gabriella: Fraknoi Vilmos a Széchényi Könyvtár élén. In: Könyvtáros, 1991. 8.sz. 481-487. p.
7. Idézi HAVASI Zoltán: A százéves Magyar Könyvszemle megindulása. In: Magyar Könyvszemle, 1976. 1. sz. 9. p. Az idézetben említett Irodalmi Értesítő bibliográfiái lap volt, a könyvújdonságokat ismerette, röviden hírt adott a könyvtárakról is. Kókai Lajos könyvkereskedő adta ki 1874-1875-ben, szerkesztője a későbbi neves történész Márki Sándor volt. A lapról: MÁRKI Sándor: Egy magyar bibliofil lap ötven év előtt. In: Magyar Bibliofil Szemle, 1924. 1. sz. 13-18. p., VÉRTESY Miklós: Százéves bibliográfiái folyóiratok. In: Könyvtáros, 1984. 9. sz. 548-549. p.
8. A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825-1975. Szerk. Vörös Antal. Bp. 1975. 171. p.
9. Magyar Könyvszemle, 1882. 350. p., u.o. 1883. 351. p., u.o. 1884. 156.p.
10. Magyar Könyvszemle, 1885. 181. p.
11. Magyar Könyvszemle, 1897. 108. p.
12. Magyar Könyvszemle, 1876. 318-319. p.
13. HAVASI Zoltán i.m. 13. p.
14. FÜLÖP Géza: Száz esztendeje indult a Magyar Könyvszemle 1. In: Könyvtáros, 1976. 12. sz. 709-713. p.
15. Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 376. p.
16. Magyar Könyvszemle, 1885. 291-292. p.
17. GYÖRGY Aladár i.m. 564-565. p.
18. Magyar Könyvszemle, 1886. 269. p.
19. PÁLVÖLGYI Endre: Adalékok a Magyar Könyvtárosok Egyesülete előtörténetéhez. In: Könyvtáros, 1987. 2. sz. 87-94. p.
20. PÁLVÖLGYI Endre: A Csontos János elleni fegyelmi vizsgálat és annak politikai háttere. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 2. Bp. 1964. 163-192. p.
21. Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 376-377. p.
22. Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 1-4. p.
23. A folyóirat programcikkét közli: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll.

- Kovács Máté. Bp. 1970. 273-276. p., a lapról és a mozgalomról: VÉRTESY Miklós: Első népkönyvtári folyóiratunkról. In: A Könyvtáros, 1959. 5. sz. 341-342. p.
24. VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 1. sz. 23-43. p., 2. sz. 139-156. p.
25. A vitáról újabb irodalom: KATSÁNYI Sándor: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. In: Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. 199-208. p., Gulyás könyvtárpolitikai nézeteiről: SONNEVEND Péter: Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. január. 5-14. p., foglalkozik a kérdéssel röviden TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660-673. p., Gulyás szerkesztői tevékenységéről: KÓKAY György: Gulyás Pál könyvtörténeti és szerkesztői munkássága. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. március. 1015. p., FÜLÖP Géza i.m. 2. rész, 1977. 1. sz. 12. p.
26. A folyóirat rövid történetét is tartalmazza: M. KATONA Julianna: A Múzeumi és Könyvtári Értesítő repertórium 1907-1918. Bp. 1982. 185 p.
27. REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 65 p.
28. VOIT Krisztina i.m. 2. rész. 142. p.
29. TÓTH Gyula i.m. 665-666. p.
30. u.o. 666. p.
31. KATSÁNYI Sándor i.m. 206. p.
32. A folyóirat történetét is tartalmazza: KÁRPÁTI Miklós: A „Könyvtári Szemle repertórium 1913-1918. Bp. 1983. 82 p., a lapról áttekintés: BÓDAY Pál: A Könyvtári Szemle új olvasóinak. In: Könyvtári Figyelő, 1979. 2. sz. 117-121. p.
33. VÉRTESY Miklós: Beszélgetés a nyolcvan éves Kóhalmi Bélával. In: Könyvtáros, 1964. 12. sz. 705. p.
34. KÁRPÁTI Miklós i.m. 14. p.
35. Gárdonyi Albert tanulmánya, a Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században, különösen tekintettel Budára és Pestre csak a sorozatban jelent meg.
36. Érdemes megemlíteni, hogy a könyvtári menedzsmentről a Könyvtári Szemleben zajlott az első vita Magyarországon Bencze Adolf cikkét követően. A vitát ismerteti: NÉMETH Márta: Vezetési módszerek egy hetven év előtti vitában. In: Könyvtáros, 1983. 11. sz. 673-674. p.
37. Könyvtári Szemle, 1913. 1. sz. 3. p.
38. KATSÁNYI Sándor i.m. 206-207. p.
39. A lapot röviden ismerteti SZABÓ György: „A Tanácsköztársaság Könyvtárügye”. In: A Könyvtáros, 1959. 3. sz. 216-217. p. A Magyar Könyvszemlére vonatkozó adatot közli GULYÁS Pál: Kommunista könyvtárpolitika, Bp. 1921. 124. p. Foglalkozik a lap történetével is: KÓHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 258 p., Gulyás és Kóhalmi tanulmányát összehasonlítja: VÉRTESY Miklós: Kettő, kétféleképpen a Tanácsköztársaság könyvtárügyéről. In: Könyvtáros, 1986. 5. sz. 300-302. p.
40. A Közművelődés c. folyóiratról: FEJES Erzsébet: Könyvtárak a Horthy-korszakban és a Közművelődés c. folyóirat. In: Magyar Könyvszemle, 1982. 4. sz. 343-351. p., a Pestvármegyei Népművelésről: EGEY Tibor: Az állami (törvényhatósági) népművelés Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei szervezete a két világháború között. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Pest megye múltjából 7. Bp. 1990. 457-494. p., főleg 489-491. p.
41. Részletesen ismerteti: NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadványi tevékenysége 1919-1935. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1981. Bp. 1983. 164-167. p.
42. Magyar Könyvszemle, 1925. 4. p.
43. KÉRI Piroska: Supka Géza „Literatura”-ja. Egy elfeledett kultúrtörténeti folyóirat. In: Új Írás, 1989. 7. sz. 104-114. p.
44. LENGYEL András: Dézsi Lajos, Kner Imre és a Magyar Bibliofil Szemle. Szeged, 1986. Kny. a Móra Ferenc Múzeum Évkönyvéből. 349-363. p.
45. Lantos és az OSZK duplumainak eladásáról: HARASZTHY Gyula: Kísérlet az Országos Széchényi Könyvtár anyagi gondjainak megoldására. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1980. Bp. 1982. 155-173. p.
46. POGÁNY György: A Könyvtári Szemle és Asztalos Miklós. In: Könyvtáros, 1990. 6. sz. 337-344. p.
47. Idézi KOVÁCS Ilona: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadói tevékenysége 1936-1944. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968-1969. Bp. 1971. 174. p.
48. KOVÁCS Ilona i.m. 175. p.
49. Idézi HAVASI Zoltán: Könyvtári kutatások és a Magyar Könyvszemle a felszabadulás után. In: Magyar Könyvszemle, 1975. 1. sz. 2. p.
50. NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945-1974. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979. Bp. 1981. 148. p.
51. NÉMETH Mária i.m. 149. p.
52. KÓKAY György: Varjas Béla. Búcsú a Magyar Könyvszemle egykori szerkesztőjétől. In: Magyar Könyvszemle, 1985. 1. sz. 79. p.
53. Idézi NÉMETH Mária, az 50. sz. jegyzetben i.m. 147-148. p.

25 éves a magyar könyvtárügy angol nyelvű referáló lapja

Feimer Ágnes – Rác Ágnes

Szerény évfordulóhoz érkezett a Könyvtártudományi Szakkönyvtár: negyedszázada indítottuk a *Hungarian Library and Information Science Abstracts* című referáló lapot, amelynek célja a külföldi könyvtárosok, partnerintézmények tájékoztatása a magyar könyvtárügyről, a magyar szakirodalom válogatott, angol nyelvű referátumainak közreadásával.

Az 1959-ben megalakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ a kezdetektől fogva egyik kiemelt feladatának tekintette a könyvtártudományi információs rendszer kiépítését, a könyvtártudományi dokumentációt. E tevékenység szakirodalmi bázisát az Országos Könyvtári Központtól örökölt nagy értékű és a lehetőségekhez képest egyenletesen gyarapított Könyvtártudományi Szakkönyvtár képezte és képezi. Már az 1950-es években, a KMK jogelőd-intézményeiben elkezdődött, majd 1965-től kiteljesedett, az 1970-es évek kezdetén pedig új alapokra helyeződött a dokumentációs tevékenység. Az új alapok kimunkálásában iránymutató volt az az 1967-ben lefolytatott felülvizsgálat, amelynek jelentésében megfogalmazták a könyvtártudományi dokumentáció hármasságát és a munka iránti szakmai elvárásokat.

Az 1970-ben megrendezett III. könyvtárügyi konferencián *Papp István*, a KMK akkori igazgatója tömören így fogalmazta meg információs feladatainkat: *„...felelősek vagyunk a magyar könyvtári szakirodalom feltárásáért s kötelezettséget vállalunk arra, hogy a nemzetközi könyvtárügy számára a lehetőséghez képest hozzáférhetővé tesszük szakirodalmunkat. ...Ezen túlmenően a hazai szükségletek által meghatározott válogatási szempontok szerint nemzetközi anyagot tartalmazó referáló lapot, valamint dokumentációs folyóiratot jelentetünk meg...”*

A részletes történeti áttekintés helyett most csak a legfontosabbak említésével emlékeztünk a könyvtártudományi szakirodalmi információ rendszerére: egyfelől a magyarországi könyvtári szakirodalom bibliografizálása a teljesség igényével (ma *A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* c. szakkönyvtárjában), másfelől a külföldi szakfolyóiratok cikkeinek bibliográfiai feldolgozása, később referálása erős válogatással (ma a *Könyvtári Figyelő* Külföldi folyóirat-figyelő c. rovatában). Ezt egészíti ki a Könyvtári Figyelő szemle tanulmányokat közlő rovata, illetve a szakkönyvtár újonnan beszerzett dokumentu-

mainak ismertetése ugyancsak ebben a folyóiratban.

A rendszer harmadik láncszeme a külföld tájékoztatása a magyar könyvtárügyről. Erre már a 60-as évek közepén történt kísérlet: a szolgáltatás mai formája tulajdonképpen a „*Gyorstájékoztató a magyar könyvtártudományi irodalomról*” c. kurrens bibliográfiából „nőtt ki”, amely 1965-ben jelent meg először, kezdetben kétheti periodicitással. Az első számok a cikkek bibliográfiai leírása után angol, német és orosz nyelvű címfordítást, illetve idegen nyelvű annotációt is tartalmaztak. A bibliográfiához 1970-ben készült először összesített tárgymutató, s ez ettől kezdve egészen 1974-ig évenként, illetve számonként angol nyelven is megjelent. Ugyancsak eddig maradtak meg az akkor már MAKSZAB-nak (azaz A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiájának) nevezett kiadványban az angol nyelvű címfordítások.

A külföld tájékoztatására tehát már korábban megtörténtek az első lépések, de ez a forma még nem volt tökéletes: az annotációk helyett bőségebb, a magyar helyzetet kissé jobban magyarázó tartalmi kivonatokra volt szükség ahhoz, hogy a külföldi kollégákat megfelelően tájékoztassuk. Ez a forma 1971-ben született meg, és az első évfolyam mindkét füzete sikeresen 1972 nyarán megjelentetni. Ez az időzítés minden bizonnyal nem volt véletlen.

1972 kiemelkedő jelentőségű volt a magyar könyvtárügy számára: Budapesten rendezték az IFLA éves konferenciáját, a FID kongresszusát, a szocialista országok együttműködése keretében magyar-szovjet könyvtárügyi szeminárium volt, és nem utolsósorban 1972 a könyv nemzetközi éve jegyében telt. Soha jobb alkalmat egy olyan szolgáltatás elindítására, amelynek fő célja éppen a magyar eredmények bemutatása, a külföldi kollégák tájékoztatása! Meg kell jegyeznünk, hogy ennek érdekében ugyanezen alkalomra a KMK a *HLISA*-n kívül megjelentette önálló ismeretanyagát és Kiss Jenő: A magyar könyvtárak c. művét, mindkettőt három idegen nyelven is.

Említsük meg azok nevét, akik a 25 év alatt a referáló lap gondozói voltak: 1972-ben *Tarr Lászlóné* vállalta az úttörőmunkát, majd 1973 és 1980 között *Czinner Tiborné*, 1981-től 1983-ig *Hegyközi Ilona*, 1984-ben és 1985 első félévében *Mándy Gábor* volt a szerkesztő, az 1985. 2. számától kezdve pedig *Feimer Ágnes*.

A 25 év alatt 2637 referátum került be a lapba, a megjelent könyvek és folyóiratcikkek mintegy 10%-a. (A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájában ugyanezen idő alatt feldolgozott tételek száma 38 102, de a szakbibliográfia gyűjtőköre a felvett dokumentumtípusokat illetően tágabb a *HLISA*-énál. A *HLISA* nem dolgozza fel a hírlapcikkeket, a szakdolgozatokat, szabványokat, nem publikált dokumentumokat.)

Szerkesztési elvek

Az első szám előszavában megfogalmazott célok ma is érvényesek: az adott időszak könyvtári szakirodalmából évente 100-120 folyóiratcikket, monográfiát, konferencia-anyagot kiválasztva átfogó képet próbálunk adni a magyar könyvtárügy főbb eseményeiről, eredményeiről. Az egyes füzetekben belül a tartalmi arányokra is figyelni kell: lehetőleg minél több témát kell képviselniük a tételeknek, tehát ha egy évben például 20 fontos könyvtártörténeti munka megjelenik, nem feltétlenül kerül be mind az adott időszak anyagát feldolgozó számokba.

Sajnos, mostanában soha nem kerülünk nehéz helyzetbe a „bőség zavara” miatt: egyre kevesebb könyvtári témájú monográfia jelenik meg, sok fontos évkönyv megszűnt (az egyesületé, egyes megyei és országos szakkönyvtáraké), nem beszélve az ágazati szaklapokról és jónéhány megyei híradóról. A *HLISA* bázisa így főként a jól ismert központi könyvtári szaklapokra szűkül, s az időnként megjelenő jubileumi gyűjteményes kötetekre, az egyre kevesebb OSZK- és KMK-kiadványra, illetve az esetlegesen publikált egyéb, rendszerint könyv- vagy könyvtártörténeti témájú könyvre.

A kiválasztott anyagokból referátumok készülnek: kezdetben ez a folyamat kétlépcsős volt, az elkészült magyar referátumokat angolra kellett fordíttatni, ma azonban szerencsére van néhány olyan külső szakember, aki rögtön angol nyelvű referátumot készít, így a magyar nyelvű referálás és fordítás útján készült tételek már kisebb arányt képviselnek. A referálóknak szem előtt kell tartaniuk, hogy külföldiek számára írnak, tehát esetenként a magyar kollégák előtt egyébként közismert dolgokat kell megmagyarázniuk. A szerkesztő dolga pedig, hogy utalások, keresztívat-

kozások segítségével megkönnyítse az olvasók tájékozódását egy-egy témában. Az angol anyag lektorálása után kerül sor a referátumok szakcsoportba rendezésére. A szakcsoportok elnevezése, sorrendje általában az összegyűlt anyag témáitól függ, de természetesen vannak állandó rovatok is (pl. könyvtárügy, könyvtárosképzés stb.).

Az első négy szám után, tehát 1973-ban készült először betűrendes és tárgymutató. A tárgyszavazás a *MAKSZAB*-ban is használt *Könyvtári és tájékoztatói tézaurusz* alapján történt. A deskriptorok angol nyelvű megfelelője jórészt már rendelkezésre állt, hiszen - mint már említettük - a *MAKSZAB* egy ideig (1970-1974) angol nyelvű tárgymutatót is közzétett füzeteihez. Az említett tézaurusznak 1992-ben már harmadik, bővített, átdolgozott kiadása jelent meg, s a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban továbbra is mindenfajta feldolgozó munka, többek között a MANCI nevű adatbázisunk szerkesztésének is alapjául szolgál. A magyar nyelvű tézaurusz bővülését igyekszünk az angol deskriptorokkal is nyomon követni. (Erről részletesen később a terveknél).

1973 után a *HLISA*-hoz évenként egyszer, a 2. számhoz készül betűrendes és tárgymutató. Ennek oka, hogy egy-egy füzet 50-60 tételét a részletes szakcsoportok és az utalók segítségével viszonylag könnyű áttekinteni, felesleges „luxus” lenne a mutatószerkesztés. Kezdetben ún. „göngyöltett” mutatók készültek, azaz a mutatók az előző évek anyagát is tartalmazták. Két időszakra áll rendelkezésre ilyen kumulált utató: az 1972 és 1981, illetve az 1982 és 1986 közötti időtartamra. 1987 óta csak éves mutatók készülnek.

A tételek szerkezeti felépítésében 1984-től tapasztalható változás: a címfordítás megelőzi a bibliográfiai leírást, s a(z egyszerűsített) leírás sem a korábbi magyar szabványt követi, hanem alkalmazkodik a külföldi lapok, elsősorban a *LISA* gyakorlatához.

A lap – az általános gyakorlathoz igazodva – először csak akkor közöl, ha benne valamilyen változtatás magyarázatra szorul.

A *HLISA* „életében” a legnagyobb változást az 1990-es év hozta: ekkor tértünk át a számítógépes szerkesztésre. Ez azt jelenti, hogy a bibliográfiai leírásokból egy Micro-Isis alapú adatbázist szerkesztünk, a referátumok pedig Word szövegfájlba kerülnek. A műszaki szerkesztő e kettőből állítja elő a nyomdakész kéziratot. A mutatók szintén számítógép segítségével készülnek,

ezért egy évfolyamon belül folyamatos lett a lap-számozás. A lap értékét növelő tartalmi változásra is sor került: a leírások után közöljük a tárgyszavakat, a 2. szám végén pedig a feldolgozott folyóiratok jegyzékét. Az 1991. 2. számtól kezdve minden 2. számban folyamatosan épülő hungarika-adatbázisunkból válogatva rövid jegyzéket teszünk közzé a külföldi folyóiratok és könyvek magyar vonatkozású anyagából.

Felhasználási területe

A referáló lap igen értékes kincsünk nemzetközi kapcsolataink ápolásában, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár által önállóan folytatott kiadványcsere egyik fő forrása. 53 országba, 220 partnernek küldjük a nagyvilágban, elsősorban nemzeti és egyetemi könyvtárakba, könyvtárosképző intézményekbe, egyesületeknek. A legtöbb példány az Egyesült Államokba és Németországba jut el (28-28 példány), őket követi Nagy-Britannia (12 példány). Fontos nemzetközi könyvtáros-szervezetekben is képviseli hazánkat: az IFLA-ban, az UNESCO, illetve az Európai Unió könyvtári ügyekkel foglalkozó bizottságában.

Viszonzásul nagy értékben kapunk dokumentumokat, elsősorban folyóiratokat. Kurrens külföldi folyóirataink 50%-a csere útján kerül könyvtárunkba, és a referáló lap ezáltal is szolgálja a magyar könyvtáros-társadalmat.

Nem elhanyagolható az a közvetett „haszon” sem, amelyet a lap a helyszínen, azaz a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban szerez. A nemzeti könyvtárat, s benne a mi könyvtárunkat sok külföldi vendég keresi fel, különösen a rendszerváltozás óta, akiket gyakran vagy megajándékozunk a lap egy-egy példányával, vagy csak felhívjuk rá figyelmüket. Sokan közülük meghatározott feladattal jöttek Magyarországra, általában tanulmányt kellett készíteniük a magyar, vagy a közép-kelet európai régió könyvtárügyéről, illetve annak valamilyen részterületéről (pl. a könyvtárgepesítésről). Nagyon örültek, amikor a kezükbe adtuk a *HLISA*-t, amely nagy segítséget jelentett számukra feladatuk teljesítésében. Az Európai Unió szakértője látogatása óta folyamatosan kapja tőlünk a lapot. Külföldi könyvtárosképző intézetek hallgatói is felkerestek már minket azért, mert diplomamunkájuk témájául a magyar könyvtár-

ügy valamelyik területét választották (pl. a könyvtárosképzést, vagy olyan határterületet, mint a könyvkiadás és könyvkereskedelem), és szintén rendkívül hasznosnak találták kiadványunkat, hálaság volt a segítségért.

A HLISA, mint a magyar könyvtárügy tükré

Az első évfolyamokat átlapozva, rögtön szembetűnő tény: az akkori szerkesztő valószínűleg a „bőség zavarában” szenvedhetett, s nem kellett „vadászni” a lap szerkesztési elveihez méltó cikkekre. A HLISA alapítása a magyar könyvtárügy fénykorára esett, s az oldalakat lapozva szinte magunk elé képzeljük az akkori pezsgő szakmai életet, a számtalan konferenciát, tapasztalatcserét, szakmai vitákat, s mi, könyvtártudományi dokumentációs szakemberek nosztalgiaival gondolunk az akkori publikáció-áradatra, a számtalan könyvsorozatra, a szaklapok gondolatébresztő, s később kötelező irodalommal való cikkeire. 25 év anyagát áttekinteni szinte lehetetlen, talán érdekesebb is, ha főként az első néhány évet vizsgáljuk meg abból a szempontból, milyen jelentős események történtek ezalatt a magyar könyvtárügyben. Tehát a tanulmány következő részét ezzel a címmel illelhetnénk: „*Kis magyar könyvtártörténet – a HLISA lapjain*”.

Előljáróban el kell mondanunk, hogy a vizsgálat kétszeresen is szubjektív, hiszen kétféle szűrőn ment át az anyag: az HLISA akkori szerkesztőjéén, aki kiválasztotta a legfontosabbnak vélt irodalmat, s a mostani szemlélőén, aki ebből a kiválasztott anyagból válogatott.

A HLISA 1972-es évfolyamát végignézve az első szembetűnő tartalmi érdekesség, hogy több benne a monográfia illetve a gyűjteményes kötetből felvett tanulmány, mint a folyóiratcikk. Ennek részben az a magyarázata, hogy az első évfolyamhoz nyilván gazdagabb, nagyobb időszakot felölelő anyagból válogathatott a szerkesztő, ha minden lényegeset közölni akart a magyar könyvtárügyről. Így kerülhetett be például az 1969-ben rendezett gyűjtőköri konferencia anyagát tartalmazó kötetről ismertetés. Az 1970-ben lezajlott III. Országos Könyvtárügyi Konferencia legfontosabb előadásainak és az ajánlásoknak a referátumai kerültek a lapba. Az 1972. évi IFLA-konferencia magyar résztvevői – akiknek száma a ven-

déglátó jogán a szokásosnál jóval magasabb volt – előadásainak referátumát is közli a lap, köztük Kovács Mátéét, Borsa Gedeonét, Dáczér Évát, Pintér Mártáét, Vargha Balázsét, Jóboru Magdát, Földi Tamásét, Láng Imrét, Bereczky Évát, Szentmihályi Jánosét, Kamarás Istvánét.

Az első két évfolyam annyira tartalmasnak bizonyult, hogy felkeltette érdeklődésünket a további vizsgálódás iránt, s végül tíz évfolyamot, tehát az 1972 és 1981 közötti időszakot néztünk át a magyar könyvtárügy kiemelkedő eseményeit kutatva. Ezek között első helyen továbbra is a konferenciák szerepeltek: 1970-ben rendezték a Szocialista Országok Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Kérdéseivel foglalkozó Nemzetközi Konferenciát, 1972-ben Székesfehérváron Országos Könyvtárépítési Konferenciát tartottak, 1973-ban volt az Olvasó Népért mozgalom első országos konferenciája Nyíregyházán. 1974-ben két jelentős konferencia zajlott Budapesten: a szocialista közművelődési könyvtárügy 25 éves jubileuma alkalmából rendeztek ünnepi ülést áprilisban, októberben pedig a szocialista országok olvasáskutatási szakemberei üléseztek nálunk. 1975-ben volt az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciája. 1977-ben a szocialista országok nemzeti bibliográfiai szakértői tanácskoztak az Országos Széchényi Könyvtárban. 1978-ban Moszkvában szovjet-magyar könyvtárügyi szemináriumot rendeztek, amelyen Futala Tibor, Papp István és Sente Ferenc tartott előadást. 1979-ben zajlott a szocialista országok módszertani központjainak 9. konferenciája, 1980-ban pedig a külföldön élő magyar származású könyvtárosok és a magyar könyvtárosok első világtalálkozója.

Ez az időszak a könyvtárépítés szempontjából is jelentős volt: ekkor készült el a szombathelyi, a miskolci, a nyíregyházi megyei könyvtár új épülete, a békéscsabai és a Hajdú-Bihar megyei könyvtár tervezési programja. Új városi könyvtár épült Nagykanizsán, Hatvanban és Dunaújvárosban, a fővárosban pedig 1975-ben átadták a Patáky István Művelődési Központot. 1978-ban új otthont kapott a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtára is. Számtalan könyvtárépítészeti cikk született, többek között Sebő Ferenc kétrészes tanulmánya *Bővíthető fálusi könyvtárak tervei* címmel, és Papp Istvánnak a sokáig kötelező irodalomként feladott *A „tojás” és ami kikelt belőle. A magyar közművelődési könyvtárépítés néhány kérdése* c. dolgozata.

Mint ismeretes, hosszas előkészítés után 1976-ban látott napvilágot a ma is érvényben lévő, bár meglehetősen elavult könyvtári törvény. A Könyvtári Figyelő 1972. I. számában már cikk jelent Papp István tollából *Az új könyvtári törvény előkészítéséről* címmel, 1973-ban pedig *Kondor Istvánné* írt ugyanerről a *Könyvtárosban*.

Ez az időszak az olvasáskutatás, olvasás-szociológia fénykorát is jelentette (ezzel nem szeretnénk kollégáink mostani munkáját minősíteni, hiszen tevékenységük most is kiemelkedő és széles körben elismert, akkor egyszerűen több kutató tevékenykedett és nem csak a KMK-n belül). Ezt igazolja például a HLISA 1977/2. száma, amely 12 referátumot közöl az olvasáskutatás szakcsoportjában. (Ma van olyan füzet is, amelyben egyáltalán nem szerepel ez szakcsoport). Alapvető monográfiák jelentek meg ekkor, mint például *Gondos Ernő* könyve *Olvasói ízléstípusok* címmel, *Kamarás István: Az olvasó munkássért*, az *Ízlésalakzatok*, az időszak végén pedig *Gereben Ferenc*, *Katsányi Sándor* és *Nagy Attila* közös műve, az *Olvasásismeret*. Az olvasáskutatók sokat tettek tevékenységük külföldön történő megismertetéséért, a szocialista országok olvasáskutatóinak 1977. évi prágai konferenciájára például angol nyelvű kötetet jelentettek meg *Reading research in Hungary (1960-1977)* címmel, amelyben 25 befejezett, illetve folyamatban lévő kutatási tervet mutattak be. Ekkor készült a *Reading research in the Centre for Library Science and Methodology (1968-1977)* c. kiadvány is, az ebben szereplő kutatásokból 18-at referált a HLISA. Később megjelent az 1977-1980 közötti időszak kutatásait bemutató második kötet, az itt felsorolt 21 vizsgálatból 11-ről tájékoztott a lap.

A könyvtártudományi kutatások számbavétele sokáig a KMK feladata volt. Kérdőíves vizsgálat alapján évente készült tanulmány a Könyvtári Figyelőben az országban folyó kutatásokról, 1976-ban pedig az 1976-1980-as időszak kutatási terveit önálló kiadványban tették közzé. A Könyvtártudományi Tanulmányok 1973-1975. évi kötetét teljes egészében a könyvtári kutatásoknak szentelte, 1976-ban a TMT 1. számában olvashatunk e témáról (*Papp István* tollából). Jó lenne most is többet tudni e fontos területről.

Az ifjúság és a gyermekek könyvtári ellátása szintén gyakori témája az időszak referátumainak. Sok fontos kézikönyv, útmutató jelent meg ekkor, többek között az *Irányelvek a 18 éven aluli*

ifjúság könyvtári ellátásának javítására, *A gyermekek könyvtári ellátásának fejlődése* (*Rácz Aranka*), *Könyves-Tóth Lilla* művei, a *Keresd a könyvtárban*, *Órák a könyvtárban*, tanulmánygyűjtemény *Csoportos foglalkozás gyermekkönyvtárakban* címmel, nem beszélve a számos folyóiratcikkről.

A 70-es évek elején a könyvtárgépesítés alatt még nemcsak a számítógépesítést értették, hanem elsősorban a reprográfiát, a lyukkártya-technikát és a mikrofilmtchnikát. A Könyvtári Figyelő 1972. 3. számában *Sárdy Péter* még nem sok mindenről számolhatott be a számítógépek magyarországi alkalmazásával kapcsolatban: a Chemical Abstracts Condensates és az INSPEC mágnesszalagos szolgáltatásának alkalmazásáról egyes könyvtárakban, és az MNB számítógépes előállításának kísérletéről. Később (1974-ben) a METADEX mágnesszalagjai is eljutottak hazánkba (Miskolcra, majd a KFKI-ba), és a 70-es évek közepétől egyre több munkafolyamatnál próbáltak felhasználni a számítógépet, csak néhány folyóiratcikk-címet idézünk: *ETO-jelzetek számítógépes rendezése*, *Állományellenőrzés számítógéppel*, *Katalóguscédulák előállítása számítógéppel*, *A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes előállítása*. A számítástechnika gyors térhódítását jelzi, hogy 1979-ben *Roboz Péter* és *Szántó Péter* már ezzel a címmel publikált tanulmányt: *Hazai online kapcsolódás nemzetközi információs hálózatokhoz – vágyalom vagy realitás?*, *Tolnai György* pedig a számítógépes tájékoztatási rendszerek adatbeviteli kérdéseivel foglalkozik cikkében. 1981-ben *Szőnyi Katalin* a szakirodalmi tájékoztatás gépesítéséről számol be a SZÁMOK-nál. A 80-as évek közepe, a mikroszámítógépek alkalmazásának kezdete már nem tartozik a vizsgált időszakhoz.

A 70-es, 80-as években számos szakirodalmi ellátottsági vizsgálat született, többek között az orvostudomány, pedagógia és a társadalomtudományok területén, és az olvasók szakirodalomhasználatára vonatkozó tanulmányokat is olvashatunk. Ez a terület mostanában teljesen hiányzik a magyar könyvtári irodalomból.

A feldolgozó munka területén is sok közleményt referált a HLISA, az időszak első felében ezek főként a tárgyi feltárás kérdését érintik: 1973-ban jelent meg *Molnár Imre* műve az információs szaktezauruszról, majd *Schiff Ervin* tanulmánya a magyar nyelvű műszaki tezauruszról, *Ungváry Rudolf* cikke a tezauruszrendszerek

szerkezeti alapjairól, 1977-ben pedig *Horváth Tibor* és *Vargha Dénes* könyve az információs tezaurszokról, 1979-ben publikálta *Ungváry Rudolf* nagyszabású művét, a *Tezaursz technológiát*.

1979-ben szakmai vita bontakozott ki a Könyvtári Figyelő hasábjain az ISBD magyarországi bevezetésével kapcsolatban (*Csüry István* gondolataira *Fügedi Péterné*, *Vajda Erik*, később *Domanovszky Ákos* és *Varga Ildikó* reagált). A 80-as években a KMK útmutatókat adott ki az új bibliográfiai leírási szabványokhoz, dokumentumtípusonként (könyvek, hangfelvételek, mozgóképek, mikrofilmlelapok stb.)

Ugyancsak 1979-ben zajlott a KF-ben egy másik, az említettél szűkebb körű vita a közgazdasági a közgazdasági tájékoztatásról: *Földi Tamás* cikkével kapcsolatban *Dányi Dezső*, *Vajda Erik* és *Wallehausen Gyula* fejtette ki véleményét.

Ez az év – úgy tűnik – a viták éve volt: a Könyvtáros hasábjain ekkor kezdődött a könyvtári berkeken kissé túlmutató, sokakat hozzászólásra késztető ún. „fruska”-vita (az idősebbek talán még emlékeznek rá), melyet *Katsányi Sándor* cikke zárt le a lap 1980. 1. számában.

Ebben az időszakban a Könyvtári Figyelő bizonyos számait meghatározott témáknak szentelte, például az 1979. 5. számot a könyvtárstatistikának, az 1980. 2. számot a könyvtárosképzésnek, s ezt a – szerintünk helyes – gyakorlatot időnként most is felelevenítik a szerkesztők.

Számos évfordulóról emlékezett meg első sorban a *Könyvtáros* c. lap: 1972-ben a húszéves megyei könyvtárakról, háromrészes cikkben az 1976-ban indításának 100. évfordulóját ünneplő *Magyar Könyvszemlé*ről, 1979-ben a harmincéves tanácsi könyvtárügyről, a Könyvtáros harmincéves történetéből pedig a lap 1981. 7. számában idéztek fel eseményeket a szerkesztők.

A könyvtárosetika kérdéseivel kapcsolatban 1975-ben jelentek meg tanulmányok a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyvében (*Balázs János* és *Györe Pál*, illetve *Wallehausen Gyula* tollából).

A hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával, a biblioterápia alkalmazásával kapcsolatban viszonylag későn, csak 1980-ban láttak napvilágot cikkek: *Bartos Év*é *Gyógyító könyvtár?* címmel és *Meiszner Tamásné*é, aki FSZEK idősek számára nyújtott szolgáltatásait mutatja be. *Bartos Éva* doktori disszertációjának cikk-változatát

(melynek témája is a biblioterápia alkoholbetegek körében történő alkalmazása) szintén referálta a lap.

A vizsgált időszak a könyvtártudományi monográfiák publikálása szempontjából is igen gazdag: sok olyan alapmű jelent meg, melyek újabb kiadásaira ma is nagy szükség lenne, például a *Munkateljesítmény normák a tudományos és szakkönyvtárakban*; *Szakirodalmi kalauz*; *Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javításra* stb. Alapvető könyvtartani kézikönyvek származnak ebből az időből, többek között *Könyvtárkezelői ismeretek*; *A könyvtáros munkája*, valamint számos tankönyv, vagy tankönyvként használt kötelező irodalom, így például *Tevan Andor*: *A könyv évezredes útja* c. könyvének új kiadása, *Fülöp Géza*: *Ember és információ* c. könyve, *Csüry István*: *A munkaszervezés helyzete és problémái a tudományos könyvtárakban*; *A közművelődési könyvtári ellátás*; *Bereczky Lászlóné*: *A betűrendes leíró katalógus szerkesztése a közművelődési könyvtárakban*. Ekkor jelent meg *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása* c. gyűjtemény harmadik részének három kötete, ekkor indult a *Könyvtári kis tükör* c. sorozat. A 70-es évek elején még „élt” a *Könyvtárgépesítés* füzetek c., korábban pedig *A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai* c. sorozat, *A tudományos tájékoztatás elmélete és gyakorlata* c. sorozat keretében pedig egészen 1980-ig jelentek meg fontos könyvek. A KMK a korábban említett olvasáskutatási köteteken, és *Kiss Jenő* könyvén kívül más, a magyar könyvtárügy külföldi megismertetése szempontjából alapvető fontosságú dokumentumot is közzétett idegen nyelveken: az 1976. évi könyvtári törvényt, az *Olvasótábor*. *Egy magyar közművelődési kísérlet* c. művet és volt olyan is, amelyet csak idegen nyelven publikáltak (*Current Hungarian periodicals on librarianship and information science* – oroszul is).

A vizsgált időszakban nagy veszteségek is érték a magyar könyvtárügyet: olyan kiemelkedő egyéniségek távoztak az élők sorából mint *Kovács Máté*, *Dezsényi Béla*, *Gombocz István*, *Sebestyén Géza*, *Sallai István*, *Héberger Károly* és *Csüry István*.

Érdekességképp felmérést végeztem arról, kik azok a szerzők, akiknek alkotásait tíznél többször referálta a HLISA, azaz kik voltak a leggyakrabban publikálók. Íme a lista: *Kamarás István* (27), *Papp István* (21), *Katsányi Sándor* (20),

Csüry István (19), Futala Tibor (18), Héberger Károly (14), Nagy Attila (13), Sárdy Péter (13), Zircz Péter (12), Sallai István (12), és Havasi Zoltán (11).

A vizsgálat – mint a bevezetőben utaltunk rá – természetesen nem teljes, számos fontos terület kimaradt belőle, például az OKDT illetve későbbi OKT tevékenységéről, az OSZIR és az NTMIR különböző koncepcióiról készült tudósítások stb. Ha valaki teljesebb képre kíváncsi, lapozza fel az időszak primér forrásait, elsősorban az országos könyvtári lapokat.

A HLISA továbbfejlesztési lehetőségei

Mint említettük, a HLISA-nak 1990 óta adatbázis-változata is létezik, amely egyelőre még tökéletesítésre szorul: az egyes rekordokat ki kell egészítenünk a MANCI-ban is szereplő ún. egyéb tárgyi ismérvek adataival. Ide általában olyan intézmény- és személynevek, kulcsszavak, földrajzi nevek kerülnek, amelyek más mezőben nem szerepelnek, és a keresést nagy mértékben megkönnyítik. Az adatbázis mérete is szerény, eddig mindössze kb. 650 tételt tartalmaz, de visszamenőleg is bővíthető. Az egyetlen gondot a monográfiák jelentik, ezek leírásának kezelésére ugyanis adatbázis-struktúránk nem alkalmas. Terveink (vagy inkább álmaink) szerint a kiegészített adatbázis rekordjaihoz csatoljuk a referátumokat is, s az egészet lemezen (igény szerint

floppyn vagy CD-ROM-on) forgalmazzuk, illetve az Internetre tesszük.

További terveink között szerepel a HLISA tárgyszavainak revíziója is, a revideált angol tárgyszókészletet jól használható lesz a tézauruszunk angol nyelvű változatának elkészítésénél. Ezzel a mi tezauruszunk is „versenyképessé” tehető, sőt, talán jó hírünket is keltené a nagyvilágban. Ezt a funkciót a HLISA is jobban betöltené, ha még szélesebb körben ismert lenne. Ennek érdekében természetesen nekünk kell tennünk valamit: hazai és külföldi lapokban hirdetéseket kell megjelentetnünk, és szakmai tanácskozáson, konferenciákon felhívni a figyelmet szolgáltatásunkra.

Szerénytelenység nélkül állíthatjuk, hogy szolgáltatásunk bizonyos szempontból egyedülálló a világon: egyetlen ország sem rendelkezik a könyvtárügyét átfogóan bemutató idegen nyelvű referáló lappal. Lengyelország évente kiad *Polish libraries today* címen angol nyelvű lapot, de ez 15-18 eredeti tanulmányt közöl, szemben a mi 100-120 referátumunkkal. Magyarországon pedig a miénken kívül mindössze öt angol nyelvű referáló lap létezik, ezek többsége a mezőgazdaság egyes részterületeit, műszaki tudományokat és a közgazdaságtudományt mutatják be a külföld számára.

A propagandába a hazai könyvtárak is bekapcsolódhatnak: van olyan magyar könyvtár, amely saját kiadványcseréje érdekében fizeti elő a magyar könyvtárügy e „nagykövetét”. Várjuk tehát az érdeklődők jelentkezését!

NEMZETKÖZI, HAT NYELVŰ „VIRTUÁLIS GYERMEKKÖNYVTÁRAT” szerveznek, hat európai ország részvételével, az Internet WWW hálózatán. Ezt a Chlias" programot a most alapított stuttgarti gyermek-mediumközpont koordinálja. A programnak az a célja, hogy a gyermekek önállóan, kreatívan tudják használni az információtechnológia eszközeit tanulásra, információszerzésre, kommunikációra, s a hagyományos könyvtári dokumentumok segítségével dolgozzák ki alaposan a multimédiálisan megfogalmazott témákat.

(DBI-Pressespiegel, 1996. febr.)

Magyar könyvtártudományi folyóiratok a könyvtár- és információtudományi adatbázisokban*

Murányi Péter

Amikor lehetőségem van egy adatbázis használatára, gyakran elfog a kíváncsiság, hogy megnézzem, mit találok benne országunkról vagy országunk nyelvén, jelen esetben Magyarországról és magyarul, illetve szakmánkkal kapcsolatosan. Így amikor tanszékünk, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár-Informatikai Tanszéke egyéb SilverPlatter CD-ROM-ok között az *Information Science Plus* 1993 szeptemberi lemezét megkapta, amely az *Information Science Abstracts* adatbázis 1966 és 1993 júniusa közti anyagát tartalmazza, (a címében lévő Plus arra utal, hogy mellette az ERIC-nek az információtudományhoz kapcsolódó anyaga is szerepel), megpróbáltam magyar szerzőket és magyar könyvtári folyóiratokat találni benne. Néhány érdekes jelenséggel találkoztam, amely miatt arra gondoltam, érdemes lenne alaposabban is megvizsgálni az adatbázist.

Nem sokkal azelőtt olvastam *Válas György* 1992-es cikkét¹, amely egyik központi könyvtári szaklapunk, a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT) jelenlétét vizsgálta az INSPEC CD-ROM változatában. A cikk végén a szerző azt ajánlotta, hogy hasonló vizsgálatot kellene végezni a Library and Information Science Abstracts (LISA) CD-ROM változatában, ha valahol megtalálható az országban. Később hallottam, hogy az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár beszerezte ezt az adatbázist, ezért elhatároztam, hogy a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás és a Könyvtári Figyelő (KF) cikkeinek előfordulását vizsgálom meg két könyvtár- és információtudományi adatbázisban, a LISA-ban és az ISA-ban (Information Science Abstracts).

Nem hiszem, hogy egy ország irodalmának feltártsága csak nekünk, magyaroknak jelent gondot. Ezt érzékeltette számomra két, Ausztráliához kapcsolódó cikk összefoglalása, amely a TMT-ben 1985-ben volt olvasható „*Ausztrál-amerikai szópárbaj a kérdés körül*” címen arról, hogy mellőzik-e és ha igen, miért az ausztráliai szakirodalmat (és más kisebb országok szakirodalmát) a nagy referáló vállalkozások?

Az első cikket egy ausztrál könyvtáros, *A. Byren* írta², cikkének címe magyarul „*Hogyan vesszük el egy ország irodalmát? Az ausztrál irodalom feltártsága az adatbázisokban*” volt. Véleménye szerint az ausztrál szakirodalmat mellő-

* A cikk angol nyelvű változata az 1996 januárjában rendezett BOBCATSSS szemináriumon hangzott el.

zik a vezető referáló folyóiratok. Úgy látja, hogy ennek egyik oka a nyelvben rejlik (amerikai vagy brit angol), a terminológia használatában. Válaszában *C. L. Brown*³, egy amerikai referáló folyóirat, a *Paperchem* szerkesztője visszautasította a vádat. (Mellékesen jegyzem meg, hogy az Information Science Abstractsben csak az első cikket találtam meg, a szerző neve pedig *Byrne* formában szerepelt.) Nem hiszem, hogy nekünk kellené döntenünk ebben a vitában, de ha még az ausztrálok is nyelvi korlátokat éreznek, mi a helyzet a kisebb nyelveken, többek között magyarul publikált irodalommal?

Esetünkben a kérdés most a következő: hogyan tárják fel a magyar könyvtári szakirodalmat a legfontosabb adatbázisok (amelyek nyomtatott formájukban referáló folyóiratok)? Elsősorban azon folyóiratok vizsgálata jöhet szóba, amelyek felsorolják a forrásokat, ahol referálják őket. A hazai könyvtártudománynak két ilyen folyóirata van, a már említett TMT és a Könyvtári Figyelő.

A két folyóiratot a következő lapok dokumentálják:

Tudományos és Műszaki Tájékoztató

- Hungarian Library and Information Science Abstracts
- Hungarian Research and Development Abstracts
- Information Science Abstracts
- Library and Information Science Abstracts
- Pascal
- Referativnyj Žurnal, Informatika
- Science Abstracts series C. Computer and Control *

Könyvtári Figyelő

- DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
- Referativnyj Žurnal, Informatika
- Informatics Abstracts
- HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
- LISA (Library and Information Science Abstracts)
- Przegląd Biblioteczny

- Sciences de l'information documentation

Bár a Könyvtári Figyelő nem említi az Information Science Abstracts c. referáló lapot, az ISA adatbázisban meg lehetett találni a folyóirat régebbi cikkeit. Ez azonban már a részletesebb elemzéshez tartozik.

A részletek előtt át kell tekintenünk a témával kapcsolatos magyar szakirodalmat. A Könyvtári Figyelő egyik 1974-es számában *Sárdy Péter* publikált egy cikket *A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselője a legnagyobb szakmai referáló kiadványokban és a hazai tanulmányok címen*⁴.

Sárdy P. Dansey 1973-ban publikált cikkének eredményeit tárgyalta. Ez a tanulmány négy referáló folyóiratot vizsgált meg, köztük a LISA-t és az ISA-t, továbbá a *Bulletin Signalétique* és a *Referativnyj Žurnal* megfelelő sorozatait⁵.

Most csak két részletet idézünk a cikkből:

„... a jegyzékekben egyetlen magyar szakfolyóirat címével találkozhattunk csak, az egyébként kétségkívül színvonalas Tudományos és Műszaki Tájékoztatóval, ez is elsősorban a Referativnyj Žurnálnak köszönheti előfordulását.” Valamint:

„úgy érezzük tehát - joggal vagy alaptalanul -, hogy szakirodalmunk nem jut be a nemzetközi információáramlásba. Ennek okait alighanem meg lehetne (és egyszer meg is kellene) határozni, alapos megfontolások és elemzések alapján.”

Könnyen lehet, hogy *Sárdy Péter* cikke hatásal volt *Bíró Tamásnéra* és *Terebessy Ákosra*, akik egy évvel később, 1975-ben jelentették meg a TMT-ben egy felmérés eredményeit *A „Tudományos és Műszaki Tájékoztató” cikkei a külföldi referáló lapokban címmel*⁶.

A TMT hat évfolyamát vizsgálták négy referáló folyóiratban, a Referativnyj Žurnal angol változatában, a LISA-ban, az ISA-ban és a Science Abstracts C. sorozatában (Ser. C. Computer and Control Abstracts.)

1990-ben *Futala Tibor* vizsgálta meg, hogyan dolgozza fel az Index című csehszlovák referáló és indexelő folyóirat a TMT-t⁷, *Válas György* reagált erre 1992-es cikkében, az INSPEC-et elemelve, ahogy arra már utaltunk.

* ennek CD-ROM változatát elemezte *Válas György*

A TMT és a Könyvtári Figyelő a LISA-ban és az Information Science Abstractsben

	TMT			Könyvtári Figyelő		
	ISA	LISA	Össz	ISA	LISA	Össz
1964	9	-	9	-	-	-
1965	4	-	4	-	-	-
1966	12	-	12	3	-	3
1967	28	-	28	1	-	1
1968	13(6)	11(4)	17	-	5	5
1969	21(1)	29(9)	30	2(1)	7(6)	8
1970	17	15		1(1)	6(6)	7
1971	16(2)	27(13)	29	1(1)	11(10)	11
1972	19(8)	15(4)	23	2(-)	16(14)	16
1973	19(9)	13(3)	22	11(6)	12(7)	18
1974	10(5)	16(11)	21	7(3)	15(11)	18
1975	15(1)	31(14)	32	1(1)	10(10)	10
1976	15(3)	25(13)	28	3(3)	6(6)	9
1977	18(3)	30(15)	33	1(0)	12(11)	12
1978	13(2)	25(14)	27	2(0)	26(24)	26
1979	11(-)	24(13)	24	3(2)	15(13)	17
1980	19(11)	15(7)	26	0	43	43
1981	21(6)	16(1)	22	0	29	29
1982	10(-)	32(22)	32	0	36	36
1983	0	34	34	0	36	36
1984	0	32	32	0	21	21
1985	0	22	22	0	25	25
1986	0	37	37	0	23	23
1987	22(2)	28(8)	30	0	20	20
1988	28(3)	25(-)	28	0	27	27
1989	38(3)	35(-)	38	0	23	23
1990	0	40	40	0	34	34
1991	0	52	52	0	36	32
1992	0	31	31	0	32	32
1993	0	20	20	0	29	29
1994	0	38	38	0	24	24
1995	0	11	11			

Zárójelben azoknak a cikkeknek a számát adtuk meg, amelyeket csak az adott referáló lapban dolgoztak fel.

Az ISA 1966, a LISA 1969 óta létezik, ezért csak néhány korábbi cikk található az adatbázisokban. A LISA-ban 1996 januárjában a TMT-ből az 1995. 3. száma volt az utolsó, amelyet feldolgoztak, a Könyvtári Figyelőből az 1994. 3.

Ahogy a táblázatból leolvashatjuk, a LISA mindkét magyar folyóiratot a kezdetektől rendszeresen referálta. A Könyvtári Figyelő 1979 óta nem szerepelt az ISA-ban, a TMT 1989 óta. Már korábban is volt egy majdnem öt évig tartó szünet, az 1982. márciusi szám után az 1987. januári volt a következő feldolgozott.

Az ISA nem csak ennek a két magyar folyóiratnak a feldolgozását hagyta abba, 1989 óta semmilyen, magyarul publikált anyag nem szerepel ebben az adatbázisban, így Magyarország képviselője az angol nyelven kiadott *Scientometrics*-re korlátozódik, továbbá azokra a cikkekre, amelyeket hazai szakemberek külföldi folyóiratokban publikáltak, például a *World Patent Index*-ben vagy az *IATUL Quarterly*-ben. Így, aki valóban érdeklődik a magyar szakirodalom iránt, annak a LISA-t kell használnia.

Összehasonlítások

Az általános áttekintés után hasonlítsuk össze a jelen felmérés eredményeit a korábban említett vizsgálatokkal. A fő szempont minden esetben az, hogy mennyi cikk jelent meg összesen, s abból mennyit referáltak.

Bíró és Terebessy adatai szerint az ISA-ban 1968 és 1972 között a TMT cikkeinek 39,6%-át referálták (217-ből 86-ot), a LISA esetében ez az arány 33,2% volt az 1968-1973-as anyagot tekintve (82 cikk 247-ből). A másik két referáló lapban az alábbiak voltak az arányok: Referatívnyj Žurnal 1968-1973: 59,6% (247-ből 138); Science Abstracts 1972-1973: 23,1% (98-ből 22). A szerzők ezeket az adatokat nagyon kedvezőnek találták. Megállapították, hogy elsősorban a nemzetközi szempontból érdekes témák (osztályozási rendszerek, tezaszaurusok, tájékoztatási rendszerek) anyaga került be a referáló lapokba.

A Futala Tibor és Válas György által írt cikkekkel elérkezünk a 80-as évekbe, ahol a TMT-nek a LISA-ban való feltártságát érdemes lesz összehasonlítani a két szerző által vizsgált referáló forrásokkal.

Kis különbség lehet néhol abból a szempontból, hogy mit soroltunk be a cikkek közé. Zárójelben szerepelnek az én számaim.

	A cikkek száma	A referátumok száma	
		INDEX	LISA
1985. 4-12. sz.	26	19	15
1986.	46(41)	34	37
1987.	28(31)	19	29
1988. 1-5. sz.	21(24)	8	10
	121(122)	80	91

Számok, amelyekből az összes cikket felvették:

1985. 8-9., 10. 1986. 2., 3., 10., 11., 12.
1987. 1., 2., 9. (mindkettőben)
1985. 12. 1987. 10. (az Indexben)
1985. 11. 1986. 1., 4., 8., 1987. 4., 5.,
7., 8., 11., 12. 1988. 4., 5. (a LISA-ban)

Számok, amelyekből egyetlen cikket sem vettek fel:

1985. 6. (mindkettőben)
1987. 3., 11. (az Index-ben)
1985. 5., 6., 7., 12. 1988. 1-2. (a LISA-ban)

A folyóiratszámok mennyisége:

	Index	LISA
az összes cikket felvették:	12	22
egyet sem vettek fel:	3	6
egy részét referálták:	18	5

Futala Tibor „figyelemre és tiszteletre méltó”-nak találta, hogy a cikkek kétharmadát referálták az Indexben. Ugyanarra az időszakra vonatkozóan a LISA-ban még magasabb az arány, csaknem 3/4. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a LISA-nál csaknem minden esetben vagy az összes cikket referálták egy adott folyóiratszámából, vagy semmit sem. Ez azt valószínűsíti, hogy a LISA esetében a válogatás szempontja nem a cikk témája, míg az Indexben erről lehet szó. Ha esetenként egy szám teljesen kimaradt a LISAból, annak nem a cikkek tartalma lehetett az oka, hanem valami más: vagy nem kapták meg az adott számot, vagy a belső feldolgozásban volt valamilyen zavar.

Futala Tibor számításai az Index 1986 és 1988 közötti három évére vonatkoztak.

Két évvel később, 1992-ben Válas György használta az INSPEC CD-ROM változatát, amelyben a Science Abstracts c. referálólap-család egyik tagja, a *Computer and Control Abstracts* referálja az információtudományt és az információterjesztést. A vizsgált CD-ROM az 1989 és 1992 első negyedéve közti anyagot tartalmazta, a TMT-ből az első feldolgozott szám az 1988. 6-7-es, az utolsó az 1991. 9-10-es volt, így a vizsgálat pontosan azzal a számmal kezdődött,

amely az Indexben már nem szerepelt. Válas négy kategóriába sorolta a cikkeket (itt kicsit leegyszerűsítve határozzuk meg őket): I: információtudomány, gépesítés, az INSPEC fő érdeklődési területe; M: menedzsment; K: hagyományos könyvtár; E: egyéb. 144 cikk közül 97 került be, de nagyon jelentős különbségek voltak az egyes kategóriák között.

I: 74 (77), M: 17 (26), K: 6 (34), E: 0 (6).

Az én számításaim szerint 135 cikk jelent meg ebben az időszakban a TMT-ben, s csaknem mindet, 127-et feldolgoztak a LISA-ban, összesen csak 8 maradt ki, 1990-ben egy sem. A 33 folyóiratszámából 26-ot teljes mértékben referáltak, hatszor egy, egyszer pedig két cikk maradt ki. Ez azt jelenti, hogy a LISA esetében nem alkalmazhatjuk Válas György szakterületi kategóriáit.

Az 1990-as évek

Az 1990-es évekre vonatkozóan nincs lehetőségünk további összehasonlításra, mivel az ISA által referált utolsó szám az 1989 decemberi volt. Így a továbbiakban csak a LISA-t tudjuk önmagában vizsgálni. Az eredmény egészen meglepő. 1990 januárja és 1995 márciusa között 206 cikk közül 192-öt referáltak, mindössze 14-et nem. (Négy tematikus szám jelent meg ebben az időszakban, ahol több cikk került be együttesen egy rekordba.) Mi lehetett a válogatás alapja? 1991-ben 3 cikk maradt ki, 1990-ben, 1992-ben, 1994-ben és 1995-ben egy sem, míg 1993-ban 11. Újra nem a cikkek tartalma miatt, egyszerűen abban az évben három szám (a 2., 3. és 8.) kimaradt. Összességében 50 folyóiratszám közül 45-öt teljes mértékben referáltak, kettőt egy-egy cikk kivételével, míg hármat egyáltalán nem. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag a LISA teljes mértékben, válogatás nélkül referálja a TMT cikkeit, ha valami nem jön közbe.

A TMT feltártsága az ISA-ban és a LISA-ban

Cikkek száma	Feltártság	
	ISA	LISA
1964	9	
1965	4	
1966	12	
1967	28	
1968	40	11

	Cikkek száma	ISA	LISA
1969	37	21	29
1970	40	17	15
1971	34	16	27
1972	66	19	15
1973	30	19	13
1974	34	10	16
1975	37	15	31
1976	34	15	25
1977	31	18	30
1978	34	13	25
1979	25	11	24
1975-1979	161	72	135
1980	35	19	15
1981	33	21	16
1982	35	10	32
1983	36	0	29+5
1984	34	0	32
1980-1984	173	50	124+5
1985	34	0	22
1986	41	0	37
1987	30	22	28
1988	31	28	25
1989	39	38	35
1985-1989	175	88	147
1990	40	0	40
1991	55	0	52
1992	31	0	31
1993	31	0	20
1994	38	0	38
1995	11	0	11
1990-1995	206	0	192

A TMT az ISA-ban és a LISA-ban 1975 és 1995 között

	A cikkek száma	ISA ref.	ISA kimaradt	LISA ref.	LISA kimaradt
1975-1979	161	72	89	135	26
1980-1984	173	50	123	124+5	49
1985-1989	175	88	87	147	28
1990-1995	206	0	206	192	14
1975-1995	715	210	505	598	117

Könyvtári Figyelő

Az ISA-ban 1979-ig felvett 38 cikk nem igényel további elemzést. A LISA esetében (a TMT

vizsgálatához hasonlóan) a jobb összehasonlíthatóság kedvéért az utóbbi 20 évet öt éves időszakokra bontottam.

A Könyvtári Figyelő cikkeinek referáltsága a LISA-ban

	Cikkek száma	Referált cikkek	Kimaradt cikkek
1968	5		
1969	7		
1970	6		
1971	11		
1972	16		
1973	22	6+6	16
1974	24	7+8	17
1968-1974	58+14		

A cikkek mellett 1983-ig a Fórum, Kitekintés, Krónika, Magyar Panoráma rovatok egyes írásait is referálták. Ezeket külön adtam hozzá a cikkek számához.

1975	26	8+2	18
1976	21	3+3	18
1977	30	11+1	19
1978	28	20+6	8
1979	36	15	21
1975-1979	141	59+2	86
1980	29	27+16	2
1981	30	23+6	7
1982	39	32+4	7
1983	45	32+4	13
1984	36	21	15
1980-1984	179	135+30	44
1985	33	25	8
1986	46	23	23
1987	51	20	31
1988	33	27	6
1989	34	23	6
1985-1989	197	125	72
1990	35	34	1
1991	35	34+2	1
1992	35	32	3
1993	33	29	4
1994	22	21+3	1
1990-1994	160	150+5	10

Összesen 10 tétel maradt ki, 5 cikk, 3 rövid megjegyzés, 1 válasz és 1 jelentés. A cikkek mel-

lett 3 könyvkritikát vettek fel, továbbá két tételt a Kitekintés rovatból.

1968-1974	58+14		
1975-1979	141	59+12	86
1980-1984	179	135+30	44
1985-1989	197	125	72
1990-1994	160	150+5	10
<hr/>			
1975-1994	677	479+47	212

Kimaradt számok: 1979. 2. (7 cikkel), 1983. 2., (6) 3., (6) 1984. 1. (7), 1985. 3. (7) 1987. 4. (8), összesen 6 folyóiratszám 41 cikkel.

Az 1980-as évek elejétől a Könyvtári Figyelő feldolgozottsága nagyon jónak mondható, az évtized második felében voltak kisebb kimaradások. Az 1990-es években (a TMT-hez hasonlóan) csaknem mindent cikket felvettek, 18 folyóirat-számból 12-öt teljes mértékben referáltak. Csak azt remélhetjük, hogy ezek a tendenciák a jövőben is folytatódnak.

Néhány megjegyzés a minőséggel kapcsolatban

Indexelés és referálás

Nem volt feladatomban, hogy az adatbázisokban a referálás és az indexelés minőségét vizsgáljam. Az *Online Review*-ban jelent meg egy viszonylag új tanulmány⁸, amely három könyvtár- és információ tudományi adatbázist, a Library Literature-t, a LISA-t és a ISA-t vizsgálta az indexelés szempontjából, s a LISA-t találta a legjobbnak. Úgy gondolom, most elegendő, ha utalok erre a cikkre. Ha a referátumokról beszélünk, meg kell említeni, hogy néhány eset kivételével az eredeti rezümétet használták fel mindkét adatbázis esetében (néha kissé módosítva), így ezek megítélése sem az én feladatomban.

A keresés lehetőségei

Az Information Science Abstracts Plus SilverPlatter CD-ROM, a LISA Plus Bowker-szoftvert használ. Bár nem voltak jelentős nehézségek

használatuk során, az összehasonlítás könnyebb lett volna, ha ugyanazt a rendszert alkalmazzák. Mivel a LISA és az ISA is megtalálható DIALOG adatbázisként (61. és 202. file), szívesebben használtam volna a DIALOG (ma KR) Ondisc változatot, ha lenne ilyen. (Mellesleg korábban a LISA is SilverPlatter lemez volt.) Másrészt viszonylag korlátozott időm volt a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a LISA használatára, ezért letöltött rekordokkal kellett dolgoznom az adatbázis elemzése során.

Magyar nevek és címek

Azok, akik Angliában vagy az Egyesült Államokban magyar nevekkkel és címekkel dolgoznak, bizonyára nehézségekbe ütköznek. Sohasem láttam még olyan adatbázist, amelyben nincsenek elírások, s nem tudom, vannak-e vizsgálatok azzal kapcsolatban, milyen arány tekinthető elfogadhatónak. Nem akarom felsorolni az összes talált példát, de néhányat azért érdemes megemlíteni. Az ISA könnyebb helyzetben volt az eredeti címekkel kapcsolatban, mert azok csak 1980-ig találhatóak meg a rekordokban. Néhány példa addig a *könyvtár* szó és származékainak írásmódjára:

konvytaros, konytar, konytari, konytaros, konyutar, konyutarak, konyutarugy, konyvartudomanyi, konyvataros, konyvatrri, konyvatros, konytarb, konyvtartum anyi, konyvtata, konyvtrar-tudomanyi.

Van néhány olyan szó, amelyeket mostani formájukban a magyarok is nehezen érthetnek meg. Ezek közül az alábbiak a kedvenceim: konyulciado, konyukaido, valamint a szocialists oragazokcan kifejezés. A nevek esetében az elírás nagyon megnehezítheti megtalálásukat. (pl. Sandiori (Sandori), Tlcs (Telcs), de még nagyobb a gond, ha azt sem tudják megállapítani, hogy melyik a vezetéknev: e. g. Tamas,-S. (Szepesváry Tamás), Beata,-B. B. (Bobokné Belányi Beáta). Ez a jelenség a LISA-ban még gyakoribb: Tamas, Koltai; Janos, Marton; Lajosne, Domotor; Ottone, Belakovics; Pal, Tamas. A legújabb példa: Négyesi Pál a Pal, N. formában szerepel. Vannak mulatságos elírások itt is: Verkedi (Vekedi), Fatula (Futala), Ropoz (Roboz). A rekordok

nagy száma miatt szinte természetesnek tekinthető, hogy a folyóiratok címének több változatát is megtaláljuk, de egyes személyekkel is több, különböző formában találkozhatunk. Két személyre vonatkozó példákat hozok csak az ISA-ból: Bükyné Horváth Mária: Bukyne,-Maria, Buky-Horvath,-Maria, Horvath-Buky,-Mrs.-Maria, Bukyne-Horvath,-Maria; Szepesiné Benda Mária: Benda-Maria, Szepesi-Benda-Maria, Szepesi-Maria, Szepesine-Benda-Maria, Szepesine-Brenda-Maria, Szepsi-Benda-Maria.

Következtetések

Örvendetes, hogy a két elemzett folyóiratot milyen jól tárják fel a LISA-ban. Ez azt is mutatja, hogy elismerik a TMT-ben és a Könyvtári Figyelőben megjelenő cikkek színvonalát. Számomra nagyon érdekes és tanulságos volt újra (vagy először) elolvasni azokat a cikkeket, amelyek egy vagy két évtizeddel ezelőtt jelentek meg, megállapítható volt, hogy ezeket a folyóiratokat olvasva, követni lehetett a világban jelentkező tendenciákat, érvényesülő új módszereket. Nem kell mindent újra feltalálnunk, ha hasznosítjuk ezeket a forrásokat.

Másik oldalról, a magyar nyelvű anyag teljes kimaradása az ISA-ból elég elszomorító. (A TMT cikkeit leszámítva az utolsó magyar nyelvű anyag 1983-ból való ebben az adatbázisban.)

Ezt egy rövid, a DIALOG-ban lefolytatott online keresés is megerősítette. Jelenleg 636 rekord van az ISA-ban, amely magyar nyelvű cikkre vonatkozik, közülük 388 a TMT-ből, 38 a Könyvtári Figyelőből származik. (A számok nem teljesen pontosak, mert 4 TMT cikket cseh nyelvűnek minősítettek, így 224 származik más forrásból). A LISA-ban összesen 1545 magyar nyelvű tétel található, 604 a TMT-ből, 533 a Könyvtári Figyelőből, így összesen körülbelül 400 származik más forrásból, de az 1990-es években alig található olyan tétel, amely ne a két vizsgált folyóiratban jelent volna meg, a legutóbbi ilyenek 1993-asok (például az Orvosi Könyvtárból).

(Ebben a szakaszban az adatok az 1996. januári állapotokra vonatkoznak.)

Magyar referáló folyóirat angol nyelven

Annak, hogy más lapokból is bekerüljenek cikkek az adatbázisokba, a legfőbb akadálya az idegen nyelvű rezümék hiánya lehet. Mivel van a szakterületen a magyar irodalomról kiadott, angol nyelvű referáló lap (HLISA, Hungarian Library and Information Science Abstracts), amely szélesebb áttekintést ad a magyarul megjelent szakirodalomról, szükséges és lehetséges lenne az, hogy ezt az eszközt valamiképp felhasználjuk, anyagunk jobb külföldi feltárására, s ne vesszen el egy ország irodalma sem.

Hivatkozások

1. VÁLAS György: Elkésztetett hozzászólás Futala Tibor cikkéhez: a TMT az INSPEC-ben. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 9. sz. pp. 398-399. (1992)
2. BYREN, A.: How to lose a nation's literature. Database coverage of Australian research. In: Database, vol. 6. no. 3. pp. 10-17. (1983)
3. BROWN, C. L.: How not to lose a nation's literature. In: Database, vol. 6. no. 4. pp. 11-13. (1983)
4. Brown és Byren cikkeit Kiss Edit tömörítette a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 32. évf. 6. sz. pp. 294-295. (1985) számában
4. SÁRDY, Péter: A nemzetközi-informatikai szaksajtó képviselete a legnagyobb szakmai referáló lapokban és a hazai tanulságok. In: Könyvtári Figyelő, 20. évf. 4. sz. pp. 381-386. (1974)
5. DANSEY, P.: A bibliometric survey of primary and secondary information science literature. In: ASLIB Proceedings, no. 7. pp. 252-263. (1973)
6. BÍRÓ Tamásné - TEREBESSY Ákos: A „Tudományos és Műszaki Tájékoztatás” cikkei a külföldi referáló lapokban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 22. évf. 5. sz. pp. 338-346. (1975)
7. FUTALA, Tibor: A TMT és a csehszlovákiai referáló lap, az Index. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 37. évf. 7. sz. pp. 290-291. (1990)
8. CHU, C. M. - AJIFERUKE, I: Quality of indexing in Library and information science databases. In: Online Review, vol. 13. no. 1. pp. 11-38. (1989)

Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban

Barlai Róbert – Csapó Edit

Magyarországon – hasonlóan más, kelet-közép-európai, szovjet érdekkörbe tartozó országokhoz – az ötvenes évek első felében alakult ki a lakóhelyi nyilvános könyvtárak szervezeti rendszere és a könyvtárakon belüli munkaszervezeti séma, amely kisebb-nagyobb korrekciókkal, lényegi változások nélkül túlélte a teljes korszakot. Ennek sémája emlékeztetőül:

- ♦ *olvasószolgálat*: eredetileg a központi rendelkezések értelmében megszüntetett polgári városi könyvtár funkciójának és személyzetének átvételéből alakult;
- ♦ *szerezmenyezés-feldolgozás*: túlnyomórészt az új keletű körzeti könyvtár bázisán fejlődött ki, de – mert a formai előírások fontosságát a Népkönyvtári Központ állandóan hangsúlyozta –, hamarosan a szakmai igényesség képviselőjének szerepére formálhatott igényt;
- ♦ *hálózatgondozási-módszertani munka*: sajátosan szocialista könyvtári jelenség volt, alkalmazása a szovjet minta alapján vált gyakorlattá. Szintúgy a körzeti könyvtár bázisán fejlődött ki, s a közigazgatási területhez tartozó városi, községi könyvtári szolgálati helyek létrehozására, kezdetben fenntartására is, később csak szakmai felügyeletére, módszertani segítségére volt rendelve. A szervezeti egységek (csoportok elnevezéssel) általában 2-3 fősek.

Az irányítást – beleértve a gazdálkodást is – egy vezető látta el egy gazdasági munkatárssal.

Ezt a szervezeti sémát követve, az ötvenes évek végére a megyei könyvtárak személyzete a duplájára növekedett, nőtt a munka színvonala és emelkedett a munka mennyisége is. Már akkor látható volt, hogy a további fejlődés nem fedezhető gazdaságosan a létszám egyszerű mennyiségi növelésével, szükség lett volna a szervezet racionalizálására és technikai fejlesztésére. Ez utóbbira akkoriban szinte semmiféle esély nem látszott.

A megyei könyvtárak szervezetének korszerűsítésére irányuló, a Könyvtártudományi és Módszertani Központból eredő törekvések következetesen az integrált szervezetet szorgalmazták, amelyben a mesterségben képzettebb és műveltebb alkalmazottak a tudásigényes munkákat „szimultán rendszerben” látnák el, míg az alacsonyabb képzettségűekre a rutinfeladatok hárul-

nának. A gazdaságosság szempontja mellett a korszerűség is ebbe az irányba szorított, mert az igényesebb szakfeladatokra kevés alkalmas személlyel rendelkeztek az intézmények. A kísérlet velejárójaként indult meg a szakrészlegesítés is.

Az integrált szervezetben a folyamatos, rutinszerűen végezhető munka ellátása az eredeti csoportszervezetbe tartozott. A csoportoktól kiemelten, a vezetőhelyetteshez rendelve működött a referensi csoport képzett, válogatott szakemberekkel, akik a gyűjteményfejlesztésben egy vagy több tudományterület gondozását, a feldolgozásban ugyanezen területekre vonatkozóan a szakozást és a tárgyszavazást, az olvasószolgálatban szintén a szakirányuknak megfelelő szakirodalmi tájékoztatást végezték. (A hálózat javát is szolgálhatták volna tanácsadással egy-egy különlegesnek minősülő szakkérdésben.)

Mindezt ezért szükséges felidézni, mert ez az ésszerű és ökonomikus formáció azon bukott meg mielőtt elterjedhetett volna, hogy szétörte a csoportkereteket, egyénekhez kapcsolta, megfogalmazhatóvá tette a teljesítményeket, és láthatóvá a felelősségi határokat. A másik ellene ható tényező az volt, hogy a személyzeti és bérpolitika központi előírásai nem engedték más címen a magasabb bérezést, csak a vezetői kulcsszámba való felkerülés útján. Így az integrált szervezet rövid próbálkozások után kimúlt, és megkezdődött az a – fejlődésnek nem nevezhető – növekedés, amelyre leginkább a „kisgömböc-szimptóma” illik: a gömböc minden kipukkanása újabb vezetői álláshelyeket eredményezett.

Az olvasószolgálati „gömböcből” kifakadt a gyerekrészleg, a zenei részleg, az audio-vizuális részleg, néhol az önálló tájékoztató részleg.

A szerzeményezés-feldolgozás néhol két önálló tagra bomlott: szerzeményező és feldolgozó egységekre, később önállósult a helytörténeti feladatkör, és még később létrejött a számítógépes feldolgozási részleg.

A „módszertani gömböc” kettéhasadt megyei részlegre és központi-városkörnyéki részlegre, majd a rendszerváltozás során üressé vált, összelapult. Létezését a régi formában, de csökkentett létszámmal szimulálja különféle rendezvényszervezői, ügyintézői „szaladj ide, szaladj oda” feladatok ellátásával, lényegében igazgatói titkárságként.

A gazdasági-gondnoksági gömböcök, amelyek kezdetben egy tizedét sem tették ki a szervezet egészének, mára a különféle segédüzemek-

kel együtt a szervezetnek közel 30%-át foglalják magukba számos csoport- és műhelyvezetővel. A drága belvárosi épületekből tekintélyes helyet foglalnak el, létszámszükségeiket nem a teljesítménynormák határozzák meg, hanem az alkulhelyzet; gazdaságosságukat, hatékonyságukat nem szokás a konkurens külső szolgáltatási szférával összemérni.

A hatvanas évek második felétől – az új gazdasági mechanizmus örve alatt – indult néhány kísérleti vállalkozás a szervezet korszerűsítésére (ld. fentebb), az ökonómia elvének érvényesítésére, de az általános politikai helyzet alakulása gyorsan levetette őket a napirendről.

Jelenleg lényegében minden területet a piacgazdasági szemlélet határoz meg, így a kultúrát és a közszolgáltatásokat is, ezért elkerülhetetlen a meglévő struktúrák kritikus felülvizsgálata a gazdaságosság és a hatékonyság-eredményesség ismérvei alapján. Feltéve, hogy az eddiginél koncepciózusabb vezetés (országos és önkormányzati szinten egyaránt) tények és érvek alapján akarja fejleszteni azt, ami fejlesztésre érdemes, és ha az anyagi és emberi erőforrások egy része magából a struktúrából kigazdálkodható erre, azt egyetértéssel fogadja és támogatja.

A nyolcvanas évek második felében égető szükségletté vált a közművelődési könyvtárak számítógépesítése. Tudomásunk szerint sehol nem történt meg a könyvtárak szervezeti átvilágítása, holott szinte alapkövetelményként emlegetjük, hogy a lappangó humán tartalékokat kell hasznosítani romló gazdasági viszonyaink között. A beszűkülő gazdasági lehetőségek nemcsak az intézményeket sújtják, hanem az ott dolgozó könyvtárosok anyagi és szellemi-erkölcsi elnyomorodásához is vezetnek. A könyvtárakban az évek óta azonos, megkövesedett struktúrákban tevékenykedők kilátástalannak érzik helyzetüket, rossz a közérzetük, rossz az egymáshoz való viszonyuk, rossz a hangulatuk és a teljesítményük.

Vélt vagy látszólagos sérelmek sokszor közösségeket tehetnek tönkre, elpusztíthatnak emberi kapcsolatokat.

Néhány megyei könyvtárban – a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával – vizsgálódásokat végeztünk az úgynevezett „szervezetfejlesztés” módszerével, amelynek lényege: a szervezet működésének hatékonyabbá tétele érdekében a szervezet tagjainak viselkedésmódját, egymás közötti viszonyát kell megváltoztatni az emberek

beállítottságának, értékeinek, gondolkodásmódjának megváltoztatásán keresztül.

A rejtett, mozgósítható emberi tartalékokat akartuk feltérképezni, többirányú célrendszerben, úgymint:

- ♦ a szervezet innovációs és önmegújító képességét,
- ♦ a szervezet (társadalmi, gazdasági, piaci stb.) környezethez való alkalmazkodásának javítását,
- ♦ a szervezet hatékonyságának belső erőből történő növelését,
- ♦ a szervezet tagjainak a szervezeti célok érdekében történő mozgósítását,
- ♦ az információ, az eszközök, az érdekelt-ség, a hatáskör és a felelősség összhangba hozását és a megfelelő szintre helyezését,
- ♦ konstruktív, kreatív és együttműködő légkör kialakítását és fenntartását.

Alapfeltevéseink

1. A szervezet tagjainak többsége nem a munkakerülésben érdekelt, ezért a szigorú ellenőrzés és büntetések kilátásba helyezése kevésbé célravezető, mint az egyéni szükségletek és felelősség összekapcsolása.

2. Az emberek elsősorban szervezeti és munkakörnyezetükre reagálnak, amikor így, vagy úgy viselkednek, ezért a velük való bánásmódot kell megváltoztatni, ha azt akarjuk, hogy viselkedésük változzon.

3. Az emberek olyan szervezeti vagy egyéb célok iránt lesznek elkötelezettek, aminek kialakításában maguk is érdemben részt vettek. Ugyanez a célokhoz vezető utak, folyamatok iránti elkötelezettségre is érvényes.

4. A konstruktív, nyílt és kreatív légkör fejleszti az embereket, elősegíti a tapasztalati úton való tanulást és ezen keresztül növeli szellemi és fizikai energiáik hasznosítását, hatásfokát.

5. A stratégiák, célok, eszközök – általában döntések – sohasem eleve meghatározottak. Az esetek többségében választási lehetőségek, alternatívák nyílnak a szervezet előtt. Ezért a szervezettefejlesztés mindig az alternatívák közötti választásra épül.

6. A szervezetek nem egyszerűen egyénekből állnak, hanem az egyének csoportjaiból épül-

nek fel. Így a választásnak és a változásnak is csoportokra kell épülnie. A szervezettefejlesztés nagy erőfeszítéssel járó munka: szembenézés önmagunkkal, problémáinkkal, minden résztvevő számára alkotó tevékenység. Ennek serkentéséhez próbáltunk segítséget adni.

A könyvtárakban interjút készítettünk az igazgatóval. A könyvtárak prominens személyeivel néhány kérdőívet töltöttünk ki. Ezek az intézmény motivációs rendszerére, légkörére, társadalmi megítélésére, saját helyzetük értékelésére, szervezetük ismeretére, teljesítményükre, társas viszonyaikra, befolyásolási szándékaikra vonatkoznak. (Ennek adatalapú visszacsatolása az egyes könyvtárakra vonatkozóan megtörtént.)

Megnéztük az intézmények szervezeti felépítését, elemeztük a szervezetben rejlő konfliktusforrásokat a FIRO-B teszt, illetve a Konfliktuskezelés c. kérdőív segítségével. Kiscsoportos beszélgetéseken rákérdeztünk a működési zavarokra. A hívó mondat: melyek azok a problémák, konfliktusok, nehézségek, negatívumok, zavarok stb., amelyek nehezítik a munkát, vagy csökkentik annak hatékonyságát.

Néhány jellemző válasz:

- rossz hangulat, bizonytalan jövő;
- szakmai gondok közös megvitatásának hiánya;
- érdektelenség;
- aránytalan leterhelés;
- mások munkájának nem ismerése;
- az ellenőrzés hiánya – a jutalmazás hiánya = az értékelés hiánya;
- az együttműködés hiánya;
- a szakmai koncepció feláldozása a napi gondok miatt;
- pénztelenség;
- rossz hozzáállás, az újtól való idegenkedés;
- az állomány beszűkülése;
- a kockázatvállalás hiánya stb.

Ezek előrebocsátásával vegyük szemügyre közelebbről a meglátogatott könyvtárakban gyűjtött adatok alapján a mai helyzetet, ahogy a felelős vezetőkkel folytatott ismételt beszélgetések és a tesztlapok elének állítják.

Az első dolog, ami feltűnik, hogy szavakban minden felső vezető problematikusnak látja az adott szervezeti állapotokat, de különösebben egyiküket sem foglalkoztatja a változtatás gondolata. Az állományi létszám méretét a munkával arányosnak, vagy inkább kissé szűkösnek vélik, rutinszerűen előkalkulálva a várható kieséseket,

hosszabb-rövidebb ideig tartó távolléteket. (Amelyből szinte egyetlen prémiumforrás fakad számukra a jobb teljesítmények megjutalmazásához.)

Jellemzésül kíséreljünk meg felállítani egy általános modellt a vizsgált megyei könyvtárakból.

A hetven-százezer lakosú város könyvtára 55-65 főfoglalkozású és néhány részmunkaidős alkalmazottat foglalkoztat. Közülük három-öt fő ún. térségi feladatokat lát el az egész megyére, illetve a megye székhelyének környezetére vonatkozóan. Néhány könyvtárban minden szakfeladatot ők végeznek el a gyarapítástól a feldolgozáson át a helyszíni ellátásig.

Az iskolai és a szakképzettséget tekintve a következő arányok érvényesek: szakirányú egyetemi végzettségű: 7,8%; szakirányú főiskolai végzettségű: 43,1%; nem szakirányú főiskolai végzettségű: 5,9%; szakirányú középfokú végzettségű: 25,6%; nem szakirányú középfokú végzettségű: 17,6%.

A könyvtárak személyzeti létszáma a nyugati normákhoz képest sok, a keletiekhez kevés.

7-10 fő végzi az állományfejlesztést és feldolgozást, 10-12 fő dolgozik a felnőtt olvasószolgálatban, 3-5 fő a gyerekszolgálatban, 2-3 fő a zenei részlegben, 3-4 fő az információs részlegben és 20-25 fő a gazdasági igazgatóság keretében. Ebben a létszámban szerepelnek a tisztviselőkn kívül a takarítók, a gépkocsivezetők és a különféle műhelyek alkalmazottai. A túlméretezettség oka a gazdálkodás túlbürokratizálása és a műhelyek intézményen kívüli szolgáltatásában rejlő anyagi érdekelttség.

Szembetűnő a gyűjteményfejlesztő-feldolgozó részleg és a felnőtt olvasószolgálatának magas munkaerő-létszáma is. Az előbbi esetben azért, mert feldolgozó tevékenységet a könyvtár más részeiben is végeznek, ily módon ennek a részlegnek a teljesítménye rendkívül alacsony hatásfokú, az utóbbinál pedig, mert az elkülönítetten működtetett információs szolgálat mellett a hagyományos olvasószolgálat (két műszak esetében) sem igényelhetne többet hatnyolc főnél. Feltéve, hogy minden műszakban szükség van egy-egy felkészült természettudományos irányultságú és egy-egy, a humaniórákban jártas tanácsadóra is.

(Néhol az épület adottságai indokolják a magasabb létszámot.)

Lényegét tekintve nem nagyon tér el a leírtaktól a konkrét könyvtárak munkaszervezeti és lét-

számgazdálkodási képe. A helyzet magyarázatául az igazgatók az örökséget említik, ami „rájuk maradt”, a hagyományt, amellyel nehéz megküzdeniük, kiváltképpen a romló gazdasági helyzetben. Ezért nem szívesen nyúlnak az adott keretekhez, hagyják a középvezetők kialakult territóriumát, csak vitás esetekben – főleg pénzosztásnál – egyeztetnek közöttük.

Ezt a megalkuvást valamennyi igazgató szívesen nevezi határskör leadásnak, noha belátható, hogy mindössze arról van szó, hogy így maradhatnak távol a napi rutinnal összefüggő személyes konfliktusoktól. Ennek ismeretes következménye, hogy a beosztott munkatársak a dolgok változhatatlanságát érzik, maguk nem kezdeményeznek, nehogy szembekerüljenek közvetlen felettesükkel, vagy a szomszéd asztalnál ülő kollégával. Az érintett vezetők pedig védik szerzett jogait, a kialakult beosztotti létszámot és feladatkört.

Egyik könyvtárban sem jellemző, hogy a reformokat a munkatársak vagy a középvezetők kezdeményeznék. A beosztottak az igazgatói szerephez tartozónak vélik a változtatási kockázatot, ugyanakkor a kiszámítható reakcióktól tartva, maguk a felső vezetők csak kivételes esetben merészkednek el a saját döntésük alapján akár a legapróbb változtatásokig is.

Sehol sem jellemző az önkéntes feladatvállalási szellem, a nyílt kezdeményezés, a személyes képességek megmutatására irányuló törekvés.

Az egyik megyei könyvtárban az igazgató elmondása szerint a célprémiummal kitűzött külön feladatokra sohasem akadt jelentkező. Tőle származik az a közlés is, hogy a vállalkozói információs szolgálat segédkönyvtári anyagának személyes és tevéleges beavatkozással tudott csak teret szerezni az olvasószolgálatban, mert az erre illetékes munkatársa semmi okot és lehetőséget nem látott az állomány hagyományos felállításának bármily csekély változtatására.

A szervezet működésében a kívánatosnál lényegesen nagyobb tere van a spontaneitásnak valamennyi intézményben. Erre vonatkozólag a munka tervezésére és ellenőrzésére irányuló gyakorlatot vizsgáltuk. A kérdőívek az ellenőrzés hiányát jelzik. Ugyanezt többször is említik a működési zavaroknál. Ezzel összefüggésben az igazgatóhelyettesi munkakör tartalmát különös figyelemmel tanulmányoztuk.

A munkaterv alulról felfelé haladva készülnek. Az egybehangzó közlésekből kitetszik, hogy

valójában az osztályvezetők állítanak össze alapanyagot, amelyet az igazgatóhelyettes egybe-szerkeszt. Ennek alapján véglegesen a munkaterv a vezetői értekezleten. A munkatervek csak elvételre tartalmaznak személyre nevesített feladatot, a felelősség első fokozata ennél fogva nem az egyes alkalmazott, hanem a csoportvezető, vagy az osztályvezető. Ez a rendszer eleve tartalmazza az elnéző magatartást, hisz minden elmaradt feladat, minden mulasztás „családban marad”. A család presztízsét pedig kifelé meg kell védeni.

Az ellenőrzés ebben a védekező rendszerben valósul meg, vagyis eleve hatástalan. Az igazgató egymaga nem is vállalhatja minden kérdésre vonatkozólag az ellenőrző szerepet.

Mint hogy rajta se kéri számon senki a feladatokat, de még a szakszerűséget sem – nem lévén se helyi, se országos szakfelügyelet –, legfeljebb zsörtölődik egy kicsit az érintett középvezetővel, aztán napirendre tér a dolog felett. Jobb a békeség!

Csak ritka kivételes esetben kerül sor „raportra rendelésre”, behívásra az „oroszlánbarlangba”, aztán minden megy tovább, mert ugyan, mit is lehet várni a csekély fizetésért? Mindebből kialakul a könyvtárban dolgozók között egy olyan közvélekedés, amely szerint a munkahelyük kisé unalmas és keveset fizet, de nem kell megszakadni a dologtól és lezser a munkaidő betartásának számonkérése.

A vezetési technika esendőségéről árulkodik, hogy egyik könyvtárban se tölt be felső irányítási feladatot az igazgatóhelyettes. A legjobb esetben két osztály felett lát el koordináló szerepet, van, ahol egyike az osztályvezetőknek, s van, ahol igazi hajlama szerint kellemes részfeladattal foglalkozik, s mint ilyen, egyik beosztottjának a beosztottja. Gyakorlatilag az igazgató eseti megbízásait közvetíti a szervezetben, mintegy postaként.

Az igazgatókkal folytatott interjú valamennyi helyen felvetette a jövőendő megítélésre vonatkozó kérdéseket. (A kérdések között is szerepelt ilyen.) A válaszokból kitűnt, hogy leginkább a gazdasági recesszió következményeitől tartanak, pontosabban attól, hogy elbocsátásokra kerülhet sor. Annak mérlegelése egyik helyen se merült fel, hogy analizálni kellene a munkafolyamatokat, és ennek alapján elvégezni a lehetséges ésszerűsítéseket, megszigorítani az ellenőrzést a tel-

jesítmények mérésével, és kiszűrni az alkalmatlanokat a személyzetből.

A pénzcsináló vállalkozói szellem is csak egyetlen könyvtárban kapott érzékelhető hangsúlyt, olyan formában, hogy az igazgató tervei között szerepelt az az újítás, hogy elpártol a régi könyvkereskedő drágának minősülő szolgáltatásaitól, és egy helyi terjesztőtől vásárolva, maguknál tartja a kereskedelmi árrés egy részét. Ennek fejében többletmunkát vár el a feldolgozó résztvevőtől, illetve leszűkíti a részleg bibliográfiai feladatkörét.

Az egyik interjúban hallottunk arról is, hogy a könyvtár egy magánvállalkozó céggel kooperálva privatizálja a tájékoztató szolgálatát, s a magáncégtől nemcsak technikai fejlesztést remél, hanem számottevő bérleti díjat is területének használatba adásáért.

Az anyagi keretek beszűkülését számszerű pontossággal idézi mindegyik igazgató, de egyiküknek sincs semmiféle ellenlépése, amelyet ennek nyomán tettek volna a könyvtár életének racionális megváltoztatására. Ebből arra lehet következtetni, hogy a könyvtár egy erősen kötött gazdálkodás nyomorszintjén túl volt dotálva. Mellesleg, szóba került, hogy soronkívül csurran cseppen valami kis pénz a fenntartótól évközben is. Arról nem esik szó, hogy mire, tehát ez a pénz nem valódi szükségletet fog fedezni, hanem donáció, „amely megjár egy régi kliensnek”.

Ezzel összefüggésben beszélünk a vállalkozói szférával kialakított kapcsolatokról, amely – a remények szerint – egyre jobban kibontakozik. Pl.: a Vállalkozási Alapítvány is „beszáll” a könyvtár támogatásába. Hogy milyen cél érdekében, ez a kérdés jobbadán elsikkad, tehát a lényeg, hogy van remény pénzszerzésre. Áttételesen tudtunk meg valamit, amikor egyik kérdésünk nyomán egy „bankár haverra”, tehát személyes jó kapcsolatra történik hivatkozás, akivel az interjú adó igazgató az információs korszak superkönyvtáráról beszélgetett, benne az Internetről, melyre a vállalkozók és a bankosok „súlyos milliárdokat” is áldoznának, és ebben lenne a helye a „civil információnak” és a környezetvédelemnek is. (NB., a bankos azt mondta, hogy ne a Holmira fizessenek elő, mert arra az üzleti szféra nem ad egy fityinget sem.)

A könyvtárak korszerűbb részlegei az újabb fejlesztések, pl. az audiovizuális részlegek. Az ott dolgozók bizonyos értelemben kivételezettek, en-

nél fogva irigyeltek a kollektíván belül. A legkevesebb a presztízse a felnőttek olvasószolgálatának.

A közművelődési könyvtári státusz nem jelent kellő rangot a könyvtári mezőnyön belül sem az ott dolgozók számára. A legfőbb „kitörési irány” a felsőoktatási könyvtárakhoz csatlakozás és ily módon „összkönyvtári feladatok” vállalása egy elektronikus rendszerbe kapcsolt hálózat könyvtári központjaként, amelyben a város összes oktatási intézménye résztvevő – közli a jövőre vonatkozó elképzelését az egyik interjúalany.

Számolni lehet ennek a tendenciának a fel erősödésével. Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet, hogy az önkormányzati fenntartók a megye szintjén jelenleg is gavallérabb gazdái a könyvtárnak, mint a felsőoktatási fenntartók (egyetemek, főiskolák), pedig kötelezettségeik szerteágazóak, anyagi önállóságuk pedig gazdaságpolitikai okok miatt meglehetősen korlátozott.

Minden olyan esetben, amikor többes funkciót célszerű egy közkönyvtár számára előírni, felmerül a tevékenység és az ellátás normaszzerű megfogalmazásának szükségessége. Enélkül se a könyvtár, se a fenntartó nem involvált az ésszerű megoldások keresésében.

A beszélgetések némelyikében feltűnik egy ismert hibás vezetői attitűd, amellyel mindegyik helyen volt szerencsénk találkozni, nevezetesen, hogy a korábbi, klasszikusan hármasság tagolású szervezetet a „lemorzsolódási taktikával” kisebb egységekre szedjük szét, és mellérendelő formában éltetjük tovább. Ily módon szigeteket keletkeznek, amelyekre az a jellemző, hogy minél kisebb, annál kedvesebb (a csúcsról nézve). Sok a vezetői panasz a hagyományos részlegekre, az olvasószolgálat is, a gyarapító-feldolgozó is túl nagyra tetszik. Teljes egyetértéssel fogadta mindegyik kérdezett az interjúkészítő erre vonatkozó megjegyzését, pedig még szóba sem került a munka minősége, csak a szakványos statisztikai mérőszámok, például a következő, modell értékű adatsor: 10 000 olvasó, ebből 2800 diák, 4000 kötet új beszerzés évente.

A nemzetközi gyakorlat szerint ekkora olvasói létszám napi 1500-2000 látogatót jelent, ezt két műszak esetén 8 fő olvasószolgálatos tájékoztató tudja kiszolgálni, a 4000 kötet könyv kiválasztása, beszerzése, feldolgozása 4 fő munkája. Minthogy átállás folyik a gépi katalógusokra, erre indokolt további 2-3 fővel számolni átmeneti, de meghatározott időre. Egyelőre, tehát nincs mihez képest sokallni, vagy kevesellni!

Az igazgató vezetéselméleti értelemben alig végez vezetői munkát. Kivételesnek tekintendő, hogy a képviselőre kényesen ügyel, magyarul szólva, vigyáz a létszámra. A helyettes igazgató – egy kivétellel – sehol se lát el személyre szóló vezetői szerepkört, hanem afféle „távollétében helyettesként” azt teszi, amit az igazgató rábíz. Néven nevezve: ez titkári feladatkör. Személyileg is azok mutatkoznak erre alkalmasnak, akik már bizonyították titkári alkalmasságukat.

Külön tanulmányt érdemelne az igazgatóhelyettesek kiválasztásának szempontjairól szóló adatgyűjtés. Az ilyen szerep viselője felől a főnök nyugodt akar lenni. Esetünkben meg is fogalmazódik a helyettes szerepéről, hogy „nyugodtan utazhatok hivatalos ügyek intézésére, vagy ha nem tudok szellemileg részt venni a könyvtár dolgában, tudom, hogy van, aki tartja a frontot.”

Hatásköre – döntési értelemben – gyakorlatilag semmi nincs.

A szervezetfejlesztés feltétele, hogy szembenézzünk önmagunkkal, a valóságos állapottal, és keressük a kitörési irányt. Ehhez a munkavégzéshez felhasználtuk azokat a nemzetközileg is tesztelt és bevált kérdőíveket, amelyek a szervezet külső és belső megítélésével, a szervezetben lévő motivációs eszközökre, az értékelés szempontjaira vonatkoznak.

A szembenézés önmagunkkal azt is jelentette, hogy felvettük az ún. Litvin kérdéssort is, ami az egyént azzal szembesíti, hogyan értékeli saját teljesítményét, befolyásolási képességét, társas viszonyulását.

Litvin – munkaelemző kérdőív

A kérdőív az egyéni teljesítménnyel, társulással és hatalommal kapcsolatos motívumokat vizsgálja, úgy, ahogy azt az egyén munkájából fakadóan megéli. A legegyszerűbb tevékenységet is lehet úgy tekinteni, hogy abban sok a személyes felelősségvállalás, és a legnagyobb felelőséget jelentő munkákkal kapcsolatban is tehetünk olyat, hogy nem vesszük benne ezt észre.

A kérdőív azt tárja fel, hogy a tevékenység, amit a szervezetben végzünk, számunkra mennyire fontos a *teljesítmény*, a *társulás* és a *hatalom* szempontjából. Az ezzel kapcsolatos szakirodalom típusként kínálja a következő példát.

„XY egy társaságban arról panaszkodik, hogy munkája abból áll, hogy ül egy számítógép előtt, egy viszonylag szűk helyen és bizonyos utasításoknak megfelelő tevékenységet végez. Állást akar változtatni, mert nem érzi ezt kielégítőnek. A többiek érdeklődnek, hogy mégis, mi a foglalkozása. Pilóta – hangzik a válasz.”

Minden munkát, minden feladatot aszerint tekintünk érdekesnek vagy unalmasnak, hogy milyen a viszonyunk hozzá, mennyire vagyunk involváltak benne.

A kérdőív kitöltése előtt maguk az érintettek előzetesen megítélték munkájuk személyes felelősségtartalmát. Egy 40 fokú skála segítségével a következő kérdésekre kellett választ adniuk:

1. Mennyire vagyok elégedett a munkahelyemen nyújtott teljesítménnyel?
2. Mennyire vagyok elégedett a munkahelyi társas kapcsolataimmal?
3. Mennyire érzem, hogy valaki vagyok?

Valamennyi könyvtárban a kérdőív értékelésének pontszámai kiemelkedően magasak – 30 pont körüliek – voltak, ami azt jelenti, hogy a munkatársak pozitív képet kívánnak mutatni magukról és a könyvtárukról is, ezzel akaratlanul is némileg megszipítva a valóságot.

A szervezet külső és belső megítéléséről

Arra a kérdésre, hogy a szervezetben az értékelés kellő gyakorisággal, kellő tárgyilagossággal történik-e, egészséges-e a szervezet hangulata, jó-e az egységek együttműködése? – egy speciális kérdőív vonatkozott.

Ennek feldolgozása azt mutatja, hogy a 25 kérdésre adott válasz a 7 fokú skálán az átlagtól jóval a pozitív irányba tér el. Az átlagtól csak két kérdés megítélése tér el negatív irányba, mint a 18. számú: „*Ön szerint jelenlegi helyzetében milyen gyorsan tudna új állást szerezni?*”, és a 21. kérdésre: „*Mennyire tapasztalja munkatársai körében, hogy féltik az állásukat?*” (Az egzisztenciális félelem jelen van a válaszokban.)

A szervezet külső és belső megítélése, a szervezet céljainak, a cég jövőjének ismerete, a vezetés következetessége mind gyanúsán magas értéket mutat az ítéletekben.

A kontroll-kérdések alapján megerősödött az a feltevés, hogy a válaszolók némileg szépítették a valóságot. Nem a félrevezetés szándékával, de

mindenesetre a szervezettel való identitásuk kifejezése érdekében.

A legszembetűnőbbben erről az árulkodik, hogy míg egyfelől a kérdőívek válaszai a szervezet egyes egységeinek a kapcsolatát, a belső információáramlást jónak minősítik, másfelől a működési zavaroknál ugyanezek a témák negatív minősítést kapnak: „a házon belüli információáramlás elégtelen”, „nem ismerjük egymás munkáját”, „alkalmi segítség hiánya”, „az emberek nincsenek tisztában képességeikkel”, „a szakmai elkötelezettség hiánya” stb. Mindezek azt mutatják, hogy a feszültségek ugyan léteznek, de a „mundér” becsülete azt kívánja, hogy kicsit szebb legyen a könyvtárról kialakított kép, mint a valóság.

Konfliktuskezelés

A kérdőívekből az derül ki, hogy az intézményekben viszonylag kevés a konfliktus, hatása pedig a megoldást segítő irányba mutat. Megnéztük, hogy milyen a munkatársak konfliktuskezelési stratégiája. Ehhez a következő táblázatban is illusztrált sémát használtuk. A táblázat egy olyan koordináta-rendszert alkalmaz, amelynek egyik komponense az önérvényesítést jelenti, a másik az együttműködési készséget.

1. ábra
Konfliktuskezelési stratégiák*

* Thomas Kilmann alapján

A legmagasabb értéket a problémaelkerülés mutatja.

Lehet, hogy az intézményeknél azért nincs sok konfliktus, mert ha nem érzékelik a problémát, akkor nem is kell azzal szembenézni. Ha nem érzékeljük a konfliktust, akkor minden megy a maga útján, csak hogy ez a konfliktuskezelési stratégia – mint tudjuk – hosszú távon megboszulja magát. Rossz közérzetet, betegséget idézhet elő, esetleg egy semmiség kapcsán súlyos konfliktus kirobbanásához vezet.

Érdekes viszont, hogy az átlagosnál magasabb a problémamegoldó stratégia a könyvtárakban. Ez arra utalhat, hogy a meg nem kerülő konfliktusokat tudják kezelni. A szervezeteken belül törekednek a problémák megoldására, és azt is tudják, hogy erre a résztvevők csak együttesen képesek. A szervezet tagjai alkalmasak és képesek az együttműködésre, az együttgondolkodásra, s erre a vezetésnek jobban kellene támaszkodnia. A jelenleginél jobban lehetne participálni a döntéselőkészítést, mert a munkatársak képesek és többnyire alkalmasak is erre. Fokozottabb mértékű bevonásukkal a szervezeteket lényegesen hatékonyabban lehetne működtetni.

A FIRO-B-teszt

A Will Schutz által kidolgozott kérdőív hatféle pontszámot ad: hármat a mások irányába megnyilvánuló viselkedésről, hármat pedig arra vonatkozóan, hogy másoktól milyen viselkedést szeretnének a bevontság, a kontroll és az érzelem terén.

Ha röviden akarjuk meghatározni: a hatféle pontszám méri az „emberességet” (embertársi kapcsolatot), azt, hogy mennyire kívánjuk, hogy a másik irányába megnyilvánuljunk, illetve mennyire van igényünk arra, hogy csatlakozzunk másokhoz, mennyire befolyásoljanak, irányítsanak bennünket mások.

A teszt méri még az emberek közötti illeszkedést és kapcsolatokat, ami számos esetben hasznos lehet a vezető-beosztott munkatársak tekintetben, de bizonyos munkaköröknél (pl. olvasószolgálat, PR-kapcsolatok ellátása stb.) is.

A munkahelyeken felmerülő nehézségeknek egyszerűen az is lehet az oka, hogy a vezetőnek és a vele együtt dolgozó beosztottaknak mások a kontrollal kapcsolatos mutatóik.

2. ábra
FIRO -B (W. Schutz)

	Bevontság I	Kontroll C	Érzelem A	
Viselkedésben megnyilvánuló (e)	együttműködő bevont $x=4-7$	befolyásoló kontrolláló irányító $x=2-5$	érzelmeimet kifejezve próbálok közvetlen kapcsolatba kerülni az emberekkel $x=3-6$	Társas aktivitás szintje 9 - 18
Másoktól elvárt, kívánt (w)	másoktól várom az együttműködést, bevontságot $x=5-8$	mások irányítsanak, döntsenek, befolyásoljanak $x=3-6$	mások fejezzék ki érzelmeiket, alakítsanak ki velem közvetlen kapcsolatot $x=3-6$	Társas szükséglet szintje 11 - 20
	másokkal való interakció, emberek fontossága $x=9-15$	felelősség, befolyásolás, kontroll vállalása, feltételezése másoknál, igénylése másoktól $x=5-11$	érzelmeik, bensőséges kapcsolatok fontossága, elvárása, feltételezése másoktól $x=6-12$	

Összefoglalva: a *FIRO-B* számaival olyan mintát lehet találni a pontszámok közt, hogy a válaszadó jelzést kaphat arról, hol, milyen területen vannak problémái.

Két ember összeférhetősége (kompatibilitása) gyakran a kérdőív alapján kiszámítható, így az összeférhetetlenséget is jelzik a számok.

A pontszámokból levonható következtetések a 2. ábrán láthatók.

Az igazgatók bevontsági, kontroll és érzelmi mutatói a kérdőív alapján

A viselkedésükben megnyilvánuló bevonás átlagos, azaz szívesen csatlakoznak másokhoz, bevonnak másokat is dolgaikba és másoktól is ezt kívánják, szívesen veszik, ha mások is bevonják őket.

- ♦ *Kontroll* tekintetében az igazgatók nagymértékben vállalják a felelősséget, és nem szeretik, ha irányítják őket.
- ♦ *Érzelem* tekintetében valamennyien igen magas pontszámot mutatnak, közvetlen a kapcsolatuk az emuerekkel, barátságosak és ezt is várják a többiektől.
- ♦ A többiek által kitöltött kérdőív *bevontság* tekintetében, ha a pontszám alacsony, azt jelenti, hogy az egyénnek nincs szüksége arra, hogy emberek között legyen, vagy csak nagyon szelektált társaságra vágyik.

A szakirodalom (lw alacsony) az ún. „*exkluzív klub*” tagjaként említi ezt a típust. A vizsgálat szerint ide tartoznak a legtöbben.

A másokat bevonni akarás alacsony szintjének egy speciálisabb kategóriája, amikor az „le” és „lw” igen alacsony, ez az ún. „*magányos*” típus. Akik ezekbe a kategóriákba tartoznak, nincs szükségük arra, hogy mások bevonják őket a tevékenységükbe, de maguk sem törekednek arra, hogy emberek közt legyenek. Attól félnek, hogy nem elég érdekesek, nem elég fontosak, vagy épp az ellenkezőjét is jelentheti: biztosak magukban, és nem fontos számukra, hogy ezt bárki is visszaigazolja, megerősítse. Semmiképpen nem igénylik mások társaságát. (Számuk szintén magas.)

A „*hol fölbukkan, hol eltűnik*” típusnál a „le” magas, az „lw” alacsony, azaz bár neki magának nincs rá szüksége, hogy mások bevonják őt a

dolgokba, ő azért „társaskodik”. Sok ismerőse van, de szereti ő maga tartani kézben ennek irányítását. A legkevesebben ide tartoznak.

Végül a „*passzív*”: az „le” alacsony, az „lw” magas. A szélsőségesen alacsony „*megnyilvánuló*” (le) és a szélsőségesen magas „*kívánt*” (lw) pontszámú ember valószínűleg nagyon frusztrált. Azt szeretné, hogy keressék a többiek, érzelmekre vágyik, de túlságosan félénk ahhoz, hogy kapcsolatokat kezdeményezzen. Ilyen nincs a mintában.

Kontroll, befolyásolás, felelősségvállalás az átlagos számokat mutatja, ettől alig tér el valaki.

Érzelmi mutatók tekintetében a könyvtárosok mások irányában és másoktól is a közvetlen emberi kapcsolatokra törekednek. Ebből nyilvánvalóan az is következik, hogy nehezen tűrik az ettől eltérő viselkedést, a feszültségeket, a stresszhelyzetet.

A meglepő eredményt – a másoktól kívánt bevontság igen alacsony szintjét – az átlagosnál jóval kisebb érték jelentette. Ez arra enged következtetni – legalábbis a számok ezt mutatják –, hogy a könyvtárosok leginkább azt kívánják, hogy hagyják őket békén. Nem várnak másoktól semmit sem. Nem keresik egymás társaságát, és jobban szeretik, ha mások sem keresik az ő társaságukat.

Ha ez így igaz, akkor feltétlenül ki kellene derítenünk ennek társadalmi, politikai, presztízs és egyéb okait. Ez egy újabb vizsgálat témája lehetne.

- ♦ Motivációs légkör a szervezetnél

Végül, a szervezet motivációs rendszerére vonatkozó vizsgálatként egyértelműen a kontroll, az ellenőrzés hiánya mutatkozik meg. A *teljesítménymotiváltság* és *társulási motiváltság* az élen szerepel, a szakértői befolyásolás is néhány esetben, a kontroll egyetlen könyvtárban, egyetlen helyen sem. Ez az ellenőrzés egyértelmű hiányára utal.

Orientáció tekintetében: a munka középpontjában a szervezet céljainak elérése áll, a szervezet fő törekvése a hozzáértés és szaktudás fejlesztése, a vezetők ebben segítik a beosztottakat, ugyanakkor a fő törekvés mindezeknek alárendelve a baráti viszony fenntartása, végül az ügyrendek és a szabályok betartására figyelnek, legutolsóként a saját személyi pozíció és befolyás megszilárdítása került.

- ♦ Személyközi kapcsolatok

Az emberek törődnek egymással, és segítséget is nyújtanak egymásnak, ha erre szükség

van; ezért a szervezetekben a legtöbb kötetlen csoport a jó szakemberek körül alakul ki, az emberek szívélyesek, de főleg azért jönnek össze, hogy biztosítsák a megfelelő teljesítményt, jó légkörben és baráti alapon. Ugyanakkor többnyire főnökeiktől várják a javaslatokat és az útmutatást (vö. nehézségek, amelyek gyengítik a munkát). Klikkek nem alakulnak ki a szervezetben.

- ♦ Felügyelet, ellenőrzés

A főnökök inkább a szaktudásukat és hozzáértésüket, mintsem hivatalos tekintélyüket használják fel arra, hogy befolyásolják beosztottjaikat. Az ellenőrzés sajátos módja: a vezető körbejárja az intézményt, és itt is, ott is az asztal sarkára támaszkodva informális ellenőrzést tart.

Nem a kötelességet hangsúlyozzák, hanem igyekeznek a baráti, jó viszony fenntartására hivatkozni a felügyelet során. Jutalmazni alig lehet, az ellenőrzés nem akarja „rajtakapni” az illetőt.

- ♦ Kommunikáció

Mint ahogy az az előzőekből is kiderült, az emberek szeretnek a szakembernek tartott munkatárs köré tömörülni, és tőlük kérnek elsősorban információt.

A korábbi kérdőívekből az derül ki, hogy az információhoz való hozzájutás nehézségekbe ütközik, itt viszont a 2. helyen szerepel az a kijelentés, hogy akinek szüksége van az információra, az hozzá is juthat.

A kommunikáció nagyrészt nem hivatalos és baráti, jó a légkör, ez elősegíti a jó munkacsoportot. A 4. helyen szerepel: a vezetők kiadják az utasításokat, és várják, hogy azoknak eleget tegyenek.

Az 5-6. helyen: az emberek közlik az információt, javaslatokat, sőt a bírálatokat is a többiekkel, illetve az emberek gyakran visszaélnek az információval, visszatartják azt, hogy másokat közben tudjanak tartani.

- ♦ Döntéshozatal

A döntést a szakemberek hozzák, mégpedig olyan módon, hogy az egyének és a körülmények által meghatározott érdekeket tartják szem előtt. A kiemelkedő munkát végzőknek van több beleszólasuk, s a döntéshozatal közben az emberek szívélyes kapcsolatot tartanak fenn az érintettekkel.

- ♦ Bizalom

Az általánosan segítőkész hozzáállás kölcsönös bizalmat eredményez. Elsősorban a szakemberekben bíznak. A kölcsönös bizalomnak nagy az értéke.

Az utolsó helyen szerepel az a megállapítás, hogy a vezetők csak néhány, igen befolyásos emberben bíznak.

- ♦ A problémák kezelése

A szakembereknek döntő szerepük van, előfordul, hogy a barátaikkal konzultálnak, ha problémáik vannak, de a szervezet dolgozóinak az igényét tartják szem előtt. A vezetők bevonják a dolgozókat a problémák megoldásába.

- ♦ A hibák kezelése

Az emberek rendszerint képesek elismerni és elemezni a hibákat, nem számíthatnak a többiek segítségére és támogatására (vö.: bizalom-blokk!). A hibákból a tanulságot vonják le és a megelőzésében a szakemberek segítségét várják!

Itt nem az az elv, hogy a vezető nem követhet el hibát, a beosztott pedig nem mer.

- ♦ Konfliktusok kezelése

Az illetékes szakértőkkel konzultálnak a problémák megoldásához, konfliktusos helyzetben (ami nem túl gyakori) a tapasztalt személyek, illetve a felettesek beavatkozását várják, és az intézmény céljait, valamint az itt dolgozók érdekeit veszik figyelembe.

Bár úgy látszik, hogy a konfliktusokat nem kerüljük el, az előzőekkel összevetve mégis úgy érezzük, hogy a konfliktusokat inkább elkerüljük, elsimítjuk, hogy megmaradjon a baráti légkör, mintsem a konfliktusokat megoldanák.

- ♦ Jutalmazás

Mint ahogy azt az igazgatói interjúból is megtudhattuk, a jutalmazásra egyre kisebb a lehetőség. Az anyagi jutalmazásra pedig a gazdasági problémák miatt alig kerülhet sor.

A kiváló teljesítményt és a feladatmegoldást, a tudást és a szakértelmet jutalmazzák. A lojalitás és az a tény, hogy valaki nem okoz galibát, jól ki tud jönni a többiekkel, nem jelent jutalmazási lehetőséget.

- ♦ Kockázatvállalás

A kockázatvállalás mértéke árulkodik a szervezet egészséges voltáról. Minél nagyobb a kockázatvállalás, annál magasabb fokú a bizalom, a szabadság érzése (ld. *Gibb: Az alkotó szellemnek kedvező vezetés* – melléklet). A vezetők kockázatos helyzetben a szakemberekhez fordulnak tanácsért, vagy főnökeikhez utasításért, szem előtt tartva az intézményben dolgozók sorsát, miközben hangsúlyozzák a fegyelmet és az utasítások betartását.

A vezetők még kiszámítható kockázatokat is alig-alig vállalnak a hatékonyság növekedése érdekében.

♦ Újítás, változtatás

Mielőtt újításokat vagy változtatásokat kezdeményeznek, a vezetők általában főnökeikhez fordulnak irányításért és utasításért, az újításokat a csúcsvezetőség rendeli el.

Összefoglalás helyett

A gyanútlan olvasó számára ez a vizsgálat rosszabb vezetőket sejtet, mint amilyenek az érintett kollégák a valóságban. A beidegződések nagyon rosszak, a korszerű vezetéseméleti ismeretek szinte teljesen hiányoznak. Enélkül pedig marad az állóvíz, amelyből minden dolgos, jobbat akaró munkatárs előbb-utóbb elmenekül. A munkaalkalom hiánya egyelőre elfedi ezt a veszedelmet, de a kontraszelekció hatása így is érezhető. A megkérdezettek mind olyan könyvtári szakemberek, akik „jobb a békesség alapján” szabad folyást engednek a dolgoknak. Ez az interjúkra épített felmérés olyan személyekről árulkodott, akik lehetőleg elkerülik azt, amire vállalkoztak, és valami mást csinálnak. Némelyikük minden divatot pártol, ami mást ígér, mint az a könyvtár, aminek korszerűtlensége nyomasztja, érdemi változtatásra pedig erőtlennek érzi magát. Ezért sok „kis hercegségre” oszti a birodalmát. Majd minden aprócska részleg mindent fog csinálni a beszerzéstől a tájékoztatásig, hogy sértetlen maradjon az önállóság. Pedig az illető vezető a korszerűséget szeretné szolgálni, s azt is tudja, hogy épp a gépesítés követelné az integrált beszerzést, feltárást, ugyanúgy, ahogy az integrált olvasószolgálatot a szakrészlegek és speciális részlegek együttesen.

Mindenki politikusi szerepet alakít a menedzseri helyett. Azt tudja, hogy a sok vezetés taktikai manővert igénylő szerep, hogy egyensúlyozni kell az érdekek között, de nem tudja, hogy ennek egy stratégiához kell kapcsolódnia, másképp üres formalitás. Ez minden helyen elég nyilvánvaló volt. A hatalommegosztás üres látszat, tartalma alig van, ezért csupán kliensi rendszert képes létrehozni, nem társaságot.

Nyilvánvaló, hogy az alsó vezetők formális vezetők, s nem kapnak beleszólást az intézeti ügyekbe, még a rendszeres tájékoztatás mérté-

kéig sem. Valamennyi interjúban elhangzott, hogy a főnök a személyes kapcsolattartást részesíti előnyben a vezetői értekezlettel szemben. „Járkálók az épületben és beszélgetek a részlegekben a vezetőkkel” – hangzott el többször is a nyilatkozat. „Nem vagyok híve a formális értekezletnek.” A jelenség annak veszélyére utal, hogy a szorgalmas és tehetséges személyek nem jutnak szerephez. Nekik lenne ugyanis fontos a munkahelyi nyilvánosság, hogy a közszellemet alakítsák, szolgáltatás érdekűvé tegyék a könyvtári munkát.

Van ennek a vizsgálatnak egy megszívlelendő végkövetkeztetése a sok résztanulságon túl. A pályázati rendszer lehetővé teszi, hogy mindenki, aki egyetemen könyvtáros végzettséget szerzett és ambiciózus is, vezető lehessen, akár nagy könyvtárban is. Fontos lenne ezért bevezetni egy alkalmassági tesztvizsgát, amely előminősíti a jelölteket. Enélkül még mérlegelni se volna szabad a jelentkező elfogadhatóságát. De alkalmat kell teremteni szakmán belül arra, hogy vezetési ismereteket szerezhessen továbbképzési keretben minden könyvtáros, aki vezetői ambíciókat táplál, hogy a tesztvizsga ne érje váratlanul.

Természetesen az érintett könyvtárakban az adatalapú visszacsatolás él (ami egyébként mindegyik helyen megtörtént). Érdeemes lenne olyan szervezetfejlesztési beszélgetéseket folytatni, ahol az első számú érintett is részt vesz. Ennek célja: a már meglévő működési zavarok megszüntetésére javaslattétel – először ötletszerűen, majd szervezeti formában –, hogy ennek alapján egy újfajta szervezet alakuljon ki. De ezt csak az érintettekkel együtt, azokra építve lehet megoldani, egyébként eleve kudarcra ítélnék az átszervezési javaslatot.

A humán szervezetfejlesztés első lépése a diagnózis fázisa, amely az adatalapú visszacsatolással zárul. (Ez a dolgozat az első fázist foglalja össze.) Minden szervezet vezetői hálózata e szembesülést követően a feltárásból elfogadott tendenciák alapján akcióterv készítésére „kötelezhető”. Az intézmény küldetését – alapítási indokait – figyelembe véve a szervezet egészére jellemző egyedi stratégiát kell ebben kidolgoznia. Ennek megvalósulási terve az akcióterv.

A Beckhard-i megfogalmazás szerint a szervezetfejlesztés a vezetői hálózat hosszú távú erőfeszítése, amely humán tudományokra építve, elkötelezetten felülről irányított és az egész szervezetre kiterjedő „mozgalom”. Tehát a sikeres

szervezetfejlesztési folyamat eredménye a külső körülményeknek, elvárásoknak megfelelő szervezeti működésen túlmutató olyan fejlődés, mely a szervezet működési kultúrájában hoz változást.

A szervezeti stratégia kialakítása a felső vezető felelőssége és szakmai elkötelezettségi kérdése. Nem mindegy, hogy milyen szakmai célok-

nak rendeli alá a döntéssort. De ha ezt megfogalmazta, akkor e célrendszer működtetéséhez tartozó vezetői feladatokra kell koncentrálnia. Tehát a külső kapcsolattartás – pénzszerzés, támogatás stb. – megszerzésén túl, a belső szakmai működés fejlődéséért is egyaránt felelős.

Melléklet
Az alkotó szellemnek kedvező vezetés
(J.R. Gibb nyomán)

Alapvető szervezeti tényezők	A vezetőség magatartása, beállítottsága	Tipikus következményei
Emocionális légkör	Nagyfokú bizalom. A félelem alacsony szintje	Impulzívabb, kevésbé cenzúrázott viselkedés. Nagyobb kockázatvállalás, több hiba. A reagálások nagyobb változatossága és alkotó értéke. Bizalom a saját reflexek és tudattalan iránt.
Információáramlás	Szabad kommunikáció. Világosság. A stratégiát és a tervezést nyilvánosságra hozzák.	A reagálások és érzelmek nagyobb spontaneitása. Az ésszerűtlen, alkalmatlan és látszólag értelmetlen ötletek és viselkedés szabadabban jut kifejezésre. Nagyobb emocionalitás. Több visszajelzés a hierarchiában felfelé és lefelé. Az eszmék kölcsönös egymásra hatása, „dobálózás” az ötletekkel.
A célok alakítása	Megengedik az önálló cselekvést. Megengedik a saját munka önálló értékelését.	A kockázatvállalás jutalmazása. Az ötleteket elmondják egymásnak, kölcsönös inspiráció. Több változatosság és nonkonformizmus. Tartósabb alkotó aktivitás.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár stratégiai terve

Sonnevend Péter

Egy intézmény kétféle helyzetben veheti komolyan a követendő út meghatározásának feladatát. Szerencsésebben akkor, ha tényleges fejlődésre készülhet. A másik – nem csekélyebb mértékben – kényszeres helyzet akkor adódik, ha ellenkező tendenciák veszélyeztetnek: ha a környező világ inkább elvesz, mintsem ad az intézménynek.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban: PEK) nem először kerül ilyen – kétes, kettős – állapotba. A nagy világválság idején *Fitz József* igazgató a könyvtári költségvetés zuhanásszerű csökkentésekor fogalmazta meg stratégiai tennivalóit. És négy év alatt korszerű könyvtárat gyúrt a heterogén elemekből.

Ma újabb nagy magyar válságot élünk át. Csökken a nemzeti termelés, vajúdnak az értékek, az oktatás és a kultúra a szép és biztató szavak ellenére egyre veszít korábbi relatív presztízséből. A felsőoktatás 1990 után komolyan reménykedett, volt is két-három ígéretes év. Most még körül sem kell nézni: mindenünnen főként a hiányról és lepusztulásról érkeznek üzenetek.

Nagyon objektíven: tíz év alatt legalább másfélszeresre nőtt a hallgatói létszám, legalább 15-20%-kal csökkent az egyetemi könyvtárosok száma, legalább felére csökkent reálértékben a gyarapítási keret.

Mégis, ennek ellenére, vagy éppen ezért: e sorok írója azt gondolja, hogy most kell újrafogalmazni céljainkat, most kell világosabb, minden korábbinál célratörőbb prioritásokat megállapítani. Most kell minden eddiginél rugalmasabban bánni minden erőforrással. Most lenne jó igazán elhithető, hogy az egyetemi, s nem csak az egyetemi könyvtár, mily sokra képes. Egy nálunk is keservesebb helyzetű ország: Oroszország egyik tudósa vélekedett a közelmúltban úgy, hogy még az egyetemek tönkremenetele esetén is menthető az értelmiség képzése, ha működnek a nagy egyetemi könyvtárak. Ennyire itt, nálunk, nem drámai a helyzet. Drámai ellenben: ha más irányban kezdünk összehasonlítani. Olyan országok olyan egyetemi könyvtáraival, melyek elismert színvonalon tevékenykednek.

1994 tavasza óta harmadízben fogalmazzuk meg törekvéseinket. Most, harmadszorra, már a Janus Pannonius Tudományegyetem átfogó stra-

tégiájának ismeretében. Erről röviden annyit, hogy a pécsi egyetem az ország három legjelentősebb egyeteme közé kíván kerülni. E hihetetlenül ambíciózus cél nyilvánvalóvá teszi számunkra, hogy a PEK színvonalának emelése nélkülözhetetlen feltétel az egyetem előrelépéséhez.

A stratégiai tervezés külön tudomány: manapság a könyvtári alkalmazás is egyre inkább tért hódít. P. Brophy tanulmánya a küldetésnyilatkozat és a stratégiai tervezés közötti összefüggést vázolja. A PEK verzióját a következőkben foglaltuk össze a „nyilazott” elemekhez kapcsolódóan (visszapillantás, küldetés stb.)

küldetés
stratégiai célok
középtávú feladatok
operatív tennivalók
akciók
az eredmények értékelése
visszatekintés

A helyzet: adottságok, tendenciák

A pécsi egyetem költségvetésében a *könyvtár részese* fokozatosan csökken: az egy-két év előtti 4%-os szintről a 3% felé zsugorodik. Az egyesült államokbeli College Library Standard Committee 1986-os normatívája 6%-os részese-dést írt elő. Ismereteink szerint a nyugat-európai felsőoktatási intézményeknél 5% körüli az arány. A gyarapítási keret az elmúlt három évben forintban annyival nőtt, amennyi a külföldi folyóiratok előfizetése terén a forintleértékelésből adódó veszteségeinket kompenzálta úgy-ahogy. De kellene venni belföldieket is, nem beszélve a könyvekről, a CD-ROM-okról...

A PEK *bértömege* 1995-ben közel 10%-kal csökkent, ezt megelőzte már a 13. havi fizetés „kigazdálkodása” (minusz 7-8%), 1996 júniusáig elvontak 1-1,5%-ot. Három év alatt együttesen ez kitesz 20%-ot. A létszám most a hat karú egyetem, a jelenleg hat egységben működő PEK keretében 95 fő (teljes munkaidőre átszámolva és három éjjeliórrel, négy ruhatárossal, öt takarítóval stb.): könyvtárosi munkakörben nem egészen nyolcvan fő tevékenykedik.

A könyvtár csökkenő dologi keretéből 90%-nyit tesz ki a gyarapítási keret, amely egy hallgatóra számítva így is csak 4 ezer Ft körül mo-

zog. Fejlesztési forrásaink csekélyek: két és fél év alatt nem egészen egy millió forintot sikerült „összepakálnunk”, s évente közel fél millió a bevételünk (késedelmi díj stb.). A közel 10 ezer hallgatóra összesen rendelkezünk 330 *olvasói hellyel*, ebből a központi könyvtáré 110. Épületeink, beleértve a félszuterén elhelyezésű jogi és közgazdasági kari könyvtárakat is, összesen nem tesznek ki többet 5 ezer m²-nél. Ismert a nemzetközi norma: egy hallgatóra kb. 1,5 m², minden 10-ik társadalom- és humán tudományi hallgatóra jusson egy olvasói hely. Jól hangzik. Az országos felmérés szerint Pécsen 10-12 ezer m² könyvtári tér hiányzik. Ez nagy pénzt igényelne: most épp ennyiből (1,5 milliárd) kezdődik a Thália Színház felújítása a fővárosban. De hát az anekdota szerint Pécs már Klebelsberg miniszter úrral sem tudott megegyezni... (...nem jelölték, illetve nem választották meg képviselőnek, elletében Szegeddel...).

A PEK állománynagysága alapján az ország első tíz könyvtára közé tartozik (millión felüli kötetével). A Dunántúlon mindenestre a legnagyobb. Szeretnénk ezt is – főleg felelősségvállalással – tudatosítani.

Az éves gyarapodás jelentős részben a köteles példányokból és a külföldi ajándékokból tevődik ki. A gyarapodás nagyságrendje még így is csak az állományhoz mért 1,5%-ban fejezhető ki, miközben az NSZK egyetemi könyvtárai hasonló állománynagysággal 3-4% közötti gyarapítást érnek el. Folyóiratgyarapodásunk címek vonatkozásában 1600-1800 közti, a német átlag harmada. Ráadásul a mi választékunk kétharmada belföldi, a vétel útján beszerzett külföldi szaklapok száma 650-re csökkent, melyet pár tucat ajándék, illetve csere révén érkező egészíti ki. A csere azért is elég jelentéktelen, mert az egyetem kevés világnyelven olvasható művet jelent meg. A nagyobb hazai egyetemi könyvtári gyarapítási keretek 50-100-150 milliós nagyságrendűek, a miénk 40 millió.

A *számítógépesítés* 1989-ben kezdődött. Kiépültek a helyi hálózatok, helyi erővel katalógizáló programot dolgoztak ki, szerver, CD-ROM-torony került a könyvtárba (ma már kettő van belőlük, együtt 20 lemezt futtatnak párhuzamosan), a visszakeresést BRS rendszer biztosítja (teljes szövegből keresve). Több, jól használható adatbázist (pl. a Kongresszusi Könyvtár gépi katalógusát stb.) szereztünk be, kiépült a városi és országos összeköttetést biztosító üvegszalás

kábelhálózat. Eddig a gépesítésre mintegy 35 milliót költöttünk, de nagyon érezzük a hiányát egy korszerű integrált könyvtári programnak. Ennek megszerzésére irányuló pályázataink az utóbbi 30 hónapban rendre eredménytelenek voltak. Mára szinte „unikummá” lettünk a nagyobb hazai felsőoktatási könyvtárak sorában ezen hiányunkkal...

A PEK gépi katalógusában közel ötvezerzer mű leírása található meg. Újabban hozzáláttunk az OSZK CD-ROM-ja alapján az 1990 előtti állomány gépi kezeléséhez. Közel *tizenötezer* beiratkozott *olvasó* használja gyűjteményeinket és szolgáltatásainkat. Az egyetemi hallgatók alkotják a legnagyobb hányadát olvasóinknak, őket követik a városi értelmiség képviselői, majd az egyetemi oktatók (ők jobban kedvelik a tanszéki gyűjteményeket). Minthogy nincs még minden részkönyvtárunkat átfogó gépi katalógus, az olvasónak sok idejébe kerül, míg megtalálja a számára fontos művet. Második éve csinálunk a POTE könyvtárával, a Megyei Könyvtárral és a Regionális Kutató Központ Könyvtárával közös folyóirat-lelőhelyjegyzéket (1700 kül- és 1200 belföldi lap a választék, miközben a külföldiek körében csupán három százaléknál mutatható ki többspédány).

A PEK küldetése

A Könyvtár az egész egyetemen folyó oktatás, tanulás és kutatás támogatását tartja alapvető küldetésének; s ennek keretében könyvtári anyagokkal (dokumentumokkal) és információkkal látja el a használók különböző rétegeit, differenciáltan fejleszti gyűjteményeit és szolgáltatásait, továbbá a használók segítségére siet a gyűjtemény és szolgáltatások eredményes igénybevétele érdekében. Az országos köteles példányokból való részesedéssel és minden adottságával vállalja a Dunántúl legnagyobb könyvtári gyűjteményére háruló általános tudományos könyvtári feladatokat.

Stratégiai célok

Küldetése teljesítése érdekében a PEK a következő célkitűzéseknek tesz eleget:

- ♦ gyűjteményét és szolgáltatásait a létező és formálódó szükségletek és igények szem előtt tartásával alakítja,
- ♦ a lehető legszélesebben megvalósítja a tudományos információkhoz való hozzáférést, függetlenül azok formai és idő- vagy térbeni megjelenésétől,
- ♦ segíti a használókat a hagyományos és újabb információgyűjtési módszerek elsajátításában és a gyűjtemény maximális hasznosításában,
- ♦ minden tekintetben felhasználóbarát és tanulásra-kutatásra ösztönző környezetet biztosít olvasóinak,
- ♦ szolgáltatásait az egyetemi használóknak alapvetően ingyenesen biztosítja, ugyanakkor az információhasználat egyéni formáinál a térítés elvét érvényesíti,
- ♦ minden vonatkozásban hatékony, magas színvonalú könyvtári-információs szolgáltatást szervez, s gondoskodik a folyamatos továbbfejlesztésről, a technikai-technológiai megújulásról és a munkatársak ilyen irányú motiválásáról.

A könyvtár jövőbeni fejlesztésében a legnagyobb dilemma: miként lehet huzamosan és arányosan fejleszteni a saját gyűjteményt, elhelyezést, olvasói férőhelyet s egyidejűleg jelentősen erősíteni a külső forrásokhoz való hozzáférést. A mai nemzetközi szakirodalom azt sugallja, hogy a saját gyűjtemény fejlesztése nélkülözhetetlen a kurrens dokumentumok és információk rendelkezésre bocsátásában, míg a hiányok, avagy a régebbi dokumentumok iránti érdeklődés terén jól kamatoztathatók a külső kapcsolatok.

Középtávú feladatok

1. Gyűjtemény és elhelyezés

Az egyre növekvő pécsi egyetem előbb-utóbb napirendre tűzi egy korszerű, kellő léptékű nagy egyetemi könyvtárárpület létrehozását. Kívánatos ennek olyan helyet találni a város előterében, ahol lehetőleg minél több kar közelében – és érdekében – tevékenykedhet. Erre legjobb eséllyel a POTE és a JPTE Természettudományi-Bölcsészettudományi Karai közti terület pályázhat. Az új könyvtárárpület érje el a 10 ezer m²-es nagyságrendet, legyen teljesen automatizált és szabadpolcos (kb. 500 ezer kötetig, 1000-1500 olvasói

helyig). Feltételezve, hogy a mai helyen marad a jogi és közgazdaságtudományi kar, ott közös kari könyvtárral kellene az épületet bővíteni: 1500-2000 m²-en legalább 300 olvasói hellyel, szintén döntően szabadpolcos struktúrával.

A központi könyvtár olvasói és raktárterében is lehet változást tervezni: megfelelő funkcionális biztosítással, lopásgátló rendszerrel és az egyik raktártér megnyitásával 30-50 új hely lenne nyerhető.

Nem kellően megoldott a műszaki kar, sőt az orvosegyetemi könyvtár helyzete sem. Ezek továbblépése, jobb elhelyezése is feladatunk lehet. Ami átmenetileg segíthetne rajtunk, de az egész pécsi egyetemi könyvtári elhelyezésen is, az egy összegyűjtési (regionális?) tároló könyvtár létrehozása.

A gyűjtemény nem csupán gyarapítást és elhelyezést: de megőrzést is igényel. Egyrészt természetes feladatunk az elmúlt évtizedek elavult, vagy már feleslegesen nagyobb példányszámú anyagából határozott selejtezést végrehajtani, másrészt óvnunk kell az egyedi, archivális állományegységeket, különös tekintettel a Klimó püspök alapította, s 1774-ben nyilvános könyvtárrá tett gyűjteményre. A Klimó-gyűjtemény esetében a restaurálás tervének kidolgozása, majd folyamatos megvalósításának minden öröme hárul ránk.

Ma 40 millióért gyarapítunk. Mai értéken ennek háromszorosa lenne (minimálisan) indokolt. A diákonkénti 30-40 dollárról a legalább száz dolláros küszöbre lenne jó felvergődni – különben egészében kérdéses a pécsi egyetem jövőbeni jelentősége.

Feltárás, gépi katalógus, elektronikus világkönyvtár

Egyelőre autonóm könyvtár vagyunk, sőt autonóm könyvtárak, jelenleg ugyanis a PEK hat egységéből négy helyen folyik önálló feldolgozás. Ezen az állapoton egy éven belül túl kell lépnünk, ha lehet, akkor egy integrált számítógépes rendszer birtokában, ha az nincs, akkor pedig anélkül. Jövőbeni feladataink ugyanis csak tovább növekszenek, ha hagyjuk a széttagoltságot, s előbb-utóbb úgyis közös adatbázisba kell vinnünk a jövő számára fontos állományt.

Az 1996-os év elején két munkaerővel elindult az MNB 1976-1991-es CD-ROM-jával a retrokonverzió. Megkezdtük egy nagyobb kari FEFA-beszerés közös adatbázisba vitelével az összegyűjtési gépi katalógus felé „menetelést”. Az év második felében tovább bővítjük vállalkozásunkat. Ősztől szeretnénk egyelőre a BTK-TTK Kari Könyvtár teljes kurrens gyarapodását is az egységes feldolgozásba bevonni. Ez szervezeti és személyi követelményekkel is jár, tehát mindent különösen alaposan indokolt mérlegelni.

A mai házi „barkácsolt” katalogizáló rendszer nem képes letöltésre, így jöllehet beszerezzük a kurrens, kétheti MNB lemezeket is, ennek teljes előnyét még nem élvezhetjük (háttérként annál inkább hasznos a feldolgozók számára, – mikor időben nem járunk az MNB előtt).

Ilyen információs segédlet más oldalról a Kongresszusi Könyvtár CD-ROM-ja is a maga közel 5 millió leírásával. Nemrégiben hozzáférést kaptunk a Deutsches Bibliotheksinstitut adatbázisaihoz, s tervezzük több más bibliográfiai adatbázis beszerzését is. Ha meglesz az integrált rendszer, elgondolkodhatunk azon, milyen irányban fejlesszük a feldolgozási technológiát. Ha elég gyors a kurrens MNB, ha a külföldi beszerzés nem előzi meg az LC és más világkönyvtár adatbázisait, akkor a katalogizálás java átvétellel megoldhatónak látszik. Kényesebb kérdés a tárgyi feldolgozás. Könyvtárainkban a szakozás mellett tárgyszavazunk is, meglehetősen kicsit változó minőséggel, hisz szabad tárgyszavakkal élünk. Az országos, általános tárgyszórendszer munkálata – gondolata – tekintetében kissé szkeptikus vagyok, mivel egyrészt nagyon nagy vállalkozás, másrészt a nagykönyvtárak és első helyen az OSZK harmonikus együttműködése nélkülözhetetlen feltétel. (A legnagyobb kérdés: ha lenne általános tárgyszójegyzék, használná-e a nemzeti könyvtár a kurrens könyvfeldolgozásban? Ha nem, akkor miért a nagy munka?) A magunk portájára visszatérve, az kockáztható meg, hogy a saját feldolgozás inkább lesz tartalmi feltárás, s ez maga után vonhatja a feldolgozói csapat alakulását egyfajta „szakreferenci” irányba.

Minél nagyobb erővel folytatnunk kell a retrospektív feldolgozást, adatbázisba vitelt, hisz mi sem kétségesebb, mint jó szoftverrel félig üres adatbázist „pengetni”. Ebből következik, hogy mi minden ilyen megoldásra, az osztott katalogizá-

lás bármely változatára vevők vagyunk, minthogy létérdeükünknek tartjuk a gyors előrejutást.

Évforduló közeledik: 1999-ben 225 éves lesz a *Klimo Könyvtár*. Addigra szép, modern katalógust szeretnénk letenni az asztalra, s az elektronikus világ hálózatába. A munka elején tartunk a gépi rögzítést tekintve, míg a mai igényű feltáráisleírás a befejezéshez közeledik. Két-három kemény év áll előttünk. Úgy gondoljuk, a feladat megoldható, s ezért meg is kell oldanunk.

Az egyetem minden nagyobb tudományegysége számára szeretnénk megfelelő adatbázisokat nyújtani. Amit lehet ingyen, amit pénzért lehet csak, azt úgy. A bécsi egyetemi könyvtár 120 kurrens adatbázisra fizet elő, ebből közel száz egy nagy winchesterre telepítve, az egyetemi hálózaton pillanatok alatt lekérdezhető. Mi is így szeretnénk tenni dolgunkat.

Technológia és szervezeti modernizáció

A legfőbb vágy és egyben tennivaló a mi céljainknak megfelelő integrált szoftver megszerzése. Erre vannak újabban is biztató jelek (egyetemi integrációk segítése világbanki hitel révén). Pár éve még bíztunk egyetemi könyvtáros körökben az átfogó világbanki finanszírozásban, – most realistábban figyeljük az újabb fejleményeket. Addig is a kis lépések politikája marad: ha egy kis bevételünk van, ha egy kis megtakarításunk, máris veszünk pár gépet vagy adatbázist. Így persze nehéz lesz elérni azt a telítettséget, amelyet például a német normatíva ír elő: legalább minden száz hallgatóra jusson egy lekérdező számítógépes munkaállomás. E norma ötödét, ha tudjuk ma teljesíteni... Amennyiben belátható időn belül 10 ezer hallgatóval számolhatunk, akkor kereken 100 gép szükséges, kizárólag erre a célra.

A munkatársak körében is messzi vagyunk még a kívánatos gépi ellátottságtól. Addig jó lenne tudásban előrejutni, igyekszünk is továbbképzéseinkkel, csak a rendkívül feszített létszámhelyzet nem egészen engedi a kibontakozást. Ha a munkatárs igazán motivált a gépesítés nyújtotta többlet megismerésére és kiaknázására, akkor azért van esély. Ilyen munkatársak „térhódítása” lehet egyik legfontosabb feladatunk. Gondolati játékként: ha egy életunt munkatársra jutna két

gép, vagy két érdeklődőre csak egy: „Te mit választanál...?”

Sokat lehet manapság hallani és tanulni a humán erőforrások ésszerű kezeléséről. Biztos vagyok benne, hogy itt van a legnagyobb esély és veszély egyszerre. Esély, ha sikerül a motivációt jó irányba fejleszteni, veszély – ha mégse. Sokáig azon voltam, hogy a korábbi elmosódott osztálykötelezettségek minél világosabbak és egyértelműbbek legyenek. Ma, hogy ebben lépünk valamelyest előre, látom, hogy a merevedő osztálystruktúra zavaró is lehet. Legeleslegjobb az önálló, gondolkodni képes, felelősséget vállaló munkatárs, illetve az ilyenek horizontális „kézfogása”. Egyre távolodva a monohierarchiától, a szubordinációtól. Angol egyetemi könyvtárakról hallani, hogy mind több személyre szóló munka- és felelősségi kört igyekeznek kreálni (pl. a tárgyszavazás felelőse, az egységesített besorolási adatok gondozója stb.).

Hogy mindenkiről a reális értékelés derüljön ki, ahhoz minél előbb munkánk reális értékelése szükséges (TQM módszer stb.). Azután jöhet a minősítés, a konkrét teljesítménymérés és -jutalmazás. Borzasztóan ellaposít a közalkalmazotti besorolás, meg főként az, hogy nincs szinte az éves bértömeg egy százalékát kitevő „szabad” keret sem a tényleges teljesítményjutalmazásra.

Pécsett – be kell vallani – nincs túl sok jól képzett könyvtáros. Ezért mielőbb kívánatos lenne felsőfokú képzést indítani, hisz az egész régióban csak a kaposvári tanítóképző állt ki a porondra (most épp szemeszterenkénti 47 ezer forintos levelező képzésével).

Kooperáció: használóval, könyvtárakkal

Nem lepődnek meg, ha e sorok olvasói közt meglepetést okozna a fenti alcím. Kooperáció a használóval? Igen, minthogy egész intézményünk elsődrendű hivatása a minél inkább „használóbarát” szolgáltatás, állandó kontaktusban kell(ene) lennünk VELE, a mindig elégedetlen, majd mindig mást és másként kívánó könyvtárhasználóval. Oly módon kell bevezetnünk az intézmény adottságaiba, hogy mindent jól értsen, hogy önálló legyen, de ne mások rovására. Ehhez empátia szükséges, közepesnél jobb kommunikációs készség, s az sem árt(ana), ha a modern technika kezünk-keze alá dolgozna. Például

egy „telibe talált” multimédia mutatná be neki a könyvtár kisebb-nagyobb titkait.

A szemléleti készséghez és a korszerű eszközökhöz kapcsolódóan el kell tudnunk fogadtatni, hogy egyes szolgáltatások bizony pénzbe kerülnek. Ennek a technikája és világos értelmezhetősége sem közömbös. Röviden: ha jól a használó keze alá dolgozunk, akkor egységnyi szolgáltatás nekünk kevesebbe kerül (létszám-ban és másban is). Ezzel pedig erőforrást takarítunk meg.

A más könyvtárakkal (és kulturális intézményekkel) való kooperáció máris igen szerteágazó, de a valódi kibontakozásnak még csak az elején tartunk. Fontos a korábbiakban említett szolgáltatások eredményes átvétele (pl. MNB gép formában), a helyi megyei levéltárhoz fűződő restaurálási együttműködés, a megyei és más könyvtárakkal közösen készített folyóirat-lelőhelyjegyzék. Most formálódnak olyan megoldások, mint a 12-14 ezer folyóirat tartalomjegyzékét nyújtó nemzetközi adatbázis közös hasznosítása más jelentős hazai könyvtárakkal.

Gondoltunk továbbá a dél-dunántúli régió könyvtárainak szoros(abb) együttműködésére (gyarapításban, feldolgozásban, számítógépes fejlesztésben, információszolgáltatásban, képzésben-továbbképzésben stb.).

Embrionális állapotban leledzenek nemzetközi kapcsolataink, – legalábbis intézményi szinten. Fő célunk az Európai Unió könyvtári szempontból vezető országaiban (Németország, Nagy-Britannia, Svédország, Dánia stb.) működő hasonló könyvtárakkal való együttműködés megalapozása. Másrészt magunk is keresni fogjuk az olyan világszolgáltatásokhoz való kapcsolódás útját, mint az OCLC.

Az egyetem tudományos köreivel, a Város kutatásban érdekelt személyiségeivel a helyi művelődéstörténeti értékek ápolását vállaljuk. Lett légyen szó *Várkonyi Nándor* életművének megbecsüléséről, vagy az alig ismert *Brüsztle József* – a pécsi egyházmegye „Színnyeije” – emlékének ébresztéséről, a pécs-baranyai értékek kiállításokon és konferenciákon való megjelenítéséről. A PEK értelmiségi fórum: az itt dolgozó több tucat diplomás tevékenysége alig szorítható megszokott keretek közé...

Pé. Pé. Pé.

Lehet-e ma pénzügyileg tervezni? Aligha. A számítások, becslések nem is ezzel a szándékkal készültek. Másrészt mégse lóghat a levegőben egy ekkora könyvtár fejlesztési elképzelése. Sok, nagyon sok múlik rajtunk, a saját erőforrások (négyzetméterek, munkatársaink, kis pénzeink) hatékony felhasználásán. De ebből még nem lesz integrált szoftver és sok egyéb, ami szintén nélkülözhetetlen. Mire is kell pénz az elkövetkező években:

- ♦ nagy könyvtárépületre (1 milliárd?),
- ♦ az átfogó számítógépesítésre (50-70 millió)
- ♦ jelenlegi könyvtári helyeink ésszerű, cél-funkciós átalakítására – olvasói és raktári férőhely nyerése végett stb. (40-50 millió),
- ♦ a gyarapítási keret egyetemi szintre emeléséhez (évi 60-100 millió),
- ♦ a biztonsági, lopásgátló és egyéb, a mai veszélyekkel eredményesen harcoló eszközök beszerzéséhez (15-20 millió),
- ♦ átfogó restaurálási programhoz (évi 5-10 millió),
- ♦ a jogi-közgazdasági kari könyvtár kiépítéséhez (400-500 millió?).

Ez így együtt tűnhet soknak, de bizonyára nem túlzó. Egy megyei kórház vagy egy jó, átlagos színház rekonstrukciójának felel meg ez a nagyságrend. Mondanom sem kell, láttam Kelet-Európában elhasználtabb, kevésbé felszerelt könyvtárat is. De aki szeretne inkább a nyugat-európai mintákhoz kapcsolódni, az talán egyetért velem: egy valódi egyetem, egy hazai élmezőnybe tartó pécsi egyetem könyvtára kaphat ekkora támogatást. Feltételezve, hogy eddigi erőfeszítéseink kellően felhívták a figyelmet értékeinkre és képességeinkre. Mert ha nem, akkor fejlesztési szándékaink – jöllehet a Janus Pannonius Tudományegyetem Szenátusa, fő döntéshozó szer-vünk, ráadta az „áment” – jámbor álmodozás maradnak.

Irodalom

1. 204/1984. (Művelődési Közlöny 14.sz.) MM számú útmutató a felsőoktatási könyvtárak működéséhez.
2. ARL Statistics 1993-1994. A compilation of statistics from the one hundred and nineteen members of the Association of Research Libraries. Comp. and ed. by M. Kyriillidou, K.E. Higgs, K. Stubbs. Washington, ARL, 1995. 100 p.
3. Bibliothek '93. Strukturen – Aufgaben – Positionen. Hrsg. Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände. Berlin - Göttingen, 1994. 182 p. (Egyetemi könyvtárak adatai: 84-99. oldal)
4. BROPHY, Peter: The mission of the academic library. In: British Journal of Academic Librarianship. vol.6. no.3. (1991) p. 136-145.
5. CASSEYRE, Jean-Pierre – GAILLARD, Catherine: Les bibliothèques universitaires. Paris, Presses Universitaires de France, 1992. 126 p. (Que sais-je? 2714)
6. MIQUEL, André: Les bibliothèques universitaires. Rapport au ministre d'État ministre de l'Éducation nationale, de la Jeunesse et des Sports. Paris, La Documentation Française: Collection des rapports officiels. 1989. 80 p.
7. Nagy-Britannia felsőoktatási könyvtárainak felmérése: a Follett-report ismertetése és vitája. In: British Journal of Academic Librarianship, vol.9. no.1-2. (1994/9) tematikus számban.
8. NEAL, James G.: Textbook and Higher Education Libraries (THEL) Program – Hungary. Libraries Subproject – Summary Report (5.1), February 1995. 25 p. (gépirat). Fordítása: Könyvtári Figyelő. 5.(41.) 1995. 3. 422-432.p.
9. Standards for college libraries, 1986. In: College and Research Library News, 1986. p. 189-200.

KÖNYVTÁRI PÓTADÓT vetett ki – helyi népszavazás alapján – Saint Louis városa az 50 000 dollárt meghaladó értékű házak tulajdonosaira. Tíz éven át kell fizetniük az igen csekély, évi 17,10 dollármnyi adót. Ebből többek között a mozgássérültek számára könnyebben hozzáférhetővé teszik mind a központi könyvtárat, mind fiókjait, javítják az idősek otthonának könyvtári ellátását, analfabéta-tanfolyamokat szerveznek. – Röviddel a népszavazás előtt rendezte meg harmadszor a könyvtár az évi „meglepetés-vacsorát”. A közel 200 díszvendég előbb a könyvtár nagytermében állófogadáson vett részt, amelyre a város legjobb csemegésboltjai szállították az enni-innivalót, önköltségi áron. Ezután a város legelegánsabb éttermeibe oszlottak szét, s ott egy-egy olyan meglepetés-menü fogyasztottak, amely valamely irodalmi műben leírt vacsorát elevenített fel; az éttermek is lemondtak a haszonról a könyvtár javára. A könyvtár tiszta bevétele, a szponzorok hozzájárulásával együtt, 19 500 dollár volt
(*Public Library Quarterly*, 1995. 4.sz.)

TARTALOMJEGYZÉK-SZOLGÁLTATÁS JAPÁN FOLYÓIRATOKBÓL az Interneten keresztül – ezt nyújtja a JapanLink, az angol-japán fordítással foglalkozó Interlingua cég vállalkozása. Angol nyelven közlik mintegy 500 japán természettudományi, műszaki, üzleti stb. folyóirat tartalomjegyzékét. – A teljes anyag szolgáltatásán kívül szakosított választékot is nyújtanak bizonyos levelezőcsoportokon keresztül, s a megrendelő által megadott címlista szerint is szolgáltatnak tartalomjegyzékeket elektronikus posta útján. – A tartalomjegyzékek alapján teljes (japán) szövegű cikkeket is szolgáltatnak elektronikus úton, jó esetben már 1-2 nap alatt.

(*J. of Interlibrary Loan, Doc. Delivery and Inf. Supply*, 1995. 1.no.)

Könyvtáraink az elektronizáció és a hálózatok világában*

Kokas Károly

Az áttekintés szempontjai

A magyar könyvtárak elektronizációs helyzetképéből kiindulva a közeljövőben lehetséges fejlődési perspektíva néhány elemét szeretném röviden felvázolni, miközben a jelenlegi helyzet gépesítési gondjai közül is felvillantánék néhányat.

A fejlett világ nagyobb közművelődési és szinte minden jelentősebb oktatási és szakkönyvtári rendszere aktív számítógép-felhasználó. A könyvtári anyag feldolgozása adatbázisépítési aspektusból, a szakirodalmi információ beszerzése és „terítése” pedig kommunikációs szempontból teszi ma már nélkülözhetetlenné a számítógépet a könyvtári munkában. Magyarán: a könyvtárak komputeres rendszerrel dolgozzák fel saját anyagukat, információt vásárolnak mágneses adathordozón, másrészt a számítógépes hálózat segítségével „kinyitják” adatbankjaikat a világ előtt, s más hasonló, hazai és külföldi rendszerek információs rendszereit rendre „megcsapolják”.

Mindez azt jelenti, hogy szólnunk kell a szűkebben vett könyvtári munka számítógépesítéséről, amelyet ma már kizárólag a komplett, piacon beszerezhető és adaptálható integrált rendszerek jelentenek, és vázolniuk kell a feldolgozó és ügyviteli rendszeren túlmutató egyéb könyvtári informatikai eszközök helyét a struktúrában. A könyvtárak számítógépesítése ma már messze túlmutat a puszta automatizáláson, ugyanis a könyvtári információs munka teljes komplexitásában csak úgy értelmezhető, mint egy olyan elektronizált környezet, munkahely és szolgáltató „üzem”, amely a legkülönbélebb ismeretek begyűjtésével, tárolásával és szétsugárzásával foglalkozik. Mindeközben tevékenysége túlmutat egyetlen médian (a „könyvön”) és túl egyetlen konkrét intézményen (a „könyvtár”) is. Mivel a könyvtárak mindig is területi és szakterületi elveken szervezték szolgáltatásaikat, és a nemzetközi kapcsola-

* Pontosán két éve az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer bizottsági műhelytanulmányaként készítettem egy anyagot, ugyanezen témában. Örömteli, hogy az egyes könyvtárak szintjén újra kellett írnom a jellemzés megfelelő részeit. Az viszont nagyon sajnálatos, hogy a könyvtári kooperáció gyakorlati teendőiről szóló fejezet egy részét (mint azóta is megvalósulatlan) idemácsolhattam...

A „Hazai összefogás, európai együttműködés” c. Nyíregyházán 1996. május 2-4-e között rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

tok meglehetősen kiterjedtek, kézenfekvő, hogy a számítógépes hálózat adta országos és nemzetközi együttműködési lehetőségekről és integrációs kötelezettségekről is szólni kell. A korszerű információs rendszer hatékonyságáról minimálisan országos szintű szervezethez és összehangoltság nélkül ma már nem beszélhetünk, és a számítógépes adatfeldolgozás és kommunikációs lehetőségek szinte „köteleznek” is erre az együttműködésre.

Általános helyzetkép

Magyarország lassanként azon országok sorába léphet, amelyek egyre igényesebb módon tárják a szakemberek és az érdeklődő olvasók elé a hosszú évtizedek alatt felgyülemlett információt. A könyvtárgépesítés hazánkban viszonylag jó alapokra támaszkodhat. Magának a gépesítésnek a gondolata a nagy nyugati könyvtárakkal csaknem egyidőben bukkant fel (pl. a JATE-n 1977-ben), és az elméleti alapot jelentő szakcikkek is legalább 10 éves múlttal rendelkezhetnek vissza. Az IBM kompatibilis PC-k használata a legkülönfélébb könyvtárakban elterjedtnek mondható, így talán nem kockázatos a hazai könyvtáros-társadalom jó szemléleti fogadóképességéről beszélni. A kisebb adatbáziskezelő-rendszerek (pl. dBASE, Micro-ISIS, TEXTAR stb.) többéves múlttal visszatekintő használata a gépesítés kapcsán felmerülő alapproblémákat már nagyjából exponálta, s a legutóbbi időben már legalább tucatnyi helyen befejeződött néhány „igazi” rendszer telepítése is.

Az elmúlt 4-5 év leglényegesebb fejlődése tehát e téren, hogy megjelentek hazánkban a valódi, nemzetközi piacon már bizonyított integrált rendszerek, ezek telepítése, sőt üzemszerű használata ma már több, főként egyetemi-főiskolai könyvtárban napi realitás. Másik jelentős fejlemény, hogy a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési program kölcsönösen „egymásra tált” a hazai könyvtáros-társadalom meghatározó intézményeivel, így a számítógépes együttműködés hazai és nemzetközi lehetőségei adottak már jelenleg is, s a program perspektivikusan is helyet tud kínálni a könyvtáraknak.

Hazánkban a könyvtári infrastruktúra szempontunkból fontos területei így nemzetközi összehasonlításban sem mondhatóak rossznak, az in-

tegrált rendszerek további bevezetésére és a regionális, országos és külföldi kapcsolódásra, illetve együttműködésre a helyzet megérett.

A „csúcspot” képviselő, máris integrált rendszerekkel felszerelt, nagy könyvtárak mellett, több projekt, és még több egyedi vállalkozás figyelemreméltó előzményként említhető. Egyrészt nagyon sok könyvtár már a személyi számítógépek első megjelenésétől fogva rögzíti anyagát, így ezek a megvásárolandó rendszerekbe átkonvertálhatók, másrészt pedig megteremtődött az informatikai eszközök könyvtári adaptációjának szellemi közege is, hiszen a felmérések szerint a mérvadó helyeken a könyvtárosok szövegszerkesztenek, rekordokat rögzítenek, CD-ROM-ból informálnak, sőt a legtöbb helyen kimereszkednek az országos, illetve nemzetközi hálózatra is. Jelentősnek mondhatóak még a szabványosított adatcsere formátum (HUNMARC) kidolgozására tett erőfeszítések, illetve az országos (központi) szolgáltatások programjai is, mint pl. a Nemzeti Periodika Adatbázis már régebben, illetve a Nemzeti Bibliográfia éppen most debütáló szolgáltatásai.

Neuralgikus pontok

A következőkben nem holmi tudományosan fennkölt, hanem csak a gyakorlat által diktált módon azon néhány területtel szeretnék foglalkozni, ahol pillanatnyilag nehézségek tapasztalhatók. Ezek közül az együttműködésről, illetve annak hiányáról (fontossága miatt) külön fejezetben szeretnék szólni.

Munkaszervezés, avagy felkészülés a gépesítésre

Semmilyen, a piacon elterjedt integrált rendszer nem lehet annyira rugalmas, hogy egy hagyományosan működő magyar könyvtár jelenlegi munkafolyamatait egyszerűen leképezze. Ennek értelme sem volna, hiszen egy modern rendszer nem csupán részeiben jelent korszerűsítést egy adott intézménynek, hanem az ott folyó munka egészét tekintve is. Ezért a gépesítés egyik legfontosabb előkészületi szakasza az, hogy át kell gondolni az adott könyvtár belső struktúráját,

munkaszervezését, s ezzel kapcsolatosan a lehető legpontosabban (a terminálok számáig lemenően) rögzíteni kell a feladatokat, azok egymásra épülését, a folyamatok sorrendjét, a beavatkozási szinteket stb. Úgy tűnik, az automatizálás előtt ez a legnagyobb probléma, többen úgy belegabalyodnak, hogy a gépesítés valós problémáit már észre sem veszik. Pedig ki kell mondanunk, az, hogy egyáltalán használható-e a vásárolt rendszer, éppen az előzetes szervezésen, átstrukturáláson múlhat. Nem ismerek olyan rendszert, amit ráhúzva egy múlt századi munkaszervezetre, akár csak közepesen is működtetni lehetne.

Elektronikus rögzítettség

Sokan reménytelennek látják a gépesítést, vagy kitolják azt a bizonytalan jövőbe, vagy már általában is pénzhiánnyal indokolják, hogy nem csinálnak e téren semmit. Pedig nagy általánosságban el lehet mondani: „Anyag nem vész el, csak átalakul”. Vagyis az esetek nagy többségében a mikrogépeken eddig rögzített anyagok egy későbbi rendszerbe betölthetők. Az ezzel kapcsolatos számtalan probléma közül csak a megfelelő rekordszegmentáció fontosságára, a mezők tagoltságára szeretnék itt utalni. Bármennyi utómunkát is követel meg az adatkonverzió, a folyamatos gépi feldolgozás szakmai és pszichológiai (!) hatása megéri a befektetést.

Milyen „vasat” vegyünk?

Igazi integrált rendszerek nagykönyvtári telepíthetőségének feltétele egy legalább workstation méretű gép megléte. (Mindez a „rögzítsd az állományt bárhol!” elvének nem mond ellent.) A ma könyvtári rendszerei szinte kivétel nélkül UNIX operációs rendszeren futnak, és egy ilyen gép alkalmas egyéb könyvtári hálózati szolgáltatások (pl. WWW-szerver) megindítására is. Ehhez a rendszerhez szakember kell, ezért elmondható, hogy minimális felállítás, ha a rendszer működtetéséért felelős könyvtáros mellett egy unixos számítógépes kolléga és lehetőleg egy, a terminálparkot is kezelő, középfokú végzettségű technikai személyzet is tevékenykedik.

Gépünket az adott rendszerhez kell konfigurálni, ezért nem szerencsés a „vas” beszerzését a szoftvertől teljesen függetleníteni (UNIX is sok van, sőt a rendszerek még az egyes verziókhoz is ragaszkodhatnak...). Egy ilyen gép sok pénzbe kerül, ne is próbáljuk megerősített pc-vel kiváltani. Viszont az is igaz, hogy könyvtárunkban egy erős kiépítésű személyi számítógép elláthat másmilyen szerver szerepkört. Kevesen gondolják át, de egy gyors 486-tal, mondjuk 10 CD-t elérhetővé tehetünk a lokális hálózatban, s ugyanígy egy 300 000 Ft körüli gépből remek levelező szervert és/vagy WWW-szervert állíthatunk össze, gyakorlatilag a világhálózat kínálta ingyenes szoftvertermékekből.

Szoftver feltételek

Komolyabb könyvtári szoftver beszerzéséhez, a versenytárgyaláshoz, kiértékeléshez talán csak könyv méretű dolgozatban lehetne alaposabban hozzászólni. A hardver kérdésnél említeteken túl azonban még néhány elvi szempont idekívánkozik.

Már a hazai piacon megjelenő rendszereknél is megfigyelhető egy viszonylag újabb, a UNIX „filozófiájától” nem idegen strukturális elv a rendszerekben. A legkorszerűbb termékek előszere-ttel „települnek rá” valamilyen, a piacon már meglehetősen befutott, kipróbált relációs adatbáziskezelőre, úgy mint pl. az INGRES-re, az ORACLE-ra stb. Ez az architektúra felhasználói szempontból is sokat adhat, hiszen legtöbbször kompakt adatstruktúrát, áttekinthető és szabványos adattárolást jelent. Mint említettem, a UNIX előretörése megállíthatatlannak tűnik. A grafikus használói interfész elterjedése (akár valódi x-window, akár windows-os kliensként) és a TCP/IP kommunikációs protokoll Internet szabvánnyá, és így világhalkommunikációs eszközzé válása pedig szintén mellette szól. Ám akkor még nem beszélünk az egyszerű kiszolgálásról, a kis helyigényről és az általános szoftverkínálatról.

Networking és a felhasználók száma

A világ bármely, ma számítógépesedő könyvtára számolhat azzal, hogy az egész Internet-kö-

zösség eléri OPAC-ját. Ez ma több millió felhasználót jelenthet. A különféle metakommunikációs eszközökön keresztül pedig „gyerekjáték” bármely könyvtárra rátalálni. Egy távoli OPAC pedig képvisel valamit magán túl is: egy intézményt, egy várost vagy akár egy országot is. Ez a nyilvánossági fok óriásira növeli a rendszer-tulajdonosok felelőségét.

Mint már más összefüggésben is említettem, a könyvtárkatalógus tipikusan hálózati produkció, illetéknéppen elérésének igazodnia kell a kiszolgálni kívánt felhasználói körhöz.

A könyvtár-automatizáció egyik lényege, hogy a feldolgozott adatok a legkülönbébb helyekről elérhetőek legyenek számítógép-terminálon keresztül. Ezért fontos, hogy integrált rendszerünk illeszkedjék tágabb környezetünk esetleg már megvalósított hálózati struktúrájába és azon túlmenően fogadni tudja a távoli terminálról belépő érdeklődők jelentkezését is.

Együtt vagy külön?

Vissza-visszatérő gondolat, illetve kritikai elem, hogy eleve vesztes helyzetből indulunk, mert úgymond nem egyetlen rendszert vásárolt meg az ország, sőt még az akadémiai-egyetemi szféra sem, így az „össze-vissza” megvásárolt rendszerek nem lesznek képesek adatcserére, sem más együttműködésre stb. Kétségtelen, hogy egy jól kiválasztott pillanatban hozott döntéssel elképzelhető, hogy egy egész országot lefedő, egyetlen szoftverre alapozott, ún. nemzeti, osztott könyvtári rendszert hozzanak valahol létre, mint ideálisnak tűnő megoldást. A mai korszerű rendszerek szabványosított formátumok és jól kiépített hálózatok esetén (nem feledkezve meg a szükséges szakmai összehangolásról sem) jól működő nemzeti rendszereket alkothatnak. Tiszán látszik, hogy a különféle pénzügyi háttér, eltérő források és a több hullámban való pályázás csak ezt az alternatívát jelentheti számunkra: jól megfontolt választás után gépesíteni bevált integrált rendszerekkel, olyanokkal, amelyek az adott intézménytípusnak legjobban megfelelnek. Természetesen nem kívánatos, hogy az országban ésszerűtlenül sok rendszer terjedjen el, hiszen ez az adaptációs gyötrelmek újbóli megismétlődésével jár, de „gazdaságon kívüli kényszerrel” nem lenne okos szabályozni a beszer-

zést, hiszen a piaci ajánlat változik és az igények is lehetnek speciálisak.

A helyzet végül is adott: egyre több integrált rendszer beindult, s maga a hálózati közeg, amely életre kelti őket, szintén adott. Hamarosan az ország nagyobb városait minimum 64 kilobites, de inkább 512 kilobites sáv szélességű vonal fogja összekapcsolni, s a nemzetközi kijárat is megfelelő. Mit fogunk hát mondani arra a kérdésre, remekül továbbítható digitális adataink miért nem kelnek útra? Máshogyan fogalmazva: technikai értelemben messze a lehetőségeink alatt élünk. De sajnos, az elektronizált piac más szereplőinél sem igen jelenik meg a szakma közöseként, így pusztán üzleti szempontból is rontjuk esélyeinket. Az alábbiakban néhány olyan területet szeretnék példaszerűen említeni, amelyek nem fognak vagy nem kellő hatékonysággal fognak megvalósulni kooperáció hiányában.

Osztott katalógizálás

Több együttműködési terv, illetve projekt is ismert az országban, de teljesen világos, hogy kis nyelvként közös munkára leszünk szorítva. Sajnos, az OCLC és a többi nagy angolszász vagy német projekt csak segíthet ebben. A meglévő rendszerekkel integránsan összekapcsolható, országos projekt kellene, amelyet az ún. japán segély keretében tevékenykedő bizottságok és szakértők javasoltak is. A holland PICA vagy egy ahhoz hasonló rendszer a megoldás. Ha mindez világbanki hiteltől függ is, valószínűleg meg kellene kezdeni egy szakembercsoportnak a felkészülést, a tervezést.

Központi rekordellátás

Az OSZK örvendetes új szolgáltatása sok gondot felvet. Leginkább azt, hogy nem sikerült jól megoldani a HUNMARC terjesztését, így a pillanatnyi helyzet a könyvtárak jelentős részének nem igazán jó. Nem pontosan látható még pl. hogy a HUNMARC-tól eltérő MARC-okra kinek kell megoldani a konvertálást, a programok „járnak-e az integrált rendszerekhez” stb. Még néhány dokumentumtípus hiányzik is, s megoldásra

vár az elektronikus Internet anyagok feldolgozásának problémája. Nincs ezzel semmi baj, nem kőbe vésték a magyar adaptációt. Készítőik körbeküldték az országban – úgy tudom –, sajnos nem sok reakciót kiváltva. Valószínűleg a legtöbben még nem kontrollálhatták a gyakorlatban, nem tudhatták, mihez kellene hozzászólni. Nem kerülhető el a „próbaévek után” egy magyar MARC-bizottság létrehozása (vagy a feladatot már egy meglévő bizottsághoz kell utalni), hogy a szolgáltatás igazán hasznos és folyamatosan fejleszhető legyen.

Országos union-katalógus és/vagy KözEIKat

Az „analóg világ” OSZK-ban működő központi katalógusának ismeretében a különféle dokumentumok országos leőhelyét rögzítő rendszer az országos osztott katalogizálási rendszer előzménye lehetne, esetleg azzal még később párhuzamosan is fejlődhetne. Az Internet világában már nem föltétlenül érdemes valamilyen, fizikailag is egy helyen kumulált adatbázisban gondolkodni, elegendőnek tűnik egy olyan rendszer, amely paralel módon képes a különféle könyvtári rendszerek OPAC-jainak lekérdezésére. Az amerikai megoldások a MARC rekordformátumon alapuló Z39.50-es lekérdező szabványt favorizálják, amelynek előnye, hogy a szabványnak megfelelően felkészített rendszer problémamentesen lekérdezhető egy, a szabványnak ugyancsak megfelelő felületről. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy akik szabványosak, azok automatikusan részesei és kiszolgálói lehetnek egy ilyen rendszernek.

Bár nyilvánvaló, hogy ezt a célt kell megközelíteni, az NIIF keretében mégis csak egy szerényebb projekt tudott, egyelőre kísérleti jelleggel indulni e tárgyban. Ez a Közös Elektronikus Katalógus, a KözEIKat. Ennek célja a meglévő s erre alkalmas néhány rendszer kísérleti közös lekérdezése egyetlen WWW-felületről. A próbák megindultak a KLTE és a JATE együttműködésében, egyelőre az ország Voyager-típusú katalógusai kérdezhetők le egy „menetben” a debreceni WWW-lapról. A projekt a továbbiakban az NIIF központi gépére kerül majd, és remélhetőleg bővível más rendszerek becsatlakozásával is.

Bibliográfiai, illetve szakirodalmi ellátórendszer

Az Interneten vagy CD-ROM-on egyedileg elérhető szakmai adtbázisok mellett ideje volna megteremteni egy országosan használható, szakirodalmi alappibliográfiai rendszert is. A lehetőségek az ajtó előtt vannak, 2-3 nagy nemzetközi rendszer is érdeklődik e vonatkozásban. Az amerikai UNCOVER, az angol Bath-ban lévő szolgáltató vagy a holland Swets ajánlatai is ismertek. Teljesen világos, hogy a 13-14 000 folyóiratra épülő, kurrens óriásbibliográfia első szinten a nagy tudományegyetemek és főiskolák, illetve a kutatóintézeti hálózat érdeklődésébe tartoznak. Célszerű olyan rendszert választani, amely nem csupán engedélyezi a „távhasználatot”, hanem le is lehetne tölteni központilag az adatbázist. A BME-en már megvetette a lábát a Swets, az ottani mintaalkalmazás korszerű WWW-felületet kínál, sőt kapcsolatban áll a Nemzeti Periodika Adatbázissal. Ennek ellenére (már csak a tárgyalási pozíciók miatt is) a többiekől is ajánlatot kellene kérni. Egy országos vagy egy egész szakmai közösséget érintő beruházáshoz azonban nem kerülhető el, hogy közös szervezetet, pl. konzorciumot hozzanak létre az érintett könyvtárak. Az NIIF program, illetve infrastruktúrája kínálja a harmadik tárgyalófelet is. Ha 15-20 könyvtár összefogásával ez megalakulhatna, az egészben nem érintett kisigényű felhasználóknak vagy csoportjaiknak a konzorcionális forma biztosíthatná a kedvezményes, alkalmankénti hozzáférést a rendszerhez, másrészt a hazai és nemzetközi folyóiratcikk-rendelés egészét újíthatánk meg. Ez persze a belső könyvtárközi rendszer, a szolgáltatások garanciáinak stb. teljes körű átgondolását igényli.

Más jellegű, de idekapcsolódó hasonló szolgáltatástípus az országos terítésű CD-ROM-hálózat kialakítása. Több technológia is ismert, jó néhány eszköz és rendszer már kisebb keretekben, de működik is. Ismert példa az amerikai SilverPlatter cég technológiája, ahol a kiadó szakmailag nagyon elismert, lényegileg a legtöbb tudományt lefedő CD-ROM-jait nagygépes rendszerben winchesterre másolják, és a szolgáltatást dedikált terminálokról a lokális CD-ékhez hasonló feltételekkel a nagyterületű hálózaton kínálják. A dolog érdekessége, hogy a próbaüzem alatt egy vidéki magyar városból a letöltött kliens

programmal az amerikai szerver adatai jó minőségben jöttek át. Magyarán, a rendszer a heterogén sávszélességű magyar viszonyok között is működne.

Megint egy szolgáltatás, amihez központi gép kell (a NIIF megint csak szóba jöhet) és amihez társulni kellene valamilyen szinten az érintett tudományos könyvtáraknak.

Magyar Elektronikus Könyvtár

A MEK az NIIF „inkubátorában” már túl van újszülöttkorán, s ideje volna, hogy végre szakmánk is tudomást vegyen róla. Ha a hasonló sikeres külföldi programokat nézzük, akkor az ötlet kidolgozottságát, a technikai színvonalat illetően semmi okunk a szégyenre. Ha viszont arra gondolunk, hogy szakmánk még ma is néhány lelkes, „ráérő internetes könyvtáros” hobbijaként fogja föl, akkor látjuk, hogy valójában hol tartunk.

A könyvtáraknak fel kellene vállalniuk a MEK ügyét, s a közreműködők és felhasználók nagyságrendjét meg kell változtatnunk. Ez természetesen megint csak együttműködési kérdés, közös kellene hogy legyen.

A képzés, továbbképzés

Az új követelményeknek megfelelően át kell alakítani a szakmai képzést az „egyszerű” könyvtárosképzés szintjén is, de főként a könyvtári informatikus képzés keretében. Posztgraduális szinten törekedni kell a speciális rendszergazda, az ún. „system's librarian” típusú könyvtáros-számítógépes szakemberek kiképzésének megindítására is. A meglévő szakemberállomány rendszeres át- és továbbképzésére is meg kell találni a lehetőségeket, hiszen a kihívás óriási, mivel a „hagyományos, konzervatív” tudást egy új ismerethalmazzal kell összeegyeztetni és néha összebékíteni.

Intelligens város, intelligens ország

Az új számítógépes „világrend” legfantasztikusabb megjelenése, amikor a hajdan az egyete-

mi-kutatóhelyi kommunikációs rendszer el tudja vállalni egy kisebb vagy nagyobb közösség teljes körű informatikai ellátását. Ennek leggyakoribb megnyilvánulási formája az ún. intelligens város, ahol is egy összefüggő informatikai program keretében az önkormányzati élet, a kultúra, a tudomány és a kutatás interaktív kiszolgáló felületei a polgárok széles körei számára elérhetők. Hasonló programokat kíván indítani a közeljövőben az NIIF is, és ettől egyébként nem függetlenül Szegeден éppen most készülnek tervek.

Mindezt azonban tartalommal is meg kell majd tölteni. Az adott helyen az adott könyvtárnak a szerepe ebben nyilvánvaló lesz, de vajon, mit tudunk mondani erről országosan? Nem kellene-e a szakmánknak az „intelligens ország” ma még csak képzeletbeli programja, vagy akárcsak a Magyar Nyitólap mögé jobban odaállnia?

A globális információs rendszer és az együttműködés

A 80-as évektől kezdve egyre inkább érezhetővé vált egy erőteljes hangsúlyeltolódás mind a szolgáltatások, mind a könyvtári automatizálás mibenlétének megfogalmazásában. A könyvtári számítógépes rendszer a továbbiakban nem pusztán egyszerű könyvtárgépesítést, egy integrált könyvtári rendszer telepítését jelentette, hanem egy, a modern információs technológia eszköztárát és módszerét mind pontosabban megfogalmazni és egyben kiszolgálni tudó, elsősorban az egyre gyorsabban fejlődő számítógépes hálózatos technológián alapuló komplex információs rendszer kialakulását. Ez az információs rendszer természetesen nem volt bezárható egyetlen intézmény falai közé, de az előzőekben felhalmozott szakmai tudás és az anyagi eszközökkel való bánásmód során szerzett tapasztalatok következtében legfontosabb bázisa az egyetemi számítóközpontokkal, informatika tanszékekkel szövethető egyetemi vagy tudományos könyvtár lett.

Ezek a könyvtárak valójában már önmagukban is egy jelentős lokális számítógépes és egyben szervezeti hálózat egyik középpontjában álltak, így a nagyobb kiterjedésű hálózatokon való információterjesztés és adatbegyűjtés, adatkezelés területén megfelelő adottságokkal rendelkeztek ahhoz, hogy meg tudják fogalmazni az információs kultúra eme újabb szakaszának kívánal-

mait, igényeit és problémáit, és egyben megfelelő eszköztárat is tudjanak ajánlani ezek megoldásához.

Amikor a 90-es évek Magyarországon a magyar könyvtárak gépesítéséről beszélünk, akkor kár lenne az elkészítendő terveket egy sokkal korábbi korszak technológiájára alapozva korlátozni, s nem tudomást venni az előbbieken vázolt fejlődésből fakadó következtetésekről.

Teljesen bizonyos, hogy már a tervek elkészítésének korai szakaszában is számot kell vetni néhány olyan szükségszerűséggel, amelyeknek az elhanyagolása, esetleges negligálása a nem is olyan távoli jövőben már jelentős károkat okozhatna a gépesíteni szándékozó magyar könyvtáraknak. Ezek a problémák minden egyes könyvtár közös problémái, így kézenfekvő, hogy azokat közösen is oldják meg. Tudjuk azonban, hogy egy belülről választott (kitermelt) testület inkább csak új problémákat vet fel felállításának első időszakában, ezért sokkal célszerűbbnek látszik a már meglévő szervezeteket felhasználni. Az új célok megvalósítása azonban ezek részbeni átalakítását, bizonyos esetekben hatékonyabbá tételét kell hogy jelentse. A hatékonyabbá tétel jelenthet szervezeti átalakulásokat is (pl. egyes könyvtári szervezetekben az újonnan kinevelődő szakértői réteg intenzívebb bevonását, a gyors eredmény érdekében a túlságosan elméletivé nehezült országos központok karcsúbbá tételét stb.), de jelentheti az anyagi és szellemi erőforrások ésszerűbb átcsoportosítását olyan, ugyancsak országos szervezetek érdekében, amelyek már eddig is sokat tettek a magyar könyvtárak nagytömegű információcserét közvetíteni tudó hálózattá szerveződéséért, s amelyeket tulajdonképpen az említett intézmények működtetnek (NIIF, HUNGARINET, Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Magyar Könyvtárosok Egyesülete stb.).

Ezeknek a központi szervezeteknek lényegében három-négy fontos területen kell összehangolniuk a könyvtárak tevékenységét:

- ♦ a közös munka által megkívánt közös alapelvek és szabványok kidolgozásának

megszervezése, elindítása, illetve a későbbiekben végrehajtásuk, megvalósulásuk összehangolása;

- ♦ az ennek érdekében beszerzendő technológia igényfelmérése, meghatározása és egységessé, illetve gazdaságossá tétele érdekében a közösen történő beszerzés, karbantartás megszervezése;
- ♦ a szakmai és gazdasági szempontból ésszerűbben megszerezhető szolgáltatások és a hálózati együttműködés miatt akár a gazdasági társulás, a konzorcium színvonaláig jutó együttműködési modellek kidolgozása;
- ♦ s végül, de nem utolsó sorban a tényleges megvalósítás érdekében kísérleti programok indítása, szervezése, támogatása és befejezésük után az eredmények értékelése, a közösség tagjaival való megismertetése.

Összefoglaló megjegyzések

Az elmúlt években a számítógépesítés terén az egyes könyvtárak szintjén akár fantasztikusnak is mondható változások következtek be. A hálózati kiépítettség és az Internet-használat szintén nagyot lépett előre. A „nagy dobás” azonban még hátra van: mindebből országos információs rendszert kell gyúrti, mindezt össze kell hangolni, mindennek lehetőségeit ki kellene tudni használni.

Az együttműködés tucatszintjében a résztvevők határozhatnak, nem kell senkire sem várni, a döntés a kezükben van. S nemcsak azért kell meghozniuk azt, mert adottak a továbblépéshez a feltételek, vagy mert a világ erre halad, hanem legfőképpen azért, hogy kevés és szűkülő erőforrásainkat hatékonyabban tudjuk felhasználni.

Gutenberg a szupersztrádán

Fülöp Géza

Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni – rejti el óvatosan e szavak mögé, Brutustól tartva, igazi mondanivalóját Antonius. Én bátrabb leszek, s nyíltan kimondom: dicsérni jöttem, nem temetni. Még akkor sem, ha dicséretem tárgyát már sokan elparentálták, s a lélekharangot is megkongatták fölötte. Vannak azonban még bölcs elmék, akik – mint *Umberto Eco* – hisznek a nyomtatott betű, a könyv jövőjében. „*Optimista vagyok – mondja Eco – ezért írok könyveket. Másképp számítógépeket szerkesztenék.*” Hiszem, hogy neki van igaza.

Bátorságra mindazonáltal szükség van, több okból kifolyólag. Először azért, mert a kérdés messze túlmutat önmagán. Amikor a könyv – s természetesen a könyvtár – jövőjéről gondolkodunk, implicite a kultúra, s végső soron az emberiség jövőjéről gondolkodunk. Másodszer azért, mert a felgyorsult időben, a változások szédítő forgatagában bármilyen, a jövőre vonatkozó kijelentés rendkívül kockázatos. Az események sokszor a legélesebb eszű jövőkutatóra is rácăfolnak. Harmadszor, azért van szükségünk bátorságra, mert az ember – a könyvet dicsérve – könnyen „gépromboló”, luddista hírébe keveredhet. Márpedig erről szó sincs.

Mindenekelőtt vegyük kissé szemügyre az információs-kommunikációs közeget, amely körülvész bennünket, s amelyben a könyv, a könyvtár és a könyvtáros helyét keressük.

Tavaly ünnepeltük az elektronikus számítógép ötvenedik születésnapját. 1945-ben kapcsolták rá először az áramot az ENIAC 18 000 elektroncsövére, 10 000 kondenzátorára, s a hatalmas, 100 méter hosszú, 30 tonna súlyú behemót 5000 művelet/mp sebességgel dolgozni kezdett. És ma – alig fél évszázaddal később – a számítástechnika és a távközléstechnika összefonódásának köszönhetően íróasztali számítógépünket a hálózatok szuperhálózata, az Internet köti össze a világ sok millió számítógépével. Elektronikus postán küldjük leveleinket, elektronikus újságot olvasunk, a szupersztrádán rendelkezésünkre áll – kis túlzással – az emberiség minden szellemi kincse, multimédia segít tájékozódni a valódi

világban, s a virtuális világban virtuális kutya harap a virtuális (vagy valódi?) lábikránkba. Az információs közműhálózat csapjából – mint a víz a vízcsapból – csobog, ömlik az információ.

A posztmodern kor posztindusztriális forradalma elhozta számunkra az információs társadalmat. Megvalósult McLuhan álma, a globális falu.

S most itt állunk a kibertérben, az infoszférában – amely legalább annyira szennyezett, mint az atmoszféra – és kissé riadtan, szorongva kérdezzük: a Computópia otthonaiban lesz-e helyük a könyveknek?

A különböző papíralapú, nyomtatott információhordozók sorsa, jövője természetesen különbözőképpen fog alakulni. A természettudományos, műszaki és gazdasági információknak egyre nagyobb hányada jelenik meg digitalizált, elektronikus kiadványok formájában is, sőt lassan csak ilyen formában. Valószínű, hogy a huszonegyedik század tudósai (értsd: természettudósai) az Interneten vagy más, még fejlettebb hálózatokon fognak egymással kommunikálni, s a nyomtatott folyóiratok, konferenciaanyagok s egyéb hasonló kiadványok unokáink számára már csak muzeális értékeként lesznek ismertek. Megváltozik a tudományos kommunikáció egész rendszere. Ezen nem kell csodálkoznunk, emiatt nem kell kétségbe esnünk. A természet- és műszaki tudományokban, tudjuk, a hermeneutika ismeretlen fogalom. Ezeket a szövegeket nem értelmezni, hanem megérteni kell. S ha valamely közlemény információi beépülnek egy új elméletbe, találmányba, felfedezésbe, egy új szövegbe, a régi bizonyos idő után már csak a tudománytörténet számára lesz érdekes (ismerjük a tudományos közlemények felezési idejét).

Ugyanez a sors vár minden valószínűség szerint a lexikonokra, enciklopédiákra s egyéb referenzs művekre. Az ismeretterjesztésnek is nagyon hatásos eszközei lesznek a különböző multimédiium-technikák. Irigykedve gondolok például azokra a gyermekekre, akik a madarak világát a hang, mozgókép, szöveg szakavatott kézzel készített ötvözetéből ismerik meg (természetesen a feltétellel, hogy azután a természetben „tesztelik” ismereteiket).

Másképp áll azonban a helyzet a filozófia, filológia, esztétika s más, hasonlószerű tudományok terén. Nehezen tudom elképzelni, hogy valaki CD-ROM-ról olvassa, tanulmányozza Platon

vagy Kant műveit, számítógép előtt ülve mélyedjen el Habermas vagy Rorty szövegeiben.

Mint ahogy azt sem tudom elképzelni, hogy egy szobrásztanonc ne a maga „hús-vér” mivoltában akarná tanulmányozni Rodin vagy Moore vagy Borsos Miklós alkotásait – természetesen, ha módja van rá –, s beérné a multimédiával vagy a virtuális álvilággal. (Képzeld el azt a kutyabarátot, aki virtuális spanieljét sétáltatja a virtuális folyóparton.)

A napi- és hetilapok jövőjét sem látom veszélyeztetettnek, jöhetnek egyre több lap jelenik meg az Interneten, s már „személyre szabott”, „méret után készített” újságokat is hirdetnek a hálózat urai. (Az embernek óhatatlanul a cenzúra jut eszébe.) Az elektronikus lapot ugyanis nem lehet az autóbusszmegállóban, a fodrásznál, a mellékhelyiségben olvasni.

S mi lesz a szépirodalom sorsa – ha egyáltalán lesznek még írók és olvasók. Úgy gondolom, Shakespeare-t vagy Jókait, de Esterházyt vagy Hrabalt sem lehet igazán élvezni a számítógép képernyőjére meredve. S ha már úgyis ki kell nyomtatni, nem jobb-e, ha a Kner nyomdára bízom és nem a lézeres nyomtatóra?

A századvég, az információs korszak nagy találmánya az interaktív videolemez. A néző azt hiszi, hogy társszerző, holott csak az előre kidolgozott klisék között válogathat. Szó sincs arról, hogy kiélheti alkotó fantáziáját. Milyen más a könyv!

A napokban alkalmam volt amerikai egyetemi hallgatókkal találkozni. Fiatalokkal, akik valóban együttélnek a legkorszerűbb technikával, e-mailen leveleznek, adatbázisokban keresik az információkat. Azt mondták, könyv nélkül el sem tudják képzelni az életüket.

Az igazi veszélyt, amely a könyvekre, a nyomtatott médiumokra leselkedik, nem a digitalizálásban, az Internetben, a CD-ROM-okban látom. Természetesnek tartom, hogy ahol jobban beválnak – mint például a tudományos kommunikációban, a gazdasági életben –, helyettesíteni fogják nyomtatott elődeiket. Abban is biztos vagyok, hogy kialakul majd egy dinamikus egyensúly a különböző médiumok között. Ne felejtsük el, a nyomtatott, „klasszikus” papírhordozón megjelenő dokumentumoknak is megvannak a maguk előnyei. Hogy egyebet ne mondjunk, áramszünet idején is, gyertyafényénél is olvashatók, a vírusok, rossz szándékú vagy felelőtlen emberek

nehezen tudják elpusztítani, meghamisítani őket. A digitalizálás egyébként is csak formailag alternatívája a nyomtatásnak, a számítógép az írásbeliség reneszánszát hozta magával.

Mástól kell félnünk. Attól, amit a statisztikák mutatnak. Hogy az írástudatlanság a legfejlettebb országokban is kezd tömegmértéket ölteni. Az Egyesült Államokban a lakosságnak szinte egyharmada, mintegy hatvan millió ember – alig, vagy csak nagy erőfeszítéssel tud olvasni (egy részük teljesen analfabéta), s Németországban is milliós nagyságrendű az olvasni nem tudók száma.

Attól kell félnünk, amit *Bruno Lusato* még 1981-ben *Az informatikai kihívás* című könyvében tavoróza hatásnak nevezett: „*Minél többet nézik az emberek – és főként a gyerekek – a televíziót, annál kevesebbet olvasnak. Minél kevesebbet olvasnak, annál több nehézséget okoz nekik az olvasás. Tehát minél több nehézséget okoz az olvasás, annál kevesebbet olvasnak, és annál többet nézik a televíziót... Ugyanakkor minél többet nézik a televíziót, annál jobban szeretik nézni. És így tovább. Az Egyesült Államokban a videolemez egyik első nagy piaca a katonai kiképzés volt. Miért? Mert az újoncok olvasási szintje szüntelenül csökkent... Felesleges mondani, hogy amikor alkalmazása általánossá válik, az olvasási szint még alacsonyabba süllyed. Kumulatív hatás ez, amely csak akkor áll meg, amikor az emberek nem tudnak majd olvasni. Talán lesznek majd írások, írástudókból álló maroknyi elit. Marad majd néhány kiváltságos sziget, amelyeket a tavorózsák nem tudtak elárasztani, mert az emberek időben védekeztek ellenük. Előnyben lesz ez az elit vagy hátrányban? Mindkettő lehetséges. Aldous Huxley Szép új világában nagyon hátrányos a helyzetük: ezeket a furcsa embereket, akik még egy kicsit tudnak írni és olvasni, időnként felkeresik, ahogyan ma az indián rezervátumokat látogatják.*”

Sajnos, a magyarországi vizsgálatok is azt bizonyítják, hogy komoly bajok vannak. Ahogy *Kamarás István* írja: „*romlottak az olvasás, s ezen belül is az irodalomolvasás pozíciói, s ennek eredményeképpen a magyar olvasók kevesebben, kevesebbet és gyengébb minőségűt olvasnak.*” S az információs társadalom szókincsében a sok új szó mellett megjelenik egy, amely bizony nem sok örömmel tölti el az ember szívét: a kábelgyerek. Nyilván azokról a gyerekekről van

szó, akik iskola után azonnal a tévé elé ülnek, s akiknek a száma, sajnos, egyre növekszik.

A szórakoztatóipar által jóformán kisajátított tévé-videó-számítógép triász előretörése – mindnyájan tudjuk – az olvasás rovására súlyos következményekkel jár. Csak néhányat említek ezek közül: romlik a szövegértés, a kifejezőképesség, a beszédkészség, csökken a kommunikációs igény, elsivárosodik a képzelőerő, a társadalomban egyre fokozódik az izoláltság, az atomizálódás, az elidegenedés. S mindezeket tetézik a fizikai ártalmak.

A káros hatások ellen természetesen nem „géprombolással” kell védekezni. Ez, tudjuk, soha nem vezetett eredményre. Arra van szükség, hogy a felnövekvő nemzedékeket az új médiumok értő felhasználóivá neveljük, akik kritikus szemlélői és felelős résztvevői a médiumok világának, és nem kiszolgáltatottjai, rabszolgái. A látás nyelvének értő ismerete más nyelvek értő ismeretét is kedvezően befolyásolja. S természetesen ezzel párhuzamosan az olvasási készség megalapozásával, kialakításával olvasóvá kell nevelni a gyermekeket. A szülők és az iskola mellett a könyvtárnak – elsősorban nyilván a gyermek- és az iskolai könyvtáraknak – is részt kell vállalniuk ebből a munkából, kiegészítve, pótolva, sok esetben – a hátrányos helyzetű gyerekek esetében – teljesen átvállalva azok munkáját.

Lesznek-e egyáltalán könyvtárak ebben a szép új világban? S ha lesznek, milyenek lesznek?

Amióta a babilóniai Uruk város első könyvtárosa úgy ötezer évvel ezelőtt először számbavette és elrendezte az agyagtáblákat, a könyvtáros céh nem ért meg ilyen válságot.

Az okok?

Egyfelől az információs forradalom. A kezdet, mondhatnánk, az első szakasz, amelyet közönségesen könyvtárgépesítésnek, könyvtáruitomatizálásnak szoktunk nevezni, nem okoz különösebb felfordulást. Sem a könyvtár funkciói, sem a munkafolyamatok nem változnak lényegesen. Mindössze annyi történik, hogy a műveletek egy részét a számítógépre bízzák, s a könyvtárosok egy része megtanul számítógépen dolgozni. Ebben a szakaszban még senki sem kérdőjelezi meg a könyvtáros és a könyvtár létjogosultságát.

A földindulás akkor indul meg, akkor kezdenek a könyvtár falai megrepedezni, amikor az elektronok „trónkövetelőkként” a legfőbb infor-

mációhordozó tisztére törnek. Megjelennek az elektronikus újságok, folyóiratok, könyvek, a CD-ROM-ok, a multimédia és a hipertext, felsejlik a láthatáron a falak nélküli, virtuális könyvtár, a globális falu globális könyvtárának képe. Az olvasóból információfogyasztó lesz, s immár csak azokra irányul a figyelem, akik információért, s nem könyvért fordulnak a könyvtárhoz. Egy idő után úgy tűnik, nincs is szükség könyvtárosra, csak információszakemberre, aki ügyesen navigál és szűrőzik a szupersztrádán (a képzavar nem a szerző találmánya!). Lassan a könyvtár is feleslegessé válik, hiszen az ISDN vagy IBC (Integrated Broadband Communication = Szélessávú Integrált Kommunikációs Hálózat) hálózaton keresztül bárki bármilyen információforrást, adatbázist, elektronikus médiumot elérhet otthonról, s tetszés szerint válogathatja, kombinálhatja a világ négy sarkából lehívott információkat.

A válság másik oka az a – nevezzük nevén a gyermeket – kultúra ellenes, merkantilista, technokrata, haszonelvű szemlélet, amely világszerte hatalmába kerítette a törvény- és döntéshozókat és sajnálatos módon a könyvtárosok egy részét is, amely üzleti vállalkozásként szemléli a könyvtárat, csak értéknövelt információt ismer, az olvasót fogyasztóvá, a könyvtárost elárúsítóvá, információárússá „lépteti elő”.

Nem csoda, ha ilyen körülmények között a könyvtárosokon a tudathasadás, a depresszió tünetei mutatkoznak.

Ha azonban számba vesszük azokat a feladatokat, amelyeket a jövőben is meg kell oldani és el kell végezni, s amelyeket – az évszázados tapasztalat bizonyítja! – legjobban vagy kizárólag a könyvtárosok tudnak megoldani és elvégezni, méghozzá nem a virtuális, fal nélküli, hanem a téglából épült, valóságos könyvtárban, amelybe az információfogyasztók mellett olvasók is járnak, szűnik a depresszió, a feleslegesség érzése: a huszonegyedik században is lesz szükség könyvtárra, könyvtárosra.

Melyek lennének ezek a feladatok?

Említettem az uruki városi könyvtárat. Meggyőződésem, hogy már akkor és ott az agyagtáblákat valamilyen rend szerint őrizték. Az osztályozás, a „rendcsinálás” a könyvtár egyik alapfunkciója, s erre a legelektronikusabb könyvtárban is szükség lesz. Két évvel ezelőtt *Murray S. Martin* az információs hálózatot olyan városi térképhez hasonlította, amelyen nincsenek utcanevek, letéréseket, irányokat, sebességkorlátozó-

sokat mutató jelzések. Ki kell dolgozni az elektronikus kiadványok egységes leírását, bibliográfiai számbavételét, feltárását, hozzáférhetővé tételét, meg kell oldani a kötelempéldány, a szerzői jog kérdését, meg kell határozni a hozzáférés feltételeit, a használok jogait stb., stb. S ha mindezek a kérdések megoldódtak, helyesebben a könyvtárosok megoldották őket, akkor is napról napra el kell végezni a feladatokat.

A könyvtár alapfunkciói közé tartozik az olvasók tájékoztatása. És ez az a terület, amelyen a harc a haladók és maradiak, a hullámlovások és ludditák között a leghevesebben folyik.

Az nyilvánvaló, hogy a könyvtár használójának – nevezzük olvasónak, fogyasztónak, akárminek – szüksége van segítségre. Akármilyen „barátságosak” a kereső programok, a gopherek, a WWW, a WAIS, az emberiség nagy része nem navigálni, nem szűrőzni akar, nem a saját autóján akar végigrobogni a szupersztrádán, ezt szívesen rábízta a szakemberre, a tapasztalt sofőrre. Információhoz akar jutni, minél könnyebben, minél gyorsabban. A tájékoztató könyvtáros feladata, hogy eldöntse, milyen forrásokat vesz igénybe vagy ajánl az olvasónak, s maximálisan segítse információs igényeinek, szükségleteinek kielégítésében. Sokszor ehhez nincs is szükség elektronikus forrásokra, nem kell kimerészkedni a szupersztrádára, elegendők a hagyományos dokumentumok is. Nem látom be, miért kellene éles határt vonni a hálózaton navigáló „villanykönyvtáros”, hullámlovás és a referenz könyvtáros munkája között, miért kellene őket szembeállítani, hiszen a szó tágabb értelmében ez is, az is referenzmunka. Tudom persze, hogy ebben nagy szerepe van az emberi gyengeségeknek, presztízs, hiúság, sőt uram bocsá’, az unalmas mindennapi rutinmunka alóli kibúvás az egyik oldalon, az újtól való félelem, a szellemi kényelmesség, konzervativizmus a másik oldalon. Ám ezek a tünetek el fognak múlni, helyre áll a béke és az egyensúly, a jövő könyvtárában is ott fog ülni a referenzkönyvtáros, míg a falon ott lesz a régi latin mondás: Navigare necesse est. A könyvtárosképzésben nagy hangsúlyt fektetnek a korszerű információs technika elsajátítására, ügyelve azonban arra, hogy ne essenek át a lónak egyik oldalára sem.

Bár az utóbbi időben sokan azt tartják, a könyvtár nem más, mint információáruda, ahova az emberek azért térnek be, hogy információt vegyenek, én szeretném hinni, hogy a jövőben is

megőrzi azt a funkcióját, amelyet az egyetemes emberi kultúra kincseinek őrizőjeként, feltárójaként, közvetítőjeként töltött be évezredekken keresztül.

Fejtő Ferenc Rózsa György legutóbbi könyvéhez írt előszavában így fogalmaz: „*Vigyázzunk, nehogy a produkcionizmus, a piaci versenyzás, a monetarizmus és az informatikai forradalom foratagában megfeledezzünk arról, hogy óhajunk és célunk egy »informatikával integrált humanista társadalomban« egy emberséges, szolidáris és kiegyensúlyozott közösségben... szabadságra épülő rendben élni.*” Márpedig ezt az óhajt megvalósítani, ezt a célt elérni könyv, könyvtár és könyvtáros nélkül nem lehet. Elképzelhető, hogy az emberiség évezredek alatt felhalmozott kulturális örökségét digitalizálják, de a könyvek akkor is megmaradnak és remélhetőleg az olvasók is, akik művelődni akarnak, szellemi szabadságukat megőrizve akarnak részesülni az emberiség kulturális kincseiből.

Minden tisztelem azoké a tudós embereké, akik – mint Masuda a Computópiát – megálmodják a tökéletes társadalmat. Ám az emberiség története azt bizonyítja, még egyetlen tudományos-műszaki forradalom sem valósította meg a földi paradicsomot. Az információs társadalom sem lesz tejjel-mézzel folyó Kánaán. Új társadalmi tagozódás jön létre, kialakul az információgazdagok és információszegények rétege. Az előbbieket számítógépük elé ülve – amelyet üvegszálak kábel kapcsol az információs közműhöz – házhoz szállítják az anyagi és szellemi javakat. Az utóbbiak, kenyérért lemennek a sarki boltba, információért a könyvtárba. S valószínűleg ezek lesznek többen. Ugyanakkor a társadalmi változások következtében világszerte megnőtt a hátrányos helyzetűek száma (nyugdíjasok, munkanélküliek, hajléktalanok, mozgássérültek, drogok stb.). Ennek a jelenségnek egyik következményeként ráterelődött a figyelem a könyvtár szociális funkciójára. „*A könyvtár (a templom mellett) az a közintézmény – írja Katsányi Sándor –, amely képes a perifériára kerülteket, a súlyos hátránnyal terhelteket is magába fogadni oly módon, hogy számukra nem a kirekesztettség, hanem ellenkezőleg a (kulturális) közösségbe való, együttes tartozás élményt nyújtja.*” *Stuart Comstock Gay* pedig ezt írja: az amerikai demokrácia jövője múlik azon, hogy a könyvtárak hogyan állják majd meg helyüket, mint a szegények, elesettek, hátrányos helyzetűek menedéke.

S itt kell szót ejtenünk a könyvtárnak egy másik olyan funkciójáról, amely, sajnos, nem sorvad, hanem mind nagyobb jelentőségre tesz szert. A gyerekekről van szó, a kábelgyerekekről, s azokról a gyerekekről, akik családi körülményeik miatt veszélyeztetettké, hátrányos helyzetűekké válnak. Ezeknek a gyerekeknek a megmentése a könyvtár feladata is. Természetesen elsősorban a gyermek- és iskolai könyvtáraké. A hagyományos eszközökkel és módszerekkel operáló könyvtárak mellett nagyon fontos szerepet tölthetnek be az úgynevezett játékkönyvtárak.

A fentiekben csak néhányat soroltam fel azok közül a feladatok közül, amelyek az információs társadalomban is a könyvtárakra várnak. Az volt a célom, hogy eloszlassam azt a tévhitet, miszerint a jövő emberének nem lesz szüksége könyvtárra, vagy csak fal nélküli, elektronikus könyvtárra lesz szüksége.

Természetesen a változó világban a könyvtár is változik. Bekapcsolódva az elektronikus infrastruktúrába, szolgáltatásaival igyekszik kielégíteni közösségének igényeit, hozzáférésüket az információhoz, az ismeretekhez, a kultúra javaihoz.

De...

Úgy gondolom és úgy remélem, hogy azért minden könyvtár megmarad önálló személyiséggel rendelkező, autonóm intézménnyek. Egyre gyakrabban halljuk a felszólítást: gyűjteményorientált könyvtárból hozzáférés-orientált könyvtárrá kell válni. De ez nem jelentheti azt, hogy kiszórjuk a gyűjteményt az ablakon, s többé nem gyűjtünk semmit, csak szörfölünk és navigálunk, lebontjuk a falakat, s virtuális (látszólagos, a valóságban nem létező) könyvtárrá alakulunk. Természetesen ma már nem úgy gyűjtünk, mint száz évvel ezelőtt, a teljesség igényével. Ez anakronizmus lenne, s lehetetlen is, hanem a helyi sajátosságoknak, igényeknek figyelembevételével. S a gyűjteményben helyet kap mindenféle dokumentum: papíralapú és elektronikus egyaránt.

Azt is elfogadom, hogy a könyvtárnak jól kell gazdálkodnia, értelmesen, ésszerűen. Azt is elfogadom, hogy bizonyos szolgáltatásokat térítés ellenében nyújtson. De nem értek egyet azzal, hogy a könyvtárból üzleti vállalkozást csináljanak, hogy arra kényszerítsék: szüntelenül alkalmazkodjon az információs piac kereslet-kínálat játékhöz. Nagyon remélem, hogy az adófizető polgárok előbb-utóbb ismét rádöbbennek a művelődési intézmények, s így a könyvtár közösségi hasznára. Hiszen annak idején ők ezért hozták

létre ezeket. És majd rákényszerítik a törvényhozókat és önkormányzatokat, hogy befizetett adójukból többet fordítsanak a kultúrára általában és a könyvtárakra különösen.

Ehhez pedig – ismét egy divatos jelszó – a könyvtárnak bizonyítania kell, bizonyítania, hogy a társadalomnak, a közösségnek valóban szüksége van rá. Szervesen be kell épülnie tehát egyfelől az információs infrastruktúrába, másfelől viszont a közösségbe, amelyet szolgál (nemcsak kiszolgál).

Ami pedig a könyvtárosokat illeti, a legfontosabb: visszaszerezni a szakma presztízsét, társadalmi elismertségét, megbecsülését. Ehhez elsősorban arra van szükség, hogy a könyvtárosok visszanyerjék önbizalmukat, önbecsülésüket, bízzanak hivatásuk jövőjében. Mondanom sem kell, hogy minderre csak jól képzett, a fejlődéssel lépést tartó könyvtárosok képesek. „*Korunk könyvtárosának tehát egyszerre kellene lennie profi információs szakembernek és empátiás*

készséggel megáldott szociális munkásnak.” – írja *Vidra Szabó Ferenc*. Én azt mondanám, hogy mindennek előtt hivatását szerető, jó könyvtárosnak kell lennie. A többi csak ezután következik.

A könyvvel kezdtük, térjünk most vissza a könyvhöz. 1972-ben Marosvásárhelyen egy könyvtáros kollega, *Mészáros József* gyűjteményt állított össze *Gondolatok a könyvről* címmel az elmúlt kétezeröttszáz év nagy szellemeinek gondolataiból, Lao Ce-től Kányádi Sándorig és Juhász Ferencig. Nagyon szívesen megnézném azt a CD-ROM-ot, amit úgy kétezer év múlva állít össze valaki – lehet, hogy egy számítógép? – *Gondolatok a CD-ROM-ról* címmel.

Írásom címében nem tettem ki egy kérdőjelet. A cím ugyanis így hangzik: Gutenberg a szupersztrádán? S a válasz: nem. Gutenberg nem fog a szupersztrádán robogni. Mezei utakon, gyalogösvényeken ballag lombsusogást, patakcsobogást, madárcsicsergést hallgatva, fel a csúcsra, ahonnan messze lehet látni.

INTERNET-CSATLAKOZÁSSAL LÁTJA EL MIND A 313 KÖZMŰVLŐDÉSI KÖNYVTÁRAT Belgium flamand részének kormánya. A kormány fedezi a hardver és a szoftver költségeit, valamint a személyzet kiképzését az új szolgáltatásra; a használat költségeiről a könyvtárak gondoskodnak.

(*IFLA Public Library News*, 1996. máj.)

NINCS ELÉG PÉNZ ÁLLOMÁNYVÉDELMI MIKROFILMEZÉSRE AZ USA-BAN SEM. Országosan a National Endowment for the Humanities fogja össze ezt a munkát, az osztja el az állami támogatást az egyes intézmények között, az anyag fontossága és a beavatkozás sürgőssége szerint. Az igényelt költségkeret azonban újra és újra megnyírbálják. 1990-ben még 167 000, 1991-ben 200 000 egységet lehetett mikrofilmre venni – azóta ez a mennyiség mindig 100 000 tétel alatt maradt, 1995-ben már a 80 000 tételt sem érte el, s a megkurtított 1996. évi költségkeret csupán 74 000 tétel filmezésére lesz elegendő.

Az erre a munkára kiképzett szakembereknek majdnem a felét nem tudják foglalkoztatni.

(*Commission on Preservation and Access Newsletter*, 1996. ápr.)

Néhány megjegyzés...

Bényei Miklós:
„A kurrens magyar nemzeti bibliográfia ötven éve”¹ című dolgozatához.

Herman Ákos

A *Könyvtári Figyelő* saját önként vállalt és általánosan elismert feladatával összhangban közölte le *Bényei Miklós A kurrens magyar nemzeti bibliográfia* – utólag reméljük hozzátoldható kiegészítéssel, első – *ötven éve* című cikkét. A szerző ugyan a bevezetőjében arra utal, hogy a téma rég megérett a monografikus feldolgozásra, de a 75 hivatkozásra építő és a témát sok oldalról körüljáró áttekintés feltehetően hosszú időre befolyást fog gyakorolni a könyvtári világban; egyrészt ez olyan alpművé válhat, amelyből az érdeklődők megismerhetik a téma történetét és jelenlegi helyzetét, másrészt a jövőre vonatkozó tendenciák összefoglalása a továbbvitelre is irányt kíván mutatni. Ez a néhány megjegyzés éppen ezért méltatja a cikk kapcsán elvégzett munkát, a terjedelmes és teljesnek tűnő történeti feltárást, de egyben egy részletben eltérő értékelést kínál. A szerző a kezdeti időszak kísérleteinek bemutatása után ismerteti a Magyar Nemzeti Bibliográfia első éveit, és ennek kapcsán bemutatja azon szakemberek tevékenységét, akik az úttörő munka terheit vállalták. A Magyar Folyóiratok Repertóriumá kezdeteitől vitathatatlanul szolgálta mind a magyar tudományos világ, mind a könyvszakma érdekeit.

A feladat méretei egyre nőttek, ami napirendre tüzte a kooperációs feldolgozás szükségességét, és ez már 1971-ben elvezetett a munkamegosztás gyakorlati megvalósításához; az akkor feldolgozásra kerülő kb. 400 lap felét az OSZK, másik felét négy másik intézmény, köztük az OMKDK, dolgozta fel (ld. [1] p.394). A szerző nem bocsátkozik részletekbe, de amint az a későbbi szövegből kiderül: ez egy, például a felhalmozódott restancia felszámolását célzó, feltehetően rövid ideig tartó együttműködés lehetett.

Majd egy évtizeddel későbbi időpontban újra hasonló helyzet alakult ki. 1980-ban az OSZK évkönyve szerint 650 időszaki kiadványt kellett feldolgozni és ezek anyagából válogatva 21 322 címléírás készült². Ennek kapcsán *Bényei* leírja:

„A folyóiratok és ezzel együtt a közlemények számának emelkedése fokozatosan, a kritikus határig növelte a feldolgozott cikkek mennyiségét és ennél fogva a bibliográfia terjedelmét. A korábbi kooperációs kísérlet tapasztalatai és a nemzeti szakbibliográfiák lendületes fejlődése a hetvenes évek végén felvetette a munkamegosztás gondolatát a repertorizálásban. Kétéves széleskörű szakmai előkészítés és a feladatot vállaló partnerekkel (OMKDK, MÉM Információs Központ, Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár) folytatott tárgyalássorozat előzte meg az együttműködési megállapodást.”

Bényei a kooperáció méltatása mellett felhívja a figyelmet arra, hogy ... „a döntés akkor is, azóta is sok ellenérzést váltott ki”..., bár adós marad a konkrét utalással, ki és miért táplál ellenérzést az egyébként sikeresnek mondott együttműködéssel szemben. A korabeli forrásokból szinte kínálja magát *Futala Tibor*, az OMKDK könyvtár-igazgatójának cikke³, amelyik megtámogatja a szerzőt:

„Megvallom én is azok közé tartozom, akik az MNB - IKR decentralizálását igen fanyalagva, sőt: dühösen fogadták, még ha nem is ragadtam azonnal tollat, illetve írógépét, hogy protestáljak. Szerencsére, ezt a KF-ben és a TMT-ben megtették helyettem mások..... A baj ott kezdődik, hogy a repertorizált anyag már sohasem kerül együvé, nem ad ki többé – legalábbis a folyóiratcikkek vonatkozásában – bruttó nemzeti össztermék'-et.”

A szerző azonban kifejti saját kritikai észrevételét:

„A repertórium megosztottsága ugyanis valójában szétagoltság, s ez ellentmond a nemzeti bibliográfia teljes áttekintést nyújtó funkciójának, vagyis az integráció, az egység hiánya éppen a cikkbibliográfia 'nemzeti' jellegét kérdőjelezi meg. Nem sikerült kiküszöbölni a párhuzamos figyelést sem és változatlanul vannak hézagok a feltárásban. Másfajta gondot okoznak a metodikai eltérések.”

Azonban újabb tíz év elteltével Bényei véleménye szerint a kép már kevésbé derűs:

„Más természetű gond, hogy az időszaki kiadványok közleményeinek munkamegosztáson alapuló feltárása az információs cégek megszűnése, átalakulása, illetve az OMIKK problémái miatt akadozik. Az OSZK továbbra is elvégzi a társadalom- és természettudományos terület feldolgozását, de egyre sürgetőbb egy szélesebb körű, a számítógépes összeköttetésre alapozott kooperáció.”

Bényei Miklós hosszú időszakot átfogó egy-szerre történeti és elemző dolgozata felvet a múltra és a jelenre vonatkozó néhány problémát. Gondolom természetes, hogy az OSZK MNB Időszaki Kiadványok Repertórium keretében végzett munkánkat megfelelőnek vélő, de a cikkben elmarasztalt OMIKK vezetőjeként a minket érintő kérdést kicsit részletesebben is vizsgálom.

Az OMIKK a hazai könyvtári és tudományos közösség érdekében 1981-ben önként és külön ellenszolgáltatás nélkül vállalt feladatát, azaz a hazai műszaki irodalom időszaki kiadványainak feldolgozását, vagy ha tetszik, feltárását, az elmúlt években gondosan végezte. Most már több mint tíz éve adja ki a „*Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban*” című folyóiratát, ez jelenleg több mint tízezer tétel feldolgozását jelenti évente. Ettől függetlenül – és erről Bényei cikke

nem tesz említést – a hazai tudományos eredmények jobb nemzetközi bemutatása érdekében szintén 1985-től megjelentetjük a „*Hungarian R and D Abstracts (Science and Technology)*” című negyedéves folyóiratunkat, amely válogatást közöl a hazai publikációkból, évente ezernél több tétel kerül bele. Bényei úr szerint az IKR korszerűsítése során rövidíteni kellene az átfutási időt. Az itt, néhány sorral fentebb, említett két kiadvány esetében mi úgy véljük, hogy az átfutási idő elfogadható, a megjelenés ütemes.

A Bényei cikk megjelenése után nem tudtuk megállapítani, mire utal a kritika, de a szerző – szóban – *Poprády Géza* cikkét⁴ jelölte meg az információ forrásának, ahol pedig némileg eltérő szöveg olvasható:

„Az időszaki kiadványok munkamegosztáson alapuló feldolgozására vonatkozó megállapodások a különböző információs cégek megszűnése, illetve az OMIKK problémái miatt érvényüket veszítették.”

Az OMIKK költségvetési intézmény és a rendszerváltás kezdete óta fennálló gazdasági válságjelenségek miatt nehéz anyagi körülmények közt végzi munkáját. 1993-ban *Pungor Ernő* miniszter úr szakmai tanácsai alapján felülvizsgáltuk az addigi szakirodalom figyelési és feldolgozási tevékenységünket. A felülvizsgálat nyomán az OMIKK 1993. végével megszüntette a korábban 21 témakörben sikeresen kiadott szakirodalmi tájékoztató füzeteinek készítését, a „Műszaki cikkek...” előállítását 1981-től 1993. végéig ezen munka keretében folyt.

Poprády Géza, az OSZK főigazgatójává történt kinevezése óta, nem mondta fel a két intézmény között, tudomásunk szerint, máig is érvényben levő 1981. évi megállapodást. Az 1993. évi események hatására leírt gondolata semmiképpen se fogadható el 1996. évi értékelésként.

Az OMIKK országos intézményként, felelősnek érzi magát a Magyar Nemzeti Bibliográfia IKR rábízott részének szakmailag megfelelő formában és kellően ütemesen történő előállításában, gazdasági nehézségei ellenére változatlanul kiadja a „Műszaki cikkek...” és a „Hungarian R and D ...” című lapokat.

Az elmúlt időszakban, az OMIKK új szolgáltatásként bevezette a hozzá és vele együttműködő néhány más könyvtárba beérkező szakirodalom bázisán létrehozott ún. „CIKK” adatbázist, amely részben az OMIKK-ban, részben számítógép-hálózaton az OMIKK szerverén elérhető, illetve részeiben és egészében is előfizethető. Az

adatbázis mára meghaladta a 150 ezer tételes méretet, és egyúttal megkezdte a CD-ROM formátumú publikálását is. A „CIKK” adatbázis a külföldi folyóiratok anyaga mellett tartalmazza a „Műszaki cikkek...” tételeit is, így egy hatékony, modern megoldást teremt a visszamenőleges szakirodalmi keresésben.

Bényei cikke jól felépített, bár a szerteágazó témakörben egy két szövegek közötti cím segítené az olvasó eligazodását. A cikk előszava jelzi, hogy a szerző nem törekedett teljességre, így nem hanyagolható fel, hogy miért nem ad nemzetközi tekintést.

A Bényei cikk végén szereplő, a jövőbe mutató tendenciák közt szerepel:

„... hamarosan létrejöhet a kooperáció, az összefogás mindazokkal a tudományos és szakkönyvtárakkal, megyei könyvtárakkal, amelyekben megvannak a személyi és technikai feltételek, valamint vállalják is ezt a feladatot.”

Bényei szerint a magyar nemzeti bibliográfia fejlődését kisebb vagy nagyobb mértékben, de meghatározták, befolyásolták a mindenkor történeti körülmények. A történeti körülmények vitathatatlan szerepe magába foglalja a – cikkben is említett – rendszerváltás mellett a számítógép megjelenése és térhódítása miatti változásokat is. Az általa is remélt együttműködés hatékonyan csak a korszerű számítástechnika bázisán valósítható meg. Az OSZK a Magyar Nemzeti Bibliográfia gondos gazdjaként már évekkal ezelőtt és ismételtelen foglalkozott a témakör elemzésével. Ennek egyik jellemző jó példája Vajda Erik, a

cikkben is hivatkozott tanulmánya⁵, amely éppen ezeket a kérdéseket feszegeti.

Bényei cikke, az elmúlt ötven év elemzése, arra készíti minket, hogy felhasználva a munka során az OSZK-ban és némileg az együttműködő intézményekben felhalmozott tapasztalatokat, a technika felkínálta új lehetőségeket megvizsgáljuk, hogyan lehetne az eredeti céloknak a jelenlegi szinten továbbra is, esetleg a mainál jobban is megfelelni. Az OMIKK mint intézmény és a munkában résztvevő munkatársai egyaránt remélik, hogy a felhasználók széles köre elégedett a szolgáltatásainkkal és saját tapasztalatai alapján ítéli meg teljesítményünket.

Irodalom

1. BÉNYEI Miklós: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia ötven éve. In: Könyvtári Figyelő, 6(42). évfolyam (1996) 3. szám, p.391-402
2. Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1980. Budapest, OSZK, 1982. p.31.
3. FUTALA Tibor: Néhány javaslat a magyar nemzeti bibliográfia... továbbfejlesztésére. In: Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1981. Budapest, OSZK, 1983. p.217.
4. POPRÁDY Géza: Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerése esetén megvalósítandó szakmai koncepció. In: Könyvtári Figyelő, 4(40). évfolyam (1994) 3.szám, p.354
5. VAJDA Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével (megvalósíthatósági tanulmány). Budapest, OSZK KMK, 1994. A Könyvtári Figyelő könyvsorozata 2.

DIGITÁLIS AMERIKAI TÖRTÉNELMI TÁR készült az USA-ban. A National Digital Library program keretében a Kongresszusi Könyvtár 2000-re mintegy 5 millió, az amerikai történelemre vonatkozó dokumentumot tesz hozzáférhetővé az Interneten keresztül, más intézményekkel együttműködve. Most kapott 2 millió dollár támogatást az Ameritech Foundationtól, más, nagy történelmi gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak anyagának digitalizálására.

(College and Research Libraries News, 1996. aug.)

Megjelent a mutató a Régi magyar könyvtár 3. kötetéhez

Az elmúlt évek során négy darabban megjelentek a pótlások, kiegészítések, javítások Szabó Károly és Hellebrant Árpád "Régi magyar könyvtár"-ának III. kötetéhez (RMK III). A sorozat az eredeti kiadványban leírt 4831 nyomtatványhoz további 2887 mű leírását tartalmazza. A magyarországi szerzők 1711-ig külföldön, idegen nyelven megjelent műveinek bibliográfiai feltárása ezzel a mutatókötetettel egyelőre lezárul.

A most megjelent kötet első részében, a Pótlásokban rövidítve említett szakirodalmi források és lelőhelyként felsorolt könyvtárak jegyzékét tartalmazza.

Ezeket követi a névmutató, amely kiterjed nemcsak a Pótlások négy füzetében található személynevekre (akár szerzők, akár egyéb minőségben említettek), szerzőként szereplő testületekre és a névtelenül megjelent művek címére, hanem a Szabó-Hellebrant-kötetekben találhatóakra is, hogy a bibliográfia használói az RMK III eddig közreadott teljes anyagában könnyebben, alaposabban tájékozódhassanak. A gyakorlati igények kielégítése érdekében a családneveknek a kiadványokban előforduló valamennyi névalakja, névváltozata szerepel a betűrendben – utalva a főalakra, az irodalomban ma használatos névformára.

A kötet Függeléke az 1526 előtt működött budai könyvkereskedők kiadványainak a bibliográfiája. Ez a 61 nyomtatvány ugyanis elvben sem az RMNY-be, sem az RMK-ba nem tartozik (legfeljebb egy részük), a régi magyar könyvkultúra és művelődéstörténet szempontjából azonban jelentős.

Megrendelhető:
OSZK Kiadványtár, Bp. I., Budavári Palota,
F épület, 536. szoba; Postai cím: 1827 Budapest
Telefon: 175-7533/553 mell.

SZABÓ Károly (1824-1890)

Régi magyar könyvtár 3. köt. (kieg.)

Mutató – Függelék / [készült az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztőségében]; [Borsa Gedeon irányításával összeáll. Dörnyei Sándor és Szálka Irma]; közread. az Országos Széchényi Könyvtár. - Bp. : OSZK, 1990-1996.

A szerző *Will the global information infrastructure be the library of the future? Central and Eastern Europe as a case example* (IFLA Journal. 22.(1996.)2. 121-) tanulmányát **Hegyközi Ilona** fordította.

Kitekintés

A globális információs infrastruktúra lesz-e a jövő könyvtára?

Esettanulmány Közép- és Kelet-Európa példáján

Christine L. Borgman

Bevezetés

Az Egyesült Államok volt az első ország, amelyben a nemzeti információs infrastruktúrával kapcsolatos politika és finanszírozási elvek megfogalmazását kezdeményezték, ezt hamarosan hasonló javaslatok követték az Európai Unióban és egyes más országokban. A hét vezető ipari ország (Group of Seven, G-7) már korábban megegyezett arról, hogy együttműködik a globális információs infrastruktúra (GII) kiépítése területén, annak érdekében, hogy „megvalósuljon a globális információs társadalomról alkotott közös távlati elképzelésük”, a következő elveket szem előtt tartva¹:

- ♦ elősegítik a dinamikus versenyt,
- ♦ ösztönzik a magán beruházásokat,
- ♦ rugalmas szabályozórendszert alakítanak ki,
- ♦ biztosítják a hálózatok nyílt hozzáférhetőségét,

ugyanakkor

- ♦ elősegítik a polgárok esélyegyenlőségét,
- ♦ támogatják a tartalmi – többek között a kulturális és nyelvi – sokszínűséget,
- ♦ elismerik a világméretű együttműködés szükségességét, különös tekintettel a kevésbé fejlett országokra.

Ezek az elvek a globális információs infrastruktúrában is érvényesülnek, mégpedig a következő törekvések révén:

- ♦ a rendszerek összekapcsolásának és egységes működtetésének előmozdítása,
- ♦ a hálózatok, szolgáltatások és alkalmazások globális piacának kialakítása,
- ♦ az adatvédelem és az adatbiztonság garantálása,
- ♦ a szellemi tulajdonjogok védelme,
- ♦ együttműködés a kutatás-fejlesztés és az új alkalmazások kialakítása terén,

- ♦ az információs társadalom szociális és társadalmi hatásainak figyelemmel kísérése.

A G-7 csoportnak a globális információs infrastruktúrára vonatkozó állásfoglalásai a következő kérdésekkel foglalkoznak: műszaki lehetőségek, a hálózati szolgáltatások nyújtásának, illetve használatának érdekében való hozzáférés garanciái, a hálózatfejlesztés finanszírozásának eszközei, a hálózat fejlesztését és használatát szabályozó eszközök, az információtartalom védelme és sokfélesége tekintetében. Az állásfoglalások kitérnek arra is, hogy az információs társadalom társadalmi hatásait figyelemmel kell kísérni, s ezáltal biztosítják azt, hogy a továbbiakban is szóba kerüljenek a globális információs infrastruktúra műszaki és politikai aspektusai, például az, hogy milyen szerephez jutnak a könyvtárak.

A globális információs infrastruktúra megteremtői a műszaki lehetőségeket és politikai kereteket ahhoz, hogy világszerte megvalósulhassanak olyan régóta vágyott könyvtárügyi célok, mint az „egyetemes bibliográfiai számbavétel” és a „kiadványok egyetemes hozzáférhetősége” – tehát azok a törekvések, amelyekben az IFLA központi szerepet játszik. A globális információs infrastruktúra sikeressége a könyvtári célok szolgálatában nemcsak a műszaki értelemben vett kompatibilitás függvénye, hanem a társadalmi és műszaki koncepciók kompatibilitásáé is, amelyek háttérben jelentősen eltérő politikai, gazdasági és kulturális hagyományokat találunk.

Amikor Közép- és Kelet-Európa hat poszt-kommunista országában a kialakulóban lévő nemzeti információs infrastruktúrát vizsgáljuk, hogy az információk áramlását biztosítandó nemzetközi infrastrukturális fejlesztéseket hajtsunk majd végre, műszaki és politikai kérdésekkel szembesülünk. E fejlett országok lakói műveltek és képzettek, működőképes az országok gazdasága, de számítástechnikai és távközlési tekintetben alulfejlett, az információhoz való hozzáférés terén pedig a nyugati országokétól eltérő hagyományokkal találkozunk. Amióta 1989-ben a nemzetközi kapcsolatok nyíltabbá váltak, ezekben az országokban is bővítették távközlési és számítástechnikai hálózatok kapacitását és lehetőségeit, és nagyarányú könyvtáratomatizálás kezdődött. A vizsgálat során 1993 és 1994 folyamán mintegy 300 könyvtárvezetővel, számítógépes hálózati szakemberrel, kormányzati politikussal és tájékoztatási szakemberrel készítettünk inter-

jút Csehországban, Horvátországban, Lengyelországban, Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában, továbbá 1994-ben postai úton egy felmérést folytattunk le ezen országok tudományos könyvtárai körében. Lengyelország kivételével, amelynek 40 millió lakosa van, kis országokról van szó, népességük 2 milliótól (Szlovénia) 10 millióig terjed (Csehország és Magyarország), mindegyiküknek saját nemzeti nyelvük van. A vizsgálat során szerzett tapasztalatok tanulságosak lehetnek abból a szempontból is, hogy hogyan integrálhatók kevésbé fejlett régiók a globális információs infrastruktúrába.

E cikkben négy problémát említünk, amelyekkel mindenképpen szükséges foglalkoznunk, ha az a célunk, hogy a globális információs infrastruktúra a jövő digitális könyvtáraként működjön. E problémákat a közép-kelet-európai vizsgálatból vett példákkal illusztráljuk. A problémák mindegyike nagyon fontos a szélesebb körű vizsgálat szempontjából és csak röviden tárgyalható a jelen írás keretében. Másutt már részletesebben is beszámoltunk a vizsgálatról és annak adatairól², továbbá előkészületben van több cikk és egy monográfia megjelenése is.

A globális információs infrastruktúrát tekintjük egyetlen, mindenki számára hozzáférhető digitális könyvtárnak

Ideális esetben a globális információs infrastruktúrában mint egyetlen digitális könyvtárban tudunk keresést végezni, hogy az információforrások létét, majd leelőhelyét megállapítsuk és beszerezzük őket, tekintet nélkül arra, hogy hol vagy milyen formában állnak rendelkezésre. A globális információs infrastruktúra nem egy monolitikus entitás lesz, amelyet egyetlen intézmény működtet; sokkal inkább egy decentralizált, osztott, „virtuális” könyvtár, amely összekapcsolja egymással az Internet és a majdan azt követő számítástechnikai és távközlési hálózatok összes adatbázisát és más forrásait.

A nemzetközi könyvtári közösség már korábban létrehozta az osztott, virtuális könyvtár intézményi kereteit, amikor például könyvtárközi kölcsönzési megállapodásokat kötött, dokumentum-szolgáltató vállalkozásokat létesített és egyéb módszerekkel megoldotta a másutt tárolt információforrásokhoz való hozzáférést. A könyvtári költségvetések mindenütt csökkentek a kiadott dokumentumok mennyiségének növekedéséhez ké-

pest, és kevés könyvtár képes arra, hogy színvonalas szolgáltatásokat nyújtson, anélkül, hogy az információforrások egy részét csak konkrét kérésre venné valahonnan kölcsön vagy vásárolná meg³. A közép-kelet-európai könyvtárak költségvetése soha nem volt túlságosan bőséges, de ma már minden eddiginél szűkösebb, egyrészt az államszocialista gazdasági rendszerből a piaci rendszerre való áttérés következtében, másrészt amiatt, hogy szinte teljesen csak az állami finanszírozásra támaszkodik. A kis országok soha nem lesznek képesek lakóik információigényét teljes mértékben helyi forrásokból kielégíteni. Bizonyos mértékű nemzetközi cseretevékenységre mindig szükség lesz, és a legígéretesebb műszaki lehetőségeket a globális információs infrastruktúra kínálja, hogy a dokumentumok létezéséről nemzetközi méretekben tájékozódni lehessen, lelőhelyüket meg tudjuk állapítani és magukat a dokumentumokat be lehessen szerezni. És viszont: a globális információs infrastruktúra lehetővé teszi más országok lakói számára, hogy a közép-kelet-európai könyvtárak gazdag forrásairól tudomást szerezzenek, a források lelőhelyét megállapítsák és azokat beszerezzék; ezek ugyanis mind ez ideig automatizálás hiányában és az egyes gyűjtemények elszigeteltsége miatt viszonylag kevésbé voltak hozzáférhetőek.

Elméletileg, ha az emberek világszerte azonos mértékben férhetnek hozzá a világ könyvtárainak állományához a globális információs infrastruktúra révén, akkor egyforma az olvasási szabadságuk is, ettől a kiváltságtól azonban egyes országokban gyakran megfosztják a polgárokat. Az 1995-ös G-7 konferencián javasolták, bár nem fogadták el azt a politikai elvet, amely az emberi jogok egyetemes nyilatkozata 19. cikkelye és más nemzetközi megállapodások alapján⁴ az információszabadságra vonatkozott volna. Hasonló megfontolások vezették az Amerikai Könyvtáregyesületet (American Library Association), amikor a könyvtári jogszabályt (Library Bill of Rights) az elektronikus információhoz való hozzáféréssel összefüggésben értelmezte⁵.

Bár az Internet gyorsan terjed Közép- és Kelet-Európában – növekedése 40%-os volt 1994 negyedik negyedében, ami az összes régiót tekintve a legnagyobb növekedés⁶ –, a növekedés igen alacsony szintről indult, a telefonellátottság például a régióban csak 15-20%-os⁷, és az Internet kevesek számára hozzáférhető az felsőoktatási és kutatási szférán kívül. Közép- és Kelet-

Európában a tudományos könyvtárak az elsők között kapcsolódtak az Internethez; 1994 végén a hat vizsgált országban a válaszadók 57%-a rendelkezett elektronikus postával és 43%-a tette online hozzáférhetővé egy vagy több adatbázisát; 28,6%-uk kínált nyilvános hozzáférést egy vagy több Internet-szolgáltatáshoz (n=70). Ily módon a közép-kelet-európai könyvtárak műszakilag alkalmasak arra, hogy nyilvános hozzáférést biztosítsanak a jövő digitális könyvtárához, a lakosság „rajtuk hajtson fel” az információs szupersztrádára, azonban esetenként könnyebben tudják hozzáférhetővé tenni a nyugati országokban már létrehozott információforrások óriási választékát, mint saját országok forrásait.

A digitális könyvtár mutasson rá minden információforrásra, tekintet nélkül az információhordozóra, illetve az online vagy offline elérhetőségre

A globális információs infrastruktúráról és a digitális könyvtárakról folytatott viták gyakran, ki nem mondva azt feltételezik, hogy a digitális könyvtárak teljes egészében digitalizált művekből állnak⁸, és hogy minden információforrás teljes tartalma hamarosan online elérhető lesz. A könyvtári társadalmon kívül kevesen ismerik el az offline dokumentumokra rámutató online katalógusok és indexek értékét.

Akik azt feltételezik, hogy az Internet és utódhálózatai a könyvtárak mint fizikailag létező intézmények helyébe lépnek, azoknak téves elképzeléseik vannak a távközlési technológiák, az információforrások és az információszerzés természetéről. Az első ilyen téves elképzelés az, hogy a digitalizált információ a más formában lévő információforrásokat fel is váltja, nem pedig csak kiegészíti. Az új technológiák új, eddig kihasználatlan lehetőségeket teremtenek, miközben a korábbi technológiák is gyakran tovább élnek, ahogy az a kommunikáció története során már beigazolódott^{9, 10}. Új információforrások továbbra is létrejönnek nyomtatott formában, papíron. Ezekre szüksége is lesz a világ népessége azon hatalmas részének, amely belátható ideig még nem fog hozzáférni a globális információs infrastruktúrához, de hasznos lesz azok számára is, akik már hozzáférnek. Az a sok évszázados emberi tudás, amely nem digitalizált formátumokban tárolva áll rendelkezésünkre, továbbra is ér-

téket képvisel, és valószínűleg csak igen kis részét konvertálják majd digitális formátumba.

A második téves elképzelés arra vonatkozik, hogy az Interneten meglévő információk megfelelőképpen tudják helyettesíteni a könyvtárak állományát és szolgáltatásait. Az Internet „ingyenes” információinak csak igen kis része ment át hitelesítési, lektorálási folyamaton – java része szerzői kiadás vagy más szempontból efemer jellegű. Az olvasóra vagy ezen információk használatára hárul az a teher, hogy – anélkül, hogy a lektorok, szerkesztők, kiadók vagy a dokumentumot kiválasztó könyvtáros értékítéletére támaszkodhatna – meghatározza, melyek a pontos vagy hiteles források. A teljes tartalmával online hozzáférhető, formálisan, hivatalosan kiadott dokumentumoknak a legnagyobb része viszont csak kereskedelmi forrásokból szerezhető be – ezek azok, amelyekre a könyvtárak elő szoktak fizetni. Vannak Internet-használók, akik azt tartják, hogy a világ információkincse online, ingyenesen elérhető azok számára, akik képesek azt megtalálni. Úgy tűnik, őket jobban érdekli maga a felfedezés folyamata, mint az információ értéke, amelyhez hozzájutnak^{11, 12}. Nem veszik tekintetbe azt az elmaradt hasznot sem, amely a felkutatáshoz szükséges időből adódik.

A harmadik téves elképzelés az, hogy az információforrások katalógusai nem is képviselnek értéket, ha a dokumentumok teljes tartalma nem online hozzáférhető. Amikor információkeresést végzünk, először meg kell állapítanunk, hogy az információforrás létezik, és mi a lelőhelye, csak azután tudjuk beszerezni, akár online, akár offline. A globális információs infrastruktúrának mint digitális könyvtárnak a legnagyobb értéke abban áll majd, hogy kapcsolatot teremt – a katalógusok, indexek, referátumok, a dokumentumok szurrogátumai és a tartalom más reprezentációi révén – nemcsak az online elérhető, hanem olyan más, több évszázados információforrásokhoz, amelyek továbbra is csak offline léteznek. Gazdasági és szellemi tulajdonjogi megszorítások nem teszik lehetővé, hogy minden dokumentum teljes tartalmát online elérhetővé tegyünk, a katalógusok viszont akkor is hírt adhatnak a dokumentum létezéséről és lelőhelyéről.

Ha a globális digitális könyvtárnak az a feladata, hogy integrált hozzáférést biztosítson az online és offline információforrásokhoz, a könyvtári, számítástechnikai és más tájékoztatási szakemberek közösségének együtt kell működnie a

dokumentumok leírására és reprezentálására szolgáló szabványok létrehozásában, amelyek majd lehetővé teszik a használó számára, hogy kikeressen információkat, tekintet nélkül arra, hogy azt MARC, SGML, HTML, PDF vagy egyéb, most kialakulóban lévő dokumentumreprezentációs és kódolási szabvány szerinti formátumban tárolják.

A digitális könyvtár létrehozása során a társadalompolitikai elképzelések megvalósítása még nehezebb lesz majd, mint a műszakiaké

Az információtechnológia lehetővé teszi a globális digitális könyvtárat – nem pedig létrehozta, de még csak nem is ösztönzi a létrejöttét. Az egyetlen, mindenki számára hozzáférhető digitális könyvtár megvalósításához különböző országok, intézmények és emberek erőfeszítéseire van szükség. A „globális gondolkodás + helyi cselekvés” (think globally, act locally) a környezetvédelemből vett jelszó, de a globális információs infrastruktúrára ugyanúgy érvényes.

A hét vezető ipari országnak (G-7) a globális információs infrastruktúrára tett javaslataiban szereplő, a nyílt rendszerekre és az egységes működtetésre vonatkozó elvek feltétlenül szükségesek a globális digitális könyvtárhoz, amely hozzáférést kíván nyújtani minden információforráshoz tekintet nélkül annak formátumára, nyelvére és az illető rendszer műszaki platformjára. Az egységes működtetési szabványok megfogalmazása, elterjesztése, megvalósítása és kötelezővé tétele még egy-egy országon belül is igen nehéz. Még nehezebb egységesen működtethető nemzetközi rendszereket létrehozni, ugyanis az egyes országok műszaki politikájának háttérében eltérő politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális hagyományok vannak. Az Internet az egységes működtetés lehetőségét a kormányzati, oktatási és a non-profit szektor közötti együttműködés révén teremtette meg. Az egységes működtetés még nehezebben lesz elérhető, amikor ezeknek a szektoroknak a versenyképes kereskedelmi vállalkozásokkal kell együtt élniük^{13, 14}.

A nemzetközi könyvtáros-társadalom a publikált dokumentumok leírásának általános elveit a 19. század végén kezdte megfogalmazni, és az 1960-as évek végére sikerült megalkotnia a bibliográfiai rekordok digitális formátumban történő

átadásához a tartalomra és formátumra vonatkozó nemzetközi szabványokat (MARC, Machine Readable Cataloguing), ezzel megalapoznia az egységesen működtethető könyvtári rendszereket. A legtöbb nagy nyugati könyvtár ma már minden munkafolyamatát online végzi. Rendszerei és a bibliográfiai (közös katalógust működtető) szolgáltatók, valamint más könyvtárak rendszerei között folyik a rekordok importja és exportja, országos és nemzetközi szinten egyaránt. A közös katalógizálási rendszerek és más, szabványos formátumú, géppel olvasható adatforrások használata lehetővé tette a könyvtárak számára, hogy dokumentumaikat csak kis százalékban kelljen saját maguknak katalógizálniuk¹⁵. A rekordok közös használata lehetővé teszi, hogy egy könyvet (vagy más dokumentumot) csak egyszer katalógizáljanak, mégpedig abban a könyvtárban, amely elsőként szerzi be a mű példányát; a többi résztvevő könyvtár pedig újra felhasználhatja a rekordot saját rendszerében. A duplikációt minimálisra csökkentve a nyugati könyvtárak elérték az ahhoz szükséges kritikus tömeget, hogy cédu-lakatalógusaikat géppel olvasható formába konvertálhassák és az automatizálást költséghatékonyra tehesék.

A nyugati könyvtárakban már közel 30 éve folyik az automatizálás, ezalatt az információtechnológia számos generációjával szereztek tapasztalatokat. Mivel már e folyamat elejétől kezdve ragaszkodtak az egységes működtetési szabványokhoz, meg tudták oldani a rekordok exportálását a következő hardver- és szoftvergenerációkba. A világon forgalmazott legtöbb számítógépes könyvtári rendszert először olyan nyugati könyvtárakban fejlesztették ki és tesztelték, amelyek ezeket az elveket követték. Ily módon e kereskedelmi forgalomba kerülő rendszerek importálni és exportálni tudják azokat a rekordokat, amelyek a rekordok leírására és reprezentálására vonatkozó nemzetközi szabványoknak megfelelnek – feltéve, hogy a vásárló könyvtár is alkalmazza e szabványokat saját rekordjai esetében.

A közép- és kelet-európai könyvtárak csak a 90-es években fogtak nagyarányú automatizálásba, amikor a számítástechnikai és távközlési technológia jóval szélesebb körben lett hozzáférhető. A legtöbb korábbi automatizálási projektjük eredményeként személyi számítógépes, helyi adatbázisok jöttek létre. A nyugati fejleményekkel ellentétben a közép- és kelet-európai könyvtárak nem hoztak létre közös katalógizálási rendszere-

ket, amelyek megkövetelik az egységes működtetési szabványok betartását. (Kivétel ez alól Jugoszlávia, amelynek rendszerét ma szinte kizárólag csak Szlovéniában használják.) Annak ellenére, hogy a legtöbb közép- és kelet-európai könyvtár elsődlegesen belföldi kiadványokat gyűjt (kivételt képeznek a nagy tudományos és műszaki könyvtárak), és nemzeti könyvtárak csak a belföldi dokumentumok katalógizálási adatait terjesztik (legtöbbször nyomtatott formában), a tudományos könyvtárakban végzett vizsgálatunk azt mutatta, hogy e könyvtárak 80%-a önmaga készíti el a katalógus-rekordokat. Nincs tehát hagyománya a szabványos rekordok használatának vagy a rekordok egymás közötti cseréjének.

Bár a közép- és kelet-európai könyvtárak forrásait online hozzáférhetővé teszik helyi és hálózati használatra, a legtöbb adatbázisuk kis méretű és a többitől független. Mivel nincs közös katalógizálási rendszerük vagy más nagy adatbázisuk az országban meglévő dokumentumok rekordjainak közös használatához, az egyes országokban helyi adatbázisokat hoznak létre jelentős párhuzamos erőfeszítések és költségek árán. A dokumentumleírási és -reprezentálási szabványok használata országonként és könyvtáranként eltérő. A legrégebbi adatbázisok legtöbbször a sok ISIS-formátum valamelyikét használja, az újak közül néhány valamely MARC-formátumot, a többiek pedig helyben definiált formátumokat. Egy országban, még kevésbé a régióban sem használják kizárólagos jelleggel valamelyik MARC-formátumot. Ezért aztán az automatizálás úgy zajlik, hogy a bibliográfiai rekordok többféle, eltérő tartalmú és szerkezetű formátumban jönnek létre, amelyek egymással nagy valószínűséggel nem kompatibilisek. E rekordok összevonása közös katalógizálási rendszerekbe és az adatok áttöltése a régi hardverről és szoftverről a modern rendszerekbe nagy kihívást jelent műszaki feladatként, és meglehetősen sok manuális beavatkozást tesz szükségessé. Ha csak és amíg az egyes könyvtárak nem kötelezik el magukat az egységesen működtethető rendszerek iránt, a közép- és kelet-európai könyvtárak nem válhatnak a globális digitális könyvtár részeivé.

A közép- és kelet-európai könyvtárak a nemzeti és globális információs infrastruktúra létrehozása során politikai és műszaki akadályokkal egyaránt szembesülnek. Az előző politikai rendszerben hozott könyvtári törvények megnehe-

zítették a különböző típusú könyvtárak együttműködését, mivel a könyvtárak egyes csoportjai (hálózatai) más és más minisztériumnak voltak alárendelve a könyvtár típusa, illetve a könyvtár gyűjteményének tematikája alapján. Általánosságban elmondható, hogy a kormánypolitika inkább arra látszik ösztönözni a könyvtárakat, hogy a rendszereket igazítsák saját gyakorlatukhoz, nem pedig arra, hogy a szabványokat betartsák, továbbá inkább arra ösztönzi őket, hogy versengjenek más könyvtárakkal a szűkös pénzüsszgekért, nem pedig arra, hogy egymással együttműködjenek közös célok érdekében. Ha e könyvtárak együtt tudnak működni azért, hogy egységes (akár centralizált, akár decentralizált) hozzáférést biztosítsanak az ország gyűjteményeihez, sokkal nagyobb eredményt érnek majd el korlátozott erőforrásaikkal.

Az információhoz való hozzáférésben sokféle, országonként és régióként eltérő társadalmi és kulturális hagyomány jelenik meg. Az Internet filozófiája megfelel az amerikai könyvtárpolitikának, amely az információhoz való nyílt, közvetlen hozzáférést és az olvasás szabadságát tűzte zászlajára. Az információhoz való hozzáférést Európában, különösen Közép- és Kelet-Európában, az jellemzi, hogy sokkal jelentősebb szerepe van az olvasók és az információforrások közötti emberi közvetítésnek. A legtöbb dokumentumot zárt raktárban tárolják, külön kérésre, órák alatt vagy másnapra tudják kézbe adni. A másolatkéreseket is a könyvtári személyzetnek kell átadni. Néhány esetben – tapasztalataink szerint a vizsgált könyvtárak 28,6 illetve 20%-ában (n=70) – még az online katalógusokban és CD-ROM adatbázisokban való keresés is a könyvtári személyzet feladata. A könyvtárat csak az egyes felsőoktatási tanszékek vagy intézetek munkatársai használhatják; az olvasóknak ritkán vannak előjogaik egy egyetem összes könyvtárában, még kevésbé más egyetemeken. Közép- és Kelet-Európában az előző politikai rendszerben a kormányzati cenzúra, a könyvtárak politikai szerepe és a devizakorlátozások határolták be a megvásárolt dokumentumok körét^{16, 17, 18, 19}. Miközben a rendszer és a viselkedési formák gyorsan változnak, a közép- és kelet-európai könyvtárakban nincsenek hagyományai az információforrások szabad hozzáférhetőségének, amelyre pedig a globális információs infrastruktúra számítástechnikai és távközlési technológiája lehetőséget ad. Az információtechnológia jelenléte magá-

ban nem okoz majd társadalmi változást; Közép- és Kelet-Európa lakóinak kell majd megválasztaniuk, hogyan alkalmazzák a technológiát társadalmi céljaik megvalósítására.

Az információ-visszakeresés nehéz probléma

Az információ-visszakeresés paradox dolog, ugyanis le kell írunk azt az információt, amely nincs birtokunkban. E folyamat problematikus volta nem új a könyvtárosok számára – a könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatások és elméleti vizsgálódások jelentős része arra irányul, hogy megértsük, hogy az emberek hogyan kérdeznek, valamint, hogy hogyan lehet olyan információszervezési módszereket kialakítani, amelyekkel az emberek megtalálják a válaszokat kérdéseikre. Ha olyan globális információs infrastruktúrát szeretnénk kiépíteni, amely egyetlen digitális könyvtárként képes szolgálni, ahol a kereső bármely pontról feltehet egy kérdést és megállapíthatja egy bármely más csomóponton meglévő információ lelőhelyét (legyen az teljes szöveg vagy csak rámutatás egy offline elérhető dokumentumra), tisztában kell lennünk azzal, hogy az információ-visszakeresés problémájára ebben az összetett környezetben kell megoldást találnunk, ahol sokféle információtípus, sokféle nyelv, sok reprezentálási forma, a hardver- és szoftverplatformok széles választéka van jelen. Ugyanakkor a számítástudományi szakemberek egy hangozó csoportja azt sugallja, hogy az információ-visszakeresés problémája már majdnem megoldódott, és hogy a keresőrobotok (más néven intelligens közvetítők) átveszik az információk kikeresésével kapcsolatos emberi feladatok nagy részét, különösen a hálózatok esetében²⁰. Hasonlóképpen, az Interneten információkeresést végzők kezdik a kulcsszavas keresőeszközöket, mint amilyen a YAHOO vagy a Lycos, úgy tekinteni, hogy azok általános megoldást hoznak az információ-visszakeresés problémájára²¹.

E feltételezéseket két téves nézetnek tulajdonítjuk, amelyek egyrészt az információ-visszakeresési folyamat nem teljes megértésével, másrészt a méretezéssel kapcsolatosak.

Az információ-visszakeresési folyamat

Az információ-visszakeresés nem csupán a keresőkérdés megfogalmazásának egyetlen mű-

velete; hanem egy folyamat, amely gyakran azzal kezdődik, hogy valamilyen bizonytalanul érzett szükségletünk támad, hogy valamit megtudjunk, majd ez fokozatosan addig a pontig fejlődik, ahol már meg tudunk fogalmazni bizonyos attribútumokat. Ez az információszükséglet a társadalmi környezettől és az egyén jellemzőitől függően igen sokféle lehet. Amikor már az igényünket elég jól meg tudjuk fogalmazni ahhoz, hogy a keresést megkezdhessük, a kérdés maga még sok változáson mehet át, miközben a különböző információforrásokat egymás után kikeressük és felhasználjuk. Az emberek általában az információ-visszakereső rendszert úgy kezdik használni, hogy keresőkérdésüket csak részben fogalmazzák meg, azt további megbeszélések során még alakítják. A folyamat legösszetettebb része általában offline folyik: a problémát át kell gondolni, hogy elérjünk addig a pontig, amikor az már világosan megfogalmazható. A referenzkönyvtárosoknak az a dolga, hogy segítsenek ebben a megfogalmazási folyamatban, tanácsokat adjanak az információkeresőnek, kérdéseket tegyenek fel, és segítsenek kikeresni olyan részeredményeket, amelyek segítenek tisztázni a keresőkérdést.

Amikor információt keresünk, ismereteket vagy jelentést keresünk (pl. mi?, miért?, hogy?), de a keresőkérdést létező információk entitások (pl. dokumentumok, objektumok) tartalmának szempontjából kell megfogalmaznunk (pl. szavakkal, számokkal, fogalmakkal). Mivel a globális információk infrastruktúra információ-visszakereső rendszer, az információval közvetlenül csak mint „dolgokkal”²², „tárolókkal”²³, vagy a létrehozói és a használói számára jelentéssel bíró, információtartalmat hordozó entitásokkal foglalkozhat. Ezek az entitások lehetnek a rögzített emberi közlést tartalmazó dokumentumok (pl. adatok, szöveg, képek) vagy más információhordozó objektumok, akár digitális, akár nyomtatott, online vagy offline elérhető formában.

Az információ-visszakereséssel kapcsolatos kutatások egész történetük során a folyamat számítógéppel legkönnyebben megoldható aspektusaira összpontosítottak – például a jól megfogalmazott keresőkérdésre és annak összevetésére az információk entitások tartalmával –, és figyelmen kívül hagyták az információkeresési folyamatot és azt a kontextust, amelyben a kérdést feltették. A keresőkérdés, amelyben a kulcsszavak és más fogalmak Boole-algebrái kombinációja

szerepel, magának a kérdésnek az absztrakciója. A fogalmak a kereső számára valamilyen jelentést képviselnek, s az általa választott fogalmak nagy mértékben eltérhetnek azoktól, amelyeket ugyanazt a jelentést kifejezendő az információforrásokat létrehozók vagy leírók kiválasztottak. Az információszervezési (pl. katalogizálási, osztályozási, indexelési) kutatások arra irányulnak, hogyan lehet egymáshoz minél jobban közelíteni a kérdés feltevésének mikéntjét és megválaszolásának lehetséges módjait, továbbá módszereket dolgozni ki arra, hogy a hasonló jelentésű fogalmakat együtt tudják kezelni, valamint meg lehessen különböztetni egy adott fogalom többféle jelentését. Az információ-visszakeresési rendszerek csak annyira hatékonyak, amennyire segíteni tudnak a kérdéseket megválaszolni, nem pedig amennyire könnyen összevethetők a keresőkérdésekkel.

A keresőkérdésekkel való összevetés olyan folyamat, amelyet az intelligens közvetítők elvégezhetnek; a valódi információ-visszakeresés nem ilyen. Az összevetésen alapuló rendszereket jól képzett információ-visszakeresők, rendszerint könyvtárosok számára alakították ki, akik gyakran használják azokat, nem pedig tapasztalatlan keresők vagy önálló keresést végző végfelhasználók számára. Még a grafikus használói interfészek esetében is meg kell ismernie a felhasználónak a szótár struktúráját, a keresési opciókat és a dokumentumok szerkezetét ahhoz, hogy a keresőkérdést helyesen tudja megadni, s mindez nagyjából meg is magyarázza, hogy miért olyan nehéz még mindig az online katalógusok használata²⁴⁻²⁸. A globális digitális könyvtárak korok, nyelvük, kultúrájuk, szakismereteik és számítástechnikai jártasságuk tekintetében heterogén információkereső csoportot kell kiszolgálania, akik közül legtöbben az információ-visszakeresés terén örökké kezdők maradnak. E használói csoportnak olyan rendszerre van szüksége, amely az információkeresési folyamat egészét támogatja, nemcsak a keresőkérdések összevetését. Az utóbbi 30 év kutatásai segítenek megérteni az információszükségeket és az információkeresési folyamatot²⁹⁻³⁴; a jobb technológiai lehetőségek mellett ezeket az ismereteket is alkalmazzuk az információ-visszakereső interfészek megtervezésében³⁵⁻³⁹. Az információ-visszakeresési folyamat könnyebb része ezzel már szinte meg is oldódott; alig kezdődtek meg viszont a kutatások a nehezebb rész tekintetében.

Az információ-visszakeresés méretezési problémája

Az, hogy milyen könnyen találjuk meg az információt, függ az adatbázis heterogenitásától és méretétől, valamint attól, hogy mennyire tudjuk kifejezni kérdésünket keresésre alkalmas kifejezésekkel. Legegyszerűbb megtalálni valamely információt homogén tartalmú kis adatbázisokban, mert ott a fogalmak (kifejezések, képek stb.) jelentése korlátozott és a visszakeresési „zaj” mennyisége tűrhető. Minél heterogénebb(ek) az adatbázis(ok), amely(ek)ben keresünk, annál többféleképpen írhatják le az egyes fogalmakat, annál többféle lehet az egyes fogalmak jelentése, és annál nagyobb lehet az irreleváns megfelelések (zaj) mennyisége.

Amíg például az online katalógusok néhány százezer rekordot tartalmaztak, még el lehetett viselni a keresésből adódó zajt, és meg lehetett próbálni a kifejezések és mezők többféle kombinációját alkalmazni a keresésben. Most, amikor a nagy tudományos könyvtárak online katalógusai többmillió rekordból állnak, a túl általános kifejezésekkel végzett keresések gyakran több ezer találatot eredményeznek. A kis adatbázisokhoz tervezett visszakeresési lehetőségek kudarcot vallanak az adatbázisok méretének növekedésével. Bár az online katalógusokból egyre inkább heterogén tartalmú, nagy adatbázisok lesznek, amelyek a könyvtári gyűjtemények teljes egészét lefedik, rekordjaiknak a jelentés tekintetében megvannak a korlátai, ugyanis a dokumentumoknak csak a tömör leírását adják meg strukturált formában, miközben a tartalmat előre meghatározott szabályok, a tárgyi feltárás módját pedig formális osztályozási struktúrák és tematikus tézauruszok rögzítik.

A dokumentumok teljes szövegében sokkal nehezebb keresni, mint a könyvtári katalógusokban, mivel a tartalom nem ellenőrzött. A keresőknek kérdéseiket igen bonyolultan kell feltenniük, ami abból adódik, hogy a terminológia igen sokféle lehet. A szöveges visszakeresésben a kereső olyan akadályokkal találkozik, mint az eltérő szavégek (például index, indexes, indexing), a határozatlan megnevezések (például it, that, which), szinonimák (például heat, thermal), homonimák (például Paris mint város és „plaster of Paris”, azaz gipsz), közvetett utalások (például „a téma, amelyet tegnap megvitattunk”), olyan fogalmak, amelyek nincsenek határozottabban kifejezve a

dokumentumban (például történelem, alkotmány, társadalmi hatások, stratégia, statisztika); ehhez jön még, hogy nehéz az egyes fogalmak egymáshoz viszonyított hangsúlyát meghatározni. A globális digitális könyvtárnak támogatnia kell a többnyelvű, többféle karakterkészletet használó és többféle információhordozón végzett információkeresést is, nemcsak az egynyelvű szövegben végzettet, ami természetesen tovább növeli a keresési folyamat bonyolultságát.

Az Interneten keresést végzők, amikor azt állítják, hogy a kulcsszavas teljes szövegű keresőeszközök, mint a YAHOO és a Lycos, általános megoldást jelentenek az információ-visszakeresés problémájára, figyelmen kívül hagyják a méretezés problémáját. Még mindig viszonylag kis adatbázisokról van szó, de már mindben felvetődnek az ellenőrzés fentebb jelzett problémái. A kutatásoknak sokkal inkább törekedniük kellene arra, hogy hatékony módszereket találjanak nagy, heterogén információforrások oly módon történő megszervezésére, hogy az információ megtalálható legyen. Az információszerzésre sor kerülhet a rendszerbe való bevitelkor, hogy egyszerűsítsük a későbbi visszakeresést; vagy az output során, amikor is a keresőre hagyjuk annak a terhét, hogy végigvágassa az irreleváns információk tömegét.

Az az álom tehát, hogy egy olyan globális digitális könyvtárat építsünk, amelyben egyetlen kereséssel megállapítható az információ megléte, lelőhelye és vissza is kereshető, tekintet nélkül arra, hogy hol és milyen formában áll rendelkezésre, egyben kihívást is jelent, hogy megoldjuk azt a legnehezebb információ-visszakeresési problémát, amely az információforrások méretéből, a tartalom heterogenitásából és a használók sokféleségéből adódik.

Következtetések

A globális információs infrastruktúra technológiája és politikája eddig elképzelhetetlen lehetőségeket – és kihívásokat – kínál a jövő digitális könyvtáranak létrehozásához. Ha a globális információs infrastruktúrát egyetlen globális digitális könyvtárnak tekintjük, az infrastruktúrának lehetőséget kell adnia arra, hogy az információforrások meglétéről és azok lelőhelyéről tudomást szerezzünk, és azokat be is szerezzük, tekintet nélkül arra, hogy hol vagy milyen formátumban állnak rendelkezésre, online vagy offline módon.

Az információhoz való egyenlő hozzáférés lehetősége bővülni fog, annak arányában, amilyen mértékben a globális információs infrastruktúrához kapcsolódni lehet. Közép- és Kelet-Európában a nagy tudományos könyvtárak elsők között kapcsolódnak majd hozzá, miután műszakilag és politikai szempontból olyan pozícióba kerülnek, hogy hozzáférést nyújthatnak a globális digitális könyvtárhoz. Jóllehet a könyvtári társadalmon kívül ezt nem ismerik el megfelelően, az online katalógusok és indexek rendkívüli értéket képviselnek azért, hogy rámutatnak offline tárolt információforrásokra. Belátható időn belül nem jön el a „teljesen digitális” információs világ; a digitalizált információforrások kiegészítik, nem pedig felváltják a meglévő formátumokat. Ha azt várjuk a digitális könyvtártól, hogy hozzáférést nyújtson az online és offline információk eme gazdag tárházához, a katalógusokat és indexeket olyan szabványos formátumban kell létrehozni, amely különböző hardver- és szoftverplatformokon is lehetővé teszi az egységes működtetést.

Mivel a globális információs infrastruktúra különböző komponensekből áll, igen nehéz megteremteni a műszaki szempontból egységes működtetést; a technológiai koncepciók megvalósításához szükséges társadalmi megegyezéseket elérni azonban még nehezebb. A könyvtári társadalom előrébb tart az egységes működtetési szabványok meghatározásában, mint a legtöbb egyéb gazdasági szektor. Azonban e szabványokat szélesebb körben alkalmazzák Nyugaton, mint Közép- és Kelet-Európában, amely vizsgálatunk középpontjában állt. Úgy tűnik, hogy a szabványok elfogadásának és a bibliográfiai rekordok cseréjének viszonylag alacsony szintje a régióban annak köszönhető, hogy mások az információhoz való hozzáférés könyvtári hagyományai és eltérőek a könyvtárvezetési koncepciók is.

Ha azt szeretnénk, hogy a globális digitális könyvtár sikeres legyen, rendkívül heterogén használói kör információigényeit kell kiszolgálnia, hatalmas és heterogén információforrásokban kell keresést végezni. A legsürgősebb feladat olyan használói interfészek megteremtése, amelyek segítenek kifejezésre juttatni és feltárni az információ problémáját. Jobb módszerekre van szükségünk az információforrások szervezése terén is, ahol az a cél, hogy minél jobban közelítsük egymáshoz a kérdések feltevésének mikéntjét és a válaszadás lehetséges módjait.

A globális digitális könyvtár létrehozása során egy sor műszaki és politikai kérdéssel szembesülünk, amelyeket hosszabb idő alatt, fokozatosan oldunk majd meg. Eközben továbbra is szükségünk lesz a könyvtárosokra – az eredeti intelligens közvetítőkre – ahhoz, hogy kiválasszák, összegyűjtsék, megszervezzék, megőrizték és hozzáférhetővé tegyék az információkat a ma és a jövő könyvtárai számára.*

Hivatkozások

1. G-7 Ministerial Conference on the Information Society (1995). Chair's conclusions. <http://www.ispo.cec.be/g7/g7main.html>
2. BORGMAN, C.L. (in press): Information Retrieval or Information Morass? Implications of Library Automation and Computing Networks in Central and Eastern Europe for the Creation of a Global Information Infrastructure. Proceedings of the Annual Meeting of the American Society for Information Science, Chicago, October 9-12, 1995
3. HIGGINBOTHAM, B.B. - BOWDOIN, S.: Access versus Assets. Chicago: American Library Association, 1993.
4. LAMARCHE, G. et al. (1995) Open letter to Vice President of the United States Al Gore regarding the G-7 Ministerial Conference on the Information Society, Brussels, February 25-26, 1995. Washington, DC: Human Rights Watch, February 22, 1995.
5. Intellectual Freedom Committee, American Library Association (1995). Access to electronic information, servi-

* Köszönetnyilvánítás - A kutatást a következők támogatták: Office of International Studies and Overseas Programs, Academic Senate, Center for European and Russian Studies, Graduate School of Education and Information Studies of the University of California, Los Angeles. Az 1994-es magyarországi interjúkat támogatta a magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium egy világbanki projekt keretében, valamint szíves beleegyezését adta az adatok felhasználásához a jelen kutatás keretében. A kelet- és közép-európai utazásokat támogatta még 1993-ban a Magyar-Amerikai Fulbright Bizottság, a szlovéniai amerikai nagykövetség, a horvátországi Tudományos, Műszaki és Informatikai Minisztérium. A kutatási jelentés egyes részeinek megírásához támogatást nyújtott a Rockefeller Foundation, Bellagio Study Center, Bellagio, Olaszország. Marianne Affi, Fodor Éva, Aniko Halverson, Koreny Ágnes és Radics Katalin kutatási és fordítási segítségéről csak szuperlatívuszokban lehet szólni. A jelentés színvonalát nagyban segítették a Society and the Future of Computing konferencián (amelynek szervezői a Los Alamos National Laboratories és az Association for Computing Machinery voltak, és amely 1995 júniusában a coloradói Durangóban zajlott) a jelentés egy korábbi verziójáról folytatott beszélgetések.

- ces and networks: An interpretation of the Bill of Rights. URL: <http://www.intac.com/kgs/ifc/>.
6. Internet Society. (1995 January). Latest Internet host survey available: The Internet is growing faster than ever. URL: <http://www.nw.com/zone/WWW/isoc-pr-9501.txt>.
 7. ZONIS, M. - SEMLER, D.: The East European Opportunity: The Complete Business Guide and Sourcebook. New York: John Wiley and Sons, 1992.
 8. LEVY, D.M. - MARSHALL, C.C.: Going Digital: A Look at the Assumptions underlying Digital Libraries. *Communications of the ACM* 38.(4) 77-84 (1995)
 9. MUMFORD, L.: *Technics and Civilization*. London: Routledge and Kegan Paul, 1934.
 10. POOL, I. de S. et al. *Foresight and Hindsight: The Case of the Telephone*. In: *The Social Impact of the Telephone*, Cambridge: MIT Press, 1976.
 11. ROSZAK, T.: *The Cult of Information: A Neo-Luddite Treatise on High Tech, Artificial Intelligence, and the True Art of Thinking*. Berkeley: University of California Press, 1994.
 12. TALBOTT, S.L.: *The Future Does Not Compute: Transcending the Machine in our Midst*. Sebastopol, CA: O'Reilly and Associates, 1995.
 13. KAHIN, B. ed. (in press): *Interoperability and the economics of information infrastructure*. Harvard Information Infrastructure Series. Cambridge, MA: MIT Press.
 14. National Research Council; Commission on Physical Sciences, Mathematics, and Applications; Computer Science and Telecommunications Board; NRENAISSANCE Committee, L. Kleinrock, Chair. *Realizing the Information Future: The Internet and Beyond*. Washington DC: National Academy Press, 1994.
 15. LEAZER, G.H. - ROHDY, M.: *The Bibliographic Control of Foreign Monographs: A Review and Baseline Study*. *Library Resources and Technical Services*, 39(1): 29-42 (1994).
 16. RÓZSA, G.: *Hungarian Research Libraries: Their Contribution to the European Culture and Cultural Heritage*. *Liber Quarterly* 2(2): 33-40 (1992).
 17. SVOBODA, M.: *Automation in Czech Libraries*. Prague: National Library, 1992.
 18. TÓTH, G.: *Problems in Hungarian Library Policy*. *Libri* 40(4): 336-349 (1990).
 19. WOLOSZ, J.: *The Role of National Libraries and the Centralized Management System in the Countries of Eastern Europe*. *Alexandria* 3(3): 131-148 (1991).
 20. RIECKEN, R. ed.: *Intelligent Agents*. (Special issue) *Communications of the ACM* 37(7): 18-147 (1994).
 21. JACOBSON, R.L.: *Taming the Internet*. *Chronicle of Higher Education*, 41(32): 29-31 (1995).
 22. BUCKLAND, M.K.: *Information as Thing*. *Journal of the American Society for Information Science* 42(5): 351-360 (1991).
 23. BARLOW, J.P.: *The New Economy of Ideas*. *Wired* 2(84) (1994)
 24. BORGMAN, C.L.: *Why Are Online Catalogs Hard to Use? Lessons Learned from Information Retrieval Studies*. *Journal of the American Society for Information Science* 37(6): 387-400 (1986)
 25. HILDRETH, C.R. ed. *The Online Catalogue: Developments and Directions*. London: The Library Association, 1989.
 26. HANCOCK-BEAULIEU, M.: *A Comparative Transaction Log Analysis of Browsing and Search Formulation in Online Catalogs*. *Automated Library and Information Systems* 27(3): 269-280 (1993).
 27. HANCOCK-BEAULIEU, M.: *Online Catalogs: A Case for the User*. In: *The Online Catalog: Developments and Directions*. In C. Hildreth ed. London: The Library Association Publishing Ltd., 1989.
 28. BORGMAN, C.L. - HILDRETH, C.R.: *Why are Online Catalogs still Hard to Use?* Manuscript submitted for publication, 1995.
 29. BORGMAN, C.L.: *The User's Mental Model of an Information Retrieval System: An Experiment on a Prototype Online Catalog*. *International Journal of Man-Machine Studies* 24: 47-64 (1986).
 30. BELKIN, N.J. - ODDY, R.N. - BROOKS, H.M.: *ASK for Information Retrieval: Part 1. Background and Theory*. *Journal of Documentation*, 38(2): 61-71 (1982).
 31. BATES, M.J.: *Factors Affecting Subject Catalog Search Success*. *Journal of the American Society for Information Science* 28(3): 161-169 (1977).
 32. BATES, M.J.: *The Fallacy of the Perfect Thirty-item Online Search*. *RQ* 24(1): 43-50 (1984).
 33. KUHLTHAU, C.C.: *Inside the Search Process: Information Seeking from the User's Perspective*. *Journal of the American Society for Information Science* 42(5): 361-371 (1991).
 34. TAYLOR, R.S.: *Question-Negotiation and Information Seeking in Libraries*. *College and Research Libraries* 29(3): 178-194 (1968)
 35. BATES, M.J.: *Subject Access in Online Catalogs: A Design Model*. *Journal of the American Society for Information Science* 37(6): 357-376 (1986).
 36. BATES, M.J.: *The Design of Browsing and Berry-picking Techniques for the Online Search Interface*. *Online Review* 13(5): 407-424 (1989).
 37. BORGMAN, C.L. - GALLAGHER, A.L. - HIRSH, S.G. - WALTER, V.A. (In press): *Children's Searching Behavior On Browsing And Keyword Online Catalogues: The Science Library Catalogue Project*. *Journal of the American Society for Information Science*
 38. HILDRETH, C.R.: *Intelligent Interfaces and Retrieval Methods for Subject Searching in Bibliographic Retrieval Systems*. Washington DC: Cataloging Distribution Services, Library of Congress, 1989.
 39. SMITH, Philip J. et al.: *Bibliographic Information Retrieval Systems: Increasing Cognitive Compatibility*. *Information Services and Use* 7(4-5): 95-102 (1987).

A katalogizálás átszervezése a Kongresszusi Könyvtárban és a magyar katalogizáló „kommandó”

Horchler, Gabor

A szerző „*Reorganization of cataloging at the Library of Congress and the work of the Hungarian swat team*” c. lapunk számára átdolgozott tanulmányát Mándy Gábor fordította.

1987-ben az új igazgató, *James H. Billington* belefogott a Kongresszusi Könyvtár addigi legátfogóbb felülvizsgálatába, hogy a vezetési és tervezési folyamat áttekintése révén a könyvtár – fennállásának 200. évfordulója küszöbén – világosabb képet kapjon a jövőjéről. Ennek a globális felülvizsgálatnak a keretében a katalogizálás munkamenetét is megvizsgálták, illetve átszervezték.

A katalogizálás menete az átszervezés előtt a futószalagra emlékeztetett. A könyvek számos ponton haladtak keresztül, és az egyes – nagymértékben szakosított – szervezeti egységek munkája kimerült az adott munkamozzanat elvégzésében. A beérkező dokumentumokat legelőször egy előszerzeményező könyvtáros vizsgálta meg, hogy megállapítsa: érdemes-e megtartani. Utána a dokumentum megjárta az előkatalogizáló osztályt, a leíró katalogizálókat, a tárgyi feldolgozást végzőket (ők adták az LC tárgyszavakat és az LC osztályozási jelzetet), a raktári jelzetet adó egységet (ők a jelzetet a szerzői kóddal egészítették ki), a tizedes osztályozókat, s végül a kötetzetet.

Bár a katalogizálás egyöntetűen magas színvonalú volt, és országosan irányadónak fogadták el, egy ilyen szervezeti struktúrának nyilvánvaló hátrányai voltak. Nem volt hatékony a könyveket ilyen sok állomáson keresztül utaztatni, hosszú volt az átfutási idő, alacsony prioritású dokumentumok esetében ez az átfutási idő akár több év is lehetett. A futószalag-elrendezés személyzeti problémákat is okozott: az előléptetési és szakmai fejlődési lehetőségek korlátozottak voltak, sok munkatárs egész életében egy igen szűk feladatkört látott el.

Az átszervezés további kényszerítő oka az volt, hogy le kellett dolgozni a katalogizálásban mutatkozó tetemes restanciát. 1989-ben ez a restancia közel 40 millió könyvtári egységre rúgott (ebből 4,3 millió volt a nyomtatott mű, s azon belül 893 ezer a könyv). Az amerikai Kongresszus utasította a könyvtárat ennek a restanciának a csökkentésére – miközben a munkaerő egyre öregedett, új munkatársakat pedig a költségvetési megszorítások miatt nem lehetett felvenni.

Az átszervezés további kényszerítő oka az volt, hogy le kellett dolgozni a katalogizálásban mutatkozó tetemes restanciát. 1989-ben ez a restancia közel 40 millió könyvtári egységre rúgott (ebből 4,3 millió volt a nyomtatott mű, s azon belül 893 ezer a könyv). Az amerikai Kongresszus utasította a könyvtárat ennek a restanciának a csökkentésére – miközben a munkaerő egyre öregedett, új munkatársakat pedig a költségvetési megszorítások miatt nem lehetett felvenni.

Team-szervezés

A team-szervezés kínálta a legígéretesebb megközelítést ennek a helyzetnek a kezelésére. Japánban az ötvenes évek óta alkalmazzák a team-szervezést (különösen a minőségi körök formájában), ami ugrásszerű és tartós javulást eredményezett a munka termelékenységében és minőségében. Bár a japánok amerikai szakértőktől tanulták el a team-szervezés elveit, az amerikai iparban a hetvenes évekig nem alkalmazták széles körben, a könyvtárakban pedig csak a nyolcvanas években jelent meg.

A katalogizálás teamek szerint történő átszervezése a Kongresszusi Könyvtárban hosszadalmas folyamat volt, amely a vezetés, a dolgozók és a szakszervezetek együttműködését követelte meg. Az akció 1988 júniusában, egy három teamre kiterjedő kísérlettel kezdődött, és teljesen csak 1992 júniusában fejeződött be. Az eredeti kísérlet célja annak kiderítése volt, hogy át lehet-e a katalogizálási funkciókat új módon strukturálni és irányítani, hogy a hatékonyság növekedjen, a mun-

kahelyi közérzet javuljon, miközben a minőség sem romlik.

Miután a 3-teames kísérlet sikeresnek bizonyult, a modellt az egész katalogizálási igazgatóságra kiterjesztették. 650 munkatársat 42 teambe osztottak be (ezek hét osztályból származtak). Egyes teamek egy bizonyos témakör anyagát katalogizálták, míg mások profilja egy-egy nyelv vagy földrajzi egység volt.

Az új struktúra lényegében a korábban szétosztott funkciókat fogta össze team-funkcióvá. Mindegyik team egy vezetőből, leíró katalogizálókból, szakozókból, valamint könyvtártechnikusokból állt. A csoport tagjai alapvetően ugyanazokat a feladatokat végezték, mint korábban, de a team maga a tevékenységek sokkal szélesebb köréért lett felelős, ami a team tagjainak állandó kommunikációját, információcseréjét követeli meg. Miután senki sem lehet szakértő a team által ellátott minden egyes feladatot illetően (ez alól a team vezetője sem kivétel), mindenkinek aktívan ki kell vennie a részét a célok kitűzéséből, a problémák megoldásából, a munkamenet tervezéséből, valamint az eredmények értékeléséből. Az új felállás a rugalmasságot, valamint bizonyos fokig a kockázatvállalást is ösztönzi, s ez lehetővé teszi, hogy a team alkalmazkodjon a munkaterhek változásaihoz.

A kiképzés fontos részét alkotta az átszervezésnek. Mindegyik team 32 órányi előadást hallgatott meg, olyan témakörökről, mint a konfliktusok feloldása és a döntések meghozatala, a team-munka dinamikája és a team erősítése, az interperszonális kapcsolatok, valamint a teljesítmény értékelése.

Az eredmények

A team-szervezet nyilvánvalóan sikeres volt a munka változatosabbá tételében és a szakmai fejlődés lehetőségeinek megteremtésében. A team-környezetben természetes módon kifejlődő kölcsönös egymásrautaltság együttműködésre nevel, a tagok közötti különbségek is idővel összemosódnak. A könyvtártechnikusok, akiknek munkája azelőtt sok esetben kimerült a szakjelzetek egyes részelemeinek megalkotásában, most a legkülönbözőbb munkamozzanatokat végzik, s néhányan közülük szakképzettséget igény-

lő katalogizálási feladatért tudtak kapni. Az át-képzés révén a szakképzett feldolgozók készségei is bővültek.

Az átszervezés a munka termelékenységére is nagy hatással volt. 1992-ben 266 793 művet katalogizáltak, amely a legnagyobb teljesítmény volt a katalogizálási igazgatóság létrejötte óta. (Az előző évtized évi átlaga 186 ezer mű volt.) 1995-ben a katalogizált művek száma elérte a 284 ezret. A feldolgozatlan nyomtatott anyag mennyisége 4,3 millióról 659 ezerre csökkent!

A team-szervezés ennek a termelékenységjavulásnak egyik, de nem kizárólagos oka volt. A modernizálás, valamint a katalogizálás minőségének újraértelmezése is jelentősen hozzájárult a mennyiségi javuláshoz.

Ami az új technikát illeti, a munkatársak ún. bibliográfiai munkaállomásokat kaptak. Ezek nagy kapacitású személyi számítógépek voltak, amelyek lehetővé tették a hálózathoz való kapcsolódást, valamint a több feladaton való párhuzamos munkát (multi-tasking). Az információ újrabevitele helyett a katalogizálók ezentúl néhány billentyű lenyomásával le tudták másolni a belső vagy külső adatbázisok meghatározott adatait, vagy akár az egész bibliográfiai rekordot is. Ugyanígy egyszerre több feladatot is el tudtak végezni: pl. katalogizálási adatokat bevenni, visszakeresni valamely egyetem adatbázisában, vagy felfrissíteni a szerzői névkatasztert stb.

A team-szervezéssel és az új munkaállomásokkal együtt a katalogizálás minőségéről alkotott nézetek is megváltoztak. A hagyományos gyakorlat az volt, hogy minden szinten teljes leírást kellett produkálni, a katalogizálási szabályoknak mindenben megfelelően. Ezt új szemlélet váltotta fel, annak a jegyében, hogy a minőség dinamikus, a katalógushasználók elvárásainak függvénye. A hangsúly a megfelelő szintű bibliográfiai rekord időben való szolgáltatására helyeződött, s így a másolással végzett katalogizálás (copycataloging), a minimális szintű, a gyűjteményi szintű (collection level), valamint a teljes körű katalogizálás (core cataloging) békésen megférnek egymás mellett.

Mivel a team-szervezet létrehozása, az új bibliográfiai munkaállomások alkalmazása, valamint a katalogizálás minőségének átértelmezése egyszerre történt, nem lehetséges rangsorolni az ezen fejlemények által a katalogizálási teljesítményre gyakorolt hatást. Az azonban így is nyilvánvaló, hogy a team-szervezés olyan körülmé-

nyeket teremtett, amelyek ösztönözték a kísérletezést és a szervezeti változtatásokat.

Különleges feladatú teamek

Az átszervezés egyik különösen hasznos következménye az volt, hogy bátorította olyan, ideiglenes munkacsoportok alakítását, amelyek egy bizonyos problémát kellett megoldjanak (pl. a restancia ledolgozása egy bizonyos területen). Ezek a katalogizálási „kommandók” (SWAT teams) nagyon hatékonyan bizonyultak, mivel általában erősen motivált személyekből álltak, akik elkötelezték magukat egy világosan meghatározott feladat adott idő alatt történő teljesítésére. (A „kommandó” kifejezést általában a rendőri munkában használják, és olyan személyek csoportját értik alatta, akiket egy különleges helyzet megoldására képeznek ki és szerelnek fel.)

Volt például egy önkéntes irányítókból és katalogizálókból álló kommandó, amely hat hónap alatt ledolgozott egy 10 ezer tételes, főleg angol nyelvű művekből álló restanciát; ennek a csoportnak sikerült egységnyi személyzettel négyszer annyi művet katalogizálnia, mint amennyit a kommandóhoz nem tartozó munkatársak dolgoztak fel. Egy másik csapat állítottak fel az ún. Altshuler-gyűjtemény feldolgozására (a 220 ezer 78-as fordulatszámú hanglezeme az amerikai dzsessz és könnyűzene egyik legátfogóbb gyűjteménye a világon). Ugyanilyen feladat-orientált team alakult a magyar anyag restanciájának ledolgozására is. A cikk további részében ennek a magyar katalogizáló kommandónak a tapasztalait fogjuk ismertetni.

A magyar katalogizálási projekt

A Kongresszusi Könyvtár az utóbbi években jókora katalogizálatlan magyar anyagot gyűjtött össze, s ez veszélyeztette azt a híret, hogy ez a Hungarika-dokumentumok legnagyobb, Magyarországon kívüli gyűjteménye. Ennek a katalogizálási hiánynak az időzítése különösen aggasztó volt, tekintve, hogy Magyarország mélyreható átalakuláson ment keresztül, ahogy a szovjet birodalom fokozatosan szétesett. Az ennek a történelmi vízváltástónak a megértéséhez szükséges

publikációk nem voltak hozzáférhetőek a kutatók számára.

A Kongresszusi Könyvtár továbbra is beszerezte ezeket a műveket, de nem dolgozta fel azokat idejében. Némely katalogizálatlan dokumentum még a hetvenes évekből való volt, és százával voltak művek bibliográfiai feltárás nélkül. Számos magyarázata volt ennek a sajnálatos helyzetnek, de a katalogizálók szakértelmének hiánya nem volt az okok között. A munkatársak között számos, magyarul jól tudó katalogizáló volt, de őket más, ismertebb nyelvek kötötték le.

A katalogizálási igazgatóság teamek mentén történő átszervezése, valamint az új, a dolgozók kezdeményezéseit ösztönző intézményi légkör arra készítette a magyarbarát dolgozók egy csoportját, hogy ennek a restanciának a ledolgozására tervet terjesszen be. A korábbi projekt tapasztalatai alapján (amely az említett, főleg angol nyelvű művekből álló restanciát csökkentette), a magyar csoport úgy érezte, hogy a kb. 3 ezer tétel 12 héten belül ledolgozható egy olyan 6 fős csoport munkája révén, amelynek tagjait a könyvtár egyéb katalogizáló szervezeti egységeiből válogatják össze. A tervezetet 1994. április 18-án elfogadták, és a „magyar kommandó” akcióba lépett. A harcias címmel ellentétben a kis csapat meglehetősen visszafogott, de ambíciózus volt: három leíró katalogizálóból, egy folyóirat-katalogizálóból, egy szakozóból, valamint egy könyvtártechnikusból állt, s ezek a munkatársak együttesen gazdag nyelvi, tárgyi, valamint katalogizálási tapasztalatokkal rendelkeztek.

A Kongresszusi Könyvtárban korábban minden magyar könyvet teljes körűen írtak le, s kevés gondot fordítottak arra, hogy eldöntsék, mely művek esetében indokolt ilyen költséges feldolgozás, s melyek esetében lett volna elég a rövidített katalógusrekord. Még abban az esetben is eredeti rekordot állítottak elő, ha valamely más könyvtár már katalogizálta az adott művet; a más könyvtáraktól kapott adatokat egyszerűen nem vették figyelembe. Ez magas színvonalú katalógusrekordokat eredményezett, de a restancia növekedése árán, hiszen a katalogizálók nem voltak képesek lépést tartani a beérkező anyaggal.

A katalogizálás minőségi követelményeinek újraértelmezése, illetőleg a többszintű katalogizálás fokozatos elfogadása a munkatársakat arra ösztönözte, hogy a dokumentumokat eredményesebben, ésszerűbben dolgozzák fel. A team-katalogizálás elveinek érvényesítése révén

ugyanakkor az egész katalogizálási munkamene-
tet ugyanaz a csoport is el tudta végezni.

A magyar projektet ebben az intézményi lég-
körben indítottuk el. A team-szervezésben való
katalogizálás, a munkamenet módosítására, illet-
ve a szerepek rugalmas átalakítására való felha-
talmazás nélkül a csoport nem tudta volna betöl-
teni küldetését.

Az akció terve és a katalogizálás szintjei

A kommandó el volt szánva rá, hogy a restan-
ciát 12 hét alatt ledolgozza, s ez az eltökéltség
hathatós ösztönzőnek bizonyult. Az előrehala-
dást hetenként ellenőriztük, annak érdekében,
hogy a prioritásokat, a feladatok kijelölését és a
munkamenetet folyamatosan módosítgatva bizo-
nyosan ne tévesszük szem elől a célt.

Az első feladat a cél dimenzióinak becslése,
és az elvégzendő feladatok kezdeti fontossági
sorrendjének megállapítása volt. Az anyagot há-
rom fő kategóriába soroltuk: olyan művek, ame-
lyeknek a katalógusrekordját más amerikai
könyvtártól valószínűleg meg lehet szerezni;
azok a művek, amelyek alkalmasak a gyűjtem-
ény-szintű katalogizálásra; valamint azok a mű-
vek, amelyeket feltehetőleg selejtezni lehet. Ezek
az előkészítő lépések fontosak voltak a team
összekovácsolása szempontjából: lehetővé tet-
ték, hogy mindenki megismerkedjen a restanciá-
val, részt vállaljon a katalogizálási szintekre vo-
natkozó döntésekből, valamint a szortírozás
munkájából.

Ezután az OCLC (Online Computer Center)
adatbázisában módszeresen kutatni kezdtünk a
más amerikai könyvtárakból származó, használ-
ható bibliográfiai rekordok után. A találati arány
kezdetben meglehetősen nagy volt, közel 50
százalék, de viszonylag kevés leírás tartalmazott
lényeges információt azon túl, amennyi a Kong-
resszusi Könyvtár előzetes bibliográfiai re-
kordjában is szerepelt. A katalogizálás minősége
is igen vegyes volt: némelyik könyvtár (pl. Univer-
sity of Illinois, University of Indiana, Columbia
University) kiváló minőségű rekordokat szolgálta-
tott, míg mások rekordjai megbízhatatlannak bi-
zonyultak. Mivel a letöltött rekordokat igencsak
meg kellett tisztítani, a team elsősorban kinyom-
tatott rekordokkal dolgozott, s csak akkor töltötte
le a teljes OCLC-rekordot, amikor az lényegesen

több adatot tartalmazott (pl. a párhuzamos címek,
megjegyzések és kiegészítések tekintetében),
mint a Kongresszusi Könyvtár előzetes katalogi-
zálási rekordja, illetőleg, amikor ilyen előzetes re-
kord nem állt rendelkezésre.

Az olyan műveket, amelyek esetében nem
volt OCLC-rekord, teljes körű, vagy bővített mini-
mális, illetve nem bővített minimális szinten katalo-
gizálták, attól függően, hogy a team milyen ku-
tatási értéket állapított meg velül kapcsolatban. A
valóságban a teljes körű és a bővített minimális
szintű leírás között az egyetlen különbség abban
állt, hogy az utóbbi esetben kevesebb gondot for-
dítottak a szerzőségi adat tisztázására; mindkét
kategóriát teljes körűen szakozták és tárgyszava-
zták.

Az Internet mint katalogizálási forrás

Ahogy a projekt előrehaladt, a team az Inter-
netet is használni kezdte, hogy közvetlenül ma-
gyarországi könyvtáraktól is beszerezzen katalo-
gizálási adatokat. Sok magyar könyvtár katalogi-
zálása első rangú, és sok rendelkezik online ol-
vasói katalógussal (OPAC), s ezek ma már az In-
terneten keresztül is kereshetők. Legelől áll az
Országos Széchényi Könyvtár, s a team kísérle-
teket végzett ezeknek a rekordoknak a letöltésé-
re, adjusztálására, s a Kongresszusi Könyvtár
adatbázisába való átemelésére. Ez a megközelít-
és nagyon ígéretes, de még további finomításra
szorul.

Az Országos Széchényi Könyvtár leíró katalo-
gizálása a legmagasabb színvonalú, de sajnos
az online rekordok nem tartalmazzak tárgyszava-
kat. A team ezért más magyar online katalógusok-
at is megvizsgált. Különösen hasznosnak bizo-
nyult a szegedi József Attila Tudományegyetem
könyvtárának számítógépes katalógusa. Annak a
könyvtárnak az igazgatója, *Mader Béla* története-
sen május elején megfordult a Kongresszusi
Könyvtárban, és eligazítást adott az adatbázisuk-
hoz való hozzáférésről. Az elérési idő (response
time) jó volt, a keresés meglehetősen könnyű, és
nagy segítségnek bizonyult a nehezen értelmez-
hető művek esetében. A Kongresszusi Könyvtár
tárgyszavainak a magyar tárgyszavak alapján
történi kijelölése révén a team tagjai úgy érezték,
megfelelően járnak el. Némely, szokatlanul ho-
mályos kötet esetében pedig külön örömmünkre

szolgált, hogy még a szegedi kollégák sem voltak képesek tárgyszó kiötlésre! A team a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárából is használt fel katalogizálási rekordokat.

Gyűjtemény-szintű katalogizálás

A projekt számára rendelkezésre álló korlátozott időt tekintve nem volt lehetséges minden mű számára külön bibliográfiai rekord alkotása. Ezért néhány dokumentumot műfaj vagy témakör szerint csoportosítottunk, és ezeket „gyűjtemény-szintű rekordokban” (collection level records) írtuk le. Ily módon többszörözött műveket egyetlen bibliográfiai rekordban írtunk le, és a bibliográfiai ellenőrzés különböző fokait ésszerű módon sok tételre kiterjesztettük. Ezt a módszert csak olyan helyzetekben vettük igénybe – mértékkel és alapos megfontolás alapján –, amelyekben a kiadvány kora vagy jellege szerint ezt megfelelőnek éreztük. Például számos gyűjtemény-szintű rekordot készítettünk a háború utáni, kommunista korszakkal (1945-1989) foglalkozó dokumentumokról. Miután ez annyira megkülönböztetett és sok szempontból természetellenes korszak volt a magyar történelmen belül, kényelmes keretet kínált az anyagok csoportosításához. Néhány példa ezekre a gyűjtemény-szintű rekordokra: magyar kommunista kiadványok; mezőgazdasági és egyéb szövetkezetek; úttörőmozgalom; a kommunista időszak oktatáspolitikája.

Más gyűjtemény-szintű rekordokat a műfaj alapján hoztunk létre, pl. magyar költészet; magyar ifjúsági irodalom; magyar irodalom Erdélyben; magyar humor; magyar portrék; képzőművészeti katalógusok.

Együttműködés

A team az egész projekt folyamán gyakran igénybe vette a katalogizálási szakembereket, a terület specialistáit, jogtudományi könyvtárak munkatársait és mások segítségét. Csak azután selejteztük a kétséges kutatási értéket képviselő könyveket, illetve változtattuk meg a katalogizálá-

si szintet, hogy konzultáltunk az illetékes munkatársakkal.

A képzőművészeti katalógusok feldolgozása jól illusztrálja, hogyan dolgozott a team a Kongresszusi Könyvtár egyéb területeinek munkatársaival, s hogy hogyan próbáltunk körültekintően lenni az egyes művek kezelésében. Sok ilyen katalógus volt a restanciában, és jónéhányuk túlságosan efemer értékűnek tűnt ahhoz, hogy felvegyük a Kongresszusi Könyvtár rendes gyűjteményébe. A könyvtár reprodukció- és fénykép-gyűjteményének (Prints and Photographs Division) egyik munkatársával konzultálva irányelveket dolgoztunk ki. Csak a leglényegesebb katalógusokat dolgoztuk fel – külön rekordként, vagy egy gyűjtemény-szintű rekord részeként –, a többit pedig átadtuk az amerikai Nemzeti Galériának (National Gallery of Art). Érdekességként említem meg, hogy a katalógusok között felfedeztünk egy gyönyörű metszet-sorozatot, amely a XIX. századi Budapestet ábrázolta.

A teljesítményünk

A munka során sok értékes mű került felszínre, s most mindről van bibliográfiai leírásunk. Néhány esetben olyan magyar kutatóktól és államférfiaktól is találtunk könyveket a feldolgozatlan állományban, akik korábban felkeresték a könyvtárunkat, illetve az elmúlt öt év során kutatásokat végeztek nálunk. A mai magyarországi helyzet megértéséhez elengedhetetlenül szükséges könyveken kívül a team jelentős történelmi forrásértékű dokumentumokat is katalogizált, pl. az 1506-os Winkler-kódex facsimile kiadását (jegyzetekkel ellátva), a „Fontes et studia” sorozat egyes köteteit, valamint számos fontos magyar családi irattárat. A restanciából olyan könyveket is sikerült kimenteni, amelyek egészen a közelmúltig tabunak számító témáról szóltak, pl. Ormos Mária történelmi munkája IV. Károly 1921-es trónra kerülési kísérletéről, vagy a Magyarország II. világháborús részvételéről szóló beszámolók. Jelentős magyar irodalmi műveket is katalogizáltunk – ezek közül sokat a mai Magyarországon kívüli területekről –, továbbá fontos műveket a folklór és a helytörténet köréből (ezek közül a legtöbb nincs meg más amerikai könyvtárakban).

Tizenkét hét elteltével a feldolgozás a következő képet mutatta:

Teljes szinten katalogizálva:	784 mű
Bővített minimális szinten:	771
Minimális szinten:	213
Másolt katalógusrekord:	107
Gyűjteményi szinten:	445
Hozzáadott kötetek:	60
Selejtezés/duplum:	242
Összes feldolgozott mű:	2712
Névkataszter:	
Új névkataszter-rekord:	610
Egységesített sorozati cím:	50
Szerző/folyóirat-rekord módosítása:	59
Egységesített tárgyszó:	5
Új szakjelzetek alkotása:	22

Befejezés

Ahogy az utolsó könyveket is katalogizáltuk – pontosan az ütemterv szerint –, mindannyian úgy éreztük, hogy derekasan dolgoztunk, de ezt a sikerélményt némi szomorúság árnyalta, hiszen a projekt rövidesen befejeződött. Munkánk sok örömet adott, s ez a mérhető teljesítménynek, valamint a nagyszerű környezetnek volt köszönhető. A sok-sok új eljárás használatától és attól, hogy különféle katalogizálási módokat alkalmazhattak, a team tagjai olyan értékes tudásra tettek szert, amelyet közvetlenül alkalmazni tudnak mindennapi munkájukban. A hasonlóan gondolkozó kollégák kis létszámú, öntevékeny csoportjának tagjaiként, akik egyformán komoly érdeklődést mutattak a Hungarika-anyagok iránt, és jelentős autonómiát gyakoroltak a feldolgozási szinttel kapcsolatos, valamint más döntésekben, energiával telítődünk, s ugyanakkor gazdag pszichikai sikerélményben volt részünk.

„LAPOZGATÓ” A BRITISH LIBRARY-BEN. – A BL legféltettebb kincseit ezentúl nemcsak a vitrin üvege alatt tekinthetik meg a látogatók, hanem lapozgathatnak is bennük, a „Turning the pages” számítógépes rendszer segítségével, sőt alaposabb vizsgálódás végett ki is nagyíthatják a szöveg egyes részeit. Egyelőre két dokumentumot digitalizáltak erre a célra: Leonardo jegyzetfüzetét és Bona Sforza óráskönyvét (az egyik legszebben illusztrált reneszánsz kéziratot). – Most helyezték üzembe a rendszert; a közönség reakciójától függ, hogy milyen mértékben fejlesztik kapacitását.
(*British Library News*, 205. no. 1996.)

A New York-i Tájékoztató és Kutató Könyvtári Szolgálat (METRO)

Debreczeni Zsuzsanna

A METRO működéséről

A „*New York Metropolitan Reference and Research Library Agency*” (röviden: METRO) a nagyváros és környékének kis és nagy könyvtárait, könyvtári rendszereit tartja össze. Az 1964-ben létrejött non-profit szervezet legfontosabb feladata, hogy a körzet számtalan, önállóan működő könyvtárát egységbe fogja, és segítse azokat az együttműködésben és az olvasótábor lehető legjobb kiszolgálásában. A kis intézményeknek így módjukban áll kibővíteni szolgáltatási köruket, a nagyoknak pedig használóik körét.

♦ *Tagjai*

A közösségnek jelenleg 255 tagja van, köztük a legnagyobb egyetemek könyvtárai, mint a *Columbia* és a *New York University*, illetve a New York-i közkönyvtár, a *New York Public Library*. Az igazi élvezői a szervezetnek azonban a kisebb felsőoktatási, intézeti, kórházi és egyéb szakkönyvtárak, melyek állománya és szolgáltatási területe korlátozott, ezért sokszor kénytelenek külső segítséget kérni.

Minden tagkönyvtár, könyvtári rendszer önálló, és önmaga felelős saját feladatainak és céljainak megvalósításáért, azonban ez a közösség hasznos segítség a mindennapi tevékenységben. A szolgálat évente megjelenő kézikönyve és útmutatója rövid leírást ad a tagkönyvtárakról (a címen és személyzeti listán kívül a gyűjtemény

jellegét, nagyságát, hozzáférhetőségét, illetve a könyvtár vállalt szolgáltatásait is tartalmazva).

♦ *Igazgatótanács*

Az alapszabályzat kialakítása, formálása és betartatása az igazgatótanács feladata. Így ők döntenek a tagfelvételtől és az éves pályázatokról is. Az igazgatótanács évente legalább hatszor köteles összeülni, de a különböző bizottságok – mint pl. a pénzügyi vagy a személyzeti kérdésekkel foglalkozó bizottság – a felmerülő problémáknak megfelelően akár többször is. A tagokat a közgyűlésen választják meg a tagkönyvtárak hivatalos képviselői öt évre, majd a már megválasztott tanács maga jelöli ki a vezetőséget.

♦ *Munkatársak*

A szervezet 15-20 munkatársat foglalkoztat, akik irányítják, segítik, szervezik a programokat, tartják a kapcsolatot a tagkönyvtárakkal. Vannak köztük könyvtárosok, számítástechnikai szakemberek és adminisztratív dolgozók is.

♦ *Pénzügyek*

Érdekes kérdés, hogy a programok megvalósítására milyen anyagi erőforrásokat tudnak felkutatni. A szolgálat 1995-96-os költségvetési adatai szerint a bevételi források kevesebb mint egyharmadát tette ki az állami támogatás és nagyon kis hányadát a tagsági díj összege. A többi különböző külső pályázatok által került a költségvetésbe, majd a tagkönyvtárak között felhasználásra.

Programok

♦ *Információs rendszerek és szolgáltatás*

A könyvtári automatizálási program keretén belül bátorítják a tagkönyvtárakat, hogy tegyék szélesebb körűvé az információhordozók megosztását. Erre a következő tervet dolgozták ki:

- ♦ gyűjtemények számítógépes katalogizálása;
- ♦ az elektronikus levelezési rendszer bevezetése a könyvtárak közötti kommunikáció erősítésére;
- ♦ a központi katalógusok hozzáférhetőségének kiszélesítése a nem-automatizált könyvtárak részére;

- ♦ alapvető számítógépes katalógusokhoz (OCLC, RLIN) való hozzájutás;
- ♦ anyagi támogatás megteremtése a könyvtárak automatizálásához

1984 és 1994 között több mint 2 millió dollárral segítették a fent említett célok megvalósítását, és továbbra is egyik fő feladatuknak tekintik az anyagi források előteremtését.

A METRO létrehozott egy számítógép-központot, amely által a tagkönyvtárak lehetőséget kapnak Internet-kapcsolatra. A számítógépes levelezésen kívül használhatják a telnet, gopher, ftp és WWW szolgáltatásait, és a „Metgate” rendszeren keresztül saját „nyitólapot” (homepage) is kialakíthatnak. A hetente egy alkalommal szervezett Internet-tanfolyamok keretében több száz érdeklődő könyvtáros kapott már alap- és haladó képzést ebben a témában.

♦ Könyvtárközi kölcsönzés

Szabályzatban foglalták össze a könyvtárak közötti könyvkölcsönzés módját. Bár minden tagkönyvtárat serkentenek a részvételre, mégsem szükséges kötelezettséget vállalni a könyvtári anyagok kiadására. Amennyiben azonban részesevé válnak ennek a folyamatnak, természetesen követniük kell a szabályokat. Általában nagy szabadságot élvezhetnek a könyvtárak, például maguk szabhatják meg, hogy ingyen vállalják-e a szolgáltatást vagy csak valamilyen összeg ellenében.

Dokumentációs anyagok, könyvek tagkönyvtárak közötti ingyenes továbbítására szerződést kötöttek egy szállítási vállalattal, melynek keretében bonyolódik a könyvtárközi kölcsönzés, de minden egyéb anyag eljuttatása is megoldható ilyen módon.

♦ METRO-kártya

A METRO-kártya a könyvtárközi kölcsönzés mellett a másik megoldás a többi könyvtár állományának használatára. Két különböző színű kártyát vezettek be erre a célra.

- ♦ A sárga kártya akkor használható, amikor egy bizonyos könyv nem található meg az illető könyvtárban és a közkönyvtárban sem. Ha meghatározható az érintett dokumentum pontos helye, akkor a kártyával személyesen elmehet az olvasó, és vagy kikölcsönözheti, vagy helyben használhatja az anyagot. Ez a mód szigorúan az adott műre korlátozódik.

- ♦ A kék kártya rendszere hasonló azzal a különbséggel, hogy nem egy bizonyos címre, hanem egy bizonyos témakörre vonatkozik. Ugyanúgy nem veheti igénybe az olvasó az adott könyvtár egyéb szolgáltatásait, csak a kártyán szereplő szakterülethez tartozó gyűjteményt.

♦ Kórházi könyvtári szolgáltatás

1984-ben New York állam kiterjesztette hatáskörét az egészségügyi szakemberek információigényeinek kielégítésére is. Két évig tartó tervezés után elindították a „Kórházi Könyvtári Szolgáltatások” című programot, mely által pénzügyi támogatás vált lehetővé a körzet 94. „non-profit” kórházának.

A program működését meghatározza a már meglévő információszolgáltatási tevékenységek széles skálája. Az „Orvosi Könyvtári Hálózat”-on keresztül bizonyos könyvtárak eddig is hozzájuthattak az óhajtott anyagokhoz, de nem minden kórház rendelkezik jól szervezett és működő könyvtári szolgáltatással. Így a program egyik elsődleges célja kiszélesíteni az információáramlás útját, mely természetesen az egészségügyi szakembereket szolgálja a betegek magasabb szintű ellátásában.

A program a következőkben látja legfontosabb tevékenységi köreit:

- ♦ Könyvtári kölcsönzés (KKK)

Telekommunikációs eszközök letéte bizonyos kórházakban megkönnyítené, máshol valójában lehetővé tenné a KKK elektronikus lebonyolítását.

- ♦ Továbbképzés

Szakmai jellegű – kórházi könyvtárosoknak szóló – speciális szemináriumok szervezése

- ♦ Állománygyarapítás

Pénzügyi támogatás kimondottan állománygyarapítási célra – folyóirat-előfizetések, audiovizuális anyagok vásárlása

- ♦ Technológia

Pénzügyi segítség számítástechnikai eszközök (hardver, szoftver) vásárlására.

- ♦ Egységesített katalógus

Hagyományos katalógusok átalakítása elektronikusan olvasható formátumra, amely megnövelné az egészségügyi témájú gyűjtemények hozzáférhetőségét.

- ♦ Osztott Adatbázis Kutatás

Azok a könyvtárak, amelyek jelenleg nem rendelkeznek megfelelő eszközökkel, használ-

hatják a központi adatbázisokat más helyszíneken; illetve segítségnyújtás a könyvtárosok továbbképzésében.

- ♦ Tanácsadói szolgálat

A program szakemberei konzultálási lehetőséget biztosítanak kórházi könyvtárosoknak, illetve adminisztratív munkatársaknak. Választ adnak a szolgáltatások megtervezésének és továbbfejlesztésének kérdéseire.

- ♦ Szakirányú továbbképzés

A METRO azzal támogatja a tagok szakmai továbbfejlődését, hogy helyet ad mindenféle alkotó műhelynek, előadásnak, szemináriumnak. Az előadások legtöbbször a tagság kezdeményezésére szerveződnek. A programszervező tanács elbírálja a benyújtott programtervezeteket, kiszámítja a költségeket, majd megállapítja a részvételi díjat, ami legtöbbször nagyon alacsony.

Ezeket a rendszeresen megrendezésre kerülő továbbképzéseken minden könyvtáros részt vehet a tagintézményekből. Néhány utóbbi rendezvény címe: *Párbeszéd igazgatókkal: New York állam digitális könyvtára: A múltra építve, a jövőre gondolva; Információtechnikai műhely; Kerekasztal-beszélgetés a könyvtári állomány megőrzésének alapszabályairól és etikájáról.*

- ♦ Takarékoskodás

A takarékoskodás minden könyvtár fontos célja. Erre kínál jó megoldásokat a szervezet. Kis könyvtárak gyakorta nem kapnak lehetőséget ár-engedményekre, hiszen nem vásárolnak nagy tételben, ha azonban összefognak, sor kerülhet az olcsóbb könyv-, szoftver-, felszerelés-vásárlásra. Ebben az esetben a „METRO” közvetítőként játszik szerepet és elintézi minden beszerzéssel járó ügyletet.

Kiadványok

- ♦ Az ingyenes *METRO Kézikönyv és Útmutató* minden évben megjelenik. Olyan

címjegyzék, amely tartalmazza a tagkönyvtárak főbb adatait: címét; a könyvtárosok nevét, telefonszámát; az állomány jellegét, nagyságát; a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeit, illetve egyéb hasznos és szükséges információkat.

- ♦ A *For Reference* című körlevél az első számú kiadvány a legfrissebb információk közlésére. Tíz alkalommal adják ki, és automatikusan eljut a METRO-tagokhoz.

Mindkét kiadvány olvasható elektronikus formában is az intézmény World Wide Web oldalán az Interneten (<http://www.metro.org>).

A könyvtárak az ilyen típusú szervezethez kapcsolódó tagsággal mindig és minden szempontból csak nyerhetnek. A tagsági díj, melyet az adott könyvtár költségvetésével összhangban alapítanak meg, csak egy névleges összeg.

Az olvasótábornak szélesebb körű és magasabb szintű szolgáltatásban van része, olyan anyagokhoz juthat hozzá, amelyeket máskülönben nem lenne alkalma megszerezni.

A könyvtáros olyan forrásokat is igénybe vehet, amelyekhez egyébként nem férhetne hozzá. Szakmai fejlődése szempontjából pedig korlátlanok a lehetőségek – rendszeresen részt vehet továbbképzéseken, szakmai találkozókön, bármikor kérhet módszertani tanácsot. A New York-i könyvtárak és könyvtárosok élnek is ezzel a szolgáltatással és kihasználják a METRO kínálta lehetőségeket.

Irodalom

- METRO Handbook and Directory of Members, 1995-96.
 METRO, 1995.
 For Ference from METRO, no. 262., 263. 1996.

Nemzeti könyvtári funkció és egyetemi könyvtárak Dániában

Egy tanulmányút tapasztalatai nyomán

Koltay Tibor

1996 májusában a Magyar Ösztöndíj Bizottságnál elnyert kéthetes ösztöndíjjal jártam Dániában. Tapasztalataim alapján és néhány írásos anyagra támaszkodva próbálok meg képet festeni Dánia könyvtárügyének néhány szeletéről.

Dánia felsőoktatási és szakkönyvtárai sajátos szervezeti keretek között működnek.

A Királyi Könyvtár*, a Nemzeti Természettudományi és Orvosi Könyvtár, az Állami és Egyetemi Könyvtár (Århus), az Odensei Egyetemi Könyvtár és további tíz könyvtár a Kulturális Minisztérium felügyelete alá tartozik. Az első két könyvtár egyúttal a Koppenhágai Egyetem könyvtáraként is szolgál. Esetükben, továbbá Århus és Odense egyetemi könyvtárai esetében is igaz, hogy tanszéki könyvtáraik már az Oktatási Minisztérium irányításával működnek. Ugyancsak e minisztérium felügyeletével, de központosított könyvtárakkal működik az Aalborgi Egyetem, a Királyi Állatorvosi és Mezőgazdasági Egyetem, a Roskildei Egyetem és a Műszaki Egyetem.

Egy – kívülállóként működőképességnek látszó – szervezetet aligha érdemes bírálunk, de Ulla Højsgard, dán kolléganőnk szerint nemigen nevezhető logikusnak.

- ♦ A Királyi Könyvtár de facto nemzeti könyvtárként működik a kötelezpéldány-szolgáltatást előíró rendelet megszületése, 1697 óta. 1793-tól nyilvános könyvtár. 1926-ban a Koppenhágai Egyetem teológiai és társadalomtudományi könyvtára lett. 1936-tól a nemzeti bibliográfia nagyobb részének készítését egy másik intézmény vette át, amely ma a Dán Könyvtári Központ nevet viseli.

1943 és 1988 között az egyetemi könyvtári részlegek különböző átszervezéseken estek át, de a kettős funkció megmaradt. A könyvtár REX nevű számítógépes rendszerének katalógus-része 1986 óta, a kölcsönzés 1992-től működik.

A nemzeti könyvtári funkcióknak is otthont adó, 1906-ból származó városközponti épület bővítési munkái ottjártamkor folytak. Az egyetem Amager-kerületi campusán a 70-es évekből származó épületben építettek ki korszerű hallgatói könyvtárat, a régi egyetemi épületben pedig társadalomtudományi könyvtár kapott helyet.

- ♦ Az Állami és Egyetemi Könyvtár (Århus) 1902-ben Jütland nyilvános tudományos könyvtáraként jött létre. Az ország második egyetemének 1928-as alapításakor annak könyvtárává lett. 1916-ban itt szerveződött a Nemzeti Újsággyűjtemény. 1987-ben itt alakult meg az állami Média Archívum, és a Nemzeti Múzeumból 1989-ben ide került a Nemzeti Hangarchívum.

A második számú kötelezpéldány ide kerül. 1938 óta ez a könyvtár a közkönyvtárak országos kölcsönző központja. A könyvtár egyúttal az egyetem igényeit is kiszolgálja.

A könyvtár finanszírozása 1997-ig biztos alapon nyugszik. Addig szól ugyanis az a négyéves megállapodás, melyben garantálják a költségvetés állandóságát, és néhány célfeladat végrehajtására kiegészítő forrásokat is biztosítanak. A könyvtár „ellenszolgáltatásul” 10%-kal növeli a kölcsönzések számát, megvalósítja 1 millió katalóguscédula retrospektív konverzióját, minőségmenedzsment programot vezet be, fejleszti munkatársai képzését.

Ebben a könyvtárban megpróbálták a gépesítésnek a vezetésre vonatkozó konzekvenciáit levonni. 1987-ben, a hagyományos vezetési struktúrában a hét osztályvezető csak a saját területére figyelt oda igazán. A stratégiai tervezés nagyobb hatékonysága érdekében a korábbi egy

igazgató-helyettes mellé még egy került kinevezésre, így hárman alkotják a felsővezetők csoportját. Kis és aligha látványos lépés volt ez nyilvánvalóan.

Mára azonban a változás elérte az osztályvezetőket is, akik a vezetői hármassal igen szorosan működnek együtt.

A csoportvezetők körét érintette a következő változás. Sokan közülük ugyanis kiváló szakemberek voltak, de nem mutattak vezetői erényeket. Mivel szakértelmük nélkülözhetetlen volt, mentesítették őket a vezetési feladatok alól, és a vezetőikkel egyenrangú, de vezetői képességeket nem igénylő, önálló szakértői jellegű állásokba kerültek.

A könyvtár egy régi épületben helyezkedik el, amely – ha falai nem is tágíthatók – jelentős átalakításokon esett át az elmúlt években.

- Az Aalborgi Egyetem Könyvtára sajátos helyzetben van. A campus szívében elhelyezkedő épületből egy nagyobb, de a „vérkeringésből” kieső, új épületbe költöztek, ami negatívan befolyásolja finanszírozásukat. A finanszírozás ugyanis itt részben a valóságosan kiszolgált hallgatók számától függ. Az épület igen szép és funkcionális annak ellenére, hogy eredetileg az egyetem adminisztrációja volt itt. Igaz, jelentős összeget fordítottak az átalakításra.

A sajátosságok azonban ezzel nem érnek véget. Nincs ugyanis ülőhelygond a könyvtárban. Ez nemcsak a tágas épületnek köszönhető, hanem annak is, hogy az egyetem egyéni és kiscsoportos projektekre épülő oktatási rendszert valósított meg. Ez megköveteli, hogy minden hallgatónak legyen egy asztala, ahol dolgozhat, tehát nem igényli az olvasótermi férőhelyet (és mellelleg nagy előadótermek sincsenek).

Egyébként a dán egyetemi könyvtárak esetében nem jellemző a hosszú nyitvatartás, és a nyitvatartás ügye nincs is úgy napirenden, mint például Nagy-Britanniában.

Az Aalborgi Egyetem Könyvtára viszont abban hasonlít a brit egyetemek gyakorlatára, hogy nincsenek tanszéki könyvtárak, azaz – a dán megfogalmazás szerint – integrált könyvtár. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy magát az egyetemet csak 1975-ben hozták létre. Egyetemi könyvtári funkciói mellett ugyanakkor észak-jütlandi regionális funkciókat és a tengerkutatással kapcsolatos szakági funkciókat is ellát.

- A Dán Állatorvosi és Mezőgazdasági Könyvtár, a Királyi Állatorvosi és Mezőgazdasági Egyetem könyvtára egyúttal. Székhelye Koppenhágában található. Elhelyezkedése és épületei a budapesti Állatorvostudományi Egyeteméhez hasonlóak. Egészen 1991-ig viták folytak arról, hogy az egyetem a fővárosból Jütlandba, a mezőgazdasági termelés igazi színterére költözzön-e, végül is maradtak.

Az egyetemen vannak tanszéki könyvtárak, de a könyvtárügy erősen a központi könyvtárban koncentrálódik.

A könyvtár 1994-ben költözött új épületbe. Az egyetem prospektusa színes képpel illusztrált oldalt szán a könyvtárnak.

A korábbi könyvtárépület alapterületét megduplázták úgy, hogy a régi szárnyba kerültek az irodák és egy, az egyetemi adminisztráció által is használható oktatóterem 10+1 PC-vel. Az eredeti épületből 1095 m² maradt, a mai alapterület pedig 6090 m² lett.

A könyvvállomány 1980 utáni részét szabadpolcon találjuk az 1985 utáni folyóiratokhoz hasonlóan. A korábbi állomány jelentős része sem zárt. Csupán arról van szó, hogy az új anyagot a tágas térben, sok számítógép közelében találjuk, míg a régebbi anyagokért az alagsorban lévő „raktárba”, azaz a küllemében raktári, funkciójában szabadpolcos részbe kell menni. A második alagsori szinten továbbra is van tömör raktár. A mintegy 17 000 polcfolyóméterből 4000 jut a szabadpolcos övezetre.

Külön légkondicionált helyiségben őrzik a régi könyveket. Száz ülőhely áll a 3000 hallgató és (nyilvános nemzeti szakkönyvtár lévén) a külső látogatók rendelkezésére, de nem látszik, hogy ez a viszonylag szűk kapacitás gondot okozna.

A könyvtár munkatársi gárdája a következő: igazgató; igazgató-helyettes; szaktájékoztatók (1 fő az állatorvostudomány, 2 fő a mezőgazdaság, 2 fő a kertészet területén); könyvtárosok (11 fő, a Királyi Könyvtárosképző Iskolában végzetek); ügyviteli alkalmazottak (9 fő); számítógépes munkatárs; könyvtárasszisztensek (4 fő); könyvkötő (2 fő).

A szaktájékoztatók munkáját aligha kell részleteznünk, de jellemzően nem a tájékoztató pultnál ülnek, hanem például telefonos kérdéseket válaszolnak meg.

A könyvtárosok és az „ügyviteli alkalmazottak” munkájában igazából csak a munkavégzés-

sel kapcsolatos kötelezettségek köre más. A „könyvtárasszisztensek” körébe tartoznak viszont például a raktárosok.

A „szakemberek” és a nem-szakmai személyzet között nem tesznek éles különbséget, ami főleg azért van így, mert a viszonylag kis létszám sem indokolja ezt és a vezetők hozzáállása sem merev, hierarchikus.

Az OPAC gondozását a számítógépes munkatárs és egy könyvtáros fél munkaidejében oldják meg. Egy fő látja el a Webmesteri feladatokat úgy, hogy féldőben a könyvtári, féldőben az egyetemi WWW szervert kezeli-építi.

A könyvtár helyi CD-hálózata ottjártamkor még nem volt összekapcsolva az egyetem hálózatával.

Az éves költségvetés a következő:

- Bér 9,0 millió DKR,
- Szerzeményezés 4,0 millió DKR,
- Egyéb kiadások 2,0 millió DKR.
- Saját bevételek: 0,3 millió DKR.

Külön érdekessége a fenti adatoknak, hogy a könyvtárat bemutató szórólapon található (!)

Dániában fontos szerepet szánnak a nemzeti szintű tervezésnek. A nemzeti információs stratégia kidolgozása mellett a számítógépek könyvtári alkalmazásait is gondosan nyomon követik, amiben a Állami Könyvtári Hivatalnak is nagy szerepe van. A hivatal 1986-ban jött létre és vált el a Királyi Könyvtártól. Ugyanekkor önállósult a korábban a Királyi Könyvtár részét képező (már említett) Nemzeti Természettudományi és Orvosi Könyvtár.

Az Állami Könyvtári Hatóság jelenlegi nevét csak 1990-ben kapta, amikor egy másik intézménnyel való összeolvadás folytán bővültek funkciói. A Hatóság alapvetően a Kulturális Minisztérium tanácsadó szerve az egyetemi és szakkönyvtárak és a közkönyvtárak területén egyaránt, az utóbbiak esetében különösen a Közkönyvtári Törvény végrehajtásának ellenőrzésére. A Nemzeti Bibliográfia feletti elvi felügyeletet is ellátja, de a végrehajtás a már említett non-profit szervezetnél, a Dán Könyvtári Központnál történik.

A tervezés nem mond ellent a kísérletezésnek, különösen, ha a kísérletek nemzetközi együttműködésben és gondosan szabályozott keretek között folynak.

Ezért is van, hogy dán könyvtárak az Európai Unió számos projektjében részt vesznek. Az újabb keletűek közül említsünk meg néhányat:

- ♦ IVERSE (Large Scale Demonstrators for Global, Open Distributed Library Services)

A program korábbi fejlesztésekre építve, a Z39.50 szabvány „Search and Retrieval” részére alapozva heterogén adatbázisok keresését, az UNICODE karakter-ábrázolási szabvány, a UNIMARC katalógusrekord-csereformátum felhasználásával, valamint a könyvtárközi kölcsönzés szabványára alapozva kíván nagyszabású osztott könyvtári modellt megvalósítani a műszaki és a környezetvédelmi szakirodalom területén.

- ♦ LISTED (Library Integrated System for Telematics-based Education)

A rugalmas és távtanulás módszereit kívánja a közkönyvtári környezetbe integrálni, különös tekintettel a fizikai vagy szociális szempontból hátrányos helyzetű olvasókra. A program a meglévő multimédia tananyagokhoz biztosítja a hozzáférést a nagyterületű hálózatokon (így az Interneten és műholdas hálózatokon), illetve helyi hálózatok (CD-ROM-hálózatok, kábelteleví stb.) útján.

- ♦ IMPRESS (Implementation Maintenance and Promotion of the EDILE/EDITEUR Standards sets)

A szabványos kiadói elektronikus adatcsere (EDI) szélesebb körű alkalmazását kívánja támogatni, a már a korábbi projektek eredményeire támaszkodva.

- ♦ EFILA (European Forum of Implementors of Library Applications)

A könyvtárgépesítés és hálózatok szabványait (mindenekelőtt a Z39.50-es szabványt) alkalmazók fóruma, amely konferenciákat rendez, listszervert és Web-oldalakat tart fenn.

- ♦ HARMONICA (Harmonised Access & Retrieval for Music-Oriented Networked Information Concerted Action)

Fontosabb területei közé tartozik a digitális zene és a kapcsolódó multimédia szolgáltatások korszerű technológiáinak és hálózatos hozzáféréseinek vizsgálata. Foglalkozik a kották és a digitális zene kódolásának, valamint tömörítésének kialakulóban lévő szabványainak kérdésével. Felhasználóbarát grafikus interfészeket kívánnak kifejleszteni a keresésre, a kották készítésére és nyomtatására, a rögzített zeneművek másolására és letöltésére. A könyvtárosok és a használok számára szolgáltatásokat kívánnak létrehozni a digitális zenei forrásokhoz, ideértve a katalógizálási követelmények megállapítását és a leírásoknak OPAC-okba, a MARC formátumokba való integrálását.

A kiadók (zeneműkiadók) és könyvtárak közötti egyeztetés mellett itt a zenét sugárzó intézmények is a tárgyalópartnerek közé kerülnek. A jogdíjak fizetésének mechanizmusait is meg kívánják vizsgálni.

- ♦ ILIERS (Integrated Library Information Education and Retrieval System)

Egységes, felhasználóbarát hozzáférést kínál könyvtári és közhasznú információkhoz. A tervezett technikai megoldások között szerepel (a másutt is többször központi helyet elfoglaló) Z39.50-es szabvány, ezáltal a HTTP-vel való integrálás vonatkozásában.

- ♦ ONE (OPAC Network in Europe)

Az online olvasói katalógusokhoz és a nemzeti online katalógusokhoz való hozzáférést támogatja. Erről a programról részletes leírás olvasható a Könyvtári Figyelő 1995. 4. számában (pp. 628-633.).⁶

Érdeemes még szót ejtenünk a könyvtárosképzésről is.

Az 1953-ban létrejött, majd 1973-ban aalbor-gi fiókkal bővült Királyi Könyvtárosképző Iskola négyéves képzése az egyetlen felsőfokú könyvtárosi képesítést adó iskola. Az itt végzetek a könyvtári munka minden területén hasznosan tudnak dolgozni, bár sajnálatos, hogy nincs meg ennek a végzettségnek a tudományos rangja. Gondot jelentett az is, hogy nem volt meg a kétszakos képzés lehetősége, és csak nemrégiben kezdtek az MSc fokozatot nyújtó képzést.⁷

Az intézmény a nem-könyvtári diplomával rendelkező szaktájékoztatók könyvtári képzését is végzi. Az oktatás 150 órában, 4-5 alkalommal 1-1 hetes blokkokban történik.

Sok probléma ismerősen hangzik akár a

nemzeti könyvtári központi szolgáltatást, akár a könyvtárosképzést nézzük. Látnunk kell azt is, hogy a gyakran irigylésre méltó anyagi helyzetben lévő intézmények is problémákkal küzdenek. Sokan persze hazai kollégáim közül ilyenkor felkiáltanak: „Bár nekünk lennének ilyen gondjaink”.

Azt hiszem, azért érdemes odafigyelnünk Dániára (is).

Irodalom

1. HØJSGARD, Ulla: Danish academic and special libraries: the manifold and the one. In: Nordinfo-Nytt, Special Issue, 1993. 1. no. p. 4.
Ez a dolgozat (p.3-26.) gondolatmenetem jelentős részének vezérfonalaként szolgál, de nem hivatkozom rá folyamatosan.
2. MARK, Niels: Organizational development and automation in academic libraries. An example from the State and University Library in Århus, Denmark. 1994. Kézirat
3. From vision to action. Info-Society 2000. HTML-dokumentum. (<http://www.denet.dk/>)
4. State of the art of information technologies. Copenhagen: National Library Authority, 1996. Kézirat. 72 p. + mellékletek
5. The reorganization of national library functions in Denmark. In: Alexandria, Vol. 4. No. 2. 1992. p. 114.
6. ONE IR OPAC hálózat az Európai Unióban. A ONE program. In: Könyvtári Figyelő, 41. évf. 4. sz. 1995. p. 628-635.
7. KAJBERG, Leif – PORS, Niels Ole: The Royal School of Librarianship, Denmark: present educational programmes and envisaged curricula. In: Librarian Career Development, Vol. 3. No. 4. 1995. p. 19-25.

KILENCEDIK SZÁZADI KÉZIRATTÖREDÉK került elő a British Library-ben, Aldhelmus angolszász költő De virginitate c. művének egy részlete. Állományvédelmi rutinellenőrzés során vették észre, hogy egy 17. századi, Mainzban készült könyv kötése kezd leválni – s ezután derült ki, hogy a kötés anyagául használt pergamen milyen szöveget tartalmaz. Ugyanennek a kéziratnak három másik töredéke is található más könyvtárakban; feltehetőleg az egész kötet anyagnak vágta egy 17. századi könyvárus.

(Public Library Journal, 1996. febr.)

Donátorok a digitális korszakban

A Compfair '96 számítástechnikai szakkiállítás ideje alatt a Scriptum Kft. sajtótájékoztatót tartott, amelyre az OSZK és a könyvtártudományi folyóiratok képviselői mellett a legnagyobb napilapok, valamint számítástechnikai szaklapok újságírói kaptak meghívást.

A Scriptum az Akadémiai Kiadóval közösen hatalmas feladatot vállalt magára: szótárak, lexikonok kiadására specializálódott. Idegen nyelvű, anyanyelvi, szakmai szótárak, lexikon szerepelnek a jelenlegi kínálatban és a jövőbeni tervekben. A magas színvonalat az Akadémiai Kiadó nyomtatott szótárainak felhasználása és a munkatársak gondos megválogatása biztosítja.

A tájékoztatót korábbi kiadványaik ismertetésével kezdte *dr. Vas Zoltán* igazgató. A kivetítőn sorra jelentek meg a CD-ket bemutató képek, és nyomon követhettük a fejlesztéseket is. Az 1992-ben még csak DOS környezetben használható *Angol-magyar, magyar-angol zsebszótár* és keresőprogram (SPT-GIB) a következő évre Windows-os verzióban is elkészült. 1994-ben jelent meg az első szótár CD-ROM-on, ezt 1995-ben újabb három CD követte, melyekkel a Compfair vásárdíját is elnyerték. Idén két újabb szótárat és egy lexikont mutattak be. A kereső programot is folyamatosan fejlesztik, jelenleg az 3.0-ás verzió a legfrissebb.

Az Ország-féle *Angol-magyar nagyszótár*, az *Angol-magyar, Magyar-angol hangosszótár*, valamint az *Angol-magyar műszaki és tudományos szótár* után megjelent az *Anyanyelvi könyvespolc*, a *Német-magyar hangosszótár*, és a Halász-féle *Német-magyar nagyszótár* is. Legújabb vállalkozásuk az *Új akadémiai kislexikon* kiadása volt, melyen képek is gazdagítják az anyagot. Érdekességgént összeállítottak egy 4000 szavas, *hatnyelvű hangosszótárat* is. Különleges értéket képvisel az *Angol-magyar szá-*

mítástechnikai szótár, amellyel a jövőben jelentős fejlesztéseket terveznek.

Az ismertető után hangzott el a maga nemében páratlanul nagyvonalú felajánlás, melynek keretében minden eddigi és ezután megjelenő kiadványukból 3 példányt átadnak az OSZK-nak: egyet archiválásra, egyet további köteles példányként és a harmadikat **használati példányként**, mégpedig **teljes körű hozzáférési lehetőséggel**. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a CD-toronyban elhelyezett szótárakhoz és lexikonokhoz az olvasóteremben az olvasók és kutatók, a hálózatra kapcsolt gépekről pedig a munkatársak érhetik el az összes szótárat és lexikont, melyek korlátlan felhasználási licencének összértéke - a jövőbeni fejlesztéseket nem számítva - több millió forint. E szolgáltatás nagymértékben segíti majd a feldolgozó- és a kutatómunkát, a fordításokat, a nemzetközi levelezéseket és a mindennapi munka számos területét. Az egyidejűleg több szótárban is folytatható keresés rendkívüli mértékben megkönnyíti és meggyorsítja a megfelelő információ elérését. A szövegszerkesztőhöz kapcsolt szótárból egy gombnyomásra kikereshető és átemelhető a kívánt szó vagy kifejezés. Talán még szokatlan a nyomtatott szótárak és lexikonok helyett a CD-s változatok használata, de ez utóbbiak a gyakorlatban hamar bizonyítják hatékonyságukat. Az adományozók felajánlásukkal a nyelvtanulást, a nyelvi kultúra fejlesztését kívánják támogatni.

A GIB program adottságai

Ez a kezelőprogram méltán nyerte el a Compfair vásárdíját, hiszen minden igényt kielégít. Sokrétű keresési módszereinek segítségével a szótár minden eldugott szavát megtalálhatjuk, sőt egyszerre több adatbázisban is kereshetünk anélkül, hogy ez lassítaná a munkát.

A könyvszerű megjelenítés barátságos felületet nyújt a felhasználónak. Ha mégis elakadnánk, egy jól szervezett, környezetérzékeny sűgőhöz fordulhatunk tanácsért. Figyelemreméltó megoldás, hogy a WinWord szövegszerkesztőben dolgozva egyetlen gombnyomásra elővarázsolhatjuk a kívánt kézikönyvet, és a keresés eredményét át is emelhetjük az általunk fogalmazott szövegbe. Mivel a program tárolja a korábban már kikeresett szavakat, így azokat egy pillanat alatt újra lekérdezhetjük. Utólagos kiegészítésként egy szótókeresőprogramot is alkalmazha-

tunk, amely a toldalékolt szavakat is képes megtalálni.

Az adományozók – megismerve az OSZK rendelkezésre álló eszközeit – még azt is följárlották, hogy a CD-torony telítettsége miatt speciális lemezt készítenek számunkra, amelyre együtt fölírják az adatbázisok tartalmát. Ezt a nagyértékű lemezt és a helyi hálózati hozzáférést biztosító szoftvert még ebben az évben birtokukba vehetik az OSZK munkatársai és olvasói.

Az OSZK nevében *Rády Ferenc* főosztályvezető mondott köszönetet a Scriptum vezetőjének és munkatársainak. Párhuzamot vont a régi donátorok, Széchényi, Apponyi és a többiek nagyvonalú gesztusa és a digitális kultúra meghonosításában élenjáró Scriptum vezetői között. Reméljük, hogy a Scriptum felajánlása példaértékű lehet más cégek számára is.

Néhány adat a kiadványokról:

Anyanyelvi könyvespolc

A magyar helyesírás szabályai (11. kiadás) egy jól használható helyesírási útmutató, valamint az *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* is megtalálható a CD-n. Az anyagot egy értelmező szótár teszi teljessé. Valamennyi adatbázisban egyszerre, több szempont alapján is lehet keresni.

Új akadémiai kislexikon

Egyedülálló vállalkozás a nyomtatott alakban is gyakran forgatott kézikönyv kiadása CD-ROM-on. A hatékony és sokoldalú kezelőprogram 30 ezer, hypertext kapcsolatokkal átszőtt címszó és 3500 kép gyors elérését teszi lehetővé.

Angol-magyar nagyszótár

A jól ismert Országgh-féle nyomtatott szótár alapján készült, 106 ezer címszót, 111 ezer angol

kifejezést, valamint 332 ezer magyar jelentést tartalmaz.

Rövidítéseket és speciális nyelvtani jelöléseket is alkalmaztak.

Angol-magyar, Magyar-angol hangosszótár

A CD-ROM 32 ezer angol, illetve ugyanennyi magyar címszót, 77 ezer magyar és 102 ezer angol jelentést tartalmaz. Mintegy 70 ezer angol szó helyes kiejtését is meghallgathatjuk. A két szótár között igen egyszerűen és gyorsan tudunk váltani.

Angol-magyar műszaki és tudományos szótár

A szakmai kutató munka hasznos eszköze ez a CD, melyen 84 szakterületről 237 ezer angol kifejezést, illetve 229 ezer magyar jelentést gyűjtöttek össze az alkotók.

Német-magyar hangosszótár

A 78 ezer német címszóból több, mint 50 ezerhez hanganyag is tartozik, ami különösen a nyelvtanuláshoz jelent nagy segítséget.

Német-magyar nagyszótár

284 ezer német címszót és kifejezést tartalmaz a kiadvány, amely a jól ismert Halász-féle nagyszótár anyagát hatékony keresési lehetőséggel egészíti ki.

Hatnyelvű hangosszótár

4 ezer alapszót kereshetünk ki, illetve hallgathatunk meg angol, német, francia, olasz, spanyol és magyar nyelven. Külföldi utazás előtt például igen hasznos lehet a legszükségesebb szavak kigyűjtése az érintett országok nyelvén.

Bánkeszi Lajosné

Tisztelt előfizetőnk!

Tájékoztatjuk, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* füzeteinek terjesztését 1997-től a Magyar Posta Rt.-től a kiadó, az Országos Széchényi Könyvtár veszi át. A kiadványok ára a megrendelt példányok számától függően változik – minél több az előfizető, annál alacsonyabb az éves előfizetési díj.

Fel kívánjuk hívni figyelmüket arra, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia, Könyvek Bibliográfiája* 1997-től újból szakrendes elrendezésben, név-, cím- és ISSN mutatóval kiegészítve jelenik meg. Ennek következtében terjedelme (és előállítási költsége) is növekszik, ami áremelkedéssel jár.

Az előfizethető kiadványok:

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája

ISSN 0133-6843, megjelenik félhavonta

Függeléke: Térképek bibliográfiája, negyedévenként

Előfizetési díj egy évre: 400 előfizető esetén 3 840,- Ft + ÁFA + postaköltség
600 előfizető esetén 2 880,- Ft + ÁFA + postaköltség
800 előfizető esetén 2 640,- Ft + ÁFA + postaköltség

1997-re megrendelem/megrendeljük példányban.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új Periodikumok

ISSN 1219-6835, megjelenik havonta

Előfizetési díj egy évre: 400 előfizető esetén 720,- Ft + ÁFA + postaköltség
600 előfizető esetén 600,- Ft + ÁFA + postaköltség
800 előfizető esetén 540,- Ft + ÁFA + postaköltség

1997-re megrendelem/megrendeljük példányban.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Repertórium

ISSN 0133-6894, megjelenik havonta

Előfizetési díj egy évre: 300 előfizető esetén 3 000,- Ft + ÁFA + postaköltség
500 előfizető esetén 2 400,- Ft + ÁFA + postaköltség

1997-re megrendelem/megrendeljük példányban.

Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek Bibliográfiája

ISSN 0133-5782, megjelenik negyedévenként

Előfizetési díj egy évre: 50 előfizető esetén 1 200,-Ft + ÁFA + postaköltség
100 előfizető esetén 800,-Ft + ÁFA + postaköltség

1997-re megrendelem/megrendeljük példányban.

Kérjük, hogy e tájékoztatón, amely egyben megrendelő lap, jelezzék előfizetési szándékukat és postafordultával küldjék azt vissza levélben vagy telefaxon. A megrendelés kézhezvételét követően felvesszük Önt/Önöket előfizetőink jegyzékére és 1997 elején, amikor az előállítandó példányszámot meg tudjuk határozni, számlát küldünk az átutalandó összegről.

A megrendelő neve:

Város:

Utca, házszám:

A megrendelést az alábbi címre kérjük eljuttatni:

Országos Széchényi Könyvtár
Nemzetközi és kulturális kapcsolatok irodája
1827 Budapest
Tel: 155-6967
Fax: 202-0804

Könyvszemle

A tervezet mostanában jelent meg egyelőre vitaanyagként, végleges változata az UNESCO PGI sorozatában kerül majd közlésre. A tanulmány elsődleges célja az, hogy konkrét irányelveket adjon a nemzeti könyvtári szolgáltatások törvényi szabályozásán és felülvizsgálatán dolgozó szakembereknek. A dokumentumban tárgyalt irányelvek megfogalmazására 1991 augusztusában jelentkezett igény a moszkvai IFLA/UNESCO szemináriumon.

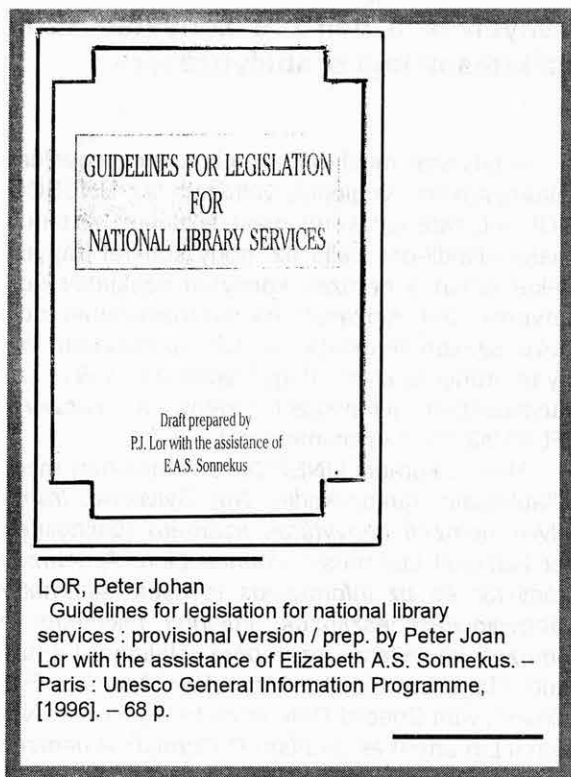
Három korábbi UNESCO dokumentum megállapításaira támaszkodik: *Guy Sylvestre: Irányelvek nemzeti könyvtárak számára* (Guidelines for National Libraries); *Maurice Line: A nemzeti könyvtár és az információs igények: Alternatív megvalósítási eszközök, különös tekintettel a nemzeti könyvtárak szerepére* (National Library and Information Needs: Alternative Means of Fulfilment, with Special Reference to the Role of National Libraries) és *Graham P. Comish: A nemzeti könyvtárak szerepe az új információs környezetben* (The Role of National Libraries in the New Information Environment) című tanulmányaira.

A szerző megfelelő egyensúlyt alakított ki a dokumentum tartalmával szemben támasztott különböző elvárások között. A fejlett országok könyvtárosai főként általános alapelvek ismertetését igényelték és kíváncsiak voltak arra is, hogy az információtechnológia milyen módon befolyásolja a nemzeti könyvtár működését. Ezzel ellentétben a fejlődő országok könyvtárosainak konkrét irányelvekre volt szükségük, amelyek egyben jól hasznosíthatók saját törvénytervezetük megfogalmazásában.

A nemzeti könyvtár fogalmát három szempontból közelíti meg a szerző, amire többször hivatkozik a nemzeti könyvtári feladatok csoportosításánál.

1. A szellemi örökség megőrzése: a „klasszikus” nemzeti könyvtárak a nemzet kulturális örökségének védelmére és gyűjtésére hivatottak, ezért az állománymegőrzés elsődleges feladatuk.

2. Infrastrukturális feladatok végrehajtása: a modern nemzeti könyvtárak koordinációs és irányítói feladatokat látnak el, ezenfelül szolgáltatásokat nyújtanak a belföldi könyvtárak számára (például központi katalógus kiépítése, nemzeti bibliográfia kiadása stb.).

3. Átfogó nemzeti szolgáltatás biztosítása: (Ezen egy olyan rendszer vagy szervezet létrehozását érti, amely könyvtári szolgáltatásokat nyújt a lakosság bizonyos közösségei és csoportjai számára az egész ország területén). Erre a feladatra főként a fejlődő országok nemzeti könyvtárai helyezik a hangsúlyt.

A dokumentum tartalmi felépítése logikus, jól követhető. Sok esetben felsorolások segítségével teszi rendszerezettebbé és átláthatóbbá az összetett kérdésköröket. A tervezet három fő részből áll. Az első rész háttérinformációkat nyújt arról a programról, amelynek keretében az irányelvek létrejöttek. A második rész összegzi azokat a témákat, kérdéseket, amelyekre részletesen ki kell térni a törvény megfogalmazásánál, illetve a törvénytervezet megvitatásánál. A törvénynek az alábbi tartalmi kérdéseket kell magába foglalnia: fogalom meghatározások; a könyvtár rendelteté-

se, céljai, funkciói, státusza; az intézmény irányítása, személyzeti tényezők, gyűjtemények, szolgáltatások, finanszírozás, szervezeti felépítés. A témák alaposan ki vannak fejtve, ahol indokolt, konkrét törvényszövegek is bemutatásra kerülnek példaként. A harmadik részben található függelékek tartalmazzák a nemzeti könyvtári feladatok és a nemzeti könyvtári törvény elemeinek részletes felsorolását.

Az első rész további négy fejezetre tagolható. Első fejezete az irányelvekben előforduló fogalmak terminológiai kérdéseit tisztázza, és ismerteti a tanulmány összeállításában alkalmazott módszertant.

Második fejezete a nemzeti könyvtári igényeket és feladatokat összegzi körültekintően. Emellett kitér a fejlődő országokban megvalósítandó nemzeti könyvtári feladatokra és a felmerülő információs igényekre.

Harmadik fejezete áttekintést ad a nemzeti könyvtár és a nemzeti könyvtári szolgáltatások politikai, közigazgatási, jogi (kötelességi-példány-szolgáltatás, szerzői jog kérdése) és technológiai környezetéről. Ezenkívül azt is vizsgálja, hogy az információs eszközök milyen új problémákat vetnek fel a nemzeti könyvtárak működésében; a társadalom milyen új elvárásokat és követelményeket támaszt a nemzeti könyvtár feladataival szemben. Rávilágít arra is, hogy szoros kapcsolatban áll egymással a törvényhozás, a nemzeti könyvtár és az információpolitika.

Negyedik fejezete a törvény kezdeti megfogalmazásától a megvalósításáig tartó hosszadalmas folyamat jelentősebb lépéseit mutatja be. A témával elmélyültebben foglalkozni kívánó olvasó számára további eligazítást kínál a tanulmány végén található bibliográfia.

Mivel Magyarországon is napirenden van egy új könyvtári törvény megfogalmazása, ezért csak ajánlani tudom ezt a rendkívül gazdag segédanyagot azok számára, akik tájékozódni szeretnének a nemzeti könyvtári törvényhozással kapcsolatos problémákról és kérdésekről.

Tóth Erzsébet

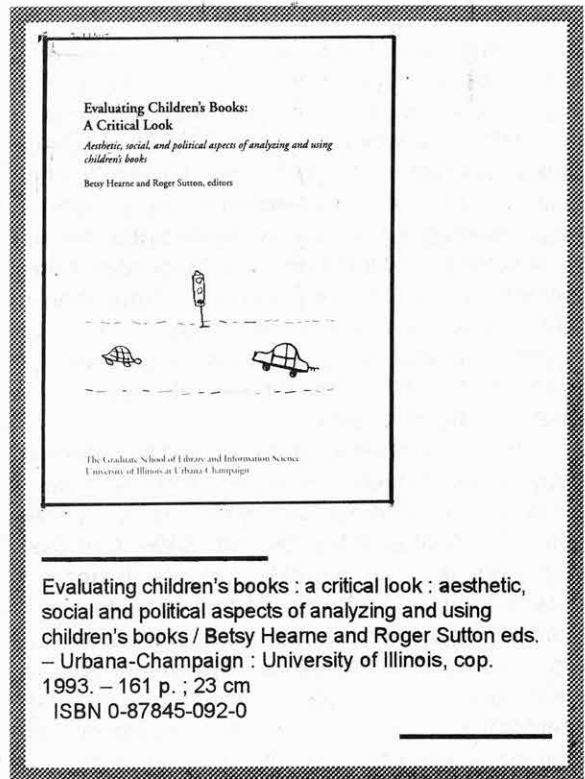
Kritikus szemmel a gyerekkönyvekről

Az egyik gyerekkönyvekkel foglalkozó, amerikai könyvújság, a *The Bulletin of the Center for Children's Books* szerkesztősége nemrégiben az illinoisi egyetem kampuszára költözött a könyvtári és informatikai tanszék hatékony támogatásával. Bemutatkozásul ugyancsak a tanszék munkatársainak segítségével egy konferenciát szerveztek a gyerekkönyvekről, a gyerekkönyvek kiadásáról, a könyvajánlásokról, a recenziós folyóiratok szerepéről. Előadóknak gyerekkönyvtárosokat, gyerekkönyvek kiadásával foglalkozó szerkesztőket, a gyermekirodalommal kutatóként, irodalmárként foglalkozó szakembereket, s profi könyvismertetőket, lapszerkesztőket hívtak meg. A kötet ennek a konferenciának az előadásait gyűjtötte egybe.

A konferencia három napja alatt nem volt olyan előadás, amely valamilyen formában ne érintette volna azt a kérdést, milyen a jó könyv? A kérdés a kötet egyik szerkesztőjében, *Roger Sutton*-ban saját egyetemi éveit juttatta eszébe, amikor négy év irodalomelmélet-tanulás után a kurzust vezető professzor úgy foglalta össze tanulmányait, hogy jó könyv nem létezik. Annyit el lehet egy könyvről mondani, hogy piros borítású, vagy, hogy 247 oldal terjedelmű, hogy műfaját tekintve regény, hogy szerzője Jane Austen, mert ezek objektív kategóriák, mindaz, ami ennél többet akar elmondani róla, azaz értékelné a könyvet, az már szubjektív kategória.

A kötet tanulmányai a szubjektivitás és a sokféle megközelítési irány ellenére egymás mondanójának harmonikus kiegészítését és imponáló szakszerűséget tükröznek.

Az első előadás egy kerekasztal-beszélgetés arról, hogy milyen szempontokra kell tekintettel lenniük a könyvrovatot szerkesztőknek, milyen ellenőrzést engedhetnek meg maguknak a szerkesztők, mit tehetnek annak érdekében, hogy jók legyenek a könyvismertetések, s ezáltal a könyvtárosok számára megkönnyítsék a gyarapítás nehéz és költséges munkáját. Az ismertebb könyves folyóiratok attól függően, hogy terjedelmesebb, vagy rövidebb ismertetéseket szoktak közölni, évente 1500-6500, vagy még ennél is több recenziót publikálnak. Ilyen mennyiség mellett nehéz feladat megtalálni a jó arányokat s a helyes kritikai hangot. A *School Library Journal* recenziós rovata pl. azt a gyakorlatot követi, hogy

Evaluating children's books : a critical look : aesthetic, social and political aspects of analyzing and using children's books / Betsy Heame and Roger Sutton eds. — Urbana-Champaign : University of Illinois, cop. 1993. — 161 p. ; 23 cm
ISBN 0-87845-092-0

iskolai és gyermekkönyvtárosokkal írta meg a recenziókat, de a szerkesztők között is mindig van egy, aki elolvassa a könyvet. A szerkesztők módszere eltérő a recenzensek és az ismertetésre kerülő könyvek kiválasztásában. Van, ahol csapatmunkával döntenek el a recenzióra kerülő könyvek körét, és a bekerülő, már elkészült recenziókat is közösen bírálják el, máshol a rovat-szerkesztő egyedi döntése nyomán indul a munka. Egy jó recenzió-szerkesztő mindig javít, még a jó könyvismertetésen is, mert nincs olyan írás, amelyet ne lehetne még jobbá tenni. A vita résztvevői egyetértenek abban, hogy a személyes megérintettség nagyon fontos eleme a jó recenzióknak, de a negatív beállítódás, illetve indulat már árt egy mű tárgyilagos ismertetésének. A *The Horn Book Magazin* főszerkesztőjének az a szokása, hogy ha a recenzensben előítélet vagy ellenérzés van egy téma (szerző) iránt, máris átadja másnak a munkát, hogy a negatív hozzáállás ne befolyásolja a könyv bemutatását. Ha tesszik a könyv az ismertetést íróknak, olyan ismertetés születik, amely kedvet ébreszt az elolvasásához, és persze ez elősegíti a könyv eladását is.

Janice N. Harrington, aki gyakorló gyermekkönyvtáros, a gyermekkönyvtári gyűjtemények

elemzésével, valamint a gyerekkönyvtárosoknak az állománygyarapításban játszott szerepének vizsgálatával foglalkozott. Az olvasói igények folytonosan változnak, ahogy maguk az olvasók is. 2010-re Amerika lakosságának egyharmada afrikai-spanyol vagy ázsiai-amerikai összetételű lesz, s ezeknek a gyerekeknek és szüleiknek nagy szükségük lesz a könyvtárak gyűjteményeire. A tantervek változásaival, az új oktatási irányzatok bevezetésével, s ezzel összefüggésben új tankönyvek, tanulást segítő szakkönyvek és egyéb kiegészítő olvasmányok megjelenésével is számolniuk kell a könyvtárosoknak, beleértve a róluk való tájékozódást is.

Ami a gyerekkönyvtárosokat illeti, kiderült, hogy a közművelődési könyvtárak 58%-ában nincs olyan személy, aki kizárólag a gyerekkönyvtári munkával foglalkozna, 34%-ában csak egy főfoglalkozású gyerekkönyvtáros dolgozik, s csak 8 %-ában a közművelődési könyvtáraknak található kettő vagy annál több gyerekkönyvtáros. Alacsony százalékos arányuk ellenére, mégis úgy tűnik, a gyerekkönyvtárosok rangos szereplői az amerikai könyvtáros-társadalomnak, amit az a vélekedés is tükröz, hogy a gyerekkönyvtárosok a könyvtárügy reneszánsz embelei, mert annyi mindenhez kell érteniük.

A könyvismertetésektől a könyvtárosok nemcsak azt várják, hogy kiderüljön, jó vagy rossz egy könyv, hanem, hogy milyen ismereteket adhat a gyerekeknek, milyen típusú feladatokhoz, milyen korú gyerekeknek ajánlható stb.

A gyerekkönyvtárosok 45%-a veszi igénybe a recenziós lapok könyvajánlásait a gyarapítás támogatására, s a különösen vitás, bizonytalan esetekben a könyvajánlások megállapításait tekintik döntőnek.

Janie Schomberg médiatáros könyvtári szakemberként mondja el véleményét a könyvismertetések gyarapításban betöltött szerepéről.

Betty Carter azokra a szempontokra hívja fel a figyelmet, amelyeket az ismeretközlő irodalom ismertetése során a recenzensnek és a gyarapító könyvtárosnak figyelembe kell vennie.

Barbara Kiefer a gyermekkönyvek esztétikai, vizuális értékével foglalkozik, s tanulmánya függelékében azokat a szempontokat foglalja össze, amelyek fogódzót adnak a képes (illusztrált) gyerekkönyvek értékeléshez (esztétikai és technikai megjelenítés, kulturális és történelmi hagyományok, amelyeket az illusztráció tükröz stb.)

Cathryn M. Mercier a gyerekirodalom tanulmányozásával foglalkozó központ munkatársaként a gyerekkönyvek értékelésének tartalmi kérdéseit vizsgálta, s legfontosabb alapelveként a „szöveghez való lojalitás”-t, a szöveghez szorosan kapcsolódó elemzést említi, szemben a szövegtől elszakadó, parttalanul áradó kritikával.

Dorothy Briley a könyvkiadó nézőpontjából közelít a kérdésekhez, s a könyvismertetések gyerekkönyvkiadásra gyakorolt hatását ismerteti. A gyerekkönyvek vásárlói elsősorban a könyvtárosok, ami azzal is magyarázható, hogy a gyerekkönyvek világa legjobban a gyermek- és iskolai könyvtárosok, illetve maguk a gyerekek előtt ismert. Briley szerint ahogy a gyerekek felnőtté válnak (s véletlenül nem gyerekkönyvtárosok lesznek), kitörlik magukból a gyerekkönyvek emlékét, de azért mindig marad egy szűk kör, a könyvtárosok, gyerekkönyvrírók, illusztrátorok, ismertetést írók és maguk a könyveket olvasó gyerekek, akiket e téma érint. Időközben megjelentek olyan bátor könyvkereskedők (közülük előzőleg többen gyerekkönyvtárosok voltak), akik kizárólag gyerekkönyvek árusításával foglalkoznak, s gyűjteményük javát saját kedves gyerekkönyveik alkotják. Ezek a kereskedők a könyvek eladása érdekében már nem függnek annyira a könyvismertetésektől, ugyanis kialakult körülöttük egy stabil, rendszeres vásárlói kör, akiknek igényeivel tisztában vannak a kereskedők.

A „Miként lehetne még jobb ismertetéseket írni?” kérdése is visszatérő eleme volt az előadásoknak. A stílusnak, a szubjektívitásnak, szakszerűségnek egyaránt fontos szerepe van. Talán érzékelteti a stílus és a kifejezések pontos használatának fontosságát az a kiragadott példa, amikor a kerekasztal-beszélgetés során valaki kijelentte egy könyvről szólva, hogy „charming” (bájos, elragadó) amire a jelenlévő egyik kritikus élénken tiltakozott, s a kolléga máris a „lovely”, lényegében hasonló jelentésű kifejezésre váltott.

Amerikában a sokféle nemzetiség kulturális, szociális és politikai érzékenységére is tekintettel kell lenni. A könyvek, a könyvkiadás és a könyvtárak a kisebbségi kultúra támogatása mellett, társadalmi beilleszkedésüket is segíti. A téma speciálisan kisebbségi aspektusaival *Graciela Italiano* és *Hazel Rochman* írásai foglalkoznak.

A kérdés, hogy „Jó-e egy könyv?” egyszerre túl nehéz és túl egyszerű is ahhoz, hogy válaszol-

ni lehessen rá. Lehet, hogy a platoni „jó könyv” elméleti, képzeletünkben élő értelmezése a megoldás, de annyi talán elmondható, hogy a kérdés kellően provokatív ahhoz, hogy érdemes legyen rajta többet gondolkodni. A „Hogy milyen a jó könyv?” típusú kérdés, mert erre nincs adekvát válasz, még nem jelenti azt, hogy nem jó a kérdés – szögezte le *Roger Sutton* a könyv összefoglalójában.

Ezek után már csak az a kérdés, kinek szól ez a könyv, s hazai olvasói, várhatóan milyen körből kerülhetnek ki? Úgy gondolom, hogy a gyerekkönyvtárosok a könyvismertetések kezeléséhez nyerhetnek szempontokat, a szerkesztéssel foglalkozók pedig ráérezhetnek arra, milyen elveket igyekezzenek követni a rovatszerkesztők, kiadók egy kőkeményen üzleti, de ugyanakkor a szakszerűséget állandóan szem előtt tartó világban.

Kovács Katalin

Művek – befogadás

Nehéz feladatra vállalkozik a szemlész, mikor *Kamarás István* könyvéről elfogultságok nélkül kíván írni, mivel a szerző egy évtizedig volt annak az osztálynak vezetője, melynek jelenleg ő maga is munkatársa. Kamarás István ugyanis 1968 és 1985 között az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjában tevékenykedett, egy ideig az Olvasáskutatói osztály vezetőjeként.

A tanulmánykötet több fejezete könyv formában már korábban megjelent, így jó néhány írás ismerős lehet az olvasó számára. A korábbi kiadásokhoz képest ezek most átdolgozva, átírva, újabb kutatások eredményeivel kiegészítve láttak napvilágot.

A csaknem ötszáz oldalas kötet háromnegyedét három nagyobb kutatás eredményeinek ismertetése teszi ki. Az *Utánam, olvasó!* című tanulmány *A Mester és Margarita fogadtatása, értelmezése és hatása Magyarországon* alcímet viseli. A szerző 1984-ben készült el a kézirattal, ám az *Olvasatok* megjelenésekor kiegészítette a könyv mai visszhangjának vizsgálatával. Bulgakov regényének első megjelenése, 1970 és a tanulmány befejezésének éve, 1984 között hét al-

kalommal, összesen 315 ezer példányban jelent meg Magyarországon. A példányszámok alapján elmondható, hogy a regény bestsellernek számított, hiszen az akkor népszerű szerzők (pl. Berkesi, Szilvási, Passuth) több művét is megelőzte. Kamarás István tanulmánya vizsgálja a mű magyarországi fogadtatását, értelmezését, jelentésrétegeit, egy vagy több regény voltát, valamint a regény befogadási folyamatát. A kutatás egyik legizgalmasabb része számomra ez utóbbi volt: a szereplőkkel való azonosulás, az olvasói értelmezések sokfélesége, az olvasási stratégiák és a befogadást befolyásoló tényezők elemzése miatt. Az 1994-es ismételt adatfelvétel eredményeként nyomon követhetjük a befogadói értékelésekben, értelmezésekben bekövetkezett változásokat. A könyvnek ezen részét azoknak is ajánlom, akik már korábban olvasták a szerző *Utánam, olvasó!* című könyvét, és *A Mester és Margarita* fejezetet olvasáskor átugranák.

A *Fogarassy Miklóssal* közösen írt *Olvasó a labirintusban* című tanulmányában *Sánta Ferenc: Nácik és Örkény István: Meddig él egy fa?* című novelláit tette a vizsgálat tárgyává. Az 1970-es évek első felében indított kutatásban a magyar középiskolás diákokon kívül kontrollcsoportként

bolgár, orosz és lengyel diákok vettek részt, valamint magyar szakmunkások, könyvtárosok – és ahogy a szerző írja – „hivatásos” olvasók, azaz irodalomtudósok, lektorok és kritikusok. Az összehasonlító táblázatok érdekes adalékokkal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy miként befolyásolják olvasói viselkedésünket iskolázottságunk, tapasztalataink, sztereotípiáink, olvasói beállítódásunk. Az alapkérdés mégis az, hogy miként viszonyulunk „a halál és ellenszere, az értelmes és értelmező élet” kérdéséhez.

Zónák és átlépők címet kapott *Tarkovszkij: Stalker* című filmjének befogadásáról készült elemzése. Ez, a transzcendenciát kiválóan megjelenítő film a nézőknek csak elenyésző részét hagyta közömbösen, a többséget mélyen megérintette. A kutatás során a szerző két nehezen megragadható tényezőt, a vallási transzcendens és az esztétikai transzcendens meglétét és erősségét kívánta megragadni. Megfogalmazása szerint a következő kérdésekre vár választ: „A vallásosság tesz-e nyitottabbá a művészet iránt vagy fordítva? A műalkotás kegyelme teszi a csodát, vagy a vallásos ember vallási szükséglete által szentelődik meg a mű és hat?”

Markó Iván: Jézus című táncjátékának nézői és kritikai fogadtatásának vizsgálata az 1980-as évek végén kezdődött. A kérdőíves hatásvizsgálat megtervezése és az adatok feldolgozása Kamarás István feladata volt, de mivel *Deme Péter*, a kutatás vezetője az eredményeket azóta sem publikálta, ezért jelent meg *Markó Jézusának hatása* e tanulmánykötetben. A szerző az 1987-es kutatási jelentést átdolgozva tette közzé a táncjáték és a világnézet összefüggéseit kutató írását.

A fentebb említett nagyobb lélegzetű tanulmányokon túl három kisebb írás tagolja a kötetet, amelyek most kerülnek először az olvasó elé. A nyitó esszében *Örkény István: Trilla* című novellája kapcsán válaszolt többszáz olvasó arra a kérdésre, miért kell Wolfné nevét megjegyezni. Egy másik Tarkovszkij-film hatásmechanizmusainak vizsgálatára került sor a *Tükör által* címet viselő írásban. Az olvasáskutatásról *Az irodalom olvasója* című összefoglaló tanulmányban olvashatunk, amely többek között az olvasói stratégiákról, beállítódásról, az irodalomközvetítőkről, a motivációkról ad áttekintést – hogy a szempontok közül csak néhányat említsek.

Az olvasó minden fejezet végén részletes irodalomjegyzéket talál, melynek segítségével folytathatja a témákban való elmélyedést.

Kamarás István átdolgozott, aktualizált tanulmányait és most először megjelenő írásait is tartalmazó könyve azok számára is tartogat meglepetéseket, akik a szerző eddigi tevékenységét folyamatosan szemmel kísérték. Azok közé tartozik a szerző, akiknek sikerül megtartaniuk a táblázatok, statisztikai adatok és az értelmező, elemző szövegek közti kényes egyensúlyt. Talán azért is olvashatók könnyen ezek az írások, mert a lét alapkérdéseit firtatják, amelyek minket is folyamatosan foglalkoztatnak, s magunk is választ várunk. A kérdések állandóak; a tanulmányok az ezekre adott válaszokról, a társadalomnak egy adott időpillanatban erről való vélekedéseiről számolnak be.

W. Péterfi Rita

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

*Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi;
Konverzió; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka köny-
vek; Németország*

Altbestandserschliessung in wissenschaftlichen Bibliotheken : Ein Förderungsprogramm der Deutschen Forschungsgemeinschaft / Hrsg. von Klaus Haller, Ekkehard Henschke und Reinhard Rutz. - Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1995. - 101 p. ; 21 cm. - (dbi-materialien ; 143.). - ISBN 3-87068-943-9

Raktári jelzet: 2-9927

A Deutsche Forschungsgemeinschaft által szervezett program tárgya: a német könyvtárakban található, 1501-1850 között megjelent monográfiákra vonatkozó katalógustételeknek egymással kompatibilis formában való konvertálása és országos központi gépi katalógusban való egyesítése. A kiadvány ismerteti a program célkitűzéseinek és módszereinek fokozatos tisztázódását; közli 11 könyvtár beszámolóját az eddig végzett munkáról; áttekinti a konverzióval kapcsolatos műszaki, személyi és munkaszervezési kérdéseket; ismerteti az egyes regionális rendszereken belül az idegen adatok bedolgozásának problémáit és a személynevek egységesített jegyzékének kidolgozását; végül rámutat azokra a problémákra és hiányosságokra, amelyeket a

munka során a programban, illetve az egyes könyvtárak munkájában észleltek.

*Könyvművészet; Könyvtártörténet -nemzeti; Mű-
emlékkönyvtár; Olaszország, Napoli*

Biblioteca nazionale Vittorio Emanuele III Napoli / [a cura di Fiorella Romano]. - Firenze : Nardini, 1993. - 254 p. : ill. ; 31 cm. - (Le grandi biblioteche d'Italia). - ISBN 88-404-1017-1

Raktári jelzet: 4-10070

A nápolyi Nemzeti Könyvtár alapja a nápolyi Bourbonok könyvtára, amelybe még a 18. század elején beolvadt a 15. század végén létesült (római, majd páрмаi) Farnese-könyvtár is. – A díszes kiállítású album a könyvtár történetének és jelenlegi épületének rövid ismertetése után 158 táblán mutatja be állományának különleges kincseit: a legritkább és legdíszesebb kódexeket (kezdve egy herculanumi papiruszal), könyvek kötését és illusztrációit, térképeket, metszeteket stb.

*Hatékonyág; Részvétel vezetésben; Vezetés
BROPHY, Peter - COULLING, Kate*

Quality management for information and library managers / Peter Brophy and Kate Coulling. - Aldershot : Aslib Gower, cop. 1996. - IX, 196 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 183-194. - ISBN 0-566-07725-6

Raktári jelzet: 3-11936

A könyv a minőségirányítási rendszer alkalmazását vizsgálja a könyvtárak és a velük rokon információszolgáltató intézmények szempontjából. Az első rész bemutatja a módszer „gurujait”, a nemzetközi minőségbiztosítás szabványait, három fontos minőségtanúsítványt nyújtó szervezet kritériumait, a közigazgatási szervek hozzáállását a kérdéshez és a teljeskörű minőségirányítási rendszer alapelveit. A második rész kifejezetten a könyvtárak, az információszolgáltatók, valamint a minőség kapcsolatát vizsgálja. Végigkövethetjük a minőségirányítási rendszer bevezetését az elméleti kérdésektől a gyakorlati megvalósításig. A kötet végén tizenkét oldalas bibliográfiát találhatunk, főként könyvtártudományi folyóiratok idevonatkozó cikkeiből.

Gazdálkodás -könyvtárban; Gazdaságosság -könyvtárban

DAUBERT, Madeline J.

Financial management for small and medium-sized libraries / Madeline J. Daubert. - Chicago ; London : American Library Association, 1993. - VII, 185 p. ; 26 cm. - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 0-8389-0618-4

Raktári jelzet: 3-11913

A gyakran emlegetett, fokozódó gazdasági nehézségek a könyvtárakat arra kényszerítik, hogy munkájuk során egyre inkább érvényesítsék a pénzügyi szemléletet. Azokban a könyvtárakban, ahol a vezetés hajlandó és képes bizonyítani gazdasági kérdésekhez való hozzáértését, nagyobb esély van arra, hogy az anyaszervezet jobban respektálja a könyvtár működését és teljesítményeit. Ehhez nyújt segítséget a könyv. Ízelítőül néhány fejezetcím: könyvelési alapismeretek, a könyvtári költségek analízise, hosszútávú tervek és a költségvetés, bevételek és támogatási források, a könyvtári működés kontrollja, beszámolás és értékelés.

Közművelődési könyvtár; Marketing; Nagy-Britannia

KINNELL, Margaret - MACDOUGALL, Jennifer

Meeting the marketing challenge : Strategies for public libraries and leisure services / Margaret Kinnell and Jennifer MacDougall. - London ; Los Angeles : Taylor Graham, cop. 1994. - 163 p. ; 23 cm. - Bibliogr. : p. 161-163. és a fejezetek végén. - ISBN 0 947568 61 1

Raktári jelzet: 3-11923

Közművelődési könyvtárak vezetőinek, valamint szabadidő központokban dolgozóknak ad segítséget a kötet konkrét marketing problémák kezeléséhez. A tíz fejezet fele a marketing elméleti tudnivalóival (szerepe, stratégiája, tervezése, szolgáltatások, marketing mix) foglalkozik, a többi pedig a gyakorlati megvalósításhoz szükséges szempontokat mutatja be. A téma válogatott bibliográfiája, valamint a könyvtárvezetők, szabadidő központ vezetők marketing-munkájával kapcsolatos kérdőív található a függelékben.

Állomány; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtartudományi szakkönyvtár; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Lengyelország, Varsó
KŁOSSOWSKI, Andrzej

Die Nationalbibliothek in Warschau : Ihre Sammlungen und Tätigkeiten / Andrzej Klossowski. - Warszawa : Biblioteka Narodowa, 1994. - 214 p. : ill. ; 22 cm. - Bibliogr.: p. 203-207. - ISBN 83-7009-088-5

Raktári jelzet: 3-11909

Krónikaszerű áttekintést ad a nemzeti könyvtár irányába mutató kezdeményezésektől (1747-től kezdve), 1928. évi tényleges megalapításának közvetlen előzményeiről, háborús sorsáról, újjáéledéséről. Részletesen ismerteti a gyűjtemény egyes részeit (képeken mutatva be a legérdekesebb darabokat), a katalógusrendszert, az állomány használatának módját, a nemzeti bibliográfiai központ tevékenységét. A kisebb fejezetek tárgya: a könyvtár tájékoztató munkája; kutatómunkája; szervező és módszertani tevékenysége az országos könyvtári rendszerben; könyv- és könyvtartudományi szakkönyvtára; a külföldi Polonica; a „nemzeti könyvtári állomány” (a kulturális örökség) számbavétele és fejlesztése, más könyvtárakkal munkamegosztásban; bibliofília; a könyvtár munkatársai, épülete; könyvtarra vonatkozó törvényes rendelkezések; szervezeti felépítése; kiadványai.

Gyűjteményes kiadvány -könyvtartudományi (forma); Nemzeti könyvtár; Nemzetközi helyzetkép

National libraries / ed. by Maurice B. Line and Joyce Line ; [publ.] Aslib. - London : Aslib, [1979]. - 24 cm

3., A selection of articles on national libraries, 1986-1994. - 1995. - VII, 303 p. - (Aslib reader series ; 10.). - Bibliogr. a fejezetek végén. - ISBN 0 85142 3426 [!]

Raktári jelzet: 3-11871

Harmadszor jelenik meg az Aslib összeállítása a nemzetközi könyvtárakról szóló cikkekből. A mostani válogatásba az 1986 és 1994 között publikált írások kerültek. Három tematikus csoportot állítottak fel. Az elsőben az általánosnak nevezhető témák kerültek, pl. a nemzeti könyvtárak történetéről, funkcióiról, a második csoportban a speciálisan nemzeti könyvtári problémákról esik szó, bár meglehetősen vegyes a témák köre

(stratégiai tervezés, kereskedelmi és egyéb értéknövelő tevékenységek a nemzeti könyvtárakban, a bibliográfiai rekordok terjesztésével kapcsolatos feladatok, állományalakítási kérdések, tárolókönyvtári problémák stb.) A harmadik nagy csoportba területi, földrajzi elhelyezkedésük szerint kerültek a nemzeti könyvtárakról szóló írások. Olvasható tanulmány Kína, Japán, Kolumbia, Lengyelország stb. nemzeti könyvtáiról, a spanyol és katalán nemzeti könyvtárról stb. A tanulmányok nyelve többnyire angol, ritkábban francia.

Könyvművészet; Könyvtártörténet -nemzeti; Műemlékkönyvtár; Olaszország, Roma
PIETRANGELI, Carlo

La biblioteca Casanatense / ideazione e presentazione di Carlo Pietrangeli ; [a cura di Angela Adriana Cavarra]. - Firenze : Nardini, cop. 1993. - 331 p. : ill. ; 31 cm. - (Le grandi biblioteche d'Italia)
Raktári jelzet: 4-10071

Casanate bíboros 1698-ban végrendeletileg tekintélyes összeget hagyott nyilvános könyvtár létesítésére. Az 1701-ben megnyílt Casanatense egyházi könyvtárként működött az 1871. évi szekularizációig. Történetének és helyiségeinek rövid ismertetése után a díszes kiállítású album külön fejezetekben mutatja be a gyűjtemény egyes részeit, rövid bevezetővel és bő illusztrációval. A 6000 kéziratból válogató 87 tábla a miniatúrákon kívül a szövegoldalok, az íráskép bemutatását is szolgálja. A régi és ritka könyveket (közülük 2043 az ősnymtatvány) 24, a zeneműtárat (egy 14. századi psalteriumtól egy Paganini-hegedűverseny kottájáig) 9, a metszeteket (Dürertől kezdve) és egyéb képzőművészeti alkotásokat 14 tábla szemlélteti. Külön fejezeteket (és illusztrációkat) szentel a mű a barokk színháztörténeti gyűjtemény díszletrajzainak, a tudományos eszközök, műszerek gyűjteményének, a tudománytörténeti könyvgyűjteménynek (Avienus, Kepler, Vesalius stb.), a régi kötéseknek, a muzeális folyóiratoknak, a rendeletek, kiáltványok tárának.

Felmérés (forma); Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

PRINS, Hans - GIER, Wilco de

The image of the library and information profession : How we see ourselves: an investigation : A report of an empirical study undertaken on be-

half of IFLA's Round Table for the Management of Library Associations / by Hans Prins and Wilco de Gier with the assistance of Russell Bowden ; [publ. by] International Federation of Library Associations and Institutions. - München [etc.] : Saur, 1995. - 86 p. ; 21 cm. - (IFLA publications, ISSN 0344-6891 ; 71.). - ISBN 3-598-21798-6

Raktári jelzet: 2-9909

Régi problémája hivatásunknak, hogy a társadalomban a könyvtárosokról kialakult kép nem túlságosan kedvező. Az értelmiségi foglalkozási ranglistán az alsó fokok egyikén helyen áll a könyvtáros. Az alacsony társadalmi presztízs következtében a könyvtárosok önértékelési zavarokkal küszködnek. A helyzet kezeléséhez a kiváltó okokat kell megismerni. Ennek érdekében a szerzők kérdőíves vizsgálatot végeztek. A világ 90 országába 152 könyvtárosegyletnek küldték el a kérdéseiket. A könyvben a vizsgálat előkészítéséről, módszertani kérdésekről, s az adatok elemzéséről olvashatunk.

Könyvkiadás története; Nyomdászattörténet -nemzeti; Olaszország

SANTORO, Marco

Storia del libro italiano : Libro e società in Italia dal quattrocento al novecento / Marco Santoro. - Milano : Editrice Bibliografica, cop. 1994. - VIII, 446 p. ; 21 cm. - (Bibliografia e biblioteconomia ; 47.). - ISBN 88-7075-376-X

Raktári jelzet: 2-9901

Hat nagy korszakra osztja az olasz könyvtermés, könyvkiadás történetét. Mindegyik időszak bemutatását négy részre tagolja: 1. a politikai-gazdasági körülmények, 2. a kulturális intézmények, központok, csoportosulások, 3. a kor irodalmának fő törekvése, jelszava, 4. a könyvkiadás az egyes (a politikai széttagoltság miatt nem egyformán fejlődő) regionális központokban (Róma, Milano, Bologna, Nápoly stb., a régebbi korszakokban Velence, Firenze is).

Könyvtárépület; Minerva -könyvtári -nemzetközi; Műemlékkönyvtár; Ausztria; Németország; Svájc
SEIDEL, Stefanie

Bibliotheken : die schönsten Räume : die wertvollsten Sammlungen : Deutschland, Österreich, Schweiz / Stefanie Seidel. - [München] :

Callwey, [1995]. - 191 p. ; 24 cm. - (Das Reiselexikon). - ISBN 3-7667-1156-3

Raktári jelzet: 3-11905

A három országnak összesen 128, idegenforgalmi látványosságszámbe menő könyvtáráról ad képet. Áttekinti a muzeális értékű gyűjtemények történetét, jelzi jelenlegi nagyságukat, felsorolja legértékesebb címéluimaikat. Leírja a művészettörténeti jelentőségű könyvtárápületeket, illetve termeket, jelzi a nyitvatartási időt, a vezetések, illetve a kutatás lehetőségét. Részletesen leírja a modern könyvtárápítkezés kiemelkedő példáit is. Mindezt számos illusztrációval, illetve színes táblával szemlélteti.

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Szakkönyvtár

Special librarianship as a career : An SLA information kit / [publ. by] Special Libraries Association. - Washington : SLA, cop. 1995. - V, 105 p. 28 cm. - Bibliogr.: p. 104-105. - ISBN 0-87111-440-2

Raktári jelzet: 4-10069

A füzet az amerikai szakkönyvtárosok számára tartalmaz fontos faktografikus adatokat és ténybeli ismereteket: a szakkönyvtárak egyesületeinek állásajánlatait, a szakkönyvtárosok továbbképzésével, szakmai tájékozottságukkal kapcsolatos tudnivalókat, a munkájuk ellátásához nélkülözhetetlen fontosabb intézmények, szervezetek címeit, telefonszámaikat. Az adattári rész után 12 máshol már megjelent tanulmányt adnak közre a szakkönyvtári munkáról, a szakkönyvtárak vezetőinek feladatairól, a szakmai továbbképzés szerepéről. A témához kapcsolódó könyvek, videokazetták jegyzéke egészíti ki az összeállítást.

Gazdálkodás -könyvtárban; Térítései szolgáltatás; Vezetés

St. CLAIR, Guy

Entrepreneurial librarianship : The key to effective information services management / Guy St Clair. - London [etc.] : Bowker Saur, cop. 1996. - XXIV, 182 p. ; 24 cm. - (Information services management). - Bibliogr.: p. 170-177. - ISBN 1-85739-014-8

Raktári jelzet: 3-11921

A könyvtárosság paradigmái vátozóban vannak. A könyvtári vezetésben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az üzleti vállalkozások kulcsfejlesztései: a felelősség, a teljesítmény, az ellenőrzés, a kockázatvállalás, a teammunka stb. A szerző összehasonlítja az üzleti vállalkozások és a könyvtári és információs szolgáltatások jellegzetességeit, és ennek alapján gyakorlati módszereket ír le a vállalkozói szemléletet elsajátítani kívánó könyvtári és információs szolgáltató szakemberek számára. A fejezetek végén megtalálható a felhasznált irodalom, a könyv végén pedig egy nyolcoldalas válogatott bibliográfia, valamint név- és tárgymutató.

Általános tudományos könyvtár; Információkereső nyelv; Könyvtárápület; Könyvtártudomány története; Osztályozás története

STEIERWALD, Ulrike

Wissen und System : Zu Gottfried Wilhelm Leibniz' Theorie einer Universalbibliothek / Ulrike Steierwald. - Köln : Greven, cop. 1995. - 134 p. ; 21 cm. - (Kölner Arbeiten zum Bibliotheks- und Dokumentationswesen, ISSN 0721-7587 ; 22.). - Bibliogr.: p. 117-134. - ISBN 3-7743-0576-5

Raktári jelzet: 2-9905

Ez elsősorban filozófia- és tudománytörténeti tanulmány. A szerző a 17-18. század fordulójának szellemtörténeti összefüggéseibe helyezi Leibniz tudományrendszerezési és osztályozási elképzelését. Azt vizsgálja, mi volt a tudomány képe önmagáról, milyen rendszerben látta ez a kor a tudományt, milyen jelrendszereket alkalmazott (beleértve az írás jellegét is), milyen volt a barokk térfelfogás és hogyan érvényesült a wolfenbütteli Rotundában, milyen volt a könyvpiac az abszolútizmus korában (ami Leibnizet az államilag szervezett tudományos tevékenység gondolatához vezette), hogyan erősödött fokozatosan az enciklopédizmus gondolata. Leibniz elgondolásainak értelmezéséhez a modern rendszerelméletet is segítségül hívja.

Adatbázis; Információipar; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási politika; Tájékoztatásügy; Magyarország

STOCK, Wolfgang G.

Ungarns Informationswirtschaft : Eine Monumentaufnahme im Herbst 1993 : Untersuchung

im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft / Wolfgang G. Stock. - München : ifo Institut für Wirtschaftsforschung, 1994. - XI, 115 p. ; 21 cm. - (ifo Studien zur Ostforschung, ISSN 0938-6955 ; 15.). - Bibliogr.: p. 88-106. - ISBN 3-88512-207-3
Raktári jelzet: 2-9903

Felváolja az információgazdaság és tájékoztatási politika átalakulását (és kialakulatlanságát) az erősen állami jellegű információiparról az információs magángazdaságra való áttérés kapcsán. Konkrét vizsgálatainak tárgya: a távközlési infrastruktúra; az információs szakemberek képzése; a Magyarországra vonatkozó adatanyag méretei a nemzetközi tájékoztató szolgáltatásokban és a hazai adatbázisokban; a külföldi adatbázisok használata; a fejlődést gátló nehézségek (pl. a hardver- és szoftverfejlesztés koordinálatlansága).

Eseménytár -könyvtárügyi (forma); Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudomány története; Könyvtárügy története; India

TAHER, Mohamed - DAVIS, Donald Gordon (Jr.)

Librarianship and library science in India : an outline of historical perspectives / Mohamed Taher ... and Donald Gordon Davis, Jr. ... - New Delhi : Concept Publishing, 1994. - 240 p. ; 22 cm. - (Concepts in communication informatics and librarianship ; 60). - Bibliogr.: p. 195-216. - ISBN 81-7022-524-8

Raktári jelzet: 3-11914

A nyelvi, területi és a történeti források elérhetőségében lévő megosztottság miatt, átfogó indiai könyvtártörténet eddig nem készült. Ezért hiánypótló a jelen kötet, melyben a szerzők az ősi India (i.e. 3000-1206) időszakától kezdve, a középkor (1206-1757), a gyarmati megszállás (1757-1947), a függetlenné vált India napjainkig tartó könyvtárügyi tudnivalóit foglalják össze. A kötet függeléke a fontos könyvtárügyi események

válogatott kronológiáját, s az indiai könyvtárügyben fontos szerepet betöltött vagy az indiai könyvtárügy valamilyen területével foglalkozó külföldi tanácsadók, kutatók jegyzékét, munkásságuk rövid leírását tartalmazza.

Könyvtárügy; Német Szövetségi Köztársaság

THUN, Hans-Peter

Eine Einführung in das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland / Hans-Peter Thun. - Berlin : Deutsches Bibliotheksinstitut, 1995. - 47 p. ; 21 cm. - ISBN 3-87068-486-0

Raktári jelzet: 2-9902

Külföldieknek szánt rövid áttekintés arról, amit könyvtár"ügy"-nek csak viszonylag lehet nevezni, mert az ország föderatív közigazgatási felépítése miatt csak kényszerű áthidaló intézkedésekkel lehet a könyvtári munka elvi és szervezeti egységét megközelíteni. – Tárgykörei: 1. Az ország politikai struktúrája. – 2. A könyvtár- és tájékoztatásügy központi (szövetségi) programjai; a közművelődési könyvtárak; a tudományos könyvtárak (szak-, regionális, egyetemi és főiskolai könyvtárak, a két nemzeti könyvtár, a két berlini és a bajor állami könyvtár, a központi szakkönyvtárak). – 3. A koordinációt, együttműködést szolgáló intézmények: a kultuszminiszter-konferencia; a Deutsches Bibliotheksinstitut; a közművelődési könyvtárügyben a tartományi szakmai központok, az együttműködéses „lektorálás” (állománygyarapítási tanácsadás), a Könyvtárellátó; a tudományos könyvtárügyben a Deutsche Forschungsgemeinschaft, a speciális gyűjtőkörök rendszere, a könyvtárközi kölcsönzés és központi katalógusok; az OSI program és a (dokumentum- és adatszolgáltatást gyorsító) SUBITO program. – 4. Betűrendes katalógizálási és tárgyszó-katalógizálási szabályzat; az osztályozási rendszerek tarkasága. – 5. Könyvtáregyesületek, könyvtárszövetségek.

Nadrágszjimeghúzás a British Library-ben:
Kutatási-Fejlesztési Igazgatóság helyett Kutatási és Innovációs Központ

A British Library Kutatási-Fejlesztési Igazgatósága (Research and Development Department, BLRDD) két évtizeden át szolgálta a könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatómunka fejlődését, eredményeinek a gyakorlatban való hasznosítását. Az angol könyvtárügyben működő számos egyéni kutatónak és (pl. egyetemi tanszék mellett szervezett) kutatócsoportnak a munkájára támaszkodott: kijelölte a fejlődés szempontjából legfontosabb kutatási területeket, témaköröket, elbírált a kutatóktól beérkező munkaterveket és biztosította az anyagi eszközöket a megfelelően ígérkező kutatások (vizsgálatok, felmérések) végrehajtásához. Lényegében tehát a szakterületünkön folyó kutatásokra fordított állami támogatás elosztásával foglalkozott; más intézmények is fejtettek ki ilyen tevékenységet, de a BLRDD volt a legjelentősebb szponzor, az 1995/96. évben 1,6 millió fontos meghaladó összeg állott rendelkezésére. A kutatási eredmények hasznosítása érdekében publikálta a kutatási jelentések egy részét, segítette a más forrásból kiadottak terjesztését, s a kiadatlan jelentéseket is hozzáférhetővé tette (ezekről mikromásolatot lehetett vásárolni vagy kölcsönözni a BL Dokumentumszolgáltató Központjától).

A 90-es évek végére azonban Nagy-Britanniában is csökkent a kultúra állami támogatása; megnyirbálták a British Library költségvetését is, holott annak épp most kell gondoskodnia új épületének teljes befejezéséről, üzembehelyezéséről. A kényszerű takarékosági intézkedések keretében a BLRDD-t is karcsúsítani kellett. Az átszervezés során új nevet is kapott ez a részleg: Kutatási és Innovációs Központ (Research and Innovation Centre, BLRIC).

Az új név némi funkcióváltozásra is utal. Egyrészt a "fejlesztés" helyett a minőségi változást, az újtást állítja előtérbe, másrészt a "központ" kifejezéssel hangsúlyozza – nem a fokozott centralizálást, mint első pillantásra gondolnánk, hanem épp az ellentétét: a RIC a könyvtárügyi feladatokkal, kutatási témákkal kapcsolatos országos vélemény- és tapasztalatcsere központja, a helyi kezdeményezések közvetítője kíván lenni. Feladata lényegében változatlan: finanszírozza a kutatócsoportok és az egyéni kutatók valóban országos érdekű elgondolásainak a kidolgozását. Ezt az előző évihez képest 12,5%-kal csökkentett keretből támogatja. A szükségleteknek megfelelő összeggel szponzorálja az egyes munkaterveket; az átlagos támogatás kb. évi 30 000 font, amely fedezi egy kutató egy évi egyéni szükségleteit, valamint az esetleges dologi kiadásokat, a segédszemélyzet dotációját. A költségesebb programokkal jelentkező kutatóknak azt ajánlja, keressenek társ-szponzort; ebben is igyekszik segíteni őket.

Le kell viszont mondania a kutatási jelentések házilagos kiadásáról. Továbbra is segíti a kutatókat abban, hogy más publikációs lehetőséget találjanak, s továbbra is hozzáférhetővé teszi a publikálatlan beszámolókat.

Feladatait az eddiginél lényegesen kisebb létszámmal látja el a RIC. Az érdemi munkát a „kutatáselemző” csoport végzi, ennek 8 tagja lesz. Ezek egy-egy kutatási területre s amellett egy-egy könyvtár típusra szakosodva osztják meg egymás között a munkát.

A következő évre kijelölt fő kutatási irányok: a) a digitális könyvtár (beleértve a hálózatszervezést, valamint az elektronizálással kapcsolatos gazdasági és jogi kérdéseket), b) információkeresés (új, hatékony rendszerek, különös tekintettel a képanyag keresésére), c) munkaszervezés (pl. teljesítménymutatók kidolgozása, a költségvetés csökkentésével számoló távlati tervezés, bevételszerzési lehetőségek), d) a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások jelentősége és pénzbeli értéke, e) együttműködés (regionálisan, illetve az egyes könyvtár típusok, azok hálózatai között), f) állományvédelem (különös tekintettel a dokumentumok elektronikus archiválására és új megőrzési eljárások kidolgozására), g) információszolgáltatók és -használók (az „információs lánc” szemei a kiadótól, illetve adatbázis-előállítótól a véghasználóig). E témakörökön kívül álló terveket továbbra is be lehet nyújtani a Központhoz, de ezek az eddiginél kevésbé számíthatnak támogatásra.

Az eddiginél nagyobb mértékben fogja viszont támogatni a RIC a brit kutatók bekapcsolódását a nemzetközi kutatómunkába, konferenciákon való részvételük, tanulmányutaik költségeinek fedezésével.

(*Research and Innovation Centre Research Bulletin, 14.sz. 1996 nyár*)

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

96/333

PINHEIRO, Lena Vania Ribeiro – LOUREIRO, José Mauro Matheus: Traçados e limites da ciência da informação = Cienc.Inf. 24.vol. 1995. 1.no. 42-53.p. Bibliogr. 56 tétel.

Res. angol nyelven

Az információtudomány vonalai és határai

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Informatika; Interdiszciplináris problémák

Az információtudomány eredete, születése, fejlődése és jelenlegi állása. Legjelentősebb kutatói és a hozzájuk kapcsolódó gondolkodási trendek. Az interdiszciplinaritás és az új terület technológiai és társadalmi dimenziói. A brazil információtudomány, és felsőfokú oktatásának története, struktúrája.

(Autoref. alapján)

96/334

SARACEVIC, Tefko: Interdisciplinary nature of information science = Cienc.Inf. 24.vol. 1995. 1.no. 36-41.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. portugál nyelven

Az informatika interdiszciplináris jellege

Információkeresés; Informatika; Interdiszciplináris problémák

Először bemutatja az információtudomány eredetét és társadalmi hátterét, majd a legfontosabb tevékenység, az információkeresés fejlődését írja le. Az interdiszciplinaritás fejlődését négy területtel kapcsolatban értékeli, ezek a könyvtártudomány, a számítógéptudomány (számítástechnika), a megismerés-tudományok, ide értve a mesterséges intelligencia kutatását, és a kommunikáció. Az információtudománnyal szembeni kihívások leginkább három irányból: a társadalmi változások, a technológiai forradalom és az interdiszciplináris változások felől gyakorolnak nyomást. Az információtudománynak megvan a maga szerepe ezekben a legkritikusabb kérdésekben.

(Autoref. alapján)

igényeinek kielégítésével és a szervezeti bővüléssel kapcsolatosak.

A könyvtári és információs szolgáltatásokra vonatkozó politika kialakítása során a dél-afrikai könyvtárosoknak és információs szakembereknek alkalmazkodniuk kell az információtechnológia gyors fejlődéséhez és az információs környezethez, és át kell alakítaniuk a dél-afrikai könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokat, hogy minden dél-afrikai polgár igényét kielégíthesék. Fontos lenne a szolgáltatások teljes körű és pontos kvalitatív leírása, mivel csak így állapítható meg okozati vagy asszociatív kapcsolat az információigények, az információellátás társadalmi dinamikája, a könyvtárak, az írásbeliség és a felnőttoktatás, és az új médiák között.

A szerző szerint nagyobb figyelmet kellene fordítani a konceptuális elemzésre, a kvalitatív, az interdiszciplináris, a csoportos, az akció- és a történeti kutatásokra.

(Autoref.)

Lásd még 356, 459

Kutatás

96/335

LOR, Peter: Current South African research needs in respect of library and information services = Mousaion. 14.vol. 1996. 1.no. 3-19.p. Bibliogr.

Milyen kutatásokra van ma szüksége a dél-afrikai könyvtár- és tájékoztatásügynek?

Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár

A gyakorló könyvtárosoknak és a vezetőknek olyan kutatási eredményekre van szükségük, amelyek tényleges információt nyújtanak az intézményben folyó döntéshozatali és tervezési munka javításához. A gyakorlatban felmerülő kérdések – mint ezt a Pretoriai Állami Könyvtár programjai is példázzák – többnyire a technológia megfelelő alkalmazásával, a használók igényeivel, információkeresési szokásaival, a gazdasági, társadalmi, kulturális és üzleti környezettel, az információval rosszul ellátott közösségek

Tudománymetria, bibliometria

96/336

MEYER, Terry – SPENCER, John: A citation analysis study of library science: who cites librarians? = Coll.Res.Lib. 57.vol. 1996. 1.no. 23-33.p. Bibliogr.

Könyvtártudományi hivatkozásvizsgálat: ki hivatkozik a könyvtárosokra?

Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás

Egyedül a könyvtárosok olvassák és idézik a könyvtártudományi folyóiratokban megjelent cikkeket? A tanulmányban közölt vizsgálat szerint a könyvtártudományi cikkekre hivatkozó tudományok között szerepel a számítástechnika, orvostudomány, pszichológia, a társadalomtudományok és az általános tudományok. A felmérés módszerei között szerepelt a DIALOG Social SciSearch nevű adatbázisában való keresés, aminek segítségével húsz évet áttekintve vizsgálták a hivatkozásokat 24 könyvtártudományi

folyóíratra. A DIALOG folyóiratokra vonatkozó tárgyi kategóriái alapján a szerzők kiválasztották a tanulmányban szereplő könyvtártudományi folyóiratoknak azokat a hivatkozott cikkeket, amelyek nem könyvtári témájúak voltak. Bár a más tudományterületekről származó hivatkozások száma magasabb, mint ahogy ezt a korábbi vizsgálatok jelezték, a más társadalomtudományi ágakkal való összehasonlítás alapján elmondható, hogy a könyvtártudomány nem rendelkezik olyan szintű hivatkozottsággal, mint a fejlettebb tudományterületek.

(Autoref.)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

96/337

STOCK, Wolfgang G.: Die Informationspolitik der Europäischen Union = ABI-Tech. 16.Jg. 1996. 2.no. 111-132.p. Bibliogr. 44 tétel.

Res. angol nyelven

Az Európai Unió tájékoztatási politikája

Információs társadalom; Nemzetközi szervezet; Tájékoztatási politika

A cikk az Európai Unió könyvtárpolitikáját elemzi az 1992-es egyezmény óta. Röviden ismerteti az előzetes programokat: az Impact 1-et, az információpiaci projektet (Information Market Observatory) és az Impact 2-t. Az Európai Közösség Bizottságának 1993-as nyilatkozata („White Paper”) az európai tájékoztatási politika új szakaszát jelentette: kimondta, hogy e politika

középpontjába az információs társadalom megteremtését kell állítani. Ezt követte a Bange-mann munkacsoport jelentése és a Bizottság tézisei az információs társadalomról, a Negyedik Kutatási és Technológiai Fejlesztési Keretprogram (Fourth Framework Programme of Research and Technological Development) a távközlés liberalizálásáról szóló program („Green Papers”), a könyvtári program, az információkezelési (information engineering) program, a legfejlettebb hét ország (G7 countries) konferenciája az információs társadalomról, és az Info2000 program. Milyen hatással van az új európai politika a könyvtárakra, levéltárakra és tájékoztatási központokra? A cikk e kérdést vizsgálva az univerzális szolgáltatások és a könyvtárak magánosításának kérdéseit tárgyalja.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

96/338

VITIELLO, Giuseppe: Splendori e miserie delle statistiche bibliotecarie = Boll.AIB. 35.vol. 1995. 4.no.. 465-480.p. Bibliogr. 30 tétel.

Res. angol nyelven

Tündöklés és nyomorúság a könyvtári statisztikában

Állománygyarapítás; Gazdálkodás -könyvtárban; Hatékonyság; Munkaszervezés; Nemzetközi helyzetkép; Statisztika

Nemrég jelent meg P. Ramsdale makrostatistikai elemzése az európai könyvtárgazdaságról, 1986 (illetve 1981) és 1990 közötti adatok alapján. Eszerint a tizenketek Európájában 95880 könyvtár 6 637 ezer ECU-t költött (ennek 58%-át személyzetre). A könyvtárak költségvetése a GDP 0,15%-át tette ki, ami lakosonként közel húsz ECU-t jelent. (Az előző öt év adatai: 88461 könyvtár, 6036000, illetve 17,85 ECU.) A személyzet létszáma 231600-ról 237200-ra emelkedett, ami alig fél százalékos növekedés évente. Az 1 milliárd 435 millió könyv 202 millióval több, mint az előző öt évben. Ez 4,1 köte-

tet jelent fejenként, míg a használat mértéke lakosonként 8,2 kötet. Az EFTA tagországok 1515440 ECU-t (az előző öt évben 1419310-et) költöttek könyvtáraikra, melyek száma 2,6%-kal csökkent. A könyvtárosok száma ugyanakkor (az iskolai könyvtárosok jelentős, évi 3%-os létszámcsökkenésétől eltekintve) állandónak mondható. Az egy lakosra jutó 9,8 kötet évi 1,3%-kal növekszik, s a tagországok GDP-jük 0,23%-át költik könyvtárügyükre.

A nemzeti könyvtárak stratégiai fontosságát jelzi, hogy a 24 nemzeti könyvtár (átlagosan) a teljes könyvtári költségek 6,4%-ával részesedik. (A nemzeti könyvtári mutatók növekedését – valószínűleg – befolyásolja a jelentős francia és brit nemzeti könyvtári beruházás is.) Növekszik a felsőoktatási könyvtárak fontossága, ugyanakkor az iskolaiak minden mutatója folyamatosan süllyed (nyilván a születésszám csökkenése, a lakosság elöregedése következtében). A könyvtárak átlagos állománynövekedése 1,9%, míg az audiovizuális anyagoké (különösen a közkönyvtárakban) 3,3%. Főként az északi országokban jelentősen, 4,2 illetve 3,6 százalékkal növekszik a köz- és felsőoktatási könyvtárak saját szolgáltatásaikért kapott bevétele, azaz a piaci gondolkodás kezd tért hódítani.

Az elemzés kiemeli, hogy az információs és kommunikációs technológia munkamegtakarítást, ugyanakkor mennyiségi és minőségi szolgáltatás-javulást hoz, ami – elsősorban a számítógépesítés széles terjedésének köszönhetően – a személyzet produktivitásának növekedésében mutatkozik meg. Ennek eredményeképpen a könyvtári költségvetések nem követik (nem kellene, hogy kövessék) az állomány vagy az ellátandók mennyisége, aránya szerinti statikus mutatókat, inkább a tevékenység volumenét vagy növekedését figyelő dinamikusak paramétereiken alapulnak (kell alapulniuk).

A statisztika a könyvtárirányítás fontos eszköze: az adatok rendszeres gyűjtése lehetővé teszi a személyzet és a szolgáltatások teljesítményének ellenőrzését, a mutatók elemzése rámutat az erős és gyenge pontokra. Mindazonáltal a statisztika délibábot is teremthet: ne képzeljük, hogy minden könyvtári helyzet leírható számokkal, és a szükséges intézkedések kizárólag az összehasonlító táblázatok alapján meghozhatók.

A könyvtári szervezet (mint minden szervezet Scott paradigmatis elmélete szerint) három módon közelíthető meg. Racionálisan a szerve-

zet egy eszköz, bizonyos célok elérésére. A könyvtár esetében ez kulturális, oktatási, szociális, vagy akár gazdasági is lehet, ami az információs piacra vezeti az intézményt. A természetes (naturális) perspektíva szerint a szervezet mindenkifelett kollektíva. Ez a megközelítés inkább a szervezet egyéni tagjaira helyezi a hangsúlyt, mintsem a lefektetett szabályokra és kötelezettségekre. A könyvtár tehát különbözőképpen motivált egyének közössége, így kapcsolataik, a kollektíva belső, rejtett és informális működésének tanulmányozása megbízhatóbban mutatja, hogy ki-ki milyen módon vesz részt a szervezet tevékenységében. A szisztematikus szemlélet a szervezetet „szerepek” kombinációjának tekinti, amely a környezeti erőforrások transzfere (input – feldolgozás – output) révén tartja fenn magát. A könyvtárt eszerint a környezettel való állandó és szoros kölcsönhatás tartja életben. Bár e megközelítési módok nem egyszerre alakultak ki, együtt élnek, hol átfedve, hol kiegészítve egymást, hol pedig szemben állva. Ha szervezeti változást tervezünk, tudnunk kell, hogy a kutatások, amelyekre alapozunk, melyik elméleti modell szerint vizsgáldtak.

(Mohor Jenő)

96/339

ARZBACH, Petra: Das Bibliothekswesen in Argentinien = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 6.no. 1046-1063.p. Bibliogr.

Argentína könyvtárügye

Könyvkereskedelem; Könyvtárügy; Tájékoztatási rendszer

Népkönyvtárak

A közkönyvtárak legnépesebb táborát a népkönyvtárak (bibliotecas populares) alkotják. Ezek olyan nyilvános és közcélt szolgáló intézmények, amelyeket valamely „szabad fenntartó” működtet állami támogatással kiegészítve. A 19. század végétől vannak jelen Argentínában.

Tervszerű fejlesztésük érdekében az oktatási minisztérium és az állami kulturális titkárság 1986-ban protektorátust hozott létre (CONABIP, a Népkönyvtárak nemzeti protektorátusa), ennek 7 tagú grémiuma határozza meg a fenntartási támogatás kiutalásának feltételeit. (Az állomány

nagysága, kölcsönzések száma, a személyzet létszáma, a könyvtár technikai felszereltsége.) A CONABIP szervezi a népkönyvtárosok országos találkozóját, (1994-ben 1400 könyvtár képviselőjében mintegy 500 küldött találkozott.) A CONABIP-pal párhuzamosan működő szervezet az Argentin Népkönyvtárosok Konföderációja, amely a provinciák képviselőiből tevődik össze. (Jelenleg a 23 provincia közül 19-ben működik ilyen szervezet.)

Városi közkönyvtárak

Ez a könyvtártípus csak Buenos Airesben található. (Argentína 33 millió lakosából 12 millió Buenos Airesben, illetve annak konglomerátumában lakik.) A 23 városi könyvtárat és a 3 bibliobuszt a városi kulturális bizottság alá rendelt Könyvtári Igazgatóság irányítja szakmai, szervezeti és gazdasági kérdésekben. A városi közkönyvtárakat elsősorban a tanulók és a fiatalok látogatják.

Egyetemi könyvtárak

Argentínában éles választóvonal húzódik az állami és a magánegyetemek között. A magánegyetemek száma magasabb és ellátottságuk jobb, mint az államiaké. Ez a különbség az egyetemi könyvtárak helyzetében is tükröződik.

Az állami egyetemek könyvtárai szövetséget hoztak létre, amelynek célja az egységes számítógépes rendszer bevezetése, összehangolt állománygyarapítási politika kialakítása és a kiadványcsere. A magánegyetemek könyvtárai között nincs ilyen szervezett együttműködés, de többségükben a munkafolyamatokat már számítógép segítségével végzik.

Iskolai könyvtárak

Az Amerikai Államok Szervezete (OAS) az argentin oktatási minisztériummal együttműködve tervezetet készít az iskolai könyvtárak rendszerének kiépítésére. Jelenleg nincs Argentínában olyan szervezet, amely ezt a könyvtártípust képviselné.

Nemzeti könyvtár

Argentína nemzeti könyvtárát 1810-ben alapították, első igazgatója az ország nagy tekintélyű politikusa, Mariano Moreno volt. Működését a városháza épületében kezdte, 1901-től 1994-ig az óváros egyik régi házában működött. 1971-ben tették le az új könyvtárárpület alapkövét, jelenleg a héteemeletesre tervezett és a párizsi Pompidou Központ mintáját követő épületből a föld alatti raktárszintek és 2 föld feletti szint használható már.

A földszinten 4 olvasóterem helyezkedik el 200 olvasóhellyel, valamint a könyvtári feldolgozók 100 munkahelye. 1.em.: Nagy kiállítóterem, büfé 120 férőhellyel. 2.em.: Igazgatóság, irodák. 3.em. (terv): UNESCO-depo, olvasói terek. 4.em.: Ritkaságok gyűjteménye, 30 kutatóhely. 5.em.: Általános olvasóterem. 6. em.: Olvasóterem, tájékoztatás, adatbankok. 7.em.: Technikai szolgálat, keresőrendszerek központja.

A könyvtár fenntartója az állami kulturális titkárság, igazgatói az írók vagy más jelentős személyiségek köréből kerültek ki, működési idejük átlagosan 3 év volt.

A tervek szerint a jövőben a könyvtár egész katalógusát számítógéppel elérhetővé kívánják tenni, majd a következő fokozatban az elérhetőséget az egész országra ki fogják terjeszteni. Nemzeti bibliográfiát a szó szokott értelmében a könyvtár nem ad ki. Az Argentínában kiadott könyvekről a könyvkamara lapja tudósít.

A könyvtár használata ingyenes.

Kongresszusi Könyvtár

1859-ben alapították, 1933 óta kötelespéldányban részesül. Fő gyűjtőköre: szociológia, jog, közgazdaság, pedagógia, politika, állományca. 1,5 millió egység. Nyilvános könyvtár, minden állampolgár olvasója lehet, napi 24 órán át van nyitva. Használata ingyenes.

Információs rendszerek

RENICS (egészségügy, orvostudomány), REDICSA (társadalomtudományok), SIDINTA (agrártudományok), REDNAPLAN (Az argentin információs rendszerek szövetsége).

Könyvtárosképzés

Mintegy 20 különböző egyetemen és főiskolán folyik könyvtárosképzés. A hallgatók 2 év után könyvtártechnikusi, 4 év után könyvtárosi, 5 év után tudományos könyvtárosi végzettséget nyernek. A szakmák hivatalos regiszterében nem szerepel a könyvtárosság, hiányzik az állami könyvtárpolitika, a bérek alacsonyak, egyéni felemelkedési lehetőségek nincsenek – mindennek következtében az argentin könyvtárosok resignáltan tekintenek a jövőbe.

(Katsányi Sándor)

96/340

TEDD, Lucy A.: An overview of some Estonian libraries and their computer systems: a visitor's impressions = Program. 30.vol. 1996. 3.no. 255-268.p. Bibliogr. 12 tétel.

Az észt könyvtárak helyzete, különös tekintettel a gépesítésre: egy tanulmányút tapasztalatai

Akadémiai könyvtár; Egyetemi könyvtár; Könyvtárügy; Nemzeti könyvtár; Számítógépesítés; Támogatás -más országnak; Tanulmányút

A cikk a könyvtárgépesítésről Észtországban rendezett workshop, s ezzel kapcsolatban számos könyvtárban tett látogatás tapasztalatai alapján készült. Felvázolja az utóbbi években az észt könyvtárak előtt álló problémákat és a helyzet javítása érdekében tett lépéseket. A főként észt szakemberek által írt cikkek elemzésével betekintést nyújt a legfőbb gondokba (pénzhiány, a szakképzett személyzet hiánya, szervezeti problémák) és a lehetséges megoldások keresésébe (gépi hálózatok kialakítása, forrásmegosztás, az információtechnológia használata és nemzetközi együttműködés). Bemutatja az utóbbi lépéseket támogató Open Society Regionális Könyvtári Programjának szerepét és részletes leírást ad a workshop előtt felkeresett néhány észt könyvtárról. Az igen változatos könyvtári palettát a nemzeti könyvtár csodálatos, új épülete gazdagítja, amelyet Kelet-Európa legmodernebb és legnagyobb könyvtáráépületének tartanak.

(Autoref.)

96/341

KE, Du: A brief account of librarianship in China = IFLA J. 22.vol. 1996. 2.no. 83-90.p.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Rövid beszámoló Kína könyvtárügyéről

Könyvtárügy

A mai értelmezés szerinti „könyvtár” fogalom mintegy száz évvel ezelőtt bukkant fel Kínában. A császárság kezdeti éveiben már létrejöttek a gazdag uralkodói, egyházi és főúri gyűjtemények, de a hosszan tartó feudális társadalmi viszonyok miatt a nyugati országokhoz képest később, csak századunk első éveiben születtek meg az első közművelődési könyvtárak. 1949-ig a ke-

vesebb mint 300 működő könyvtárból 55 volt a közművelődési könyvtár, 132 az egyetemi és 17 a tudományos könyvtár.

A Kínai Kommunista Párt a hetvenes években kezdett foglalkozni a könyvtárak fejlesztésének kérdéseivel. 1980-ban az országos kongresszuson ugyancsak téma volt a könyvtárügy helyzete. Megfogalmazódott, hogy a lehetőségekhez képest fejleszteni kell a könyvtári szolgáltatásokat, s a különféle könyvtártípusok kialakításával létre kell hozni a könyvtári rendszert. Az állami irányítás feladata lett a könyvtári törvénykezés és a szabványosítás. Az állami támogatás mértéke folyamatosan nőtt: az 1980-ban juttatott kb. 55 millió jüanról 1994-re 553 millió jüanre. Ezalatt a tizenöt év alatt 50%-kal nőtt a közművelődési könyvtárak száma, a gyűjteményük 1,62-szorosára, a személyzetük pedig 2,2-szeresére. A közművelődési könyvtárak mellett az ország tartományaiban kb. 2890 kulturális központban működött még kisebb-nagyobb gyűjteménnyel olvasószoza. Az egyetemi könyvtárak száma nyolcszorosára nőtt, személyzetük és állományuk pedig csaknem megduplázódott. A tudományos és szakkönyvtárak száma 8000, állományuk kb. 30 millió. A szakszervezeti könyvtárak adatai 1988-ból: kb. 250 000 könyvtár és olvasóterem kb. 500 millió kötettel és kb. 130 ezer könyvtárossal.

Javultak a könyvtárak elhelyezési körülményei is. A Kínai Nemzeti Könyvtár 1987-ben átadott új épülete jelenleg a világ egyik legnagyobb alapterületű (140 ezer m²-es) könyvtára. Új közművelődési könyvtárak épültek országszerte, s 1994-re 4 millió m² összterülettel rendelkeztek.

A pekingi és a vuhani egyetemen kívül sokáig máshol nem folyt könyvtárosképzés. Jelenleg az országban 50 helyen folyik felsőszintű könyvtárosképzés. Ebből 9 intézményben MS diplomát adnak, 2 helyen doktori fokozat szerzhető. Néhány középfokú oktatási intézményben alap- és középfokú könyvtárosképzés kezdődött.

1979-ben megalakult a Kínai Könyvtártudományi Társaság, s ezt 50-nél több helyi vagy szakterületi társaság megalakulása követte. Kiszélesedett a kutatási témák köre: a hagyományos témák mellett bibliometriával, információkereséssel, számítástechnikával, összehasonlító könyvtártudománnyal is foglalkozni kezdtek. 1980-ban 926 tudományos mű jelent meg, 1991-

ben több mint 3000. Az élénk tudományos életet a könyvtári szakfolyóiratok magas száma (100-féle lap) is jelzi.

A „nyitott ajtó” politikája a nemzetközi kapcsolatok kibővülését eredményezte a könyvtárügyben is. Kína 1981-től hivatalosan IFLA-tag lett. A kínai könyvtárosok más nemzetközi szervezetekhez is csatlakoztak (ISSN Centre, ISO, CDNL, CDNLAO stb.), s rendszeresen megjelennek a fontosabb nemzetközi tanácskozásokon is.

1974-ben javaslat készült a kínai jelek elektronikus feldolgozására, megismerkedtek az US-MARC-kal, s ezzel párhuzamosan megkezdődtek a számítógépes fejlesztések. A Kínai Szabványügyi és Dokumentációs Hivatal országos szabványokat adott közre a dokumentumleírás általános szabályairól, a tárgyi indexelés szabályairól stb.

Üzembe helyezték a CHINAPAC-ot, a kínai csomagkapcsolt hálózatot, 50 nagyobb kínai városban teremtették meg az online használatot a külföldi adatbázisokhoz. Elfogadták a kínai MARC formátumot (CNMARC), és a kínai közös adatcsere formátumot (CCFC).

A könyvtárgépesítés ügye az egységesítés felé halad. Ezt segíti elő az ILAS (Integrált Könyvtárgépesítési Rendszer) program is, amelynek Kína 20 tartományából kb. 200 könyvtári tagja van.

A fejlesztés területei: 1) Kína egyike lehetne a világ legtöbb könyvtárral és olvasóteremmel, könyvtári állománnyal és könyvtárossal rendelkező országainak. A lakosság összlétszámához képest még további fejlesztések szükségesek, elsősorban vidéken. Megvalósíthatósági tanulmány készül a kormány számára a körülmények javításáról. 2) A gyűjteményeket tovább kell fejleszteni, a költségeket állami támogatással és társadalmi segítséggel kell biztosítani; 3) Erősíteni kell a könyvtárak és tájékoztatási intézmények közötti együttműködést; 4) Kormányzati támogatással tovább kell építeni az országos számítógépes hálózatot, távlatilag biztosítani kell a nemzetközi hálózatokhoz való kapcsolódást. 5) Kidolgozandó a könyvtári törvény, további szabványosítások, irányelvek szükségesek; 6) Tovább kell szélesíteni a nemzetközi kapcsolatokat; 7) Bővíteni kell a könyvtárosképzést és javítani a színvonalát. 8) A könyvtárak szerepére rá kell irányítani a társadalom figyelmét.

(Kovács Katalin)

96/342

Hinterm Horizont geht's weiter. Persönliche Gedanken zu den Neunzigern = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 4.no. 356-381.p.

Res. angol nyelven

A horizonton túl minden folytatódik. Vélemények a 90-es évek német könyvtárügyéről

Könyvtárügy

Az 1990-es évek kezdete óta a német könyvtárügy számos kihívással találkozott. A két Németország újraegyesítése az új tartományok alapvető közigazgatás-szerkezeti megváltozásához vezetett. A Szövetségi Köztársaság régi tartományaiban a gazdasági hanyatlás a könyvtári szolgáltatások színvonalára is negatív hatással volt. Sok könyvtárat bezártak, díjazást vezettek be, és a nyitvatartási időt csökkentették. Az adminisztratív reformok keretében majdnem mindenütt takarékosági intézkedéseket léptettek életbe. Szakmai szinten is nagy bizonytalanság uralkodik, az elektronikus információk teljesen új feladatok elé állítják a könyvtárakat. A cikkben a könyvtárügy különféle területeineknek 14 szakembere beszél a kilencvenes évek fejleményeiről, valamint saját félelmeikről, vágyaikról és látomásaikról.

(Autoref.)

96/343

TEREŠIN, V.: Opredelit' principy federal'noj politiki = Biblioteka. 1996. 5.no. 35-37.p.

Meg kell határozni a szövetségi könyvtárpolitika elveit

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárpolitika

A referált cikk az oroszországi könyvtárügyet szabályozó szövetségi törvényből és a kötelesempéldány-szolgáltatás felől rendelkező ugyancsak szövetségi törvényből kiindulva bontja és egésszé teszi ki, illetve értelmezi és pontosítja azokat az

elveket, amelyeknek érvényt kell szerezni a szövetségi könyvtárpolitikában.

Az új könyvtári törvény alapmeghatározása, hogy ti. „a könyvtár információs, kulturális és művelődési intézmény” szakmai szempontból is teljesen kifogástalan. Rajta kívül a két hivatkozott törvénytörvényben egyéb olyan részmeghatározások is szerepelnek, amelyek további érdelemi specifikációkkal szolgálnak a könyvtárakat, mindenképp a közkönyvtárakat illetően.

Ami az információs szerepkört illeti: a könyvtár valójában mindig is információs intézmény volt, így e kijelentés önmagában semmiféle növekedést nem tartalmaz. Ami miatt mégis foglalkozni kell vele, s ezt a törvény meg is teszi, az a többi (a könyvtárnál általában fiatalabb) információs intézménytől való elhatárolás szükségessége. Eszerint a könyvtár a dokumentumok tartalmazta információkra specializált, ezeket gyűjteménnyé szervező intézmény. A törvény azt is helyesen fejezi ki, hogy a könyvtárnak más specializált információs intézményekkel, pl. a levéltárakkal, a múzeumokkal milyen „korrespondenciában” kell állnia. Kár, hogy a könyvtári törvény adós maradt a könyvtárnak mint automatizált információs rendszernek meghatározásával, bár a kötelempéldány-szolgáltatásról szóló e tekintetben is nyit valamelyest.

A könyvtár kulturális szerepkörét a két törvény kellő komplexitásban rögzíti. Különösen jól sikerült a nemzeti könyvtárak törvényi szerepeltetése, illetve a könyvtárak egyéb kulturális-közművelődési intézményekkel kiépült-kiépítendő kapcsolatrendszerének megjelenítése. Ennek vezérlő elve az a felismerés, hogy „bármely könyvtár dokumentumállománya nem más, mint a kultúra történeti fejlődésének koncentrátuma”.

A művelődési funkció az információs és kulturális funkcióból közvetlenül következik. A könyvtári törvény ezt a funkciót ezért – helyesen – minden könyvtár számára odaítéli, nemcsak az iskolaiak és a felsőoktatásiak számára. Ebből levonható és levonandó a következtetés: nem szabad semmiféle könyvtárat pusztán az oktatást segítő szerepre ítélni. Noha ezt a szerepkört is el kell játszania, legalább ennyire fontos önálló önképző szerepköre is.

(Futala Tibor)

Központi szolgáltatások

Lásd 345, 363

Együttműködés

96/344

JEFCOATE, Graham: Gabriel: Gateway to Europe's national libraries = Program. 30.vol. 1996. 3.no. 229-238.p.

Gabriel: kapu Európa nemzeti könyvtáraihoz

Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A Gabriel egy Web szerver, amelyet az Európai Nemzeti Könyvtárigazgatók Konferenciájában (CENL) részt vevő nemzeti könyvtárak hoztak létre, és amelynek célja, hogy egységes hozzáférési pontot nyújtson az Interneten, a nemzeti könyvtárak feladataival, szolgáltatásaival és gyűjteményeivel kapcsolatos információ visszakeresésére. Mindenképp gateway-ként szolgál ezen könyvtárak online katalógusaihoz. (Az elnevezéssel Gabriel Naudéra, a XII. századi francia könyvtártudósra emlékeznek.)

A nemzeti könyvtárak elektronikus hirdetőtáblájának ötlete 1994-ben, a CENL oslói konferenciáján vetődött fel, majd a finn, a brit és a holland nemzeti könyvtár kísérleti programba kezdett (később a lengyel nemzeti könyvtár is csatlakozott hozzájuk), amely 1995 márciusa és szeptembere között működött.

A közelmúltban sok európai nemzeti könyvtár létrehozta a saját Web szerverét (köztük a cseh, izlandi, lett, litván és a török nemzeti könyvtár is). A holland nemzeti könyvtár Alexicon nevű szervere talán a legjobban gondozott (pl. a nemzeti könyvtár online katalógusán kívül hozzáférést nyújt a Nederlandse Basisclassificatie-hez, és tárgyi hozzáférést egy csoport kiválasztott Internet-forráshoz). A British Library Portico nevű szervere 1994-ben még gopherként indult, de szolgáltatásait folyamatosan bővítették. Legnépszerűbb szolgáltatása a Magna Charta kézirat elektronikus változata, amelynél a nagyítás lép-

Lásd még 335

tékét változtatni lehet. 1996 januárjában a Portico kalauzként működött a British Library dokumentumszolgáltató központjához, a nemzeti bibliográfiai szolgáltatáshoz, a keleti gyűjteményhez, a tudományos tájékoztató központhoz, az IFLA nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési irodájához, valamint a British Library kötelempéldányirodájához.

A Gabriel projekt első szakaszában (1995 szeptemberére) egy demonstrációs rendszert hoztak létre, amelynek kedvező fogadtatása a második, fejlesztési szakaszhoz vezetett. Ennek során a korábban nem érintett könyvtárak is benyújthatták saját információikat. A kísérleti szolgáltatást 1995 októberében kapcsolták rá a Webre, a British Library szerverén, de két másik helyszínen (Helsinkiben és Hágában) is tükörmásolat működik. (A másolatok azonosságának fenntartására hetenként aktualizálják a két tartalék-helyszín adatait.) Ha a kapcsolat valami okból lelassul, menet közben is lehetőség van átváltani a másik két szerver valamelyikére. A szolgáltatás első három hónapjában több mint 40 ezer kapcsolatteremtés (logon) történt, s egy 1995. novemberi statisztika szerint – ez volt az első teljes hónap a használatban – különösen sok érdeklődő volt Németországból és Angliából, sőt, amerikai kereskedelmi helyszínek is végeztek keresést.

A Gabriel szolgáltatás hierarchikus, a gyökérkönyvtárból nyelvek szerint történik az első elágazás. Négy hierarchiaszint van: a főmenü (Gabriel welcome page); szerkesztői oldalak az európai szinten; az egyes nemzeti könyvtárak Web-lapjai; végül az egyes online szolgáltatásokat típus szerint részletező oldalak.

A főmenüben Európa stilizált térképe testesíti meg a szolgáltatást (ugyanaz minden oldalon ikon-változatban jelzi a főmenühez való visszatérést). Egyelőre három nyelv (angol, francia és német) közül lehet választani, de a pénzügyi lehetőségektől függően más európai nyelveket is felvesznek majd. A főmenü tartalmazza a második szint választási lehetőségeit: információ a Gabriellról, a CENL-ben résztvevő könyvtárak címtára, az online szolgáltatások, néhány együttműködéses projekt ismertetése, valamint hírek az európai nemzeti könyvtárakból.

Az európai nemzeti könyvtárak online címtára tartalmazza a könyvtár nevét és a kapcsolatfelvételi pontokat, a könyvtár feladatait, gyűjtemé-

nyeit, a hozzáférést, valamint a könyvtár által gondozott online információs szolgáltatásokat.

Kapcsolódó pontok (links) vezetnek a negyedik szinten levő online szolgáltatásokhoz, kitérve az online katalógusra (OPAC), a nemzeti bibliográfiákra, az országos központi katalógusokra, a repertóriumokra, valamint a Web- és a gopher-szerverekre. (Mindezeket a specifikus adatbázisokat a nemzeti könyvtárak gondozzák.) A projekthez járulékos szolgáltatások is kapcsolódnak, pl. egy statisztikai program és egy „kereső robot”, amely nemcsak a Gabriel-fájlokban, hanem a nemzeti könyvtárak kapcsolódó adatbázisaiban is végez keresést.

A Gabriel rendszer fenntartására hosszabb távú tervek is készültek, amelyek kidolgozzák a szerkesztés, működtetés és irányítás elveit és technikáit. A projekt zárójelentése modellt ad majd a rendszer további fenntartására és fejlesztésére.

(Mándy Gábor)

96/345

ENGELSTAD, Kirsten – LANGE GGEN, Dagmar: Fellesavtaler for tilgang til internasjonale faglige databaser = Synopsis. 27.vol. 1996. 3.no. 120-125.p.

Res. angol nyelven

A Könyvtárellátó megállapodása nemzetközi szakmai adatbázisok hozzáférhetővé tételéről Norvégiában

Adatbázis; Adatbázis-szolgáltató vállalat; Hozzáférhetőség; Könyvtárellátó; Térítéses szolgáltatás

A norvég könyvtárellátó (RBT) az ország egyetemei és főiskolái képviselőjében megállapodást írt alá két fontos adatbázis-szolgáltató vállalattal. A megállapodások lehetőséget adnak arra, hogy a kutatók, hallgatók, tanárok és más munkatársak számára az adabázisok aktív és nélkülözhetetlen információkereső eszközzé váljanak. Az OCLC-vel kötött szerződés révén a FirstSearch válik elérhetővé, mely a következő adatbázisokat tartalmazza: ArticleFirst, ContentsFirst, PaperFirst, ProceedingsFirst, World-

Cat, GPO, FastDoc és ERIC. A másik szerződés az ISI adatbázisaihoz enged hozzáférést 1996 nyarától kezdve. Ezek a BIBSYS-en keresztül érhetők el, közéjük tartozik a Science Search, Social Science Search és az Arts & Humanities Search. Az RBT reményei szerint ezek a megállapodások segítik a felsőoktatási könyvtárakat abban, hogy anyaintézményükbe jobban integrálódjanak, elősegítik az intézmények bekapcsolódását a nemzetközi tudományos életbe, hozzájárulnak a kutatáson nyugvó oktatáshoz és az oktatás és kutatás minőségének javításához.

(Autoref. alapján)

96/346

UMLAUF, Konrad – SCHNEIDER, Ronald – ADAM, Klaus: Zwischen Standing-Order und Umprofilierung. Das Gemeinschaftswerk von VBB, DBV und ekz vor neuen Herausforderungen = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 4.no. 382-387.p.

Húszéves az állománygyarapítási tanácsadás Németországban. A Közkönyvtárosok Egyesülete (VBB), a Német Könyvtáregyesület (DBV) és az ekz (könyvtárellátó) közös vállalkozása új kihívások előtt áll.

Állománygyarapítási tanácsadó; Együttműködés-belföldi; Közművelődési könyvtár

Kevés országban működik jobban megszervezett tájékoztatás az új könyvekről és más könyvtári dokumentumokról, mint Németországban. A tájékoztatási rendszert (LK = Lektorátusi Kooperáció) három intézmény működteti: a Német Könyvtárosok Egyesülete (DBV), a Német Közművelődési Könyvtárosok Egyesülete (VBB) és a könyvtárellátó vállalat (ekz).

A német könyvtermés egészéből (évente kb. 100 ezer új cím) a lektorok válogatják ki a nemzeti bibliográfiák és a kereskedelmi jegyzékek alapján a közkönyvtárak részére releváns mintegy 13 ezer címet. A lektori megbízást a DBV adja, jelenleg 46 könyvtárból kiválasztott 70 lektor végzi ezt a feladatot. A kiszemelt művekről vagy a lektorok készítenek annotációt, vagy bővebb ismertetés megírására kérik fel a 200 megbízott recenzens valamelyikét. A rendszer üzemeltetéséről, tehát a munkák megszervezéséről, az ahhoz szükséges könyvek kiadói péld-

dányainak biztosításáról, az elkészült annotációk illetve könyvismertetések minőségi ellenőrzéséről, a végeredmény, vagyis a kész jegyzékek kiadásáról a könyvtárellátó (ekz) gondoskodik.

A szolgáltatás húszéves. Ebből az alkalomból a három együttműködő intézmény vezetője kifejtette véleményét a Lektorátusi Kooperáció jövőjéről. Eltértek a vélemények abban a kérdésben, hogy a jövőben hogyan célszerű a könyvtárosok irodalmi tájékoztatási rendszerét tovább működtetni: kisebb javításokkal, de alapjaiban a jelenlegi kereteket megtartva, vagy pedig a rendszer struktúráján is változtatni kellene. Az utóbbi felfogás képviselője úgy véli, hogy a közművelődési könyvtárak a jövőben egyre kevesebb támogatásra számíthatnak, ezért stratégiájukat is alapjaiban meg kell változtatniuk: a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódó irodalom beszerzésének rovására előtérbe kell helyezni a szakképzés és a továbbképzés irodalmát, mert ezekkel lehet erősíteni a könyvtár pozícióit a juttatások elosztásának élesedő harcában. Mindez a könyvtári ajánló jegyzékek struktúráját, a feldolgozandó irodalom arányait is befolyásolja.

Bár a hozzászólók több lényeges kérdést más-más módon közelítettek meg, magának a szolgáltatásnak feltétlen szükségességét egyikük sem vonta kétségbe.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 366, 393, 414, 415, 446

Jogi szabályozás

96/347

KENNY, Anthony: Beyond the printed word = Libr.Assoc.Rec. 98.vol. 1996. 4.no. 201.p.

Javaslatok a kötelempéldányok rendszerének megújítására a digitális kor követelményei szerint

Dokumentum -gépi információhordozón; Kötelempéldány

A szerzői jogról szóló 1911-es törvény alapján kapja a British Library (s öt másik könyvtár)

az Egyesült Királyságban kinyomtatott minden könyv egy-egy kötelezpéldányát.

Az új információhordozók megjelenése következtében azonban nyilvánvalóvá vált, hogy egy átfogó nyilvános archívum gyűjteménye nem korlátozódhat az írásos szövegekre. Ezért a BL – együttműködve a British Film Institute-tal, s tekintettel a saját kebelében működő National Sound Archive-ra, amelyek eddig nem részesültek a vizuális és hangdokumentumok ingyenes kötelezpéldányaiból – javaslatot terjesztett elő a Nemzeti Örökség Minisztériumának egy új kötelezpéldány-törvényre. Az elvi kiindulópont nem is annyira a publikáció fogalmának a meghatározása, mint inkább a kötelezpéldány-szolgáltatás körébe bevont anyagok körének kiterjesztése.

A nem-nyomtatott anyagok durván négy csoportba sorolhatók: mikroformátumok, kézben tartható elektronikus dokumentumok, hang és képfelvételek, online adatbázisok. Ezen kategóriák közül a legtöbb nehézséget az adatbázisok támasztják. Ezért egyelőre csak az első hármat vonnák a törvény hatálya alá, de úgy, hogy a törvény elég tág elvi alapot nyújtson ahhoz, hogy egy későbbi időpontban a miniszter – az érdekeltektől előállítókkal és fogyasztókkal konzultálva – a negyedik kategóriára is kiterjeszthesse a törvény hatályát.

A kötelezpéldány-szolgáltatást a szerzői joggal szoros összefüggésben kell rendezni, különösen egy állandóan bővülő hálózatos környezetben. (Pl. a CD-ROM-ok kötelezpéldányait könyvtáranként csak egy-egy önálló munkaállomáson lehet a közönség rendelkezésére bocsátani; hálózatra csak a szerzői jogok tulajdonosának engedélyével és az illetékek megfizetésével tehető.)

A nem nyomtatott dokumentumoknak már egy tekintélyes része hiányzik a nemzeti archívumokból az elavult törvény miatt. Az Egyesült Királyságnak is követnie kell ezen a téren Franciaországot, Németországot, Norvégiát, Kanadát és az USA-t. A hiányokat pedig nem az új törvény visszamenőleges hatályával kell felszámolni, hanem külön pénzeszközök rendelkezésre bocsátásával.

(Papp István)

Könyvtárosi hivatás

96/348

HARRISON, K.C.: The rise and fall of the bookish librarian = *Libr.Rev.* 45.vol. 1996. 3.no. 21-24.p.

Hová lettek a könyvszerető, irodalmilag tájékozott közművelődési könyvtárosok?

Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Olvasás; Szépirodalom

A szerző azon sajnálkozik, hogy sok könyvtáros sem az angol, sem más irodalomban sem tájékozott. Régen a közkönyvtárosok otthonosan mozogtak a klasszikus könyvek és szerzők világában, de száz éve a technikai problémák kiszorították az irodalmi cikkeket a könyvtári szakfolyóiratokból. R.D. McLeod 1927-ben alapította a *Library Review* c. folyóiratot. Ez és egyéb lapok ösztönözték a könyvszerető, irodalmilag tájékozott könyvtárosok újbóli megjelenését. Ám amikor a könyvtársképző intézetek fénykorukat élték, az irodalomtörténet eltűnt a Library Association tantervéből, és azóta már nem oktatják az intézményekben. Ez vezetett a könyvtártudománynak az irodalmi ismeretek kárára történő kialakulásához. Ideje, hogy a helyzet megváltozzon – vélekedik a szerző.

(Autoref.)

96/349

ONWUBIKO, Chidi P.C.: The practice of Amadi's „barefoot librarianship” in African public libraries; constraints and prospects = *Libr.Rev.* 45.vol. 1996. 4.no. 39-47.p. Bibliogr.

Az Amadi-féle „mezítlábas könyvtáros” a gyakorlatban, az afrikai közművelődési könyvtárakban: korlátok és lehetőségek

Analfabéták; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Társadalmi követelmények

A szerző elmagyarazza a „mezítlábas könyvtárosság” fogalmát, melynek lényege olyan

Lásd még 343, 419, 451

könyvtári szolgáltatások nyújtása, amelyek első sorban a nagyrészt írástudatlan, hagyományos afrikai kultúrájú emberek igényeit hivatottak kielégíteni. Az ilyen típusú tájékoztatási szolgáltatások fő akadályai az elégtelen személyzeti, pénzügyi és működési feltételek. Ismerteti, milyen képzés szükséges a „mezítlábas könyvtáros” számára, aki információs szakember, utazó könyvtáros és riporter is egy személyben. Hangsúlyozza a szóban forgó küldetés fontosságát, amely egyaránt figyelembe veszi az afrikai lakosság sajátosságait és információs igényeit, valamint a modern információs technológiák lehetőségeit.

(Autoref.)

96/350

DROGOSZ, Jacek: Nowe zadania dla bibliotekarzy? Na marginesie wykładu Umberto Eco Nowe śródki masowego przekazu a przyszłość ksiazki = Poradnik Bibl. 1996. 4.no. 16-17.p.

Új könyvtárosi feladatok? Umberto Eco Új tömegközlési eszközök és a könyv jövője c. cikkének margójára

Jövő könyvtára; Könyvtárosi hivatás

Umberto Eco, a neves olasz író és könyvtár-tudós varsói PEN Klubbeli előadásából annak idején jelentős részleteket közölt a Gazeta Wyborcza (1996. 47.no. 8-9.p.). Referált cikkünk szerzője belőle emeli ki a legfontosabb „szakmai lételméleti” gondolatokat. Ezek a következők:

„Az egy témára vonatkozó információk megabájtjaival való rendelkezés és az egyetlen információval sem rendelkezés között nincs sok különbség.”

„A tematikai univerzum meglelte a maga Gutenbergjét, de mindmáig nem bukkant a maga Lutherére. Mindannyiunknak, nekünk katolikusoknak (értsd: könyvtárosoknak és szaktájékoztatóknak) is ki kell tűznünk magunk elé a tematikai univerzum protestáns revízióját.”

A számítógéppel fenntartott kontaktus, eltekintve a vele való végletes visszaélésektől, ami minden emberi lelemény felhasználásával eddig is előfordult, nem butít el, ellenkezőleg: növeli készségeinket, társszerzősége ösztönöz.

„Manapság a művelt embertől elvárható mind a könyvek, mind pedig az információörögzítés és -gyűjtés új formáinak ismerete. Csak így lehet garantálni, hogy az új médiumok felhasználása demokratikus lesz, azaz nem zárnak el senkit az új információkészletektől. És csupán ekként lehet mindenkit megtanítani arra, hogy miként válassza ki és értékelje a számára szükséges információkat, miközben ezzel egyidejűleg életben tartja a könyvet, az emberi fejlődésnek ezt a nélkülözhetetlen eszközét is.”

Összefoglalva: Eco a fentiekkel korántsem csak azokat a kétségeket oszlatja el, amelyek a könyvtárosokat és szaktájékoztatókat jövőjüket, szakmájuk közeli megszűnését illetően kínozzák, hanem azokat a következtetéseket is levonatja velük, amelyek értelmében új feladatként tanítaniuk kell az új eszközök, köztük az Internet érdemi használatát, és rendet kell teremteniük az általuk, egyebek mellett éppen az Internet által is előidézett információs rendetlenségben és labirintusban.

(Futala Tibor)

96/351

HAUPTMAN, Robert: Professional responsibility reconsidered = RQ. 35.vol. 1996. 3.no. 327-329.p.

Ismét a szakmai felelősségről

Könyvtáresetika; Tájékoztatás szabadsága

A szerző húsz éve, amikor az USA-ban egymást érték a bombamerényletek, 13 közművelődési és felsőoktatási könyvtártól kért és kapott tájékoztatást arról, hogyan is kell egy bombát elkészíteni egy külvárosi ház felrobbantására. Egyetlen könyvtár sem vizsgálta meg etikai szempontból, vajon helyes volt-e ilyen információt rendelkezésre bocsátani. Robert C. Doad rá tíz évre a kokain előállítására vonatkozó tesztkérdést tett fel; a könyvtárosok ez alkalommal sem vizsgálták a kérdés morális összefüggéseit.

Noha számos fórum foglalkozott idevágó kérdésekkel, a könyvtárosok még most sem szembesülnek eléggé információs tevékenységük társadalmi és morális vonatkozásaival.

Az 1990-es években tovább nőtt a terrorista merényletek száma, s némelyek szerint éppen a bombakészítésre vonatkozó információk könnyű hozzáférhetősége következtében. A korlátlan Internet hozzáférés új lehetőségeket nyitott a terroristák számára is. A könyvtárosok úgy hiszik, az információkereséshez válogatás nélkül segítséget kell nyújtaniuk, mert a szakma minden cenzorságra anatómiát kiált. Ám a szakmai kötelesség nem kerülhet ellentétbe azzal, amit általában követendő viselkedésnek tekintünk.

A cenzorosság soha nem igazolható, de nem tévesztendő össze azzal, hogy egy magasabb kötelezettség nevében visszautasítjuk szembe tünően antiszociális tevékenységek segítségét. Az információ hivatásos terjesztőinek minden tettükért felelősséget kell vállalniuk, s egyedi döntéseiket az elvek és követelmények széles összefüggéseibe ágyazottan kell meghozniuk.

(Papp István)

96/352

PELLETIER, Suzie: La responsabilité professionnelle des bibliothécaires et spécialistes de l'information = Doc.Bibl. 42.vol. 1996. 1.no. 27-30.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Könyvtárosok és információs szakemberek szakmai felelőssége

Jogszábaály -más területről; Könyvtárosetika; Könyvtárosi hivatás

A könyvtárosok és információs szakemberek számára egyre fontosabb kérdéssé válik a szakmai felelősség. A szakma fejlődése nem változtatja meg jelentősen a szakembereket, pedig a használók egyre többet várnak el tőlük. Ha elfogadjuk, hogy az információs szakma tudományos szakterület, akkor bizonyos mértékig rá is vonatkoznak a polgári jogok a szakmai felelősségre vonatkozó előírásai. A szerző ismerteti a vonatkozó, Québec-ben érvényes jogszabályokat, és – bírósági eljárások esetére – tanácsokat ad a védekezéshez.

(Autoref.)

Lásd még 376, 400

Oktatás és továbbképzés

96/353

CEJPEK, Jiří: Knihovničko-informačni vzdělávání v České republice = Nár.Knih. 6.roč. 1995. 4.no. 135-140.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtárosok és szaktájékoztatók képzése a Cseh Köztársaságban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy története

Cseh területen 1918-ban szervezték az első könyvtárostanfolyamot. A húsznapos képzésben 15 fő vett részt. 1920-ban hozták létre a prágai, egyéves Állami Könyvtárosiskolát. Az iskola működése, a tankönyvek hiánya eredményezte a cseh könyvtári szakirodalom megszületését. Az intézmény bezárása után 1927-ben indult meg a Károly Egyetem bölcsészettudományi karán az egyetemi szintű könyvtárosképzés előbb két-, majd négy féléves képzési idővel. 1939-ig 376-an végeztek itt. 1939-ben, a német megszállás után bezárták a cseh egyetemeket és főiskolákat, sok hallgatót és tanárt koncentrációs táborba hurcoltak.

1945 és 1948 között felélesztették az egyetemi szintű képzést: 1948-tól kezdve fokozatosan fejlődött ki az ötéves, önálló, egyetemi könyvtárszak programja. Az 1952-53-as tanévtől kezdve működött ilyen tanszék a pozsonyi Komensky Egyetemen is. A képzési idő fokozatos növekedésével cseh, illetve szlovák nyelvi és irodalmi kurzusokat is bevezettek a tantervbe, majd az 1959/60-as tanévtől Prágában már műszaki és biológiai szakpárosítás is volt. Az 1961/62-es tanévben a tanszék az egyetem újonnan alakult közművelődési és újságírói intézetének keretei közé, viszonylag szabadabb légkörbe került. Az ötvenes évek végétől kezdve dokumentációs és tudományos tájékoztatási tantárgyakat is bevezettek, és beindították a posztgraduális képzést. 1967/68-tól kezdve lehetett könyvtár- és tájékoztatótudományból doktori címet szerezni. Az 1970-es évek végén lazulni kezdett a merev, kö-

telező tanterv, és fokozatosan mód nyílt a szakon belüli szabad specializálódásra.

A felsőfokú könyvtárosképzés mellett az 1950-es években elkezdődött a középiskolai könyvtárosképzés is, először Prágában és Brnoban, majd később Pozsonyban. A középfokú könyvtárosiskolákban nappali, esti és levelező képzés folyt. Ez a képzési forma jelenleg is él.

1968 után a könyvtárosképzésben is erősebben éreztette hatását a kommunista ideológia, a prágai tanszék – elsősorban politikai okokból – visszakerült a bölcsészkar szervezetébe, sok tanárától meg kellett válnia. A képzés színvonala süllyedt, a szaktárgyak aránya kisebb lett az ideológiaiakhoz viszonyítva, majd a képzés időtartama 4 évre csökkent. A 80-as években már enyhült ez az ideológiai nyomás. A tantervek változását és a hallgatók érdeklődésének alakulását legjobban a szakdolgozatok témaválasztásában lehet nyomon követni. Az 1980-as évek elején tűnnek fel az információs rendszerek gépesítésével foglalkozó diplomamunkák.

1982-ben jött létre a Közgazdasági Főiskola vezetéstudományi karán az informatikai tanszék, ahol elsősorban a tudományos-műszaki információ feldolgozását és szétsugárzását oktatták. A 90-es években mérnöki ismeretekkel is kibővítették a tantervet.

Az utolsó öt évben gyökeres változások zajlottak le a cseh könyvtáros-informatikus képzésben. A leginkább ez a Károly Egyetem könyvtáros szakának programjában, tantervében tükröződik: a képzés megszabadult az ideológiai béklyóktól, a hallgatók nagyobb önállóságot kaptak és nagyobb felelősség hárul rájuk saját szakmai előmenetelük tekintetében (szabadon választható előadások és szemináriumok, konzultációk). Kiépültek, illetve erősödtek a tanszék külföldi kapcsolatai, külföldi ajándékok révén gazdagodott a tanszéki könyvtár állománya, külföldi vendégprofesszorok is tartanak kurzusokat. A hallgatók külföldi tanulmányi kirándulásokon vehetnek részt, bekapcsolódtak a TEMPUS- és a JEP-programba. A tanszék nemzetközi szervezetek tagja lett. 1993-ban Informatikai és Könyvtártudományi Intézetté alakult. Doktorandusz-képzést szervezett és posztgraduális tanfolyamokat tart. Ötéves, egyszakos képzést indított, amely keretében a 2. vagy a 3. évben szakirányt lehet választani: informatikai, könyvtárosi illetve könyvtudományi stúdiumokat.

Ezt az egyszakos képzési programot vette át a brnoi egyetem könyvtártanszéke is, ahová csak minden második évben vesznek fel új hallgatókat. Emellett az ópavai egyetem is indított alacsonyabb szintű, hároméves képzést.

Az érettségi bizonyítványt adó könyvtáros-középiskolák is megváltoztak a 90-es években. A prágai középiskolában (a középfokú oktatás megőrzésével) kísérlet folyt egy felsőszintű (főiskolai) könyvtárosképzés bevezetésére, amelynek fő profilja az „információs menedzsment” lett. A hároméves főiskolai szintű képzést 1992-ben indították.

Az iskolarendszerben folyó, három szintű képzést jól kiegészítik azok a tanfolyamok, amelyeket elsősorban a nemzeti könyvtár és a nemzeti tájékoztatási központ rendez. Jelenleg a különböző képzési formákban 1200 hallgató tanul, a képzés fő iránya a könyvtárgépesítés, könyvtárinformatika.

(Rácz Ágnes)

96/354

HALL, John: Training in teamwork for students of library and information studies = Educ.Inf. 14.vol. 1996. 1.no. 19-29.p. Bibliogr.

A könyvtároshallgatók csapatmunkára nevelése

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Gyakorlati képzés; Kommunikáció -személyzetben belül

A csoportos munka egyre fontosabbá válik a könyvtári és tájékoztatási munkában. A cikk a Leeds Metropolitan University informatikai tanszékén a végzős évfolyamnak oktatót „csapatépítési” program céljait és tartalmát ismerteti. Értékelve a két éve működő program eredményeit megállapítja, hogy a használt módszer alapján véve sikeres volt, bár hatékonyabbnak bizonyult a projektvezetési képességek, mint a személyek közötti kapcsolatbeli jártasságok fejlesztésére. Végül megvizsgálja a csapatmunkába bevonandó hallgatók kiválasztásának módszerét, a negatív tanulságok okait, és az értékelési módszer megbízhatóságát.

(Autoref.)

96/355

BURGIN, Robert – SMITH, Duncan: Transfer of training in libraries = J.Lib.Admin. 22.vol. 1995. 1.no. 51-66.p. Bibliogr.

Mennyi hasznát látja a könyvtár a dolgozók továbbképzésének?

Felmérés [forma]; Hatékonyság; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárak meglehetősen sok időt és pénzt fordítanak munkatársaik továbbképzésére. Mind ez feleslegesnek bizonyul, ha nem következnek be a remélt változások a hozzáállásban, magatartásban, hozzáértésben vagy felkészültségben. Vizsgálatok szerint a továbbképzés lezajlása után közvetlenül a tartalomnak csak 40%-a érzékelhető a munkahelyen (egy év után már csak a 15%-a), s kézzelfogható változásokat a munkában a képzési költségeknek csak 10%-a hoz.

Egy 277 könyvtárosra (közülük 134-nek volt egyetemi végzettsége) kiterjedő kérdőíves vizsgálatot bonyolítottak le annak megállapítására, hogy a könyvtári menedzsment mennyire támogatja különféle intézkedéseivel a továbbképzés hatásosságát. A 34 kérdésre (a kérdéseket a közlemény felsorolja) adott válaszoknak a válaszolók képzettsége, jelenlegi munkahelyén eltöltött éveinek száma, munkahelyének típusa és nagysága szerinti részletes elemzése után a felmérés eredményeit az alábbiakban foglalják össze a szerzők.

A válaszolók több, mint fele jelezte, hogy a menedzsment az alábbi intézkedéseket tette:

- időben értesítette a továbbképzésre kiszemelteteket, hogy elrendezhessék munkaköri és családi ügyeiket;
- felmentette őket a továbbképzés időtartama alatt a napi munkavégzés alól;
- kifizette a képzési költségeket;
- a tanfolyamra való küldést pozitívként hozta a kiszemelt tudomására;
- a továbbképzés során nyert ismeretek alapján bevonta az illetőt a munkahelyi döntésekbe;

- megakadályozta, hogy a továbbképzést félbeszakítsák a napi munkából adódó problémák;
- felkérte az illetőt, hogy a tanultakat ossza meg kollégáival;
- segítette az illetőt a tanulmányi feladatok elvégzésében.

Vizsont a válaszolók kevesebb, mint 10%-a számolt be a vezetés alábbi intézkedéseiről:

- a továbbképzés befejezése után rövid időre csökkentette az illető munkaterhelését;
- megbeszélte az illetővel, hogy a képzés nyomán milyen elvárásokat támaszt vele szemben;
- megtervezte a tanultak hasznosítását a munkában;
- tájékoztatta az illetőt a vele szemben támasztott nagyobb követelményekről;
- új munkaköri leírást adott az újonnan megszerzett ismeretekre tekintettel;
- az önellenőrzést segítő viselkedési szabályokat dolgozott ki számára;
- a képzés megkezdése előtt minősítette az illető munkateljesítményét, hogy ehhez mérhesse a későbbi teljesítményt.

Azok, akiknek nem volt egyetemi végzettségük, általában a menedzsment több intézkedéséről számoltak be a tanultaknak a gyakorlatban való hasznosítása érdekében. Mindenesetre a menedzsereknek jóval több figyelmet kell fordítaniuk erre a területre; törődésük jelenleg inkább a továbbképzést megelőző és a tanulmányok ideje alatti intézkedésekre irányul, s kevésbé a képzés eredményeinek a hasznosítására. Érdeemes volna megvizsgálni, milyen intézkedések lennének a leghatásosabbak ez utóbbi előmozdítására; ettől függ ugyanis a továbbképzés sikere.

(Papp István)

Lásd még 333

Szabványok, normatívák

96/356

SMIRNOVA, N.A. – NOVIKOVA, G.A.: Normirovanie naučnoj raboty v krupnyh bibliotekah = Bibliotekoved. 1996. 1.no. 51-57.p.

A tudományos munka normázása nagy-könyvtárakban

Könyvtártudományi kutatás; Normatívák, mutatószámok

A könyvtárvezetés funkciórendszerében fontos szerepe van a munka mérésére szolgáló normáknak. A megalapozott norma hatással van a könyvtár munkájának hatékonyságára, javítja a vezetési folyamat minőségét és elősegíti a munka termelékenységének emelését.

A hagyományos könyvtári műveletekre, munkafolyamatokra már eddig is voltak olyan normák, amelyek a gyakorlatban is igazolták létjogosultságukat, de a könyvtártudományi kutatófejlesztő tevékenységben nem működtek ilyen mutatók.

A piaci viszonyokra való áttérés azonban megkívánja a tudományos és módszertani tevékenységben rejlő tartalékok ésszerűbb kiaknázását is.

Az Orosz Állami könyvtár kísérletképpen olyan normákat dolgozott ki, amelyekkel a tudományos tevékenység is mérhető. Először az orosz és a külföldi nagykönyvtárakban alkalmazott normákat és az orosz munkaügyi minisztériumtól kapott statisztikai adatokat tanulmányozták, majd összeállították a kutatómunkát végző könyvtári részlegekben alkalmazott munkafolyamatok jegyzékét.

A normák felállításához a következő munkaciklusokat különítették el: kutató, módszertani, információs, szervezési, műszaki fázisok. Minden munkafolyamat számára meghatározták a mérési egységet.

A módszertani munka részei: jogszabály-tervezetek, állásfoglalások, utasítások, módszertani segédletek összeállítása; a könyvtáraknak nyújtandó módszertani tanácsadás, illetve a szakmai továbbképzések megszervezése és végrehajtása.

Az információs munka olyan folyamatokból áll, mint a népszerű bibliográfiai segédletek, retrospektív bibliográfiák, analitikus szemlék összeállítása.

Külön kell kezelni a konferenciák, kerekasztalok szervezési és lebonyolítási munkálatait, a szakfordítások elkészítését és a kézíratszer-

kesztést. Ugyancsak külön kategóriát képeznek a marketing-kutatások. Nagy figyelmet szenteltek a munkafolyamatok és műveletek megfelelő részletezésének.

A könyvtárakban kétféle normát alkalmaztak eddig: az időnorma a munkafolyamat egy egységére fordítható időt, a teljesítménynorma pedig ugyanannak a munkafolyamatnak egységnyi idő (év, hó, nap, óra stb.) alatt elvégezhető mennyiségét jelöli. Miután meghatározták a mérési egységet, felállították az időnormákat, majd szakértői vizsgálatnak vetették alá. A munkaügyi minisztérium 1995-ben publikálta a 221 normát tartalmazó normagyűjteményt. Bevezetése nem kötelező, de minden könyvtár kutató- és módszertani részlege számára ajánlják. Elsősorban a kutatómunka tervezésében, létszám- és munkaigényének meghatározásában lesz hasznos. A tervezés lépései: a reális munkaidő-szükséglet meghatározása éves szinten; a munkafázisokból várható eredmények meghatározása (szerzői ívben, dokumentumokban vagy intézkedésekben); a munkafolyamatok időnormáinak segítségével a várható munkaráfordítás kiszámítása. A kapott tervet össze kell vetni a munkatársak éves munkaidő-alapjával. Eközben figyelembe kell venni, hogy a normák közepes munkateljesítményre vonatkoznak, és a munkaráfordítás függ a munkatársak személyétől, képzettségétől, munkabírástól is.

A szerző illusztrációként a kutatómunka egyes fázisaira egy negyedév alatt ráfordított munkaidőt mutatja:

- a koncepció kidolgozása: 0,5 szerzői ív, időnorma 250 óra, a tényleges munkaráfordítás (amely a terjedelem és az időnorma szorzata) 125 óra;
- a téma bibliográfiai feldolgozás: 5 szerzői ív, időnorma 5 óra, ráfordítás 25 óra;
- a feldolgozott információ elemzése: 1 szerzői ív, időnorma 100 óra, ráfordítás 100 óra;
- a részjelentés megírása: 0,375 szerzői ív (9 oldal), időnorma 120 óra, ráfordítás 45 óra.

A normákat az utóbbi időben nemcsak a teljesítmények mérésére használják, hanem arra is, hogy megállapítsák egy-egy munka pénzben kifejezett értékét. A cikk példaként egy tematikus, külföldi és orosz forrásokat egyaránt tartalmazó karterék felállításának költségeit mutatja be.

(Rácz Ágnes)

96/357

EVERHART, Nancy: How high school library media specialists in automated and nonautomated media centers spend their time = J.Educ.Lib. Inf.Sci. 35.vol. 1994. 1.no. 3-19.p.

Milyen munkafolyamatokra mennyi idejük jut a középiskolai könyvtárosoknak az automatizált és a manuálisan működő könyvtárakban: felmérés

Felmérés [forma]; Középiskolai könyvtár; Munka-elemzés; Normatívák, mutatószámok

A számítógépes rendszereket forgalmazó cégek azt állítják, hogy termékeikkel időmegtakarítás érhető el. Gépi kölcsönzést folytató és nem folytató amerikai középiskolai könyvtárakban azt vizsgálták az operációkutatásból kölcsönvett mintavételes módszerrel, hogy a könyvtárosok különböző tevékenységekkel mennyi időt töltenek, majd az eredményeket összevetették a középiskolai eszköztárak munkatársai számára kialakított országos normatívák (címe: Information Power) ajánlásaival.

Az időmérleg megvonásához ún. RAM (random alarm mechanism; véletlenszerűen jelző) készülékeket használtak. Amikor ezek sípoltak, a munkatársaknak fel kellett jegyezniük, hogy éppen milyen tevékenységet végeztek. Mérhető volt így az időráfordítás százalékos megoszlása, és többek között a rendszertelen, nem ismétlődő tevékenységek időigénye is.

A tevékenységek 19 tételes listáját a szakirodalom alapján, szakértői véleményeket is meghallgatva, kipróbálás után tovább finomítva alakították ki.

Az ötven amerikai állam könyvtári felügyelőit megkérték, hogy adják meg két olyan középiskolai könyvtáros nevét, akik azonos feltételek között működő könyvtárban dolgoznak, egyikük számítógépes rendszerrel, másikuk anélkül. Végül 9 államban végezték el a vizsgálatot. A 18 könyvtáros megfigyelése 20 napon át történt, napi 7 órai munkaidőt figyelembe véve, óránként átlagosan 3,2 alkalommal, tehát összesen 400 alkalommal.

A számítógépes rendszerrel rendelkezők statisztikailag jelentősen több időt három tevékenységgel töltöttek: oktatási programok kidolgozá-

sával, oktatásfejlesztéssel és a technológia használatával (6,4% szemben 2,3%-kal); a számítógépes rendszert nem használók pedig kölcsönzéssel és különböző demonstrációs anyagok előállításával, sokszorosítással. A vizsgálatot végzők kiszámították, hogy évente 50 óra (hetente 1,5 óra) szabadul fel a számítógépesítés révén az oktatási programok kidolgozására, a pedagógiai tevékenységekre.

A szakértők előzetes becslései nem estek egybe a ténylegesen megállapított időméréssel. Mindkét könyvtári kategóriában túlbecsülték a tanterv és az oktatás fejlesztésére fordított időt, és sokkal kevesebbnek vélték az ún. személyes időt (amely 11%-ot tett ki, mint a többi szellemi munkásnál).

Az Information Power c. normatívákhoz a könyvtárosok 21%-a kívánt igazodni; sokan túl idealisztikusnak minősítették. A normatívák által ajánlott szerepek közül a könyvtárosok elsősorban információs menedzseri feladatokat látnak el (idejük java részét vezetési, szervezési, sőt adminisztratív teendők teszik ki), másodsorban tanárok és harmadsorban oktatási-pedagógiai konzultánsok.

A kutatást a következő területeken lenne érdemes folytatni: ugyanezt a kutatást elvégezni az általános iskola alsó és felső tagozatában; továbbá felhasználni a képzés korszerűsítésére: az időmérleget összevetni a tanterveken belül az egyes tárgyak részesedésével.

(Hegyközi Ilona)

96/358

McCALLUM, Sally: What makes a standard? = Cat.Classif.Q. 21.vol. 1996. 3/4.no. 5-15.p.

Mitől szabvány a szabvány?

Szabvány -könyvtári

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A szerző összehasonlítja a jogi értelemben vett szabványokat, melyeket hivatalos szabvány-

ügyi szervezetek (ISO, ANSI és NISO) vagy hivatalos ipari csoportok dolgoztak ki, és az informális, önszerveződő csoportok vagy társaságok által kifejlesztett tényleges szabványokat. Ilyen szempontból vizsgál meg a könyvtáros-társadalom számára alapvető fontosságú három szabványt: a bibliográfiai adatok és az elektronikus dokumentumok kódolására szolgálókat (a MARC-ot, illetve az SGML-alapút), valamint a bibliográfiai tételek rendelésére és vásárlására létrehozottat (EDIFACT-alapút).

(Autoref.)

96/359

WILLIAMSON, Nancy J.: Standards and rules for subject access = Cat.Classif.Q. 21.vol. 1996. 3/4.no. 155-176.p. Bibliogr.

Szabványok és szabályzatok a tárgyi feltáráshoz

Információkereső nyelv; Irányelvek -könyvtári; Szabvány -könyvtári; Tárgyi feltárás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A bibliográfiai információrendszerben a tárgyi megközelítés szabványosítása rendkívül fontos a nemzeti és nemzetközi együttműködés, a bibliográfiai adatok cseréje szempontjából. Szabványokra, irányelvekre és szabályzatokra van szükség a dokumentumok és hivatkozásaik feltárássá szolgáló indexnyelvek tervezése, kifejlesztése és alkalmazása során az egységesség és minőség elvének betartására. A cikk meghatározza a könyvtári katalógusokban és bibliográfiai adatbázisokban a tárgyi feltáráshoz alkalmazható „szabványok” és „irányelvek” fogalmát. Felsorolja és ismerteti a legfontosabb nemzeti és nemzetközi „szabványokat”, amelyek a bibliográfiai adatok tárgyi megközelítését befolyásolják. A tárgyi feltárás olyan eszközei is helyet kapnak benne, melyek saját jogukon szab-

vánnyá váltak, csakúgy, mint a hivatalosan készített és jóváhagyott irányelvek. Minden szabványt és irányelvet bemutat az eredete, jellemzői és a bibliográfiai információkeresési rendszerek tervezésében való fontossága szempontjából. Hangsúlyozza a betűrendes (pl. tárgyszó-) rendszerek és a jelzeteket használó (pl. ETO) rendszerek közötti kapcsolat megteremtésének jelentőségét.

(Autoref.)

96/360

GUENTHER, Rebecca S.: Automating the Library of Congress Classification Scheme: implementation of the USMARC format for classification data = Cat.Classif.Q. 21.vol. 1996. 3/4.no. 177-203.p. Bibliogr.

A Kongressusi Könyvtár osztályozási rendszerének gépre vitele: az USMARC formátum alkalmazása az osztályozási adatokra

Formátum -gépi; Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk az osztályozási adatok géppel olvasható formában való lehetséges használatát és azokat az okokat tárgyalja, amelyek egy szabvány, az osztályozási adatok USMARC formátumának kidolgozásához vezettek. Ez a szabvány lehetővé teszi az osztályozási adatok kapcsolódását más, a bibliográfiai és besorolási adatokra vonatkozó USMARC formátumhoz. A szerző áttekintí a szabvány fejlődését, szerkezetét, tartalmát, használatát és a Kongresszusi Könyvtár Osztályozási Rendszerében való alkalmazásával kapcsolatos módosításokat. Vizsgálja a USMARC osztályozás használatát a Kongresszusi Könyvtárban, a táblázatok konverzióját és az alkalmazott szoftver funkcionalitását. A munka során felmerült problémákat is leírja, és számba

veszi az online osztályozási rendszer megvalósításához szükséges fejlesztéseket.

(Autoref.)

96/361

CORTHOUS, Jan – PHILIPS, Richard: SGML: a librarian's perception = *El.Libr.* 14.vol. 1996. 2.no. 101-110.p. Bibliogr.

Az SGML (Standard Generalised Markup Language) könyvtárosi nézőpontból

Elektronikus publikáció; Szabvány; Tipográfiai szerkesztés

Az SGML (Standard Generalised Markup Language) nemzetközi szabvány (ISO 8879) meghatározza az elektronikus dokumentumok logikai szerkezetét, függetlenül az alkalmazás módjától. A cikk nem magát a szabványt tárgyalja, hanem segítséget kíván nyújtani az SGML bevezetését tervező könyvtárak számára, legyen szó akár új termékekről, akár a nyelvnek már meglévő szolgáltatásokba való beépítéséről. Ismerteti a belga VUBIS-Antwerpen Library Network tapasztalatait. E hálózat szabványként alkalmazza az SGML-t a bibliográfiai adatok megjelenítésére és kezelésére (online katalógus, dokumentumrendelés, online tartalomjegyzék, témafigyelés, WWW-dokumentumok). Az elektronikus publikálás és információterjesztés terjedésével az SGML kulcsfontosságú szabvánnyá válik az elektronikus könyvtárak számára. A TEI, az ELSA, a DECOMATE és az ELVYN nevű projektek, amelyek egytől egyig teljes szövegű elektronikus dokumentumok elérésére, kezelésére és szolgáltatására összpontosítanak, szintén az SGML-t alkalmazzák.

(Autoref. alapján)

Lásd még 395, 462

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

96/362

LABRIGA, Petra: Die Britische Nationalbibliothek auf dem Weg zur elektronischen Bibliothek. Das Programm „Initiatives for Access“ der British Library = *Bibliotheksdienst.* 30.Jg. 1996. 6.no. 1035-1043.p.

A brit nemzeti könyvtár az elektronikus könyvtárrá válás útján. A British Library programja az elérhetőség javítására

Alakfelismerés; Különgyűjtemény -szabadalmi; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek; Számítógépesítés; Szolgáltatások

A British Library-t 1972-ben alapították különböző gyűjteményekből. Állománya jóval régebbi, 250 éve gyarapszik. Két székhelye van, Londonban és Yorkshire-ben (az utóbbi a Dokumentumszolgáltató Központ, a BLDSC székhelye).

A British Library (BL) már megtette az első lépéseket az elektronikus, digitális könyvtár létrehozása felé. Használóinak fele távoli használó, akik az online katalógust, az elektronikus dokumentumrendelést és dokumentumszolgáltatást (napi 22 ezer dokumentum), a szabadalmakat, a régi, értékes kéziratokat veszik igénybe az Interneten vagy CD-ROM-on.

E szolgáltatások az Initiatives for Access program keretében valósulnak meg. E program fő pontjai a könyvtárak hagyományos szerepével összhangban: a beszerzés, az állományvédelem és a hozzáférhetővé tétel. A program kezdeményezéseit a Strategic Objectives for the Year 2000 elnevezésű program fogalmazza meg

konkrétan 17 alprogram keretében. Néhány ezek közül:

a) Portico – Ez a British Library WWW-szervere, amely a könyvtár összes szolgáltatására vonatkozó tudnivalókat tartalmazza és teszi a nap minden szakában naprakészen hozzáférhetővé. Két év alatt több mint 1,5 millióan „látogatták meg”. A szerver hangot és grafikát is kezel, interaktív. A Portico egyben az Initiatives... egyéb programjairól szóló információk fő forrása is.

b) Bibliofil értékek hozzáférhetővé tétele – Erre egy példa: egy rossz állapotban lévő 11. századi kéziratot lefényképeztek, elektronikus faksimilét állítottak elő, majd az Interneten és CD-ROM-on előfizetők rendelkezésére bocsátották. Hasonló kezdeményezések: régi mikrofilmek és ősnymtatványok digitalizálása, analóg hangfelvételek átvitele digitális hordozóra a Nemzeti Hangarchívum számára, oktatási multimédia-anyagok előállítás.

c) Szolgáltató nagyüzem – A BL hálózati online katalógusát az utóbbi két évben bocsátotta az egyetemek és kutatóintézetek rendelkezésére. – A BL DSC ipari méretekben végzi az információszolgáltatást, napi 15 ezer megrendelés érkezik hozzá. Automatikus eljárással (Auto-match System) már 24 órán belül képes szolgáltatni a hálózaton érkező megrendelésekre. – A BL szabadalmi gyűjteménye valószínűleg a legnagyobb a világon, évente 600 ezer kérést fogad. Az 1,8 milliós állományt 5500 CD-ROM-on tárolják, 30%-át (1996 szeptemberétől 60%-át) automatikusan tudják előkeresni és kinyomtatni. 1996 végétől tervezik a 24 órás, faxszerveren történő szolgáltatás bevezetését. – A 2000. évi stratégiai terv értelmében a témafigyelést cikkmásolat-szolgáltatással egészítik ki, főként a kutatás és az ipar információellátása érdekében. Service 21 és DISCOVERY néven Németország, Franciaország és Spanyolország számára új szolgáltatást indítanak: 20 ezer folyóirat feldolgozását követően Inside Science és Inside Social Science and Humanities címmel előbb havi CD-ROM-on, majd folyamatosan frissített online adatbázisként fognak bibliográfiai adatokat és teljes szövegeket szolgáltatni (az utóbbit két órán belül faxon).

A BL elektronikus szolgáltatásainak korlátot szabnak a brit szerzői jogi megkötések, általánosan érvényes európai szerzői jogi rendelkezések pedig még nem jöttek létre. (A brit előírások szerint pl. a faxon modemre küldött másolatot a

használó nem nézheti meg a képernyőn, hanem azonnal papírra kell nyomtatnia.)

A BL igyekszik jó kapcsolatot tartani a kiadókval, pl. az elektronikus cikkmásolat-szolgáltatás realizálásának tesztelése érdekében. (Ötven folyóiratot szkenneltek, indexeltek és tároltak kísérletképpen. A dokumentumokat öt másodperc alatt megtalálták és kinyomtatták. Az eredmény kielégítő, problémát a tömörítés és a szürke árnyalatai okoztak.)

A British Library 1911 óta részesül kötelese példányokban. Más kötelese példány-jogú könyvtárakkal együtt azt indítványozta, hogy a vonatkozó jogszabály terjedjen ki a nem nyomtatott dokumentumokra is.

(Hegyközi Ilona)

96/363

STEINKE, Kathrin: Die Deutsche Bibliothek als Datenlieferant = Dial.Bibl. 8.Jg. 1996. 2.no. 7-10.p.

A Deutsche Bibliothek bibliográfiai adatszolgáltatása

Nemzeti bibliográfia; Nemzeti könyvtár; Központi szolgáltatások

A Deutsche Bibliothek (Frankfurt am Main) Németország központi megőrző könyvtára és nemzeti könyvtári centruma. Ebben a funkciójában együttműködik vele a Deutsche Bücherei (Lipcse) és a Deutsche Musikarchiv (Berlin). Megőrzési és bibliográfiai feltárási kötelezettsége a következő területekre terjed ki:

– A Németországban megjelent kiadványok és hanghordozók (1913-)

– Külföldön megjelent német nyelvű kiadványok (1913-)

– Német művek külföldön megjelent fordításai (1941-)

– Külföldön, idegen nyelven megjelent német vonatkozású művek (Germanica, 1941-)

– Német emigránsok művei (1933-1945).

A könyvtár megőrzési és bibliográfiai tevékenységét az NSZK-ban működő kiadók 2 kötelese példányára, az osztrák és svájci kiadók önkéntesen küldött mintapéldányára alapozza. A művek bibliográfiai feltárását és szakozását a frankfurti és a lipcsei könyvtár közösen végzi a

német bibliográfiai leírási szabályzat (RAK) illetve tárgyszavazási szabályzat (RSWK) alapján.

A nemzeti bibliográfia a következő jegyzékek sorában jelenik meg:

– Heti jegyzékek. A sorozat: Könyvkereskedelmi forgalomban hozzáférhető könyvek, folyóiratok, irodalmi művek hanghordozón, AV-dokumentumok. – B sorozat: A könyvkereskedelmen kívül megjelent hasonló dokumentumtípusok. – C sorozat: Térképek. – N sorozat: előzetes tudósítás könyvekről és folyóiratokról.

– Féléves jegyzék: Kumulált címjegyzék a heti jegyzékek anyagáról.

– Ötéves jegyzék: 10 féléves jegyzék kumulációja.

– Germanica és fordítások: Németországról szóló idegen nyelvű művek és német művek fordításai.

– Disszertációk.

– Kották és zenei vonatkozású irodalom

– Zenei hanghordozó dokumentumok.

– A bibliográfiák bibliográfiája.

A bibliográfiai szolgáltatások árának megállapításánál abból indultak ki, hogy a bibliográfiai adatok elemi feltárása (a bibliográfiai leírások és a szakjelzetek készítése a nemzeti bibliográfia számára) a nemzeti könyvtár törvényben előírt kötelessége, a szolgáltatásnak ez a része tehát ingyenes. Az ehhez járuló többletfeladatokkal járó többletköltségeket kell a megrendelőknek megfizetniük.

(Katsányi Sándor)

96/364

DOBRYNINA, N.E.: Prosvetitel'skaâ funkciâ nacional'noj biblioteki: den' segodnašnj = Bibliotekoved. 1995. 6.no. 14-18.p.

A nemzeti könyvtár közművelődési funkciója napjainkban

Ajánló bibliográfia; Közművelődés; Nemzeti könyvtár

A számítógépesítéssel, az információhoz való szabad hozzáférés lehetővé válásával nem szűnik meg a könyvtárak közművelődési funkciója, sőt: még szükségesebbé, felelősségteljesebbé válik.

A könyvtár információs funkciójának lényege a dokumentumokról szóló információ minél telje-

sebb rögzítése és közvetítése mindazok számára, akiknek szükségük van erre az információra. Ez a funkció tehát a létező olvasói szükségletek kielégítésére irányul. Ezzel szemben a közművelődési funkció lényege az ismeretek terjesztése, célja pedig az olvasói igények felkeltése és alakítása. E felfogás ellenzői többek között azzal érvelnek, hogy a dolog nagyon hasonlít a rossz emléké „olvasásirányításra”. A cikk szerzője szerint – bár elismeri, hogy a közművelődési funkció csírájában magában hordozza a nevelés elemeit – nem lehet egyenlőségjelet tenni a közművelődési és a nevelő szerep közé, az utóbbi ugyanis mindig konkrét – ideológiákból következő – személyiségjegyek kialakítására irányul.

A politikai szituáció megváltozásával a közművelődési funkció is kiszabadul az egyoldalú nevelő szerep nyomása alól, és egyre inkább az önnevelés eszköze lesz.

A nemzeti könyvtár használója általában konkrét szakmai igényekkel jelentkezik, ez azonban nem zárja ki, hogy csak közepes olvasói felkészültséggel rendelkezzenek – itt már hasznos lehet a könyvtár közművelődési munkája. E munka legfontosabb eszközei a kiállítások, könyvbemutatók, olvasókonferenciák, irodalmi estek, előadások stb. A könyvtár falain kívül a közművelődési munkát a leginkább a sajtó, a rádió, a televízió és az oktatási intézmények segítik.

Szót kell ejteni a nemzeti és a köztársasági könyvtárak ajánló bibliográfiai tevékenységéről. Hosszú története alatt az ajánló bibliográfia a különféle népművelő, felvilágosító eszmék harcának sajátos mezeje volt. A harc megnyilvánult a bibliográfia témaválasztásában, az irodalom kiválasztásában, feltárásában és értékelésében. A kép persze nem ennyire egyoldalú, voltak kiváló bibliográfusok és bibliográfiai is, akik és amelyek az ajánló bibliográfiának a legjobb értelemben vett felvilágosító feladatát tudták megvalósítani. Mára az ajánló bibliográfia – hagyományos funkcióit is megőrizve – a közép- és felsőfokú képzés egyik segítőjévé vált, kiegészíti a tananyagot, és a téma iránt érdeklődőknek hasznos segédlet házi könyvtárak gyarapításához is.

Az ajánló bibliográfiának a jövőben fontos közművelődési szerepe lehet, ehhez azonban az kell, hogy a fenntartók is elismerjék a nemzeti könyvtárak közművelődési funkciójának fontosságát, és megfelelő támogatásban részesítsék.

(Rác Ágnes)

Felsőoktatási könyvtárak

96/365

PUJATS, Imants – PAVLOVSKIS, Juris: Academic networking and library technology use at the Riga Technical University = Microcomp.Inf.Manage. 12.vol. 1995. 4.no. 261-266.p.

Egyetemközi hálózatosítás Lettországban és a Rigai Műszaki Egyetem könyvtárának gépesítése

Egyetemi könyvtár -műszaki; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Számítógép-hálózat

A két konferencia-előadásból összegyűrt cikk a Rigai Műszaki Egyetem (RTU) 1993-ban megindult számítógépesítését ismerteti. IBM 4381-es nagyszámítógépre alapozva először az egyetemi adminisztrációt gépesítették (hallgatói névjegyzék, oktatói névjegyzék, pénzügyek stb.) A több városra kiterjedő egyetem épületeit rádiókapcsolatra épülő Ethernet-hálózat köti össze.

Az Internethez való hozzáférés már az első évben megvalósult, a számítástechnikai fakultás számítóközpontjába telepített IBM 4381-es nagygépen, valamint a Sun szerveren keresztül – kezdetben csak e-mail és fájlok letöltése révén. A hozzáférést eredetileg csak az oktatók, valamint a kiemelkedő hallgatók számára tették lehetővé, mára azonban a használók száma megnőtt, s a Netscape-et is kiterjedten használják, ugyanakkor viszont a vonalak zsúfoltsága miatt a rendszer csigalassúvá vált.

Az Internet-használat különféle szoftverekkel történik. Az IBM nagygépen a VM/ESA operációs rendszer fut; a bérelt vonalon 19,2 Kbaud sebességgel történik az adatátvitel, az IBM Systems Network Architecture segítségével; míg a TCP/IP protokoll 2 Mbaud sebességet tesz lehetővé, rádiókapcsolaton keresztül (gyakorlatilag ez a sebesség nem több 100 Kbyte/mp-nél), a Matematikai és Számítástechnikai Intézetben létesített alközponthoz. Az IBM nagygépet használók számára hozzáférhető a telnet, az ftp, a Gopher, továbbá az e-mail. A Sun számítógépen

az Unixhoz hasonló SunOS operációs rendszer fut, s használható a Mosaic, a Netscape, a pine levelező program, a telnet, az ftp stb.

Az RTU személyzete az elmúlt években sok tapasztalatot szerzett a számítógépes hálózatok terén. Rájöttek, hogy az optikai vonalak használata nélkülözhetetlen a nagy mennyiségű adatátvitelhez, a használókat meg kell tanítani az Internet-források használatára, a CD-ROM adatbázisok jól kiegészítik az online-használatot (a könyvtár újraírható CD lemezek és többlemezes meghajtók használatát tervezi).

Az RTU tudományos könyvtárát 1862-ben alapították, s 1995 elején 2 milliós állománya volt (ebből másfél millió könyv és félmillió bekötött folyóirat). Az olvasók száma 12 ezer. 1995 januárja óta online katalógusa van, amely az ALISE nevű integrált rendszer révén érhető el.

A tudományos könyvtár számítógépesítése 1993-ban, öt személyi számítógép üzembe állításával kezdődött, de ma már 11-gépes helyi hálózatuk van, s az ALISE rendszert felhasználják az állománygyarapításban, katalogizálásban, a kölcsönzésben és a dokumentumok keresésében (egyelőre csak az új anyagot viszik gépre).

A könyvtár tervei között szerepel a fiókkönyvtárak közös számítógépes hálózatba kapcsolása, vonalkódok bevezetése a könyvek állományba vételénél és az előjegyzésben, továbbá a számítógépek kiterjedtebb felhasználása a tájékoztató munkában (pl. a CD-ROM adatbázisokban és az Interneten talált anyagok kinyomtatása).

(Mándy Gábor)

96/366

MACEVICIENE, Vida – TOLUSIS, Sigita: Library automation in the Lithuanian academic libraries = Microcomp.Inf.Manage. 12.vol. 1995. 4.no. 267-277.p.

A litván egyetemi könyvtárak automatizálása

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Számítógép-hálózat

Bár Litvániában már a nyolcvanas években kísérletek történtek a könyvtárak számítógépesí-

tésére, igazában csak az utóbbi 2-4 évben váltak az eredmények láthatóvá.

Több felsőoktatási könyvtár integrált számítógépes rendszert szerzett be. A Kaunasi Orvostudományi Akadémia könyvtára a Lett Állami Egyetemen kifejlesztett ALISE rendszert vette át. Ez UK MARC formátumban hozza létre a bibliográfiai rekordokat, lehetővé teszi az online feldolgozást, kiterjed az állománygyarapításra, katalogizálásra, könyvelésre, katalóguscédulák nyomtatására, kölcsönzésre, az előjegyzésre, illetve a dokumentumok időleges helybenhasználhatóvá tételére; keresni szerző, cím, kiadási év, valamint tárgykör szerint lehet. A rendszer a Novell hálózatra épül. A könyvtár tíz PC munkállomással rendelkezik. Az oktatók publikációit külön számítógépes adatbázis tárja fel, amelyet a bibliográfiai osztály gondoz. – A kaunasi Műszaki Egyetem könyvtára, valamint a kaunasi Vytautas Magnus Egyetem könyvtára gondos mérlegelés után a dán Dantek vállalat által kifejlesztett CICERO nevű, hasonlóan integrált rendszert vásárolta meg, amely UNIMARC formátumban dolgozik, van online katalógus modulja, továbbá kiterjed az állományba vételre, az olvasók nyilvántartására, a kölcsönzésre, valamint a statisztikák vezetésére. A nyilvántartásba vétel, az olvasói nyilvántartás és a kölcsönzés vonalkódokkal történik. Az online katalógus a Weben keresztül is elérhető. A rendszer nyelvét litvánra ültették át. A CICERO az IBM RISC System/6000-as nagygépen fut, a Power Server 250 munkállomások pedig az AIX operációs rendszerben működnek. – A Klaipėdai Egyetemi Könyvtár a Litván Nemzeti Könyvtár által kifejlesztett UNICAT-ot vette át, amely UNIMARC-ban dolgozik, a Novellen alapul, továbbá osztályozási, katalóguscédula-nyomtatási modulja is van.

Más könyvtárak saját rendszert fejlesztettek, illetve fejlesztenek ki. Közülük a legsikeresebb a Vilniusi Egyetem könyvtára; ennek az online katalógusa az Interneten keresztül is elérhető. A rendszert az egyetem számítógéppontjának munkatársai fejlesztették ki, a Norvégiából ajándékba kapott Norsk Data számítógépekre. A katalogizáló modulban vannak programok a bibliográfiai leírásra, s a rekordok adatbázisban való tárolására, a könyveken kívül a folyóiratokra is kiterjed, sőt, UNIMARC formátumban analitikus leírások is készíthetők vele. 1994-ben az online katalógust is üzembe helyezték. Az export-import modul az ISO-2709-es szabványt használja.

A központi könyvtárban 40 munkaállomás van, ezenkívül két fiókkönyvtárban további öt munkaállomás. – A Vilniusi Műszaki Egyetem könyvtára 1990-ben kezdte el a számítógépesítést, az oktatók publikációinak adatbázisával.

A cikk bővebben ismerteti a Vilniusi Műszaki Egyetem könyvtárának UNIMARC-rendszerét (képernyő-képekkel). A program MS-DOS környezetben működik személyi számítógépeken, litván, orosz és latin karakterkészlettel. A Vilniusi Egyetem könyvtárával együtt közös központi katalógust építenek. (A közös adatbázishoz az ISO-2709 formátumban továbbították a rekordokat.)

Hasonló, de nagyobb szabású terv a TEM-PUS projekt, amely a felsőoktatási könyvtárak integrált információs rendszerét kívánja felépíteni, az Európai Közösség támogatásával. (A projektben Litvániából a Vilniusi Műszaki Egyetem, a Vilniusi Egyetem, a Vilniusi Tanárképző Főiskola, valamint a Vilniusi Rendőrákadémia könyvtárai vesznek részt, de a rendszer holland, svéd, dán egyetemek, illetve könyvtári tanszékek könyvtárait is kiterjed.)

A litván felsőoktatási könyvtárak a CD-ROM technológiát is egyre kiterjedtebben használják, így pl. a Kaunasi Orvostudományi Akadémia könyvtárában 100-munkaállomásos CD-ROM hálózat működik (Logicraft LAN CD szerverrel és 7 meghajtóval), a Medline CD-ROM változatát egyszerre nyolcan használhatják. Más könyvtárak csak ajándékként kapott CD-ROM-mal dolgozhatnak (mivel nem tudják megfizetni a költségeket), így pl. a Vilniusi Műszaki Egyetem könyvtárában 28-ból 26 egy közép-európai kiállítás résztvevőitől származik (de a másik kétöt is ajándékba kapták). Az ajándék-jellegből eredően a CD-ROM címek csak egy része illik a könyvtár profiljába. A legnépszerűbb CD-ROM adatbázisok: az Applied Science and Technology Index, a Compendex Plus Ondisc, valamint az Inspec Ondisc.

Litvániában a Kaunasi Műszaki Egyetem, valamint a Vilniusi Egyetem könyvtárai működnek Internet-alközpontként (node), a többiek modem keresztül kapcsolódnak. A Vilniusi Egyetem könyvtára és a Vilniusi Műszaki Egyetem könyvtára saját gopher-programot hozott létre. (A cikk közli a litván hálózati címeket, amelyek telnet, http, illetve gopher révén elérhetők.)

A litván felsőoktatási könyvtárak egyre nehezebb pénzügyi helyzetében az új technológia, a

hálózatok és az Internet-elérés kínál lehetőségeket a világgal való kapcsolattartásra.

(Mándy Gábor)

96/367

BUSCHMANN, John – HOLDEN, Kathryn – WARNER, Dorothy: Coping without a catalog for a semester = Coll.Res.Lib. News. 57.vol. 1996. 4.no. 220-224., 248.p.

Egyetemi könyvtár – egy féléven át katalógus nélkül: a túlélés története

Egyetemi könyvtár; Működési feltételek; Online katalógus

1995. január 5-én az új szoftverre való átállás közben működésképtelenné vált a Rider Egyetem számítógépes könyvtári rendszere. A cédu-lakatalógust, ahogy az szokás, már korábban felszámolták. A katasztrófa éppen két szemeszter között történt, a könyvtárosoknak két hét állt rendelkezésükre, hogy segítsenek ezen az átmenetnek hitt problémán (amely végül is egy egész szemeszter elteltével oldódott meg).

Először helyettesítő katalógus(oka)t kerestek. Ezután azokat a forrásokat vették számba és tették hozzáférhetővé, amelyekkel átfogó témák jelzeteit lehet megállapítani, hogy utána a hallgatók önállóan tudjanak böngészni a polcokon (ezek a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzéke, osztályozási rendszerének összefoglalója és a főiskolai könyvtárak törzanyagjegyzéke voltak). A tájékoztató pultnál elhelyeztek egy OCLC-terminált és egy másikat, amelyet arra használtak, hogy más könyvtárak katalógusai-ban telnet kapcsolat segítségével keresni lehessen.

A hallgatókat és az oktatókat tájékoztatták a történekről és minden lehetséges fórumon és formában terjesztették a tájékozódáshoz szükséges tudnivalókat.

A Rider Egyetem könyvtárában a munkafolyamatokat a szokásostól eltérően szervezték meg. A könyvtárosok nem-hierarchikus teamekben dolgoznak. Mindenki végez tájékoztató, online keresési, használóképzési munkát és az oktatókkal is kapcsolatban van. A katalógus kiesése tehát nem csak egyes munkatársakat, hanem kivétel nélkül mindenkit érintett.

A hallgatókat egyébként önálló munkára szoktatták, a katalógus hiányában viszont rászorultak a könyvtárosok segítségére. Nagyobb lett a jelentősége a böngészésnek, a könyvek tartalomjegyzéke és tárgymutatói tanulmányozásának. A hallgatók nem szívesen használták más könyvtárak katalógusait, inkább a könyvtárosok közvetítésére támaszkodtak. Ez magyarázhatja a könyvtárközi kölcsönzési kérések szaporodását.

Ha a könyvtárosok tudták volna, hogy egy egész szemeszteren át használhatatlan lesz a katalógus, más, hasonló profilú könyvtárak katalógusainak elérését is beprogramozták volna az Internet-terminálra, valamint más, közeli felsőoktatási és közkönyvtárakkal is kapcsolatba léptek volna.

A hasonló katasztrófa elkerülésére azt javasolják, hogy előrelátóan gondoskodjunk a katalógus valamilyen tartalék-változatáról (legalább időnként készítsünk pl. raktári katalógust mikrofilmen vagy CD-ROM-on); ennek hiányában nyilvános terminálokra tegyük hozzáférhetővé hasonló intézmények katalógusait; tájékoztassuk a használókat arról, mit lehet tenni a vészhelyzetben; a tájékoztató könyvtárosok állítsanak össze segédleteket a gyakran használt témákhoz.

(Hegyközi Ilona)

96/368

DILMORE, Donald H.: Librarian/faculty interaction at nine New England colleges = Coll.Res. Lib. 57.vol. 1996. 3.no. 274-284.p. Bibliogr.

A könyvtárosok és az oktatók munkakapcsolatai kilenc New England-i főiskolán

Egyetemi oktató; Főiskolai könyvtár; Hatékony-ság; Könyvtáros -felsőfokú; Közvéleménykutatás

A tanszéki oktatók központi szerepet játszanak a főiskolai és egyetemi kampuszokon, ezért a könyvtári szolgáltatásokról alkotott véleményük kulcsfontosságú lehet a kampusz könyvtárának támogatottsága és használata szempontjából. Az igények minél teljesebb kielégítése érdekében sok könyvtáros szorosabb kapcsolatokat épít ki a kampuszon belüli használói körrel. A cikk 9 kisebb (1000-4000 hallgatóval rendelke-

ző) főiskola könyvtárában végzett vizsgálat eredményeit összegezi a könyvtárosok és az oktatók viszonyáról. Beszámol néhány olyan tevékenységről, amelyet a könyvtárosok folytattak a tanszéki oktatókkal való kapcsolatfelvétel érdekében és ismerteti az oktatók véleményét a könyvtárnak a szolgáltatások javítása érdekében tett erőfeszítéseiről.

(Autoref.)

Lásd még 38-384, 389, 392, 399, 401, 403-404, 406, 417, 443, 457

Közművelődési könyvtárak

96/369

VAVREK, Bernard: Is the public library missing its potential markets? = Publ.Lib.R.Q. 15.vol. 1995. 1.no. 5-12.p. Bibliogr.

Továbbra is elhanyagolja potenciális piacait a közművelődési könyvtár?

Igény; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A közművelődési könyvtár komoly lehetőségeket szalaszt el, ha nem ismeri fel időben lehetséges piacait. A cikk néhány ilyen piaci lehetőséget ajánl elsősorban a 25 000 lakosnál kisebb települések könyvtárai figyelmébe, amelyek az amerikai közművelődési könyvtárak túlnyomó többségét alkotják. A közművelődési könyvtárak jövője ugyanis – a jelenlegi szolgáltatási kínálat gazdagsága ellenére – azon múlik, hogy az egyes könyvtárak mennyire képesek tekintettel lenni a változásokra és mennyire képesek ezekhez igazítani szolgáltatásaik tartalmát és formáját.

Egyike a legfontosabb távlati céloknak az, hogy tovább kell szélesíteni a használói bázist. Minden fejlődés és propaganda ellenére a közművelődési könyvtár a társadalom szemében még mindig a könyvek gyűjtőhelye, s valójában még mindig 19. századi képmását látja tükröződni. A körülmények igazi változását nem is annyira a technikai fejlődés és az információs társadalom kialakulása jelenti, mint inkább a tö-

megpiac helyett az egyéni igények előtérbe kerülése. A jelenlegi és jövőbeli szolgáltatások fő célja a használói elégedettség kivívása, ehhez pedig a lakosság véleményének folyamatos visszacsatolására van szükség.

A szerző hat potenciális piaci szegmenst ajánl a közművelődési könyvtárosok figyelmébe, az alábbiak szerint:

A könyvtárnak agresszíven és igen tevékenyen kell fellépnie a helyi társadalom választott és kinevezett vezetői előtt, s a könyvtárat ennek a piacnak úgy kell eladnia, mint a közösség kulturális és gazdasági fejlődésének nélkülözhetetlen tényezőjét.

Az amerikai felnőtt társadalom mintegy fele az írás-olvasás készségével csak elemi szinten rendelkezik. A könyvtárnak részt kell vennie az alfabetizáció képzési és továbbképzési feladataiban. Ne feledjük: a nagyközönség könnyen megérti, hogy mit jelent az embereket megtanítani olvasni, ám nem nagyon képes felfogni a közművelődési könyvtári szolgálat finomságait.

Manapság az emberek életük során egyre többször változtatnak munkahelyet, foglalkozást, sőt a cégek egyre gyakrabban külső, ad hoc alakuló csoportokat szerződtenek bizonyos feladatok elvégzésére. A könyvtárosok váljanak e csoportok tagjaivá, mint az információ specialistái, s az alakulóban lévő társadalmi háló hol egyik, hol másik részéhez kapcsolódjanak.

A kereskedelem fokozódó mértékben otthonukban keresi meg az embereket, s egyre több ember otthon végzi a munkáját. Ugyancsak sokan vállalkoznak gyermekeik otthoni tanítására. A könyvtárnak célszerű azon gondolkodnia, miképpen szállíthatná helyükbe akár az információt, akár a dokumentumokat. A könyvtárhasználat kényelmét növeli, a könyvtár hasznosságát bizonyítja az elektronikus úton rendelkezésre bocsátott vagy igény szerinti csomagokban kiszállított anyag.

A könyvtárak még nem vállalják tudatosan a környezet védelmét igénylő, egyre erősebb társadalmi mozgalom szolgálatát. Nem csak a könyvtári szolgáltatások változatos kínálatára van szükség, hanem személyre szóló információkra is.

Az amerikaiak igen nagy figyelmet fordítanak egészségügyi és orvosi kérdésekre, különösen ami az étrendjüket illeti. A közművelődési könyvtárak természetesen nyújtanak idevágó információt, de arra van szükség, hogy elkötelezzék

magukat, hangsúlyozva, hogy ezen a területen is ők a közösség információs központjai.

E feladatok vállalása a személyzet továbbképzését kívánja meg. Továbbá helyileg kell tisztázni, hogy ezek az új szolgáltatások ingyen vagy térítésért álljanak rendelkezésre. Egyébként nem is annyira a tevékenység kiterjesztéséről, mint inkább a feladatkör újvizsgálatáról, a változás akarásáról van szó.

(Papp István)

96/370

JOCHIMSEN, Hanno: Schonungslose Analyse und selbstbewusste Strategie. Der niederländische Bibliotheksplan bis 2005 = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 5.no. 477-480.p.

Kíméletlen elemzés és öntudatos stratégia. A holland könyvtárügyi terv 2005-ig

Feladatkör; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények; Távlati terv

2005-ig szóló könyvtári tervet dolgozott ki a holland közművelődési könyvtárak számára az NBLC (Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum), azon belül külön részletezve az 1998-ig terjedő szakaszt (*Op Weg Naar 2005. Strategie Van De Openbare Bibliotheken In Nederland. Eerste Fase: 1995-1998.* Haag, NBLC, 1995.).

A terv jelentőségét növeli, hogy a közművelődési könyvtárosok számára nehéz időszakban fogalmazza újra a könyvtár szerepét és identitásának alapelveit. Az 1987. évi általános decentralizálás után sok könyvtáros úgy érezte, hogy kiüzetett a paradicsomból, és a bizonytalanság érzését fokozta az 1990 után egyre romló gazdasági helyzet, a piaci mechanizmusok benyomulása a kulturális életbe.

A terv a közművelődési könyvtárak jövőképéből indul ki. A könyvtár ideálképe számos ponton megfelel a holland társadalom életminőségi ideáljainak. Ilyen találkozási pontok: szabadság, egyenlőség, békeszeretet, kíváncsiság, elkötelezettség. Ezekre az értékekre kell építeni a könyvtár jövőjének forgatókönyvét, a jelenlegi értékek pusztta megőrzése elégtelen. „Ha a jövőt választjuk, egyben a változásokat is választjuk” – szögezi le a dokumentum.

A 2005. év könyvtára információs, kulturális és képzési központ akar lenni. Ehhez a legitimitációt az egyes polgároktól, a széles nyilvánosságtól, a könyvtár közönségétől várja, és nem a felsőbbstől, a társadalmi szervezetektől vagy a gazdaságtól.

A tervezet számba veszi a holland könyvtárak gyenge pontjait és erősségeit, s ezeket még mátrixokban, táblázatban is megjeleníti. A tárgyilagos, gátlástalanul őszinte elemzés szerint a könyvtárak esélyeit erősítő társadalmi tényezők: a társadalom növekvő információigénye, az információs szolgáltatások és az új médiák iránti fokozódó érdeklődés, amely új könyvtári szolgáltatásokhoz és médiatípusokhoz vezethet, és különösen az iskolaügy részéről várható egyre növekvő igény. Az összességében növekvő információs igény mellett azonban másrészt e téren a társadalom kettészakadásával is számolni kell: széles rétegek fognak hátrányos helyzetbe kerülni az információhoz jutás területén. A közkönyvtárak fontos feladata lesz e hátrány mérséklése. – A könyvtáraknak ugyanakkor számolniuk kell a jövő várható veszélyeivel is: az információs piacon növekedni fog a konkurencia, a kulturális intézmények finanszírozásából az állam, a tartományok és a helyi közösségek egyaránt kivonulóban vannak, a költségek mind nagyobb hányada terheli az igénybe vevőket, és végül a könyv jelentősége az információhordozók között fokozatosan csökken. A könyvtárak felkészültségét tekintve kedvező tényezők: a felhalmozódott tapasztalatok és ismeretek gazdagsága, a jól kiépített hálózat és az intézmények nagy száma. Hátrány viszont, hogy hiányzik a könyvtár-marketing, az információs szolgáltatások még mindig háttérbe szorulnak a könyvkölcsönzés mögött, hiányoznak a könyvtári munkanormák, a könyvtárak személyzete és szervezete csak részben felel meg a céloknak.

A terv távlati része három feladatot emel ki. 1. Meg kell erősíteni a könyvtárak országos hálózatát és a könyvtári szervezeteket. A tervezet a könyvtárak hat csoportba való tagolását javasolja, megadva mindegyiknél az állomány, a nyitvatartási idő, a személyzet, az online szolgáltatások stb. minimumát. 2. Javítani kell a könyvtárak társadalmi és piaci megjelenítését, országos kampányok szervezésével is. 3. Fejleszteni kell a könyvtári szolgáltatásokat és termékeket, pl. az Internetbe való bekapcsolódással, új médiával, a CD-ROM formában történő irodalomis-

mertetéssel, a helyi információcsatornákhöz való kapcsolódással és hasonló eszközökkel.

(Katsányi Sándor)

96/371

PILAŘ, Jindřich: Entusiasmem nájem nezaplatíš aneb o financování veřejných knihoven = Čtenář. 48.roč. 1996. 3.no. 82-85.p. Bibliogr. 8 tétel.

Lelkesedéssel a bérleti díj nem fizethető ki, avagy a nyilvános könyvtárak finanszírozásáról

Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A nyilvános könyvtárügy minden civilizált államban közszolgáltatásnak minősül. Működésének célja egyenlő esélyek teremtése valamennyi állampolgár számára a szabad információáramlás biztosítása révén. Demokráciát ui. csak művelt polgárokkal lehet teremteni, olyanokkal, akik naprakész tájékozottságuk következtében nehezen manipulálhatók.

A kiteljesedett módon működő közkönyvtárak kiteljesített finanszírozást kívánnak. Ennek útjai-módjai különbözők lehetnek. Napjainkban a finanszírozási szokások általában amerikai és európai mintákat, hagyományokat ötvöznek: miközben a közkönyvtári ellátás finanszírozásában az önkormányzatok illetékességét érvényesítik, központi és regionális dotációkkal is bőven élnek. E finanszírozási rendszerek működését az esetek többségében jogszabályokkal, gyakorta könyvtári törvényekkel garantálják.

Csehországban jelenleg az a helyzet, hogy az állam (a nemzeti könyvtár kivételével) eltekint a közkönyvtárak finanszírozásától, és „hözomány és apanázs nélkül” az átmeneti gazdálkodás nehézségeivel amúgy is nehezen küszködő önkormányzatok „nyakába varrja őket”. Ennek következtében a közkönyvtárügy csak tengődni tud.

Itt az ideje, hogy a hatalmat gyakorló politikai elit Csehországban is felismerje a fejlett országokban közkeletűen vallott igazságokat, és egyebek mellett egy megfelelő könyvtári törvény elfogadásával is lásson neki az elkészerítő gaz-

dálkodási-finanszírozási helyzet felszámolásának.

A könyvtári törvény kétféle megoldás között választhat. Az egyik a kötelező könyvtárfenntartás kimondása, illetve az e célra szolgáló helyi és központi források fejkvótaként való „strikt” meghatározása. (Ilyen megoldást alkalmazott az első világháború utáni csehszlovák könyvtári törvény.) A másik megoldás ugyan eltekintene a kötelező fenntartás kimondásától, de központi keretből annál határozottabban motiválná a közkönyvtárak létesítését, működését és fejlesztését.

Mindkét törvényi megoldásnak rendeznie kell a mindinkább szükséges regionális és országos rendszer-funkciók ellátásának finanszírozását is.

(Futala Tibor)

96/372

D'ALESSANDRO, Dario: Indagine sull' orario delle biblioteche pubbliche dei capoluoghi di provincia = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 1.no.. 7-18.p.

Res. angol nyelven.

Tanulmány az olasz megyeszékhelyek közkönyvtárainak nyitvatartásáról

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő

Egy 1994-es jogszabály és az azt követő minisztériumi körlevél előírásokat tartalmaz a közszolgálati hivatalok nyitvatartási rendjéről. Ez adta az ötletet, hogy felmérjék Olaszország 103 provinciája (megyéje) székhelyének közkönyvtári nyitvatartását. A normál nyitvatartási időket figyelembe véve annyiféle variáció létezik, hogy nincs a hétnek egyetlen olyan napja, amelyen valamennyi könyvtár egyformán lenne nyitva. A városok nagyságát tekintve viszont felfedezhető az átlagban némi uniformitás. Földrajzi tagolás szerint Olaszország északi részén hat napon tart nyitva a közkönyvtárak 85%-a (átlag 48 óra 50 perc nyitvatartási idővel), Közép-Itáliában 92% (49 óra 10 perc), míg délen az arány 53%-ra, az idő 35 óra 45 percre csökken. A leghosszabb nyitvatartás Trentino-Alto Adige, Emilia-Romagna és Toscana, a legrövidebb Calabria, Sicilia és Sardegna tartományban van. Vasárnap – ter-

mészetesen – valamennyi közkönyvtár zárva van, 28 viszont szombaton sem nyit ki. Végül az említésre méltó két szélsőség: a Bolzanoi Városi Könyvtár négy napon reggel 8-tól éjjel fél 11-ig, két napon reggel nyolctól este nyolcig, összesen tehát heti 82 órán át tart nyitva, szemben Messina városi könyvtárának 19 órájával. Mindez a szokásos olasz képet: az ellentmondásokat, a túlzott autonómiát, a hiányzó szabályozást mutatja.

(Mohor Jenő)

96/373

JANSEN, Caren – RÖSSNER, Thomas: Die Stadtbibliothek Pretoria stellt sich vor = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 6/7.no. 588-591.p.

Pretoria városi könyvtára

Különgyűjtemény -helyismereti; Városi könyvtár

Pretoria városi könyvtárát 1875-ben alapították, de anyagi okok miatt 1895-től 1993-ig a Dél-afrikai Állami Könyvtár épületében működött, mint annak része. 1993-ban a város központjában önálló épületet kapott.

Állománya ma 1 millió könyvtári egység. Évente 400 ezer látogatója 5 millió könyvet kölcsönöz. A nagyvonalúan tervezett épület ellenére gyakran reménytelenül túlszűfoltak az olvasótermei és hosszú sorok várnak könyvre. Az intenzív látogatottság oka az apartheid alatt hátrányos helyzetbe került lakossági csoportok könyvéhsége.

A könyvtár kiemelkedően értékes része a Pretoriana-gyűjtemény, amelyben a könyvek mellett más dokumentumtípusok is találhatóak, pl. aprónyomtatványok, levelezőlapok, több mint 6 ezer fénykép, sőt tárgyak is: emlékérmék, ajándéktárgyak stb. E tárgyak egy jövőző várostörténeti múzeum alapjait képezhetik.

A Pretoriana-gyűjtemény a város mai életéről is tájékoztat. A bármikor felhívható tájékoztató szolgálata közigazgatási, idegenforgalmi, szabadidős stb. kérdésekre is válaszol. A gyűjtemény dokumentumainak címadatai – tárgyszavak szerint – számítógéppel is elérhetők.

A gyűjtemény tervei közé tartozik, hogy a város fekete-afrikai polgárainak történetét idős polgárokkal készített interjúkban fogja feltárni,

erről a témáról ugyanis kevés írásos dokumentum áll rendelkezésre. A magnóra vett interjúk leírt anyaga e témakör leggazdagabb forrása lesz.

(Katsányi Sándor)

96/374

KRÖTZSCH, Jana: Eine Reise durch Moskauer Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 6.no. 1063-1077.p.

Moszkva könyvtárai – tanulmányúti tapasztalatok

Általános tudományos könyvtár; Centralizálás; Könyvtári hálózat; Nemzeti könyvtár; Országos feladatkörű szakkönyvtár; Tanulmányút; Városi könyvtár

1994-ben lépett életbe az új orosz könyvtári törvény, amely meghatározza az állam, az önkormányzatok, a könyvtárak és a polgárok köteleseit és jogait annak érdekében, hogy érvényesüljön a minden polgárt megillető könyvtárhasználati jog. A könyvtárügyet – mint az egész társadalmat – a radikális változás jellemzi.

Az orosz kultuszminisztérium 9 nagy állami könyvtár közvetlen fenntartója. (Ezek – az Orosz Állami Könyvtár mellett – az Állami Természettudományi és Műszaki Könyvtár, az Állami Pedagógiai Könyvtár, az Állami Gyermekkönyvtár, az Állami Ifjúsági Könyvtár, a Történelmi Könyvtár, a Művészeti Könyvtár, a Vakok Könyvtára és a Külföldi Irodalom Könyvtára.) A közös fenntartó lehetővé teszi, hogy fontos könyvtárügyi fejlesztési feladatok nemzeti keretben valósuljanak meg. (LIBNET, az Internetbe való bekapcsolódás, kooperatív katalogizálási központ létesítése stb.)

Az új törvény a nemzeti könyvtári funkciókat felosztotta az Orosz Állami Könyvtár és a szentpétervári Állami Szaltükov-Scsedrin Könyvtár között. A moszkvai Orosz Állami Könyvtár egyik legnagyobb gondja, hogy a két kötelempéldányt a nyomdatermékek 30%-ánál nem szolgáltatják be önkéntesen.

A Külföldi Irodalom Orosz Állami Könyvtára (VGBIL) nemcsak az idegen nyelvű irodalom gyűjtője, hanem az orosz könyvtárügy nemzetközi kapcsolatainak is közvetítője. Könyvcsere

is folytat 90 ország 1300 intézményével, köztük az egykori Szovjetunió 350 könyvtárával. Külföldi követségekkel együttműködve tudta kialakítani a modernül felszerelt és nagyon népszerű nyelvi olvasótermeit (amerikai, angol, francia, japán olvasóterem.) E termekben nyelvoktatás is folyik, tandíj ellenében.

Az egyes moszkvai városrészek könyvtárhálózatai önállóvá váltak, a Központi Városi Nyekraszov Könyvtár azonban megmaradt a város valamennyi közművelődési könyvtára módszer-tani központjának. A Nyekraszov Könyvtár látogatottsága hallatlanul megnőtt, mivel az egyetemek és főiskolák, különösen az újonnan alapítottak nem gondoskodnak megfelelően hallgatóik irodalmi ellátásáról. A 90 ülőhelyes olvasóterem előtt gyakran hosszú sorokban várják a látogatók a helyhez jutást. A könyvtár bibliográfiai osztálya (8 munkatárs) két év óta számítógépen tárja fel számos napilap és folyóirat anyagát. Ez az osztály válaszol a könyvtárhasználók személyesen vagy telefonon feltett bibliográfiai kérdéseire is. (Évente 15 ezer információt adnak.)

A kerületi könyvtárak közül országsszerte, sőt külföldön is ismert eredeti és sikeres vállalkozásairól a Kunccevo városrész Anna Ahmatováról elnevezett könyvtára. Az intézmény piacorientált tevékenységei (pl. nyelvtanfolyamok, iskolai felvételi előkészítők, kézimunka tanfolyamok a Burdával közös szervezésben és az ehhez szükséges anyagok árusítása) olyan eredményesnek bizonyultak, hogy a könyvtár képes ebből önmagát fenntartani és fejleszteni, máshol hiánycikknek számító drága külföldi könyveket vásárolni és fedezni munkatársai külföldi tanulmányújtait.

A beszámoló kiterjed még a nem Moszkvához tartozó Tula város könyvtárára is. Ennek egyik jellemzője, hogy a könyvtárosok helyben készítenek el számos központilag is előállított munkát, (pl. maguk dolgozzák fel a könyveket, azzal az indokkal, hogy az Orosz Könyvkamara szállításai sokszor fél évet is késnek.) A „csináld magad” elv az orosz könyvtárakban gyakran tapasztalható jelenség, valószínűleg azért, mert a központi szolgáltatások magas áraival szemben a helyi személyzettel jelenleg még nem kell takarékoskodni.

(A cikk szerzője egy kéthetes tanulmányúton látottak alapján foglalta össze tapasztalatait.)

(Katsányi Sándor)

Lásd még 346, 348-349, 418, 421-423, 426

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 374

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

96/375

Library power for children = Libr.Rev. 45.vol. 1996. 3.no. 31-43.p.

Könyvtáraink a gyermekekért – egy mozgalom és egy elszomorító felmérés

Ellátottság – szolgáltatásokkal; Felmérés; Gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Olvasómozgalom

A brit Library Association a „Könyvtáraink a gyermekekért” kampány keretében különféle pályázatokkal, akciókkal hívta fel egyrészt a gyermekek figyelmét a könyvtár kínálta lehetőségekre, másrészt az egész társadalom figyelmét a gyermekek könyvtári ellátásának fontosságára. – Egyúttal az ország 100 helységében mérték fel a gyermekek könyvtári ellátottságának helyzetét. Megállapították, hogy ellátottságuk rendkívül egyenetlen, s összességében az esetek 75%-ában nem éri el az előírt szintet. Kivált az iskolai könyvtárakban rossz a helyzet.

A cikk részletesen ismerteti a felmérés eredményeit. Közli azokat a normatívákat, amelyek az LA az általános iskolai, illetve a középiskolai könyvtárak számára kidolgozott (személyzet, nyitvatartási idő, gyarapítási keret, állomány, nem hagyományos információhordozók, fejlesztési terv, információkeresési készségek, olvasószolgálat; a közművelődési könyvtár szolgáltatásai a gyermekek számára).

Külön érdekessége az akciónak, hogy az LA a szülők számára is kidolgozott egy normatívarendszert, könyvtári ellátottsági tesztlap formájában; ennek alapján megállapíthatják, hogy az ő gyermekeiknek nyújtott szolgáltatások elérik-e a megkívánt színvonalat – s ha szükséges, felléphetnek a helyzet javítása érdekében (az

erre alkalmas lehetőségekről is tájékoztatja őket a kiadvány).

(Kövendi Dénes)

96/376

KUHNERT, Roswitha – KUHNERT, Heinz: Der Bibliothekar – ein Freund der Kinder. Kinderbibliotheksarbeit in der Ukraine – Impressionen aus Kiew = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 6/7.no. 547-550.p.

A könyvtáros a gyermekek barátja. Gyermekkönyvtári munka Ukrajnában – kijevei tapasztalatok

Gyermekkönyvtár; Ifjúság nevelése olvasásra; Könyvtárosi hivatás; Tanulmányút

Kijevben állami és városi könyvtárhálózat működik egymás mellett. Az állami hálózat központja az Ukrán Nemzeti Könyvtár, ehhez tartozik – több tudományos könyvtárral együtt – az 1966-ban alapított Ukrán Állami Gyermekkönyvtár. Mellette működik – a városi könyvtárhálózat részeként – a Központi Városi Gyermekkönyvtár.

Ukrán Állami Gyermekkönyvtár

Feladata kettős: egyfelől részt vesz a kijevei gyerekek könyvtári ellátásában, másfelől az ukrán gyermekkönyvtárak módszertani központja.

Egy többemeletes épületben, a „Gyerekek házában” működik, ahol a könyvtáron kívül színházi és bábszínházi klubtermek, zeneszobák, táncteremek, barkács-helyiségek, mese- és videoszobák stb. is találhatóak. A könyvtár állománya két elkülönített részlegben (1-4. osztályosok, 5-9. osztályosok) vehető igénybe, és a könyveken kívül periodikákat, kottákat, hanglemezeket, diafilmeket és videokazettákat is tartalmaz. Mindkét részleghez olvasóterem is tartozik prézens könyvállománnyal, az AV dokumentumok pedig csak helyben használhatók.

A könyvtár az ukrán gyermekkönyvtárak módszertani és bibliográfiai központja, (Ukrajnában 1349 önálló gyermekkönyvtár és 18 ezer „ifjú olvasók szobája” működik), de szolgáltatásai kiterjednek a 20 ezer iskolai könyvtárra is. Fő feladata a gyermekkönyvtári hálózat továbbfejlesztése, a nemzetközi tapasztalatok átvétele, a könyvtárszociológiai ismeretek felhasználása.

Módszertani anyagokat és bibliográfiákat jelentet meg, továbbképzéseket és szakmai konzultációkat szervez. Ebben a munkájában a könyvtárterületi és pedagógiai szakirodalmi gyűjteményére, egy bibliográfiai részlegre és nemzetközi gyermekkönyv-történeti gyűjteményére támaszkodik.

Központi Városi Gyermekkönyvtár

A városi könyvtárhálózaton belül működő teljesen önálló intézmény. Önállóságát az 1995-ös könyvtári törvény is megerősítette. Az 1918-ban alapított könyvtár ma egy új, nagy épületben működik, 26 dolgozója naponta 300 gyermeklátogatót fogad két részlegében (melyek felépítése megegyezik az Állami Gyermekkönyvtáréval.) Igazgatója egyúttal a 60 egységet magában foglaló városi gyermekkönyvtár-hálózatnak is vezetője.

A gyermekkönyvtárosi munka jellemzői

A gyermekkönyvtárosok tevékenységében különös hangsúlyt kap az ukrán kultúra újjászületésében való részvétel: a könyvtárak berendezésében ukrán népművészeti tárgyak dominálnak, mindenütt jelen van a népi kultúra, a helyi történeti és környezeti értékek kultusza. Ezt kiegészíti a nemzetközi nyitottság hangsúlyozása, ami az idegen nyelvű irodalom kiemelésében nyilvánul meg.

A könyvtárak tudatosan vállalják a rossz lakáshelyzetben élő családok (pl. négygyerekes család egyetlen szobában) segítségét azzal, hogy tanul- és játszóhelyet biztosítanak a gyerekeknek. Az olvasótermek gyakran tanulószobaként működnek, a könyvtárosok segítenek a házi feladatok elkészítésében.

A könyvtárosok programszerűen vállalják a gyerekekkel való individuális foglalkozást, olvasmányaik könyvtárosi kontrollját. Ennek fő eszköze az olvasófüzet, amelyet minden gyerekolvasó megkap és vezet.

A gyerekek mellett a szülőkkel és a nevelőkkel való foglalkozást is könyvtárosi kötelességüknek érzik. A Központi Városi Gyermekkönyvtárban pl. külön részleg van a nevelők és a pedagógus-hallgatók részére.

A gyermekkönyvtárak finanszírozásában gyerek- és szabadidős egyesületek vesznek részt (a korábbi úttörő-szervezeti szabadidős intézményekből egyedül a könyvtárak maradtak fenn), szponzorok nem támogatják őket. (A nyugati beruházók Kijevben is vásárolni akarnak és nem a kultúrát finanszírozni.) A gyermekkönyvtárakat

voltaképpen a könyvtárosok áldozatkészsége tartja fent: 12 fokban hidegben, elképzelhetetlenül alacsony bérért végzik munkájukat.

(Katsányi Sándor)

96/377

PIJANOWSKA, Jadwiga: Dziecko przedszkolne w bibliotece publicznej = Poradnik Bibl. 1996. 3.no. 10-12.p.

Az iskolás kor előtti gyermek a nyilvános könyvtárban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermekolvasó

A cikk a Szczytnói Városi Könyvtár gyermekrészlegében szerzett tapasztalatokat ismerteti. Hangsúlyozza, hogy az iskoláskor előtti gyermekekre nagy hatással lehet a könyv: segítségével megismerkedhetnek környezetükkel, felszállhatnak a fantázia világába, megtanulhatják a jót megkülönböztetni a rossztól.

A szóban forgó gyermekrészleg különösen az iskolaelőkészítőt látogató hatévesekkel való rendszeres foglalkozást tartja fontosnak. Ennek jegyében az illetékes pedagógusokkal vállalva év elejétől júniusig tartó, egyenként kb. 30-30 perces sorozatot szervezett az említettek számára.

Az első alkalom a könyvtár kölcsönzőjének és olvasótermének megismerését szolgálta, ahol egy kedves bábjelvény nevében tolmácsolta a könyvtárosnő a tudnivalókat. Az ezt követő foglalkozáson lehetett megismerkedni a könyvtári rend elemeivel, a könyvek kímélésének követelményeivel. Mindezt a gyermekek le is rajzolták.

Harmadjára az iménti rajzokból rendezett kiállítás fogadta a kis látogatókat, ami nagy ujjongást keltett körükben. Aztán a továbbiakban a könyv fő alkotóelemeivel ismerkedtek meg, és maguk is könyv alakúra fűztek össze papírlapokat.

A negyedik foglalkozás a könyv tartalmáról, és arról szólt, miként lehet valaki könyvbeli hős. Ezt találós kérdések felvetésével és meserészletek felolvasásával sikerült érdekfeszítővé tenni.

Ezután a könyvillusztráció kérdései kerültek sorra. A gyermekek eljutottak a különböző illusztrációs stílusok (mesés, humoros, realista)

felismeréséig. Nagyon élvezték azt a bábjátékot is, amelyet harmadikos elemisták adtak elő számukra. Az akció „igazságát” dokumentálta, hogy az előadáshoz jegyet kellett váltani, meghatározott székelt elfoglalni a jegykezelő közbejöttével stb.

A hatodik alkalomra maguk az előkészítők adtak elő egy bábjelvényt az „igazság” iménti követelményeinek betartásával.

A hetedik találkozást a gyermekek az újságok és folyóiratok megismerésével töltötték el. Megtanulták, hogy ezek az információhordozók mi-
ben különböznek a könyvektől és mi a feladatuk.

Az egész akciót aszfaltrajzolás zárta le, ahol is kedvenc hőseiket jelenítették meg a gyermekek.

(Futala Tibor)

Iskolai könyvtárak

Lásd 357

Egyéb könyvtárak

96/378

ŠEJPAK, V.: Živo slovo v kazennom dome. Istorija i problemi bibliotečnog služivanja u tūr'mah = Biblioteka. 1996. 3.no. 45-47.p.

Élőszó a büntetésvégrehajtó intézetben. A börtönök könyvtári ellátásának története és problémái

Börtönkönyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti

Az alább referált cikk példákkal operál: egyes börtönkönyvtárak bemutatásával próbálja érzékelteni a múlt és a jelen jellegzetességeit, miközben csak néha tesz átfogóbb, általánosabb érvényű megállapításokat.

A cári börtönkönyvtárakat – M.N. Gernet monográfiája alapján – a slisszbergi erődben kialakult viszonyok révén idézi fel. Az ottani könyvtár állománya különféle forrásokból származott. A vétel mellett nagy szerepet játszott az

ajándék és a főrendi asszonypártfogók által előteremtett irodalom. A könyvek többsége vallás-erkölcsi volt, de reprezentálva voltak közöttük az orosz és külföldi klasszikusok is. Nem hiányoztak az ismeretterjesztő és szakirodalmi művek és a periodikumok sem.

Eredetileg az egyik börtönőr „könyvtároskodott”, később a rabok egyike-másika látta el ezt a feladatot. Az állományt kezdetben egy lépcsőházi fordulóban tartották, de hamarosan a könyvkötő műhely helyiségeibe költöztették át. Ennek köszönhetően tiltott és illegális kiadványok is bekerülhettek az állományba (pl. Herzen művei), mégpedig az engedélyezett kiadványok „bőrébe”, azaz kötéstábláiba kötve. Ezek kölcsönzésében konspirációs szabályokat követtek. Egyébként – 1917-ben – éppen egy konspirációs hiba miatt szűnt meg a könyvtár, amelyből addig heti öt alkalommal lehetett kölcsönözni.

A politikai foglyok bőven éltek a könyvtári lehetőségekkel: az állományba tartozó könyvekre művelődési alkalmakat, tanfolyamokat, szemináriumokat, idegennyelv-gyakorlatokat stb. szerveztek, azaz „élő szótár” alakították a nyomtatott szót. E foglyoknak azt is megengedték, hogy kijegyzeteljék az általuk elolvasott műveket.

Szükség esetén más könyvtárak állományából is lehetett átkölcsönözni, s a politikaiakat családjuk is elláthatta irodalommal. Mindez nem volt slisszelburgi kivétel, más börtönökben és fegyházakban is hasonló könyvtári-olvasási szokások alakultak ki. Ezeket a pozitívumokat – a pétervári börtönben ülve – Lenin is megtapasztalhatta.

A cári korszak liberális börtönkönyvtári viszonyaival szemben a forradalom után, különösen a 30-as évektől kezdve teljes önkény lett úrrá a fegyházi könyvtárakban. Dívott pl. az értelmetlen olvasatás: egyszerű emberekre számukra érthetetlen könyveket kényszerítettek, de ha észrevették, mégis kezdik megérteni őket, azonnal megvonták tőlük a szóban forgó műveket. E tekintetben voltak kivételek, pl. a ljubjankai börtön könyvtárát Szolzsenyicin is megdicsérte.

A börtönkönyvtári viszonyok – köszönhetően a Sztálint követő hrucscsovi, gorbacsovi és jelcini vonal érvényesülésének – fokozatosan normalizálódtak. Ezt a szerző az IZ 48/1 és az IZ 48/2 jelű fegyházi könyvtárainak munkáján keresztül mutatja be.

Ezekben az intézményekben felső- és középfokú végzettségű könyvtárosok dolgoznak, a

kollektortól szerzeményeznek. Eközben különös gondot fordítanak a jogi, az idegennyelv-tanulást elősegítő és a nemzetiségi nyelvű irodalom beszerzésére. Időszaki kiadványokkal ugyancsak el vannak látva ezek a könyvtárak. Polcaikról nem hiányzik sem a Biblia, sem a Korán.

A központi könyvtáraknak 3-5 ezer kötetes fiókjaik vannak az egyes épületekben, az ún. korpuszokban.

Azért még akad tennivaló a börtönkönyvtárakkal kapcsolatban. Így meg kell oldani a könyvtárközi kölcsönzés kérdéseit, illetve a „családi könyvküldés” problematikáját. Általában szükséges a téma történetének mélyebb kutatása, illetve a jelenlegi eljárások egységesítése.

(Futala Tibor)

96/379

GRUNTORÁD, Jiří: *Knihovna „Libri prohibiti” = Nár.Knih. 6.roč. 1995. 5.no. 184-186.p.*

„Libri prohibiti”-könyvtár

Könyvkiadás története; Magánkönyvtár; Olvasáskorlátozás; Zárt anyag

A „libri prohibiti”-kat, azaz a tiltott könyveket a korábban illegális kiadással foglalkozó cikkíró a 80-as évek elején kezdte gyűjteni, és a „bársonyos forradalomig” mintegy ezer egységet sikerült felhalmoznia belőlük. Ezt az állományt néhány barátjának lakására „decentralizálta”, ahol konspirációs úton-módon lehetett hozzáférni.

1989-ben lehetőség nyílt az állomány egybeolvasztására. 1990-ben bejegyzett magánkönyvtár alakult a gyorsan gyarapodó egységekből. Ennek oka: egyik tudományos könyvtár sem vállalt garanciát a gyűjtemény egybentartására. Időközben a gyűjtemény a „Libri prohibiti” Egyesület tulajdona lett. Ennek ma 170 értelmiségi tagja van. Az alapító tagok között ott találjuk a Haveltestvéreket is. A könyvtár vezetője J. Gruntorád. Támogatói között hazai és külföldi intézmények, illetve alapítványok szerepelnek.

Jelenlegi elhelyezésére egy kb. 150m²es lakás szolgál (címe: Praha, Senovážné náměstí, 2.). Hétfőtől péntekig 13 és 17 óra között tart nyitva. Helybenolvasást és másolatszolgáltatást biztosít, duplumait kölcsönzi is. A napjainkig 11 ezer könyvből és több mint ezer periodikumból

összegyűjtött állományának feltárása folyik, és mind szakszerűbbé válik.

A szamizdatokból és disszidens kiadványokból kialakult állomány a következők szerint tagolódik: 1. Cseh szamizdat monográfiák és folyóiratok (4500 könyv és 280 folyóiratcím, kb. 100 kiadó-közreadó termékeként). 2. Cseh disszidens monográfiák és folyóiratok (3750 könyv és 360 folyóiratcím). 3. Ellenállási folyóiratok és monográfiák (50 egységnyi első világháborúból származó legionárius irodalom, 230 egységnyi 1939 és 1945 közötti emigráns katonai irodalom). 4. Más nemzetek szamizdat monográfiái és folyóiratai (köztük 100 egységnyi könyv és 34 folyóirat Szlovákiából). 5. Más nemzetek disszidens monográfiái és folyóiratai (köztük 240 szlovák könyv- és 25 folyóiratcím). 6. Idegen nyelvű monográfiák és folyóiratok Csehszlovákiáról (1000 könyv- és 250 periodikumcím). 7. Dokumentáció és archívum (pl. a Charta 77 szinte teljes iratanyaga). 8. Kézírókönyvtár és adattárak. 9. Audiovizuális gyűjtemény (nonkonformista zenei produkciók, illegális összejöveteleken készített hangrögzítések, fényképek, filmek).

(Futala Tibor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

96/380

ARAGÓN, M.Celi – MALVA, Carmen – ARAGÓN, Inés: Criterios para gestionar una política de adquisiciones: estudio estadístico del catálogo colectivo de publicaciones seriadas de la Universitat de Valencia = Rev.Esp.Doc.Cient. 19.vol. 1996. 1.no. 9-20.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Kritériumok az állománygyarapítási politika kialakításához: a Valenciai Egyetem központi folyóiratkatalógusának statisztikai elemzése

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár Gazdaságosság -könyvtárban; Időszaki kiadvány; Központi katalógus

Különösen napjainkban, a könyvtári költségvetések stagnálása, sőt, csökkentése idején van nagy jelentősége a megfelelő állománygyarapítási politika kialakításának. Ennek megalapozására szolgáló mérési, elemzési, összehasonlító módokat mutat be a szerző a Valenciai Egyetem központi periodika-katalógusa alapján. Az egyetemen 22 könyvtárban (s azok számos gyűjteményében) 13315 folyóiratcím (ennek 36%-a kurrens), összesen 18197 példányban áll 60700 hallgató, 3280 tanár és 1400 nem oktató dolgozó rendelkezésére. Az állomány 85 országból, de 63%-uk mindössze háromból (Spanyolország, USA, Franciaország) származik. A periodikumok 81%-a egy könyvtárban található meg, a többi kettőtől (1763 cím) tizenhárom (egy cím) példányban van meg az egyetemen. Megjegyzendő, hogy a többpéldányok nagyrészt könnyen hozzáférhető (ingyenes terjesztésű, ajándékba kapott stb.) lapok, azonban ezek éppúgy helyet, kezelést, feldolgozást – azaz anyagi ráfordítást – igényelnek, tehát e kör átgondolására is szükség van. Az elemzés – mindig összevetve a teljes állományt a kurrens címeikkel – tekintetbe veszi a kiadvány korát, és a könyvtári gyűjtemény épülésének történetét. Kitér a könyvtárak és gyűjtemények, a tudományterületek (mindig összevetve a hallgatói létszámmal), a származási országok és a nyelvek szerinti eloszlásra is.

(Mohor Jenő)

96/381

WILSON, Myoung Chung – EDELMAN, Hendrik: Collection development in an interdisciplinary context = J.Acad.Libariansh. 22.vol. 1996. 3.no. 195-200.p. Bibliogr.

Interdiszciplináris állományépítés az egyetemi könyvtárban

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása

A cikk áttekinti az interdiszciplináris kutatások rohamosan fejlődő irodalmát, majd beszámol a Rutgers Egyetemen folytatott felmérésről.

Boulding az egyes tudományágakat szellemi szubkultúráknak tekintette, amelyek fontos empirikus kutatásokat hagynak figyelmen kívül. Három társával együtt erre a helyzetre válaszul hozta létre az általános rendszerelméletet. Egy 1983-as UNESCO-kutatás a nem egyetlen tudományág körébe tartozó vizsgálódásokat öt kategóriára bontotta (keresztkutatás, pluri-, valamint multidiszciplináris kutatás) – attól függően, hogy bennük milyen arányban használják fel az egyes szakági kutatási módszereket, illetve ismeretanyagot. A Dissertation Abstracts Internationalben végzett egyszerű statisztikai mintavétel kimutatta az interdiszciplináris kutatások szaporodását, s ezt egy sor egyéb vizsgálat is megerősíti.

A kutatások mindinkább interdiszciplináris válása a könyvtárak állománygyarapítási politikájára is kihatással van. A hagyományos egyetemi könyvtárban az állománygyarapítás tanszékek szerint történik, ami a könyvbeszerzési keret felosztásában is kifejezésre jut, s ez óhatatlanul hiányokhoz vezet. A folyóirat-használat és a kölcsönzés vizsgálata több könyvtárban az interdiszciplináris kutatások terjedését tárta fel. Metz ezzel kapcsolatban a központi könyvtárak szerepét hangsúlyozta a tudományágak elkülönülő gyűjtési politikájának ellensúlyozásában. Peasegood és Lambert mérőszámokat javasolt az interdiszciplináris állománygyarapítás ösztönzésére. Mások bibliometriai módszerek bevezetését szorgalmazták (pl. O'Connor és Voos, valamint Wray és Soehner). Dartmouth, Defelice és Rinaldo tárgyszójegyzékek felhasználását javasolták az állománygyarapítás kiegyensúlyozottabbá tételére.

A Rutgers Egyetem kommunikációs, informatikai és könyvtártudományi intézetében folytatott vizsgálat az egyetemi professzorok egy csoportjának kutatási szokásait próbálta felderíteni. Az egyetem földrajzi szétszórtsága sajátos tényezőt jelent, hiszen a fizikai hozzáférés miatt eleve

számolni kell némi többes beszerzéssel. A professzorok publikációit már korábban is vizsgálták (pl. a könyvtári és a nem könyvtári doktorátussal rendelkező kutatók hivatkozási szokásainak egybevetésével).

A jelen cikk a professzorok saját munkáinak (összesen 263 tétel) témaköri megoszlását az általuk idézett munkák (1159 tétel) témaköri megoszlásával veti össze, az egyetemnek az 1983-1988-as időszakról készített hivatalos jelentései alapján. A témakörök azonosítására a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerét használták fel. Megállapítható volt, hogy az oktatók által idézett munkák az osztályozási rendszer mind a 22 szakcsoportjára kiterjedtek, de a leggyakrabban idézett munkák a saját szűkebb kutatási területükről származtak. Az egyéb területek közül a legtöbb hivatkozás a pszichológiai, társadalomtudományi (ezen belül szociálpszichológiai, iparszervezési, szociológiai), valamint számítástechnikai művekre történt. Kiderült, hogy az oktatók kevéssé használták ki a Kongresszusi Könyvtár rendszerének Z osztályában (ide esik a könyvtártudomány is) nagy mélységben gyűjtött állományt.

A hivatkozások 54%-a került ki az oktatók saját kutatási területéről, tehát a felhasznált források 46%-át nem támogatta a könyvtár állománygyarapítási szabályzata. Míg a hivatkozott irodalom igen széles körű volt, az oktatók saját publikációi jóval inkább tükrözték tanszéki hovatartozásukat (mind a témakört, mind a publikáló folyóiratot tekintve).

A szerzők javasolják, hogy az állománygyarapítási döntéseknél elsősorban az irodalom tényleges használatát vegyék figyelembe, az előszerzeményezőkhöz részrehajlását pedig munkacsoportok felállítása révén küszöböljék ki. A jövőben fokozottan figyelembe kell venni az Internetet: a Web-helyszínek ugyan a tudományági megközelítést erősítik, de a hálózati technológia a korábbinál több lehetőséget ad interdiszciplináris jellegű együttműködés folytatására.

(Mándy Gábor)

96/382

PERRAULT, Anna H.: The changing print resource base of academic libraries in the United States = J.Educ.Lib. Inf. Sci. 36.vol. 1995. 4.no. 295-308.p. Bibliogr.

A nyomtatott dokumentumbázis szűkülése az amerikai egyetemi könyvtárakban egy évtized alatt

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Gyarapítási keret

Az 1980-as évek kedvezőtlen gazdasági változásai miatt az Egyesült Államok egyetemi könyvtárai kénytelenek voltak csökkenteni a nyomtatott monográfiák beszerzését. A tanulmány az 1985 és 1989 közötti állományváltozásokat vizsgálja a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries) 72 tagkönyvtárának összesített állománya alapján. Megállapítja, hogy az új könyvek beszerzése a vizsgált időszakban 27,76 százalékkal csökkent. Erős hanyatlás mutatkozott az idegen nyelvű anyagok és a ritka dokumentumok állományában, s mindenütt nagyobb hangsúlyt kapott az alapvető művek beszerzése. Mindez a vizsgált 72 könyvtár állományának homogenizálásához vezetett, ami azt jelenti, hogy a jövőben alig lesznek olyan egyedi kutatási anyagok, amelyek a forrásmegosztás, a közös használat szempontjából szóba jöhetnek.

(Autoref.)

96/383

FOSTER, Cathy: Determining losses in academic libraries and the benefits of theft detection systems = J.Lib. Inf. Sci. 28.vol. 1996. 2.no. 93-104.p.

Az állományhiányok meghatározása a felsőoktatási könyvtárakban és a lopásgátló rendszer bevezetésének gazdaságossága

Biztonsági berendezés; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvlopás; Leltárihiány

A cikk első része egy kis főiskolai könyvtárban végzett kutatásról számol be, amely azt vizsgálta, hogy a könyvtári állományból hiányzó könyvek számszerű megállapításának statisztikai mintavételi technikái mennyire pontos eredményeket adnak egy teljes körű leltározáshoz

képest. A kölcsönözhető állomány 5742 könyvre kiterjedő teljes leltározása után a hiány gyorsabb meghatározásának öt statisztikai módszerét vizsgálták meg, nevezetesen Bommer és Ford; Miller és Sorum; Clark; Niland és Kurth; valamint Griffith eljárását. A mintavételi módszerekkel kiszámolt adatok nagyon közel estek a teljes leltározás eredményéhez, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az állománynak csupán egy százalékat ellenőrizték. A leltározás 8,20 százalékos végeredményéhez a Bommer és Ford féle módszer eredménye állt a legközelebb, 8,06 százalékkal. A cikk második része a hiány pénzbeli meghatározásának különféle módszereit ismerteti, majd a kapott, öt- és húszszer font közé eső összegeket figyelembe véve azt vizsgálja, hogy kifizetődő-e egy lopásgátló berendezés beszerzése és telepítése. Arra a következtetésre jut, hogy egy biztonsági rendszer használata gazdaságos mind rövid távon, mind egy ötéves időszakkal számolva, mert ha egy könyv értékét a kapott adatok alapján 13,56 fontnak vagy ennél többnek vesszük, akkor a lopásellenőrző rendszer kezdeti és egy éves fenntartási költségei a hiányzó könyvek pótlására fordítandó kiadások megtakarítása révén megtérülnek.

(Autoref. alapján)

96/384

HAWBAKER, A. Craig – WAGNER, Cynthia K.: Periodical ownership versus fulltext online access: a cost-benefit analysis = J.Acad.Librariansh. 22.vol. 1996. 2.no. 105-109.p. Bibliogr.

Saját folyóirat vagy teljes szövegű online hozzáférés: gazdaságossági elemzés

Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Online információkeresés; Teljes szövegű adatbázis

A kaliforniai Csendes-óceáni Egyetem (University of the Pacific; UOP) munkatársai megvizsgálták: teljes szövegű online adatbázis beszerzésével lehetne-e pótolni a nyomtatott folyóiratállomány egy részét, s ugyanakkor javítani az információhoz való helyi hozzáférést.

A könyvtár 1994 óta használja az Expanded Academic Index, valamint a Business Index c. online bibliográfiákat, de a hallgatókat irritálja, hogy sok feldolgozott folyóirat nincs meg a könyvtárban. A könyvtárközi kölcsönzést lassúnak, a dokumentumszolgáltató rendszereket (pl. CARL UnCover) drágának tartják.

1995-ben a könyvtárba jelenleg járó folyóiratok költségét összevetették a Business ASAP nevű teljes szövegű online adatbázis révén rendelkezésre álló folyóiratok előfizetési díjával, és megállapították, hogy az online változat előfizetésével jelentős megtakarítás érhető el. Mivel azonban a teljes szövegű adatbázis éppen a legdrágább folyóiratok cikkeit nem dolgozza fel, azokról nem lehet lemondani. Ily módon az online szolgáltatás előfizetése kb. 15%-kal növelné az összes költséget, viszont ezáltal 242-ről 514-ra nőne a könyvtárban azonnal hozzáférhető folyóiratok száma.

A szerzők egyben áttekintik az online publikálás várható alakulását. Az elektronikus hozzáférést a kiadók, adatbázis-szolgáltatók és a kormányzati szervek egyaránt erőteljesen támogatják (a Fulltext Sources Online c. bibliográfia már ma is több mint 5000 tételt sorol fel). A teljes szöveghez való elektronikus hozzáférés megnövelte a használók étvágyát, már nem elégednek meg bibliográfiai adatok vagy rezümék szolgáltatásával, és a nyomtatott indexek helyett is szívesebben keresnek számítógéppel, mégha sorba is kell állni érte.

A teljes szövegű online adatbázisok használata számos előnyt kínál a könyvtárnak: csökken a működési költség, hiszen kevesebb művet kell rendelni, feldolgozni, reklamálni, bekötni, nincs gond a dokumentumrongálókkal, tolvajokkal, az elektronikus folyóiratot nem lehet rossz helyre tenni a polcon – s amellett polcférőhely is felszabadul. Vannak azonban hátrányai is az online adatbázisokra való támaszkodásnak: a számítástechnikai felszerelések elromolhatnak, az adatbázis-szolgáltató csődbe juthat, vagy egyszerűen megváltoztatja a profilját stb. A használók túlságosan hozzászokhatnak a gyors hozzáféréshez, és a nyomtatott forrásokat figyelmen kívül hagyják, akármennyire relevánsak vagy értékesek.

A könyvtár elhatározta, hogy egy évig az online szolgáltatás mellett a nyomtatott folyóiratokat is megtartja.

(Mándy Gábor)

96/385

LINE, Maurice B.: Access versus ownership: how real an alternative is it? = IFLA J. 22.vol. 1996. 1.no. 35-41.p. Bibliogr. 16 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Hozzáférhetőség vagy tulajdon: valóban választanunk kell közülük?

Állománygyarapítás; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Szolgáltatások átvétele

Az a könyvtárpolitikai feltételezés, miszerint a hozzáférhetőséget kellene előnyben részesíteni a tulajdonnal szemben, megkérdőjelezhető. A böngészést és fontos dolgok véletlen megtalálásának lehetőségét nem adja meg a hozzáférhetőségi modell. A hozzáférhetőség folyóiratok esetében jobb megoldás, mint a könyveknél, figyelembe véve a szolgáltatás gyorsaságát, a megbízhatóságot és a használat könnyűségét, de mindkét dokumentumtípust együttvéve rosszabb, mint a helybenhasználat. Ha a költség lenne az egyetlen szempont, a hozzáférhetőség és a tulajdon költségviszonyai, melyek most a hozzáférhetőség tekintetében kedvezőbbek, alapvetően megváltoznak, ha a hozzáférhetőség elektronikus úton értendő. A birtoklásnak megvannak a maga korlátai: soha nem érheti el a teljességet. Az aktuális dokumentumok tulajdonát ki kell bővíteni a régebbi anyagokhoz való hozzáférés lehetőségével. Az önálló tanulás térhódítása jó okot szolgáltathat a könyvtárak számára, hogy magasabb gyarapítási keretet kérjenek fenntartóiktól.

(Autoref.)

Lásd még 346, 406

Különgyűjemények

Lásd 373

Raktározás**96/386**

RICHTER, Vít: K obecným otázkám kooperativního skladování knihovních fondů = Nár.Knih. 6.roč. 1995. 6.no. 201-206.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtári állományok kooperatív tárolásának általános kérdései*Tároló könyvtár*

1995 végén a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára számára elkészült egy tökéletesen klimatizált központi raktár, amelynek kapacitása mintegy 4 millió kötet. Tekintettel arra, hogy ez a raktár bővíthető, reálisnak látszik funkcióinak országos tároló könyvtárrá történő továbbfejlesztése. Ezt az elképzelést az ország jelentősebb könyvtárai is támogatják, hiszen nem utolsósorban őket nyomja a fölőspéldányok és a ritkán használt irodalom gondja.

A jelen tanulmány az első lépés az országos tároló könyvtár megvalósítása felé: egyszerre problémáismertető és vitára szánt dokumentum. Mint ilyen vázlatos áttekintést ad a kooperatív raktározásnak a századfordulóig visszavezethető kezdeteiről, az UAP program végrehajtásában betöltendő funkcióiról, majd különbséget tesz a tároló raktár és a tároló könyvtár között. A két fogalom mindenekelőtt abban tér el egymástól, hogy az előbbi továbbra is garantálja a benne részt vevők állományának tulajdonjogát és korábbi rendjét, az utóbbi viszont teljesen új könyvtár, azaz a begyűjtött irodalmat (selejtezéssel) újjászervezi, meghatározott szabályok szerint kiegészíti (gyarapítja) és szolgáltatja. Vonatkozásában a résztvevő könyvtárak fenntartók és működtetők gyanánt szerepelnek.

A továbbiakban a tanulmány a fent körülírt tároló könyvtári tevékenységet taglalja, illetve azt adja elő, hogy a tároló könyvtár állományának törzsrészét, azaz az ún. ritkán használt irodalmat miként lehet az egyes könyvtáraknak meghatározniuk. Általában a 3%-nál alacsonyabb forgalmú állománytesteket szokták e fogalom alá sorolni. Ez azonban nem áthághat-

lan „parancsolat”, ui. esetenként csak az 1%-nál alacsonyabb frekvenciájú gyűjteményrészek sorolódnak e kategóriába (pl. ha a tápraktár túlságosan távol van valamely könyvtártól).

(Futala Tibor)

96/387

FOOT, Mirjam M.: Housing our collections: environment and storage for libraries and archives = IFLA J. 22.vol. 1996. 2.no. 110-114.p.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Könyvtári és levéltári állományok raktározási és karbantartási kérdései*Írányelvek -könyvtári; Raktározás*

A könyvtári és levéltári állományok kezelését egyrészt a könyvtár vagy tároló raktár célja, másrészt az illető állományok természete határozza meg. Az állomány tárolásának és karbantartásának szabványai fontosak ugyan, de alkalmazásukhoz sok külső körülményre tekintettel kell lenni. Oly módon kell értelmezni és használni őket, hogy ez a könyvtár célját és az állomány szükségleteit szolgálja. A raktározási követelmények meghatározásakor egyaránt figyelembe kell venni az uralkodó éghajlatot, a társadalmi és pénzügyi körülményeket, a meglévő épületek jellegét és az állomány célját, továbbá gondolni kell a biztonságra, a tűzvédelemre, a kémiai és fizikai rongálódásra és ezek okaira. A tárolás minden könyvtár alapvető feladata, de a teendőket a könyvtár egyéb funkcióinak, valamint a jelenlegi és jövőbeli használói igényeknek a függvényében kell meghatározni.

(Autoref.)

96/388

SILVERSTEIN, Craig – SHIEBER, Stuart M.: Predicting individual book use for off-site storage using decision trees = Libr.Q. 66.vol. 1996. 3.no. 266-293.p. Bibliogr.

A külső raktárba küldendő könyvek használati gyakoriságának becslése döntési fa segítségével

Állomány használata; Matematikai módszerek; Raktározás

A szerzők különböző, nem csupán a kölcsönzési adatokon alapuló módszereket fejlesztettek ki a könyvek használati gyakoriságának előrejelzésére. A pontos előrejelzés akkor rendkívül fontos, amikor ki kell választani a külső raktárba küldendő könyveket. Korábbi kutatások szerint a régebbi információhasználat nyújtja a legmegbízhatóbb becslést a jövőbeni használatra vonatkozóan. A könyvtári adatok számítógépre vitele lehetővé tette nemcsak a korábbi kísérletek nagyobb adathalmazzal történő reprodukálását, hanem algoritmusaik kifinomultabb módszerrel való összehasonlítását is. Az előző kutatások eredményeit felhasználva a szerzők megállapították: a módszer tovább javítható, ha a korábbi információhasználatot bibliográfiai információval kombinálják egy olyan technika segítségével, amely minden gyűjteményre „testre szabható”. Ezt a módszert közvetlenül használhatják azok a könyvtárak, amelyeknek kevés a tároló kapacitásuk és ki akarják választani a külső raktárba küldendő ritkán használt dokumentumokat. A szimulációk azt bizonyítják, hogy a szerzők által kidolgozott legjobb előrejelzési módszer (melyet a Harvard College Könyvtárában ki is próbáltak), ötödannyi külső raktárbeli kérést eredményez, mint a korábbi módszerek.

(Autoref.)

96/389

NORTON, Mick – SEAMAN, Sheila Lynne – SPRANKLE, Michael Joseph: Measuring book availability: a monthly sampling method = Coll. Undergrad. Libr. 3.vol. 1996. 1.no. 101-115.p.

A könyvek hozzáférhetőségének mérése havonkénti mintavétellel

Állományellenőrzés; Főiskolai könyvtár; Hozzáférhetőség; Vonalkód

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CEN-

TER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtári szolgáltatások minőségét jelzi egyebek között az is, hogy mennyire található meg a keresett könyvek a polcokon. Ennek folyamatos, objektív mérésére ritkán van mód. A Charlestoni Főiskola könyvtárának munkatársai egy statisztikus bevonásával egyszerű módszert dolgoztak ki. Egy statisztikai program havonta, véletlenszerűen egy viszonylag kis minta, 50 könyv vonalkódját választja ki az általános állományból, ezeket kikeresik a polcokon, rögzítik a hiányzó könyvek számát és a távollét általános és speciális okait. Mindez egy asszisztens havi két munkaóráját veszi igénybe.

A kikölcsönzött könyveket nem tekintik hiányzóknak. A könyvek távollétének általános – előre látható – okai a következők: melléosztás, hibás címke, késedelmes visszaosztás, lopás. Speciális – előre nem látható – okok: a könyvkocsi meghibásodása, az olvasók által eldugott könyvek, új raktárosok tévedései, a könyvtárközi kölcsönzési adminisztráció mulasztásai. Minden ok esetében intézkedéseket határoztak el.

Az adatgyűjtést követően a vizsgált 50-ből elvileg hozzáférhető (de ténylegesen hiányzó) könyvek számát (azaz a használó sikerességének esélyeit) egy hozzáférhetőségi jelentés elnevezésű mátrixban adják meg, amelynek sorai a 40-től 50-ig terjedő számok, oszlopai a hónapok. Így mód van az időbeli trendek megállapítására is. A mátrix alján szövegesen megadják a hiányzás okát is (kikölcsönözve/elvesztett; kölcsönözve; elvileg hozzáférhető, de hiányzik; egyéb; összesen).

A módszer alkalmazása során felmerült, hogy a 80%/20% szabály értelmében (amely szerint az állomány 80%-a alig forog) a teljes állomány helyett csak a kölcsönözhető könyveket kellene vizsgálni. Ezért a visszavett könyvekből naponta kettőt feljegyeztek, majd a hó végén az első ötvenet keresték a polcokon. Később takarékosági okokból és a személyzet szubjektív beavatkozását elkerülendő a vonalkódos módszer további alkalmazása mellett döntöttek. Elképzelhető, hogy a jövőben a vizsgálati mintát csökkenteni fogják 25-30-ra.

A módszert megfelelően találták a teljesítményértékelésre, a problémák meghatározására és kiküszöbölésére, a hozzáférhetőség javításá-

ra. Minden olyan könyvtárban alkalmazható, ahol egymást követő sorszámmal ellátott vonalkódokat használnak.

(Hegyközi Ilona)

Feldolgozó munka

96/390

SEARLE, Matthew: How and why not to automate your serials = Man.Inf. 3.vol. 1996. 4.no. 27., 30.p.

Hogyan és miért ne automatizáljuk a folyóiratkezelést?

Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi folyóiratkezelés

Könyvtárad működése bizonyára teljesen automatizált, számítógépes modul kezeli a gyarapítást, a katalogizálást, és a többi munkafolyamatot. És mi a helyzet Pandora szelencéjével, azaz a folyóirat-ügyek számítógépesítésével? Mi készíti vajon szegény könyvtárosokat, hogy kinnyissák e rémisztő dobozt?

Persze valószínűleg rituális átokkal sújtanak a folyóiratosokat, ha egy gépesített könyvtárban képesek lennének az antik manuális megoldások mellett kitartani. Ettől eltekintve vizsgáljuk meg az okokat, amelyek indokolják a folyóiratkezelés automatizálását. A nap mint nap beérkező lapok valószínűleg egy kicsit gyorsabban kerülnek a polcra, és a be nem érkezett számokat a gépi nyilvántartás segítségével gyorsabban és könyörtelenebbül lehet behajtani a kiadókon.

Egy kis elemzés mégis kétségessé teszi, hogy valóban jól járnak-e a könyvtárosok egy folyóiratkezelő rendszerrel, használata valódi munkaerő-megtakarítást eredményez-e. Gyakran kiderül, hogy éppen azt az időt kell visszaforgatni a rendszer karbantartására, amit a manuális munkán megspóroltunk. Ez esetben joggal érezheti könyvtáros barátunk, hogy szert tett egy szép, nagy, fehér elefántra, amely állandó törődést és gondoskodást igényel, viszont semmi hasznot nem hajt. Leszögezhetjük ezért, hogy a folyóiratkezelés automatizálásának első szabálya a következő: sose próbáld meg gépesíteni

már olajozottan működő eljárásaidat. Határozd el, mi újat akarsz a gépesítéssel elérni, aztán dolgozd ki, hogyan fogod megvalósítani.

Az ideális megoldás, a vonalkóddal ellátott folyóirat, egyelőre még pubertás korban van. Szerencsére a kiadók is érdekeltek mielőbbi felnőtté válásában, a nyomasztóan nagy mennyiségű rendelésmegújítást számukra is igencsak megkönnyítené.

A gépesítés nagy előnye lehet, hogy ezentúl nemcsak a misztériumba beavatottak tudják szemmel tartani a folyóiratok sorsát, hanem az olvasószolgálatos kollégák és az olvasók is figyelemmel követhetik, mely számok érkeztek már be, melyek vannak úton. Az igazi munkaerő-megtakarítást pedig az integrált feldolgozás jelenti: egyazon bibliográfiai rekord szolgálja a rendelést, az érkeztetést, a reklamálást, a kölcsönzést, a vezetőik információellátását és a katalogizálást.

A könyvtárvezetés az adatok egyre bővebb körét igényli a folyóirat-előfizetés költségelemzéséhez, s ezek a könyvtár támogatóit és gazdasági szakembereit is érdeklik. Arra azonban ügyelnünk kell, hogy az általunk szolgáltatott információk valóban használhatók legyenek.

Mindent egybevetve a folyóiratügyek gépesítésekor az egész könyvtár szervezeti struktúrájának átgondolása, és a személyzetnek az új módra való felkészítése is megkívántatik.

(Fazokas Eszter)

96/391

FATTAHI, Ramatollah: Super records: an approach towards the description of works appearing in various manifestations = Libr.Rev. 45.vol. 1996. 4.no. 19-29.p. Bibliogr.

Összefoglaló tételek az online katalógusban: lehetőség a többféle formában meglévő művek leírására

Dokumentumleírás; Hiperszöveg; Online katalógus

A szerző új módszert próbál bevezetni a bibliográfiai tételek leírására annak érdekében, hogy a katalógus az online környezetben is be tudja tölteni összes funkcióját. Az eddigi ismeretek szerint a leírás alapvető egysége a kézben lévő dokumentum, és a dokumentumokat leíró

rekordok betöltik a művek megtalálásával, azonosításával, kiválasztásával és elhelyezésével kapcsolatos funkciókat, a szuper (azaz összefoglaló) rekordok azonban, melyek a „szuper művek” koncepcióján alapulnak, a rendező funkciót sokkal hatásosabban látják el. Ez a módszer megoldást jelenthet ugyanannak a műnek különböző változatú és formájú példányaira. A többkötetes művek szuper rekordjai olyan sajátosságokkal rendelkeznek, melyek közösek a mű különböző verzióinál és kapcsolódnak az egyes művek bibliográfiai rekordjaihoz. A szerző kifejlesztette és a Weben hozzáférhetővé tette a szuper rekordokból álló katalógus prototípusát, hogy bemutassa koncepciója előnyeit, korlátait és lehetséges következményeit a katalogizálási elvekre, a MARC-ra és a Z39.50-es szabványra.

(Autoref.)

96/392

OJEDOKUN, Ayoku A.: CD-MARC bibliographic databases as an alternative to other information sources: cataloguer's evaluation of the use of LC CD-MARC at Kenneth Dike Library, University of Ibadan, Nigeria = *El.Libr.* 14.vol. 1996. 3.no. 215-220.p.

Katalogizálás a Library of Congress CD-MARC adatbázisai, illetve egyéb források segítségével: a University of Ibadan (Nigéria) Kenneth Dike könyvtárának tapasztalatai

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása; Hatékonyság

A University of Ibadan (Nigéria) Kenneth Dike könyvtára nemrégiben beszerezte az amerikai Kongresszusi Könyvtár CD-MARC katalógusát. Katalogizálási segédletként való használatát a katalogizálók a katalogizálás gyorsasága és termelékenységére szempontjából értékelték, összehasonlítva más információforrásokkal (pl. mikrofilmek, CIP-adatok, LC-tárgyszavak, a Library of Congress központi katalógusa és monográfiasorozatai stb.). A CD-ROM termék használata során nyilvánvalóvá váltak az új technológia előnyei: a katalogizálásra fordított idő csökkent, a katalogizált dokumentumok száma növekedett.

(Autoref.)

96/393

THOMAS, Sarah E.: The core bibliographic record and the Program for Cooperative Cataloging = *Cat.Classif.Q.* 21.vol. 1996. 3/4.no. 91-108.p.

Az egyszerűsített bibliográfiai leírás és a Közös Katalogizálási Program

Bibliográfiai leírási szabályzat; Egyszerűsített bibliográfiai leírás; Közös katalogizálás; Szabvány-könyvtári

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Közös Katalogizálási Program célja, hogy kölcsönösen elfogadott szabályok alapján hozzáférhetővé tegye a decentralizált módon létrehozott egyedi rekordokat egy könyvtárhálózat számára. Ennek kritikus láncszeme az ún. egyszerűsített bibliográfiai leírási rekord, amely a használhatóság, gazdaságosság és dinamizmus elvét egyaránt megtestesíti. A program szándéka szerint a rekordok – legyenek akár teljes, akár egyszerűsített leírásúak – megfelelő szintű bibliográfiai kontrollt képviselnek, így a rekordváltozatok helyi szinten a minimálisra csökkenthetők. A program sikerének kulcskérdése a lényegi leírás és a bizalom a mások által készített rekordok iránt, ami szükségtelenné teszi a költséges revíziót és kiegyenlíti a szűkös katalogizálási források és az egyre bonyolultabb katalogizálási feladatok közötti ellentmondást.

(Autoref.)

96/394

MITCHELL, Joan S.: DDC 21. and beyond: the Dewey Decimal Classification prepares for the future = *Cat.Classif.Q.* 21.vol. 1995. 2.no. 37-47.p.

A Dewey-féle Tizedes Osztályozás 21. kiadása és ami utána következik: hogyan készül fel a TO a jövőre

Fejlesztési terv; Tizedes osztályozás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Hogyan készül fel a Dewey-féle Tizedes Osztályozás a jövő kihívásaira? A szerkesztési munkát egy UNIX alapú rendszer és online bibliográfiai adatbázisokhoz (OCLC, Library of Congress) való hozzáférés támogatja. Eddig két elektronikus kiadás jelent meg, s a Windows-os változat most készül. A rendszert folyamatosan karbantartják az új ismeretek beépítésére. Különböző változtatásokat vezettek be a használati kényelem növelésére, a szerkezeti alapelvek korszerűsítésére és az elektronikus terjesztés megvalósítására. Kutatási programot fogadtak el a jövőbeli fejlesztésre, az új lehetőségek felderítésére. A szerző végül néhány kérdést tesz fel, amelyek megválaszolása az újabb kiadások megtervezéséhez szükséges.

(Autoref.)

96/395

BROADBENT, Elaine: Classification access in the online catalog = Cat.Classf.Q. 21.vol. 1995. 2.no. 119-142.p.

Az osztályozás jelenléte az online katalógusban

Formátum -gépi; Index; Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere; Online katalógus; Osztályozási rendszer; Tárgyszójegyzék

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CEN-

TER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az USMARC Format for Classification Data kifejlesztése nyomán jelentősen megnőtt az osztályozási jelzetek szerinti böngészés lehetősége az online katalógusokban, mert e jelzetekhez különféle természetes nyelvi indexeket lehet készíteni. A cikk két indextípust mutat be, egy láncindexet és egy, a Library of Congress osztályozási jelzetei szerinti mutatót. Hangsúlyozza, hogy e két index csak kettő a sokféle online mutatóforma közül, amelyek az osztályozási jelzetekhez készíthetők.

(Autoref.)

Lásd még 359-360, 433, 456

Katalógusok

Lásd 367, 391, 395, 397

Információkeresés

96/396

STILL, Julie: The anthropology of online search strategy formation: a study of four countries = Online CDROM Rev. 20.vol. 1996. 2.no. 59-66.p. Bibliogr.

Online keresési stratégiák jellemzőinek felmérése négy országban

Felmérés [forma]; Keresőkép; Online információkeresés

A cikk egy olyan felmérés eredményeit tárgyalja, amelynek kérdőívét négy ország (Nagy-Britannia, Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada) online keresőinek küldték ki. A kérdőív egy mintakérdést tartalmazott, és arra kérte a résztvevőket, hogy készítsenek hozzá egy előzetes keresési stratégiát a Sociological Abstracts adatbázisban való keresésre. Az amerikaiak na-

gyobb mértékben építenek az ellenőrzött szó-
kincsre, mint a brit keresők. Az ausztrálok saját
stratégiát fejlesztettek ki, de a kanadaiak az
amerikai és a brit mintát követték. A keresések
eredményeit vizsgálva az derült ki, hogy a talála-
toknak több mint fele egynél több keresésből
származott. Az ausztráloknak sikerült a legtöbb
olyan tételt megtalálniuk, amely a többi keresés
találatai között nem szerepelt, míg a legnagyobb
mértékű átfedést a kanadai keresők produkálták.
(Autoref.)

96/397

DRABENSTOTT, Karen: Enhancing a new de-
sign for subject access to online catalogs =
Libr.Hi Tech. 14.vol. 1996. 1.no. 87-109.p. Bibli-
ogr. 21 tétel.

A tárgyi keresés új rendszerének kifejlesz- tése online katalógusokhoz

*Algoritmus; Gépi információkeresés; Hatékony-
ság; Keresőkép; Online katalógus; Tárgyszó*

Az úgynevezett „keresési fák” az információ-
keresés útvonalát és leágazásait határozzák
meg, lehetővé téve a gépi rendszer számára a
legcélszerűbb stratégia kiválasztását. A cikk az
online katalógusokban való tárgyi keresésnek
egy új módszerét mutatja be, amelynek lényege,
hogy a program a használó keresési stratégiáját
keresési fák segítségével azonosítja, ellenőrzi a
rendszer válaszait, és kiválasztja a használó ke-
resőkérdésének legmegfelelőbb keresési mód-
szert. A tanulmány célja a legnehezebb haszná-
lói keresőkérdések jellemzői alapján olyan fej-
lesztések ajánlása a gépi tárgyi keresés megter-
vezésére, amely képes a legszélesebb skálájú
használói kérdésekre is hasznos találatokat ad-
ni. A keresési fákkal irányított online katalógusok
hatékonyabban működnek, mint azok, amelyek-
ben az olvasóknak saját maguknak kell meg-
találni a keresés stratégiáját. A cikkben közrea-
dott és ellenőrzött keresési fák olyan keresési
stratégiákat eredményeznek, amelyek nem jel-
lemzők a jelenlegi online katalógusokra. Ezért
ezeket a bemutatott keresési fákra építve új tár-
gyi keresési mechanizmusokkal kell kibővíteni,

hogy a legnehezebb használói kérdésekre is
hasznos válaszokat adjanak.

(Autoref.)

96/398

LECKIE, Gloria J.- PETTIGREW, Karen E. –
SYLVAIN, Christian: Modeling the information
seeking of professionals: a general model de-
rived from research on engineers, health care
professionals and lawyers = Libr.Q. 66.vol. 1996.
2.no. 161-193.p. Bibliogr.

Szakemberek információkeresésének model- lálása: a mérnökökre, egészségügyi szakem- berekre és jogászokra vonatkozó kutatások alapján kidolgozott általános modell

*Értelmiségi olvasó; Információkeresés; Modellá-
lás; Szakirodalmi szemle [forma]*

A különböző szakterületeken dolgozó szak-
emberek információkeresési szokásainak model-
lálásával foglalkozó jelenlegi kutatások és a
korábbi kísérletek felvázolása után a cikk az in-
formációkeresés olyan eredeti modelljét ismerte-
ti, amely minden szakemberre vonatkoztatható.
A modellt három használói csoport (mérnökök,
egészségügyi szakemberek és jogászok) infor-
mációkeresési szokásait vizsgáló empirikus ta-
nulmányok alapos elemzésével fejlesztették ki.
A szerzők részletesen leírják az általános mo-
dellt és annak hat fő összetevőjét, melyek a kö-
vetkezők: 1. munkakörök, 2. kapcsolódó felada-
tok 3. az információigények jellemzői és három,
az információkeresést befolyásoló tényező: 4. az
információról való tudomás, 5. információfor-
rások és 6. az eredmény. Minden összetevő ter-
mészetesen sok változó elemet tartalmaz, ame-
lyeket az irodalomból vett példákkal mutat be a
cikk. Az információkeresés komplex folyamatát a
modell összetevőinek és változóinak egyidejű
előfordulásával és egymásra hatásával fejezi ki,
amelybe beletartozik a visszacsatolási mecha-
nizmus is. Végül javaslatot tesz a modell lehe-
tőséges hasznosításával kapcsolatban.

(Autoref.)

Lásd még 384, 414, 444, 450

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

96/399

RADFORD, Marie L.: Communication theory applied to the reference encounter: an analysis of critical incidents = *Libr.Q.* 66.vol. 1996. 2.no. 123-137.p. Bibliogr.

A kommunikációelmélet alkalmazása a referenzmunkára: kritikus esetek elemzése

Egyetemi könyvtár; Esettanulmány; Kommunikáció -használókkal; Referenz

A szerző a John Flanagan által kidolgozott, ún. „kritikus incidensek” technikáját alkalmazza az egyetemi könyvtárak tájékoztató munkájában előforduló interperszonális kommunikáció tanulmányozására. A hagyományos megközelítéssel ellentétben, amely a könyvtáros által adott referenzválasz pontosságára koncentrált (hogyan milyen üzenetet továbbítottak), az interperszonális kapcsolatot közvetítő, ún. relációs kommunikációt hangsúlyozza (hogyan továbbították az üzenetet). Ez verbális és nemverbális úton is kifejeződhet (pl. a beszédstílusban és olyan testtartásban, mozdulatokban, amelyek érzékeltetik, mennyire megközelíthető a könyvtáros, hogyan lehet szót érteni vele stb.) Az olvasó információs igényével párhuzamosan ezt a relációs igényét is ki kell elégítenünk.

A vizsgálat három felsőoktatási könyvtárra terjedt ki, mindegyikből három-három könyvtárost és kilenc-kilenc olvasót kérdeztek ki. Minden vizsgálati személytől megkérdezték, milyen sikeres és milyen sikertelen tájékoztatási esetre (incidensre) emlékszik vissza, és arra is rákérdeztek, mitől függött az eset sikeressége, illetve sikertelensége. Az eseteket a sikeresség-sikertelenség, illetve a tartalmi vagy relációs jelleg szerint kategorizálták.

Összesen 47 ilyen kritikus esetet elemeztek, és kiderült, hogy mind a könyvtárosok, mind az olvasók fontosnak ítélik meg a relációs tényezőket – csak a megközelítésük különbözik (a könyvtárosok az olvasó értetlenségét, türelmetlenségét, arroganciáját emlegették, az olvasók pedig a könyvtáros közömbösségét, elfoglaltságát, mogorvaságát stb.). A könyvtáros megköze-

líthetősége csak az olvasók számára volt probléma, és általában véve a relációs oldalnak is az olvasók tulajdonítottak nagyobb jelentőséget.

A szerző azt szorgalmazza, hogy az olvasók szempontját rendszeresebben figyelembe kell venni a könyvtártudományi kutatások során, valamint a könyvtárosképzésben is.

(Mándy Gábor)

96/400

NAISMITH, Rachael: Reference communication: commonalities in the worlds of medicine and librarianship = *Coll.Res.Lib.* 57.vol. 1996. 1.no. 44-57.p. Bibliogr.

A referenz mint kommunikáció: párhuzamok az orvos és a könyvtáros munkájában

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Referenz

Az orvos és beteg közötti kommunikáció sok tekintetben hasonlít a könyvtáros és az olvasó közti kommunikációra. A referenz és az orvosi interjú egyaránt a szakember erőfeszítését jelenti, amely arra irányul, hogy egyrészt felmérje a hozzá forduló igényeit, másrészt elmagyarázzon egy olyan rendszert, amely az egyén számára új és bonyolult lehet. A cikk számtalan, az orvosi rendelőben és a referenz pultnál egyaránt előforduló esetet tárgyal, melyek kommunikációs kérdéseket és következményeket mutatnak be. A kommunikáció javításához vezető módszereket is javasol a szerző.

(Autoref. alapján)

96/401

ABELS, Eileen G.: The E-mail reference interview = *RQ.* 35.vol. 1996. 3.no. 345-358.p. Bibliogr.

Referenzmunka elektronikus posta útján

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Referenz; Űrlap, nyomtatvány

BUSHALLOW-WILBUR, Lara – DeVINNEY, Gemma – WHITCOMB, Fritz: Electronic mail reference service: a study = RQ. 35.vol. 1996. 3.no. 359-371.p. Bibliogr.

Az elektronikus postával folyó referenzmunka a gyakorlatban: felmérés

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Felmérés [forma]; Használói szokások; Referenz

Az e-posta egyre inkább tért hódít a kommunikációban. Ma már olyan könyvtári szolgáltatásokban (pl. a tájékoztatásban távoli referenz-interjúra) is alkalmazzák, amelyeknél korábban elképzelhetetlen volt a személyes interakció hiánya.

A Marylandi Egyetem könyvtári tanszékének végzős hallgatói három szakaszban vizsgálták a haladó online tájékoztatás tárgy keretében az e-postán lefolytatott referenz-interjúval kapcsolatos problémákat.

A projekt első fázisában könyvtároshallgató társaik tényleges referenzkérdéseit oldották meg és – szakirodalom hiányában – saját maguk kísérleteztek azzal, hogyan lehet a hagyományos módszereket adaptálni az elektronikus környezetben. A második fázisban a kérdezők főként oktatók és doktoranduszok voltak, a vizsgálatot végzők pedig már szisztematikus megközelítést alkalmaztak. A harmadik fázisban űrlapot is szerkesztettek a kérdezők számára. A második és a harmadik szakaszban az e-posta mellett a telefon és a fax használatára és a személyes találkozásra is volt lehetőség.

A keresés lezárása után a használók 25 véletlenszerűen kiválasztott tételt értékelték a találati halmazból a relevancia szempontjából. A vizsgálatot végző hallgatók az egész folyamatot elemezték (a különböző megközelítéseket összevetették, számba vették az üzeneteket, az e-posta használatának indítékait), szintén értékelték a relevanciát, valamint kiszámították a pontossági mutatókat.

Megállapítást nyert, hogy az e-postán érkező kérdések érthetősége és teljessége nagyban függ a használó céljától. A túl általános kérdéseket célszerűbb telefonon vagy személyesen megbeszélni.

Az e-posta – látszólagos gyorsasága ellenére – aszinkron kommunikációs forma, a kérdések tisztázása napokba telhet. Az egyéb formához képest másfajta kommunikációs képességeket igényel (gondosabb értelmezést és a sorok közötti olvasást).

Az első szakaszban a hallgatóknak ötféle megközelítése alakult ki: 1. fokozatosság (ennek jellemzői: ad hoc kérdések, sok üzenet, hosszú idő, sok megválaszolatlan visszakérdezés, feltételezések); 2. visszacsatolás (a kérdés folyamatos pontosítása); 3. bombázás (kérdések rendezetlen sorozata egyetlen üzenetben); 4. feltételezések (részben az interjút pótolandó, részben annak folytatásához, kimenetele kérdéses, kevés üzenet, rövid idő, vegyes eredmények, ritkán teljes siker, a leggyakoribb problémák: nem megfelelő források, korábbi keresések duplikálása, határidő lekésése); 5. szisztematikus megközelítés (strukturálatlan keresőkérdés után visszakérdezés nyitott és zárt kérdésekkel, az általában szükséges szempontokat feltüntető űrlapot használva, sikeres és hatékony módszer, további finomításra érdemes).

A vizsgálat második szakaszában egy űrlapot terveztek, amelyet a későbbiekben javítottak. Három része: 1. személyes adatok, a kapcsolattartás módja és kedvező ideje, 2. a kérdés tárgya (leírva és kulcsszavakkal, a kérés célja, már ismert irodalom és szerzők, a használó igényei: megjelenési idő, nyelv, formátum, földrajzi szempontok), 3. a keresési eredmények korlátozása (határidő és anyagi lehetőségek, tételek száma, az adatok/információk formátuma – pl. bibliográfiai adatok, referátumok is, teljes szöveg, a szolgáltatás módja: nyomtatva, lemezen vagy e-postán, a használó szintje szerint).

A távoli referenz-interjú lépései nagyon hasonlóságot mutatnak a személyes interjúéhoz, de nem mindig ugyanaz a sorrendjük:

1. bemutatkozás és a probléma közlése,
2. a kérdés megvitatása (fakultatív),
3. összefoglalás (az igény összegzése, a kívánt válasz jellemzői, a kereső kérheti a megerősítést),
4. keresés,

5. visszacsatolás (fakultatív).

A hatékony e-postai referensz-interjú három üzenetből áll: 1. a probléma közlése (használó), összefoglalás (könyvtáros), megerősítés (használó). Ha a kérdés megvitatása szükséges, ez öt üzenetre bővíthet még egy könyvtáros-használó üzenetváltással. További tisztázáshoz az időtényező miatt egyéb eszközöket is célszerű igénybe venni.

Egy másik vizsgálat keretében a New York-i Állami Egyetem (Buffalo) három kari könyvtárban vizsgálták az e-postán nyújtott tájékoztatási szolgáltatások kezdeti tapasztalatait. 1992 őszén három könyvtár kezdett ilyen szolgáltatásba UNLOCK, ASKSEL és ASKUGL néven. A használók figyelmét különböző reklámokkal hívták fel a szolgáltatás használatára (adatkérésre, konzultációra, használóképzésre, beszerzési javaslatlételre, egy időben a könyvtárközi kölcsönzési kérések bejelentésére is).

E-posta útján később kérdőíves felméréssel vizsgálták a használatot. A vizsgálat másfél évben (1993. januártól 1994. júniusig) 485 kérdés érkezett a három könyvtárba e-postán (172.383 egyéb úton). Ebből 338 kérdést minősítettek referenszkérdésnek. Az e-postai kérdések száma szerényen, ám állandóan nőtt. A kérdőívre válaszolók 44%-a volt hallgató, 35%-a oktató. Igen magas volt a természettudományi és műszaki szakosok aránya, mert azok tudnak a legkönnyebben számítógéphez jutni, illetve a számítógép esetükben a tanterv része.

A vizsgálat megerősítette azt a feltételezést, hogy az e-postán érkező referenszkérdések nem veszik túlságosan igénybe a személyzet idejét, különösen kezdetben. A szerzők meglepve tapasztalták, hogy sokan akkor is az e-postát használják, amikor a referenszpult is üzemel és személyesen vagy telefonon igénybe vehető lenne. A legtöbb e-postai kérdés hétfőtől péntekig, 10-től 17 óráig érkezett be. Ez ellentmond annak a feltevésnek, hogy főleg a könyvtár zárva tartása alatt fogják igénybe venni az e-postát.

Az e-posta használatát a következőkkel indokolták: gyors, pontos, mód van visszakérdezésre. A könyvtárosok és a használók másképp látják a módszer hatékonyságát. Az előbbieket aggodnák amiatt, hogy interaktivitás hiányában nem tudják pontosan értelmezni a kérdéseket, nem lesz elég pontos a válaszuk, a használók ezzel szemben úgy érzik, hogy a kérdés leírása

javítja a pontosságot és annak esélyét, hogy a kérdés a megfelelő könyvtárhoz kerül.

A két vizsgálat javaslatai a további kutatásra: a különböző kommunikációs módszerek modelljeinek összehasonlítása, a különbségek elemzése, a távoli és helybeni szolgáltatások megfelelő keverékének és marketingjének megtervezése, költséghatékonysági számítások, ugyanezen kérdések vizsgálata más könyvtártípusokban.

(Hegyközi Ilona)

96/402

STOTT, Vicky: Please take your seats = Libr.Asoc.Rec. 98.vol. 1996. 4.no. 206-207.p.

Hogyan tervezik meg a brit könyvtárak az olvasói ülőhelyek számát?

Felmérés; Helybenolvasás; Tervezés

Minthogy a British Library hamarosan beköltözik új épületébe, célszerűnek látszott – egyebek között – felkészülni az ülőhelyekkel való gazdálkodásra is. Evégett felmérték 25 egyetemi és 8 közművelődési könyvtár gyakorlatát ezen a téren.

Az egyetemi könyvtárakban általában forgókereszttel mérik a látogatottságot. Az egyik könyvtár ráadásul számítógépbe táplálja az adatokat további elemzések végett. A legtöbb helyen azonban megelégszenek az egyszerű számlálással. Néhányan az adatok alapján vizsgálják a használók szokásait, bizonyos ülőhelyek kedveltségét, s szükség szerint változtatnak az elrendezésen. A statisztika azonban elsősorban a nyitvatartási idő indoklására és a csúcsforgalmi időszakok megállapítására szolgál. A többség nem vezette be az ülőhelyek előjegyzésének rendszerét. A sorbanállás felszámolására kártyát bocsátottak ki a forgókereszten való áthaladásra, vagy egyszerűen nem ellenőrzik a belépést. Az ülőhelyekkel való gazdálkodást gyakorlatiasan, külön szabályozás nélkül oldják meg, különösen ott, ahol bőségében vannak a helynek. A városközpontokban elhelyezkedő egyetemeken azonban vizsgaidőszakban a látogatók sokszor ülnek a lépcsőkön és az áll-

ványok között. A diákok gyorsan növekvő száma következtében egyre több egyetemi könyvtár panaszkodik helyhiányra.

A közművelődési könyvtárak mindegyike forgókeresztet használ a látogatók megszámlálására; a forgalmat óránként vagy félóránként mérik. Ezeket az adatokat azonban nem kötik össze az ülőhelyekkel való gazdálkodással. Az ülőhelyek használatát elsősorban azért vizsgálják, hogy igazolják a nyitvatartási órákat és eleget tegyenek a tűzvédelmi előírásoknak, de nem azért, hogy a közönséget tájékoztassák a használat lehetőségeiről. A legtöbb könyvtár alkalmaz valamiféle előjegyzési rendszert a legfrekvenciáltabb övezetekben. (A CD-ROM-ok, PC-k, a helyismereti gyűjtemények használata rendkívüli mértékben megnőtt.) Az olvasók általában telefonon vagy a helyszínen jelentkeznek be, azonban a megadott időtartam után is használhatják az ülőhelyet, ha másnak nincs szüksége rá. Nem annyira az ülőhelyek iránti igény jelent problémát, mint inkább a gyűjtemények nem kielégítő fejlesztése és a nyitvatartási idő korlátozása. Mindenesetre minden korábbinál nagyobb igény jelentkezik a hagyományosan könyvtárhasználó rétegek (diákok, idősek, munkanélküliek) létszámának jelentős növekedése miatt. A helyi körülmények megváltozása nagyban befolyásolja a könyvtárhasználat intenzitását (pl. egyes könyvtárak nyitvatartásának csökkenése másutt zűfolttságot eredményez, a használat korlátozása az egyik nemzeti könyvtárban megnövelte a központi városi könyvtár forgalmát).

A közművelődési könyvtárak nem tehették meg, hogy – mint az egyetemi könyvtárak – korlátozzák hozzáférésüket, ezért válságos pontra érkeztek. Egyelőre nincs pénzük arra, hogy a használat növekedésének megfelelően növeljék munkatársaik számát.

Az ülőhelyekkel való gazdálkodás célszerű eljárásnak látszik egyrészt a tényleges igények felmérésére, másrészt a forgalom egyenletesebbé tételére, de egyelőre még csak három egyetemi, s egyetlen közművelődési könyvtár sem vezette be.

(Papp István)

Lásd még 372, 410, 431, 435

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

96/403

BELLINI, Paolo: Prestito interbibliotecario a document delivery all' Università di Trento: evoluzione di un servizio = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 1.no. 33-44.p.

Res. angol nyelven

A könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás a Trentoi Egyetemen: egy szolgáltatás fejlődése

Egyetemi könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés; Térítéssel ellátott szolgáltatás

Mint szinte egész Olaszországban, az utóbbi években a Trentoi Egyetem Könyvtárában is megnövekedett a könyvtárközi kölcsönzések és a dokumentumszolgáltatás iránti igény. Az amúgy sem túl nagy állományú (270 ezer kötet, 7500 folyóiratcím) könyvtárnak mindig is jelentős könyvtárközi forgalma volt, ám csak 1993-ban hoztak létre önálló részleget, amelynek emellett a bibliográfiai tájékoztatás és az online keresés segítése a feladata. Ez és a trentinói központi katalógus hálózati elérési lehetősége gyorsan és jelentősen megnövelte a kölcsönzések és másolatok iránti keresletet. 1995-ben a szolgáltatásra egységesen 8000 lírás térítési díjat vezettek be, teljesített kérésenként. A díjat az átlagos költség szerint állapították meg, postaköltség nélkül (azt az egyetem központi postázója állja). Fizetni a máshonnan kölcsönzött dokumentum, illetve a másolat átvételekor kell. Azért döntöttek az egységes díj mellett, hogy ne kerüljenek hátrányos helyzetbe azok a hallgatók, akik tanulmányaik jellege miatt a legdrágább információforgalmazók szolgáltatásaira kényyszerülnek. A szolgáltatás javítására legújabbán bevezették az ACCESS elnevezésű szoftvert, amely öt különböző kölcsönzési és másolatkérési forma használatát, a szolgáltatás automatizált irányítását és a mennyiségre, hatékonyságra, költségekre vonatkozó hasznos statisztikai adatok összegyűjtését teszi lehetővé. A további fejlesztéshez a

központi katalógusok fejlődésére, a térítési procedúra egyszerűsítésére, a leginkább érintett könyvtárak gyarapítási politikájának nagyobb koordinációjára van többek között szükség.

(Mohor Jenő)

96/404

EPPLE, Margie – MONTANARO, Ann: Electronic materials request service for cataloged and in-process books = Res.Shar.Inf.Net. 11.vol. 1996. 1/2.no. 27-45.p.

Elektronikus dokumentumigénylés katalogizált vagy még feldolgozás alatt levő könyvekre

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Helyi gépi hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárhasználóknak 1985 óta van lehetőségük arra, hogy a Rutgers University bármely, New Brunswick-i, camdeni vagy newarki könyvtárából a közelükben lévő Rutgers könyvtárba kérjenek könyveket és fénymásolatokat. Egy nemrégiben beindított új szolgáltatás, az Elektronikus Dokumentumrendelés révén lehetővé vált, hogy űrlap kitöltése, sőt a könyvtár felkeresése nélkül is könyvrendelést adhat fel az olvasó. Személyi számítógép és modem használatával vagy az egyetemi kampusz információs hálózatához való közvetlen kapcsolat révén kérés küldhető otthonról, munkahelyről, kollégiumi szobából vagy a könyvtárból. Amikor a használók az új elektronikus dokumentumszolgáltatást veszik igénybe, az IRIS-t (a könyvtárak Geac-rendszerű online katalógusát) vagy az Innopac nevű gyarapítási modult használják a kívánt könyv megtalálásához. A rendszer azért egyedülálló, mert a könyvkérések közvetlenül az online katalógusban vagy a gyarapítási rend-

szerben történnek, semmilyen űrlap sem szükséges a bibliográfiai információhoz.

(Autoref.)

96/405

KHALIL, Mounir: Fax-on-demand services: timely and cost effective for document delivery = Res.Shar.Inf.Net. 11.vol. 1996. 1/2.no. 47-58.p. Bibliogr.

Fax-szolgáltatás hívásra – a dokumentumszolgáltatás gyors és olcsó formája

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Távmásolás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A dokumentumokat kérésre telefaxon megküldő szolgáltatás (Fax-on-Demand: FOD) egyesíti a számítógép, a telefon és a fax előnyeit. Két formája alakult ki: az egyikben (one call) a használó telefonon felhívja a rendszert, megrendeli a dokumentumot, majd a rendszer a használó telefonszámára kapcsolt fax-berendezésre küldi a kívánt dokumentum teljes másolatát; a másikban (two call) lehetőség van a hívó számtól eltérő fax-szám megadására is.

Ez a fajta dokumentumszolgáltatás igen olcsó, hiszen csaknem minden automatikusan, kezelőszemélyzet nélkül történik, nem kell postai göngyöleget használni, s amellett rendkívül gyors is. (Az élőmunka ideje a hagyományos eljárásnál átlagosan 16 perc, a FOD esetében 0, a kézbesítési idő 2 nap helyett oldalanként 1 perc, s a munkadíjak helyett mindössze a telefonhívás átlagosan 30 centes költségét kell számításba venni.) A szolgáltatók egyszeri beruházása (telefonvonallal és a szoftverrel együtt) 5000 dollár alatt van.

A jövőben várható a fax-szolgáltatás összeolvadása a számítógéppel (fax modem), valamint a számítógépes hálózatokkal. (Az ARIEL nevű szolgáltatás például máris hozzáférhető az Inter-

neten keresztül.) Egyelőre azonban az önállóan használható telefax-berendezések piaca is rohamosan bővül (az 1992-es 2,18 millióval ellentétben 1996-ban már 5,41 millió gép eladásával számolnak, s az eladások összvolumene 1,5 milliárdról 3,4 milliárd dollárra nő).

A FOD-rendszerek előnyei: idő- és költségmegtakarítás (összehasonlítva a könyvtárközi kölcsönzéssel és a hagyományos dokumentumszolgáltatási eljárásokkal), folyamatos és azonnali hozzáférés a folyóiratcikkekhez, a legfrissebbekhez is, a szerzői jogdíjakat másolatként, bürokrácia nélkül való kezelése.

A cikk két esettanulmánnyal zárul: a népszerű, az Interneten is hozzáférhető CARL Uncover szolgáltatás kb. 12 ezer, legkülönbözőbb profilú folyóiraatra terjed ki, s közel 3 millió cikket tár fel. Az Uncover2-t 1991 szeptemberében indították, és a használók nagyon elégedettek a másolatok minőségével. A kívánt cikkeket kulcsszavak vagy tartalomjegyzék alapján lehet kiválasztani. A cikkekről 24 órán belül megy ki a fax, s a kérések 97%-át ki tudják elégíteni. A korábban már kért, s így az adatbázisban elektronikus formában őrzött cikkeket egy órán belül szolgáltatják. A központban nem található anyagot az együttműködő könyvtáraktól szerzik be, elektronikus adathordozóra veszik és kiküldik.

A Faxon Research Service (FRS) két fő szolgáltatást nyújt: a tartalomjegyzékek adatbázisát (Faxon Finder), valamint a dokumentumszolgáltatást (Faxon Xpress). Az előző jelenleg 11 ezer folyóiraatra terjed ki, s hozzáférhető az ERIC-en és az OCLC First Search rendszerében, s a megrendelt másolatokat legkésőbb másnap küldik ki telefaxon. Egy önállóan használható dokumentumszolgáltató rendszert is kifejlesztettek, amelyet az Interneten keresztül, valamint otthonról, modemmel egyaránt el lehet majd érni.

A könyvtárakon belül is előnyös lenne ilyen FOD-rendszereket létrehozni, pl. bibliográfiák, bibliográfia-használati segédletek, tartalomjegyzékek és gyarapodási jegyzékek automatikus kérésére és továbbítására, zárvatartási idő alatt is.

(Mándy Gábor)

96/406

WELCH, Jeanie M.: Is there life after serials cancellation? = Bottom Line. 9.vol. 1996. 2.no. 18-20.p.

Van-e élet a folyóiratok lemondása után? Előfizetés helyett díjtalan cikkszolgáltatás egy egyetemi könyvtárban

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés

Az Észak-Karolinai Egyetem J.Murrey Atkins Könyvtárában költségvetési korlátozások miatt kb. 200 ezer dollárt vontak el a dologi költségvetésből, aminek eredményeként 454 folyóiratot kellett lemondani. Az egyetemi oktatóknak megígérték, hogy a lemondott folyóiratok helyett ingyenes másolatszolgáltatást biztosítanak számukra. A cikk ismerteti az UnCover-re alapozott szolgáltatás politikáját és folyamatait.

(Autoref.)

Lásd még 385

Dokumentációs eljárások és termékeik

96/407

BALÍK, Vojtěch: Funkce bibliografie na konci dvacátého století = Nár.Knih. 6.roč. 1995. 1.no. 6-8.p.

A bibliográfia funkciói a 20. század végén

Bibliográfia

A cseh nemzeti könyvtárban átszervezték a bibliográfiai és katalógizáló tevékenységet, amely a nemzeti bibliográfiát és a könyvtár szakbibliográfiáit is érintette: összevonták a nemzeti bibliográfia céljára, illetve a nemzeti könyvtár katalógusai számára történő feldolgozást. A nemzeti bibliográfia a hazai kiadványtermés feldolgozásának legfontosabb terméke. Az egyéb bibliográfiai tevékenységet az információs szolgálat hatáskörébe utalták, és az olvasói igényektől tették függővé. A nemzeti könyvtár fő feladata a bohemika teljes körű bibliográfiai feldolgozása.

A döntést elméleti megalapozás, a bibliográfia funkciójának, rendeltetésének ártértékelése előzte meg: a bibliográfiának lehetővé kell tennie az információhoz való szabad és szabályozatlan hozzáférést, és így kell a használót az információ önálló feldolgozásához, az alkotómunkához vezetnie. A bibliográfia szerepének megváltozásához az új technológia és az új információhordozók (elektronikus katalógusok, online hozzáférés stb.) is hozzájárulnak.

(Rácz Ágnes)

96/408

MIHEEVA, G.V.: Problemy i perspektivy retrospektivnoj bibliografii Rossii = Solanus. 10.vol. 1996. 98-105.p.

Res. angol nyelven

Az orosz retrospektív bibliográfia problémái és perspektívái

Nemzeti bibliográfia; Patriotika; Retrospektív bibliográfia

Az orosz nyomtatott könyvek teljes retrospektív bibliográfiájának elkészítését megnehezíti a kötelempéldányok következetes és megbízható rendszerének a hiánya és a kurrens anyagok bibliográfiai számbavételének az elégtelensége. Történelmi és ideológiai tényezők egyaránt közrejátszottak abban, hogy a könyvtári állományok és a nemzeti bibliográfiai források korántsem teljesekek. Néhány program már megvalósult (pl. a Nagy Péter korából és a tizenennyolcadik századból származó dokumentumok központi katalógusa), és néhány folyamatban van. A legnagyobb orosz könyvtárak 1800 és 1917 közötti anyagából adatbázist építenek, továbbá az 1825 előtt megjelent nyomtatott könyveket az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumának adatbázisába integrálják. A huszadik századi dokumentumok retrospektív feltárásán is dolgoznak. A következő problémákra kell megoldást találni: a szovjet rendszerben nem regisztrálták a vallásos, az antiszemita és a monarchista publikációkat; a szovjet értelmezés szerint a nemzeti bibliográfiába nem tartozik bele a külföldön publikált

orosz irodalom és az Oroszországról szóló külföldi irodalom. Napjainkban mind az Orosz Állami Könyvtár, mind az Orosz Nemzeti Könyvtár készít bibliográfiákat ezekről az anyagokról.

(Autoref.)

Lásd még 364

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

96/409

BARSH, Adele L. – JACKSON, Meliza: Information needs of special populations: serving people with mental illnesses using computer aided instruction in a multimedia library for outpatients = Ref.Lib. 53.no. 1996. 47-61.p. Bibliogr.

Speciális olvasórétegek információszükségletei: értelmi fogyatékos betegek segítése számítógépes oktatással ambuláns betegek multimédia könyvtárában

Kórházi könyvtár -betegeké; Közérdekű tájékoztatás; Oktatás -számítógéppel; Szellemi fogyatékos olvasó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az információhasználat interaktív módszere különösen előnyös a szellemi fogyatékosok számára, akik nehezen tudnak a hagyományos könyvek információival megbirkózni. A cikk egy olyan számítógépes oktatási módszert mutat be (Computer Aided Instruction, CAI), amely multimédia technológiát alkalmaz a súlyos értelmi sérültek információigényeinek kielégítésére. A jelen programhoz, amely a fenti módszer alkalmazásával egészségügyi és munkaalkalmazási témákban kívánta segíteni a szellemi fogyatékos olvasókat, az LSCA (Library Services and Construction Act) pályázati támogatását vették igénybe. A cikk ismerteti az értelmi fogyatékosok

speciális igényeit, a számítógép szerepét a pszichiátriai gyógyításban, az állománygyarapítás és használat kérdéseit és a projekt fogadását.

(Autoref.)

96/410

HECKER, Thomas E.: Patrons with disabilities or problem patrons: which model should librarians apply to people with mental illness? = Ref.Libr. 53.no. 1996. 5-12.p.

Hátrányos helyzetű olvasó vagy „nehéz” olvasó: minek tekintjük az idegbeteg olvasót?

Kommunikáció -használókkal; Rendbontás; Szellemi fogyatékos olvasó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A valamilyen mértékben szellemileg fogyatékos olvasókat a könyvtárosok általában „problémás” olvasóként kezelik. A cikk ezzel szemben egy olyan modell alkalmazását indítványozza kihasználásukra, amely elsősorban a fogyatékos-ságukat, betegségüket veszi figyelembe, a sérültekre vonatkozó amerikai törvény (Americans with Disabilities Act) alapján. A szerző a pszichológiai, szociológiai és könyvtári szakirodalom fényében gyakorlati módszereket is javasol a szellemi fogyatékos olvasók ellátására.

(Autoref.)

Lásd még 429

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Általános kérdések

96/411

ARAUJO, V.M.R.H.: Sistemas da informação: nova abordagem teórico-conceitual = Cienc.Inf. 24.vol. 1995. 1.no. 54-76.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Információs rendszerek: egy új elméleti és fogalmi megközelítés

Információkeresési rendszer; Rendszer -bibliográfiái, dokumentációs; Rendszerelmélet

A kiindulás a következő hipotézis: „Az információs rendszer, mint mesterséges/szociális rendszer eléri növekedésének határait és szaturálódik, ami az eddigi exponenciális növekedés megfordítását igényli. Az információs rendszer kisebbé, megfelelőbb méretűvé válása szükséges feltétele a szociális rendszerként való túlélésnek.” Ezt néhány magyarázat követi: az információ, mint szociális jelenség, információkereső rendszerek, információ és entrópia. A rendszerszemléletű megközelítés immár nem illeszkedik teljesen az információs rendszerekhez, az entrópia információvesztésként való felfogása következtében. Az entrópia elvesztette eredeti, termodinamikai dimenzióját, immár univerzális és irreverzibilis értelmezést kapott. Az új elméleti-fogalmi megközelítés a kaosz-elméleten alapulhat.

(Autoref. alapján)

96/412

GERASIMOV, B.M.: O neobhodimosti, celeso-obraznosti i vozmoznosti vossozdaniâ v Rossijskoj Federacii Edinoj informacionnoj sistemy = Nauçn.-Teh.Inf. 1.ser. 1996. 1.no. 10-12.p. Bibliogr. 5 tétel.

Az Oroszországi Föderáció egységes információs rendszerének visszaállítása mint szükségszerű, célszerű és lehetséges teendő

Fejlesztési terv; Nemzeti tájékoztatási rendszer

1995. november 3-án tették közzé a FÁK-ban részt vevő államok miniszterelnöki értekezletének azt a nyilatkozatát, amely arról szól, hogy területükön egységes tudományos-technológiai térséget kell kialakítani. E keretekben az együttműködésnek zömmel a licenc tevékenységre, a kísérleti-szerkesztői munkálatokra és a tudományos kutatásra kell irányulnia, mégpedig piacgazdasági módszerek alkalmazásával.

Könnyen belátható, hogy a szóban forgó egységes térséget egységes információszolgáltató rendszernek kell ellátnia mindhárom gazdaságfejlesztési irányultság sikeres kibontakoztatása és előrehaladása érdekében. Egy ilyen, a FÁK valamennyi államát átfogó rendszer létrejöttének előfeltétele, hogy az Oroszországi Föderációban újjáéledjen a korábbi egységes információs rendszer – természetesen a „mutatis mutandis” módosulásokkal.

Ennek elkerülhetetlen és célszerű voltáról – konferenciák, viták, előadások és cikkek garmada tanúskodik felőle – minden illetékes meg van győződve. Azonban ennél is fontosabb, hogy a valóságban máris több mint 100 intézmény és szervezet működésében nyilvánul meg az információs piac és tevékenység bizonyos mértékű szabályozásának igénye. Ezt az önkéntességen alapuló rendet egyesülési keretben tanácsos megvalósítani. Egy ilyen nonprofit alapon működő egyesülést állami költségvetésből, regionális alapokból és – természetesen – saját bevételekből kellene fenntartani, illetve működtetni.

(Futala Tibor)

Hálózatok, regionális rendszerek

96/413

VOIGHT, Kristina – GASTEIGER, Johann – IHLENFELDT, Wolf-D. [et.al.]: German experts' views and ideas about information on the Internet = Online CDROM Rev. 20.vol. 1996. 3.no. 125-132.p. Bibliogr.

Német szakemberek véleménye az Internetről

Konferenciái anyag -nemzetközi; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A cikk tulajdonképpen kibővített referátuma annak a négy előadásnak, melyeket német szakértők tartottak a Londonban rendezett 19. Online Information Meeting német nyelvű ülésén. Az első két előadás az Internetnek a vegyipar és a környezetvédelem területén szolgáltatott információival kapcsolatos német álláspontot ismerteti, míg a másik kettő az Internet melletti és elleni érveket veti össze, illetve a kereskedelmi hálózattá válásával kapcsolatban közöl véleményt.

(Autoref.)

96/414

RUSCH-FEJA, Diann: Ein „Clearinghouse“-Konzept für Fachinformation aus dem Internet oder wie man aus dem Chaos sinnvolle Informationsvermittlung betreibt = ABI-Tech. 16.Jg. 1996. 2.no. 143-156.p.

„Clearinghouse”-konceptió az Internet szakmai információihoz avagy hogyan lehet a káoszól hatékony információszolgáltatást kialakítani

Együttműködés -szakterületi; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások; Tájékoztatás; Tudományos és szakkönyvtárak

Egyes indexelési kísérletek és keresőgépek/rendszerek használata ellenére a különböző szakterületekre vonatkozó információforrások még viszonylag strukturálatlanok az Interneten.

A cikk egy kutatóintézet könyvtárából kiindulva az Internet szakinformáció-forrásainak közvetítéséhez, összegyűjtéséhez és strukturálásához szükséges módszerek bemutatására törekszik, és hangsúlyozza e téren a különböző könyvtárak és információközvetítő intézmények együttműködésének szükségességét.

A munkába a Német Kutatási Társaság (DFG) kiemelt gyűjtőkörű könyvtárai és más szakkönyvtárak vonhatók be, melyek erősen érdekeltek abban, hogy ne veszítsenek információközvetítői funkcióikból. Manapság az adott könyvtár vagy tájékoztatási központ kínálatában elkerülhetetlen az Internet és más hálózati információforrások integrációja.

A klíring-állomás koncepciója egy kutatóintézetben nem jelent mást, mint a hálózaton szétszórt, változatos információk összegyűjtését és a kutatás számára áttekinthető formában való prezentálását. A klíring-állomás külső, nyilvános szolgáltatást is lehetővé tehet, ilyenkor természetesen a kínálat szélesebb spektrumát nyújtja és más súlypontokkal, mintha csak belső, intézeti használatra szánják.

A klíring-állomás lapjai az Interneten az adott intézet nyitólapjáról elágazással vagy közvetlenül saját nyitólapjáról lehetnek elérhetőek. Az oldalak egy lehetséges elrendezését a következők adhatják:

1. A lényeges pontok definíciója és körülhatárolása: ez a rész bevezetés a bemutatandó információ-gyűjtemény készítési módszereibe.

2. A megfelelő információforrások összekapcsolása. Ez a következőképpen történhet:

2.1. Tárgyköri összekötések: egy témához kapcsolódó WWW oldalak, források, telnet címek fastruktúra-szerű összekapcsolása. Minden tételt útmutatással kell ellátni, utalni kell tartalomra, aktualitására, pontos címére.

2.2. Mutatók teljes szövegekre: teljes szövegyűjtemény információk címeinek, bibliográfiai adatainak felsorolása, lehetőleg részletes referátummal.

2.3. Releváns statisztikák csokorba gyűjtése: mivel a hálózaton elérhető statisztikai adatok egy része térítéses, ebben a pontban különösen fontos megadni a cím mellett az adatok jellegét, relevanciáját, kiválasztási kritériumait, használatuk lehetőségeit, a gyűjtés dátumát és a hozzájuk tartozó árakat, fizetési lehetőségeket.

3. Elágazások hasonló profilú kutatóintézetekhez. Ide tartoznak az intézeti nyitólapok, pos-

taik és elektronikus címek, információk kutatási jelentésekről, projekt-felelősökről, kiadványokról, doktori munkákról.

4. A témához tartozó kiadványok listája: az ajánlott irodalmat lehetőleg referátumokkal, bibliográfiai és elérhetőségi adatokkal együtt kell közölni. Ha sok kiadvány kerül ebbe a részbe, érdemes FREEWAIS adatbázissal kereshetővé tenni őket.

5. Releváns vitafórumok, hírcsoportok listája: a hálózati források és hálózatot használó személyek közti informális kommunikáció fórumainak nyilvántartására használható. A könyvtár rendelheti a releváns vitafórumokat, ezekből összefoglalót küldhet az érdeklődő felhasználóknak, és megadhatja számukra az eredeti szöveghez való fordulás lehetőségét is.

6. Elágazások egyes szolgáltatásokhoz (az intézmény könyvtárának katalógusához, más könyvtári szolgáltatásokhoz, pl. könyvtárközi kölcsönzéshez, dokumentumszolgáltató cégekhez, a kutatók, használók saját adatbázisaihoz stb.)

A klíring-állomás létrehozásában és fenntartásában együttműködő intézmények tevékenységi körének szabályozásával sok intézmény tud ugyanazon a szerveren dolgozni, a bevitt adatok pedig integrálhatók. Ami a klíring-állomás személyi feltételeit illeti, a könyvtárosoknak vagy információszakembereknek együtt kell működniük a kutatókkal és tudósokkal már a szolgáltatás fő koncepciójának előmunkálatainál is. Egy klíring-állomás létesítésének időigénye függ az összeállítást végző személyek tudásától, gyakorlottságától és az adott téma, terület hálózati forrásokban való gazdagságától is.

A szerző végül érdekességként jegyzi meg, hogy az Internet káoszát rendszerezni próbáló eszközök amerikai, brit és ausztrál könyvtárosoktól származnak. Az osztályozásra, rendszerezésre való igyekezet közel áll a könyvtárosi szívhöz, és el is várják ettől a szakmától. A könyvtárosi szakma gyakorlásához kívánatos képességek újjal gyarapodnak, így például a jártasság különböző adatbázis-rendszerek struktúrájában, hálózati jártasság, tudomány- és informetriai módszerek beható ismerete. Egy klíring-állomás felépítésénél ezekhez még szerkesztőmunka, szoftver- és hálózatgondozás, piacelemzés és költség-haszon vizsgálat, PR munka és más feladatok csatlakoznak. Mindennek természetesen hatása van a könyvtáros- és informati-

kusképzésre is, amely Németországban is régóta változásra szorul.

(Lukácsné Varga Judit)

96/415

FLETCHER, Mary: The CATRIONA project: feasibility study and outcomes = Program. 30.vol. 1996. 2.no. 99-109.p. Bibliogr. 18 tétel.

A CATRIONA projekt: megvalósíthatósági tanulmány és eredmények

Munkafolyamat; Rendszerszervezés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

A British Library Kutatási és Fejlesztési Részlege által finanszírozott CATRIONA (Cataloguing and Retrieval of Information over Networks Applications) nevű hathónapos megvalósíthatósági tanulmány 1995 januárjában fejeződött be. Két fő célja volt: 1) a hálózatok útján történő katalógizáláshoz, osztályozáshoz és információkereséshez szükséges alkalmazási programok és folyamatok technikai, szervezeti és pénzügyi követelményeinek tanulmányozása; 2) egy rendszer-szolgáltató által vezetett olyan közös projekt megvalósíthatóságának vizsgálata, amelynek célja a szóban forgó alkalmazások és folyamatok kifejlesztése és integrált könyvtári rendszerekbe való integrálása. Az eredeti tervezet a <http://www.bubl.bath.ac.uk/BUBL/catriona.htm> címen található. A jelen cikk felvázolja a megvalósíthatósági tanulmány kezdeményezésének körülményeit, céljait, fő eredményeit és a lehetséges jövőbeli fejleményeit.

(Autoref.)

96/416

REID, Edna O.F.: Exploiting Internet as an enabler for transforming library services = IFLA J. 22.vol. 1996. 1.no. 18-26.p. Bibliogr. 42 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Az Internet lehetőségeinek felkutatása a könyvtári szolgáltatások átalakítására

Információtechnológia; Rendszerszervezés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A tanulmány szerint az Internet jelenős hatást gyakorol a könyvtárakra, és hálózati eszközként felhasználható az elektronikus könyvtári szolgáltatásokra való áttérés követelményeinek elemzésére. E cél érdekében a könyvtárvezetésnek több dolgot is el kell végeznie. Mindenekelőtt fel kell mérni az információtechnológia-alkalmazás állapotát, majd meg kell vizsgálni a könyvtár Internet-használatának szervezeti jellemzőit. Stratégiai tervet kell kidolgozni az Internet kiaknázására, amely prototípusként használandó az egyes munkafolyamatok megtervezésére, az elektronikus szolgáltatások integrálására és a változó körülményekhez való alkalmazkodásra. A tanulmány részletesen tárgyalja a fenti feladatokat.

(Autoref. alapján)

96/417

BLINKO, Barry B.: Academic staff, students and the Internet: the experience at the University of Westminster = EI.Libr. 14.vol. 1996. 2.no. 111-116.p.

Oktatók, hallgatók és az Internet: a Westminster Egyetem tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Számítógép-hálózat

Az Internet az oktatási módszerekre is hatással van: segíti az önálló tanulást, a diákközpontú tanítás újabb eszköze, hozzáférést enged korszerű információforrásokhoz.

A Westminsteri Egyetemen a hallgatókat részben a hálózat közvetítésével oktatják (a jegyzetek teljes szövegének, az órák videofelvételének elhelyezésével, szakonkénti levelezőlisták segítségével).

1993-ban installálták a Janet-Internet protokollt. Az információforrások szolgáltató részleg (ez a könyvtár, a számítóközpont és az audiovizuális részleg egyesítésével jött létre) a követke-

zökben határozta meg munkatársainak feladatait: 1) a releváns források meghatározása témánként, 2) az azokhoz való kapcsolódás módja, 3) adatok begyűjtése, 4) adatok továbbítása, 5) kapcsolattartás a használói csoportokkal, 6) elektronikus levelezés.

A munkatársak képzését úgy oldották meg, hogy az oktatók kisebb csoportokat megtanítottak egy-egy részkérdésre, majd a csoport tagjai 24 órán belül továbbadták kollégáiknak a tanulmányokat.

Az egyes témák forrásaihoz kalauzokat állítottak össze. Ennek során gondot jelentett, hogy az URL-ek (a források hálózati „címei”) gyakran változnak. Meg kellett tanulni sokféle keresőeszköz (gopher, Archie, Veronica és WAIS) használatát. A kalauzoknál eredményesnek bizonyult az az ötlet, hogy az egyes szakterületek levelezőlistáin kérjenek segítséget az induláshoz, hamarosan sok címhez jutottak. A kalauzok elérhetőek a könyvtár hálózati lapjain. Ha a használók változásokat tapasztalnak a címekben, vagy új címekre bukkannak, e-postán értesíthetik erről a könyvtárosokat.

A használóképzés során a kalauzok bemutatása mindig az Internet általános ismertetésével indul (fájl-átvitel, e-posta, keresőeszközök). Bemutatják a Westminsteri Egyetem WWW lapjait is. Elmagyarázzák, hogy ezekről kétféle funkció érhető el: az egyetemi tájékoztatási rendszer és a külső források. Megtanítják azt is, hogyan lehet az országos hálózaton más könyvtárak katalógusait elérni. Kiosztják továbbá a hálózati csatlakozáshoz (azonosító kéréséhez) szükséges űrlapokat, a szakterületi források kalauzait, különböző keresési segédleteket.

Az Internet használatára egyrészt a tájékoztató térben, másrészt a számítógép-teremben van lehetőség. A hálózat sebességét állandóan figyelemmel kísérik.

A könyvtár személyzetének sikerült az oktatókat fellelkesíteni az Internet-bemutatók alkalmával. Sokan érdeklődni kezdtek az iránt, hogyan lehet információkat elhelyezni a hálózaton stb.

(Hegyközi Ilona)

96/418

Serving the Internet public: the Internet Public Library = *El.Libr.* 14.vol. 1996. 2.no. 122-126.p.

Könyvtár az Internet-használók számára: az Internet Public Library

Elektronikus könyvtár; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

1995. március 17-én megnyílt az Internet Nyilvános Könyvtára (Internet Public Library, IPL). Feladatkörének megfogalmazásakor hangsúlyozták, hogy az IPL nem digitális könyvtár, nem virtuális könyvtár, nem elektronikus könyvtár, hanem az Internet-közösség nyilvános könyvtára. A következő feladatokat látja el: a) szolgáltatásokat nyújt az Internet használói számára, b) bővíti a használók körét, részt vesz a használók oktatásában, c) a könyvtári kultúrát és hagyományokat terjeszti, eközben újrafogalmazza a könyvtárak szerepét az elektronikus környezetben.

Az IPL WWW lapokon található. Van mindenki számára elérhető gyűjteménye, tájékoztató szolgáltatásokat nyújt, használata ingyenes. A PC Magazine a legjobb 100 WWW-site között említi, és szerepel az Internet World 1995 legjobbait felsoroló listáján.

Az IPL-t a Michigani Egyetem Könyvtári és Informatikai Tanszékének hallgatói tervezték meg és működtetik, önkéntesek bevonásával, a tanszék által erre a célra adományozott szerverten, jelenleg havi 18 dolláros (!) keretből gazdálkodva. Elengedhetetlenné vált, hogy támogatókat és bevételi forrásokat keressenek. Tervezik például egy gyermekek számára szóló Internet-hírlevél indítását.

Az IPL alkotói azt vallják, hogy az Internetnek szüksége van a könyvtárakra és viszont; az IPL célja ezért a könyvtárak és könyvtárosok egész Internetre kiterjedő szövetségének létrehozása.

A szolgáltatás megtervezésekor gondoltak a rossz hálózati kapcsolódási lehetőségekkel rendelkezőkre és a fizikailag hátrányos helyzetűekre is: minden Web-oldalnak rendelkezésre áll a csak szöveges változata is (amely pl. könnyen hanggá vagy Braille írássá konvertálható).

Az IPL-be való belépéskor egy előcsarnok képe jelenik meg a képernyőn. Az egyes részlegek nevére (tájékoztató, ifjúsági részleg, információk a könyvtárról) kattintva témák sora válik láthatóvá, amelyek a releváns rekordokhoz elvezető különböző kapcsolódási pontokat tartal-

maznak. Az IPL-ben van tanterem (az Internetről szóló információkkal), kiállítási csarnok (fotótárlattal), olvasóterem. Külön szerepelnek a könyvtáros szakembereknek szóló szolgáltatások: álláshirdetések, szakmai képzés, technológiai újdonságok, hírek, Web keresési opció és az IPL szolgáltatásait hierarchikus szerkezetben bemutató ún. túra.

Az IPL-tagságról a következő címen adnak tájékoztatást: ipl@umich.edu; az IPL hálózati címe: <http://ipl.sils.umich.edu/>.

(Hegyközi Ilona)

96/419

SMITH, Graham J.H.: Building the lawyer-proof Web site = *Aslib Proc.* 48.vol. 1996. 6.no. 161-168.p.

Lehet-e jogilag támadhatatlan Web-szolgáltatást kiépíteni?

Jogszabály -más területről; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A Web-helyek létrehozásával és üzemeltetésével kapcsolatos jogi problémák részben egybeesnek a nyomtatott dokumentumoknál szokásokkal. További problémákat vet fel az interakció és a navigáció, valamint az online kereskedelmi ügyletek lehetősége. Jogi szempontból három alapvető dologra kell ügyelni: 1. a beperelhetőség kockázatának csökkentésére, 2. a kívánt jogi eredmény elérésére, 3. a Web-hely tartalmának megóvására. (A cikk az angliai gyakorlatot tekinti át.)

A Web-helyet működtetheti a szerver tulajdonosa (ekkor ő viseli az összes felelősséget) vagy valaki az ő megbízásából (ekkor a megbízottra hárul minden felelősség).

A Web-helyek létrehozásával és működtetésével kapcsolatban felmerülő, a publikálást, a tartalmat, letöltést, hozzáférést érintő jogi kérdéseket szerződésben célszerű szabályozni.

A Web-szolgáltató két dolgot biztosít: a Web-lapok számára tárolóhelyet (ez olcsó) és a telekommunikációs sávszélességet (ez költséges). A legtöbb szolgáltató a napi hozzáférések maximális számát a szerződésben határozza meg,

és az ezt meghaladóakért térítést kér. Egy másik módszer a szolgáltatási szintre vonatkozó kötelezettségvállalás, amely a válasz sebességét és minőségét definiálja, a szolgáltatónál mérve. A szolgáltatóval kötendő szerződésnek tartalmaznia kell megoldásokat a működésképtelenség (pótlás) esetére nézve is (tartalék szerver és telefonvonal, a Web-lapok más szerverre telepíthetősége).

Vitatott kérdés, hogy az elektronikus kiadók, különösen a hirdetőtáblák működtetői – a hagyományos kiadványokra vonatkozó jogszabály kategóriáit alkalmazva – elsődleges kiadónak vagy terjesztőnek tekintendők-e. Ezt várhatóan tisztázni fogja a készülőben lévő új, a rágalmaszról szóló jogszabály.

A Web-lapok tervezőjének ügyelnie kell mindenekelőtt a megfelelő szerzői jogi engedélyek beszerzésére. Ha mások anyagát helyezi el, meg kell vizsgálnia, hogy a szerzői jogi engedély lehetővé teszi-e publikálását az egész világra kiterjedően, és ha nem, mi a teendő a letöltés és az engedély nélküli hozzáférés megakadályozására.

Speciális problémákat vet fel, ha a Web-site-on helyet adnak mások anyagainak, például Usenet newsgroup-oknak (az online vitafórumok Internetes változatainak). Ekkor a szerverre több ezer, állandóan változó üzenet és fájl kerül, amelyek tartalma ellenőrizhetetlen.

Bármely információtartalom publikálása a Weben hasonló következményekkel jár, mint a publikálás általában. Vannak olyan tartalmú információk (orvosi tanácsok, ételreceptek, barkácsolási útmutatás, újabb adótanácsok), amelyek esetében számítani kell a beperelés lehetőségére.

Már az is publikálásnak tekinthető, ha felhívják a figyelmet másutt tárolt anyagokra. Így például, ha a szerzői jogot sértő dokumentumokra mutat rá, azokhoz elvezet a szoftver, az már jogsértésnek számíthat.

A könyvekkel ellentétben egy Web-oldal elolvasása a képernyőn már a szerzői jog megsértését jelentheti. Ez ugyanis átmeneti másolat készítésének és a számítógép memóriájában való tárolásának minősül. Érdeemes a Web-lapon erre vonatkozóan világos szerzői jogi üzenetet elhelyezni.

Lehetséges az a megoldás, hogy a Web-lapok tartalmának egy részét szabadon hozzáférhetővé teszik, a szerzői jogi szempontból ér-

zékeny tartalomhoz viszont csak egy „kapun” keresztül lehet eljutni, ahol el kell olvasni a megköteéseket tartalmazó információkat.

A Web-lapok létrehozóit általában kétféle információ érdekli. Egyrészt statisztikai információkat szeretnének kapni a Web-hely használatáról. Amennyiben ezek nem egyéni információk, nincs gond a személyi adatok védelme szempontjából. A szerződésnek ki kell térnie a statisztikai adatgyűjtés formájára, tartalmára, gyakoriságára és aktualitására. Az egyénektől marketing céljára begyűjtött információk viszont az adatvédelmi törvény tárgyát képezik. Fontos követelmény, hogy az adatok felhasználóját és az adatgyűjtés célját megfelelően azonosítsák.

A hálózaton történő közreadásnál „önvédelemből” nyilatkozatokat is fel szoktak tüntetni, ezeknek három kategóriája ismeretes: 1. mire terjed ki a felelősségvállalás (mi származik a kiadótól és mi másától; különösen ha egyéb helyek is elérhetők; 2. kötelezettségvállalás (tipikus példája: „az információk általános jellegűek, bármely speciális probléma esetén megfelelő szakemberhez kell fordulni tanácsért”); 3. területi nyilatkozat (egyre gyakoribb; megadja, hogy mely területeken jogos a dokumentum használata).

Ha az oldal teljesen interaktív, a használók elektronikusan információkat, megbízásokat küldhetnek a szolgáltatónak. A szerződésnek ki kell térnie arra is, hogy a szolgáltató mennyiben köteles e feladatokat elvégezni.

(Hegyközi Ilona)

96/420

SARGENT, Goff – McIVOR, John: Public access information: a prototype Web kiosk = Man.Inf. 3.vol. 1996. 4.no. 32-35.p. Bibliogr. 8 tétel.

Nyilvános hozzáférés a World Wide Webhez: egy biztonságos munkaállomás prototípusának ismertetése

Adatvédelem; Hardver; Számítógép-hálózat; Szoftver

Bármennyire is növekszik az Internet népszerűsége és használata, a lakosság számára viszonyítva ma még igen kevesen rendelkeznek a

használat feltételeivel. A nyilvános hozzáférést nyújtó Internet-kávéházak is csak néhány cseppet jelentenek a tengerben. Nagy-Britanniában az eddigi nyilvános közhasznú elektronikus szolgáltatásokhoz képest, amelyek középületekben vagy az utcán álltak a lakosság rendelkezésére (pl. önkormányzatok, utazási irodák stb. videotex rendszerei) az Internet eltérő problémákat vet fel. A jelen cikk egy olyan nyilvános munkaállomás (Web-kioszk) prototípusát mutatja be, amelynek kifejlesztésénél a fő szempont a lakossági használat kényelmének biztosítása mellett a hardver és a szoftver sebezhetőségének, megrongálásának a kiküszöbölése volt.

A megrongálás veszélye három szinten mérülhet fel: a hardver, az operációs rendszer (Windows) és az alkalmazott szoftver (Web-böngésző) szintjén.

Ami a hardvert illeti, itt a fő veszélyt a gép „meleg” újraindítása, illetve kikapcsolása jelenti. Az előbbi ellen korlátozott billentyűzettel vagy a billentyűzet teljes eltávolításával (érintéses képernyő) lehet védekezni, az utóbbival szemben pedig az áramkapcsoló elrejtése jelenthet megoldást. Fontos, hogy az *autoexec.bat* fájl mindig az alkalmazott programnak a nyilvános használatra korlátozott változatát hívja be a képernyőre.

A szóban lévő Web-kioszkot egy álló hasáb formájú, teljesen zárt szekrényként kell elképzelni, amelybe normál PC-t, nyomtatót, modemet és monitort szereltek. A monitort rögzítő tetőt a kényelmesebb rálátás végett kb. 45 fokkal megemelték. A képernyő fölé egy érintésre érzékeny ablakot rögzítettek, de emellett egy korlátozott, szintén érintéssel aktivizálható billentyűzet is rendelkezésre áll.

Az operációs rendszerrel (Windows) való visszaélés megakadályozására a cikk egy igen egyszerű, de hatásos módszert ajánl: a *system.ini* fájlban meg kell változtatni a *shell=program.exe* sort, úgy, hogy az egyenesen az alkalmazási program (Web-böngésző) indító fájljára mutasson. Ily módon a Windows a saját programkezelője helyett azonnal az alkalmazási programot fogja elindítani.

Eredeti formájában azonban nemcsak a Windows, hanem a Web-böngésző is tartalmaz olyan konfigurálási és fájlkezelési opciókat, amelyeket nem tanácsos a nyilvánosság rendelkezésére bocsátani. A szóban lévő prototípus esetében az Air Mosaic cég által forgalmazott szoftvert használták ún. „kioszk” üzemmódban,

amely egyszerűen eltünteti a kérdéses funkciók gombjait és menüit a képernyőről. A böngésző eredeti változata egyetlen billentyű lenyomásával behívható, de természetesen ezt sem szabad a nagyközönség rendelkezésére bocsátani.

A következő probléma maguknak a Weben elérhető HTML-szövegeknek a barátságosabbá és olvashatóbbá tétele volt. A navigálás megkönnyítésére a saját készítésű szövegekhez grafikus gombokat is készítettek, a HTML-kódkba beépített kapcsolatokkal. Ezek segítségével elkerülhetővé vált, hogy a több képernyőt elfoglaló szövegekben való böngészésre a gördülősbátokat kelljen használni. A böngésző alapértelmezés szerinti betűmérete is gondot okozott. Túl kicsinek bizonyult a nyilvános használatra, ezért 22 pontos méretet állítottak be.

A sajtó sokat foglalkozik a Weben hozzáférhető pornográfiával, továbbá egyéb, a szolgáltató szempontjából nemkívánatos helyek is gondot jelenthetnek. A cikk e problémák megoldására nem tér ki, csak felhívja rájuk a figyelmet. (A kereskedelemben kaphatók olyan programcsomagok, amelyekkel bizonyos címek letilthatók, de ez sem biztos megoldás, hiszen a robbanásszerűen növekvő Internet-kínálatot már szinte lehetetlen követni – a ref.)

Az ismertetett Web-kioszk érdekessége, hogy más szoftvert is tud kezelni. Az újabb Web-böngészők egyik jellemzője, hogy segédfunkcióként nem-HTML szabványra épülő dokumentumokat is meg tudnak jeleníteni. Ezt a funkciót kihasználva lehetővé vált egy, a helyi gépre telepített hagyományos videotex adatbázis használata, amelyet HTML-dokumentumok hívnak be oly módon, hogy amikor valamelyik URL egy speciális kiterjesztésű fájlra mutat, akkor ez automatikusan futtatni kezdi a Windows Vidtext nevű videotex-kezelő programját.

(Novák István)

96/421

HOMMES, Klaus Peter: Homepage, Recherche oder E-Mail? Möglichkeiten der Internetnutzung durch Öffentlichen Bibliotheken = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 6/7.no. 578-584.p.

Res. angol nyelven

Nyitólap, keresés vagy e-mail? Az Internet használatának lehetőségei a közművelődési könyvtárakban

Gépi könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A német felsőoktatási könyvtárak 1994 ősztől szinte mindannyian kapcsolódnak a World Wide Webhez. Ezt a DFN egyesület (a kutatási számítógép-hálózat működtetője) és a WIN, a tudományos hálózat tette lehetővé. Az X.25 protokollt alkalmazó alapszolgáltatásért és az Internet-használatért ezek pauszálét számítanak fel, ami nagyon megfelel a közintézmények gazdálkodási illetve költségvetés-készítési szokásainak.

A német közkönyvtárak Internet-használatáról viszont nehéz áttekintést adni. Csak elvétve jelennek meg kínálatukkal az Interneten. (21 német közkönyvtár szerepel a különböző hagyományos és számítógépes adattárakban. Ezek közül 14 Észak-Rajna-Vesztfáliában található.) Saját kínálatuk WWW-lapokat tartalmaz, média-állományuk nem hozzáférhető a hálózaton. Arról nincsenek adatok, hogy hány közkönyvtár biztosít hozzáférést más intézmény szolgáltatásaihoz.

Észak-Rajna-Vesztfália tartomány azért jár ennyire előre, mert Városfejlesztési, Kulturális és Sportminisztériuma egy koordinált programot finanszíroz annak érdekében, hogy a közkönyvtárak bekapcsolódjanak a tudományos könyvtárak számítógépes hálózatába. A nagyvárosi könyvtárak egy része (elsőként a düsseldorfi városi könyvtár) már ezt meg is tette, állománya egy részét (a speciális gyűjtési területekét) a közös adatbázisban tárja fel a felsőoktatási könyvtárak központjának szerverén.

1995-ben kezdeményezték egy program keretében a kis és közepes közkönyvtárak passzív részvételét a hálózatban. Tíz városi könyvtár az Interneten végezhet keresést a közös gépi katalógusban. A művelődési terület számára Win-Shuttle néven 1995 ősztől kedvezményes áron tették lehetővé a hálózathoz való kapcsolódást. A közkönyvtárak elsőként éltek a lehetőséggel, amit a települések önkormányzatai elismerően fogadtak. Lehetővé vált a régió állományáról való lelőhely-tájékoztató.

Mivel a közös adatbázis csak heti 65 órában elérhető, a katalógust CD-ROM-on is elérhetővé tették az Interneten. A jövőben mérlegelni fogják, hogy a hozzáférés melyik módja a legigéretesebb: a telnet, a WWW-OPAC vagy a CD-ROM.

A keresést a későbbiekben számítógépes megrendelési és dokumentumszolgáltatási lehetőséggel szeretnék kiegészíteni oly módon, hogy a Jason és a Subito programokat kiterjesztenék a közkönyvtárakra, amihez még a technikai feltételeket is meg kell teremteni.

A közkönyvtárak az e-postát már használják információcserére és tervezik használatát a tájékoztatásban is. A főként tudományos könyvtárakkal foglalkozó vitafórumok (InetBib, LIB-L) már részben átvették a szaklapok szerepét, 1996 márciusában megalakult az első, közkönyvtáraknak szóló levelezőlista, a ForumOeb is.

Jelenleg csak néhány közkönyvtár kínál használoknak Internetes munkahelyet (pl. a berlini tartományi és központi városi könyvtár, a stuttgarti városi könyvtár), de sok az ilyen terv. Követelményként szabják, hogy az Internetes munkahelyek be legyenek kapcsolva a könyvtár helyi hálózatába. A bekapcsolódás költségei egyrészt a műszaki felszerelésből, másrészt a továbbképzésből adódnak. A képzésre igen nagy igény lenne, de elégtelen a kínálat, különösen ami a közkönyvtárakat illeti.

(Hegyközi Ilona)

96/422

FIX, Marianne: Die Einführung von Internet in britischen Public Libraries = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 5.no. 448-453.p.

Az Internet bevezetése a brit közművelődési könyvtárakban. Célok, követelmények, akadályok

Használoi szokások; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

Nagy-Britanniában a németországinál nagyobb figyelmet szentelnek az Amerikai Egye-

sült Államokban folyó vitáknak, és a könyvtárak hálózatba kapcsolását inkább képzési célnak, mintsem a szabadidő eltöltésével kapcsolatos tevékenységnek tekintik.

Az Egyesült Államok közismert Nemzeti Információs Infrastruktúra programja célul tűzte ki, hogy 2000-re minden iskola, kórház és (köz)könyvtár be legyen kapcsolva a hálózatba. Egy 1994-es felmérés adatai szerint a könyvtárak mindössze 21%-a rendelkezett Internet-kapcsolattal és ennek 79%-a a városokban volt található. Igen jelentős regionális különbségek mutatkoztak. A fő akadályt a költségek és a helyi döntéshozók ismerethiánya, továbbá a könyvtárosok felkészületlensége jelentette.

Az Európai Unió a közkönyvtárak bekapcsolását csupán mint lehetőséget fogalmazza meg, pedig tagországaiban csak minden ötödik háztartásban van PC (az USA-ban minden harmadikban). Az UNESCO viszont javasolja a hálózatokhoz való hozzáférés fejlesztését a közkönyvtárakban.

Az Európai Unió sajnálatos módon nem veszi figyelembe a nemzeti különbségeket. A hálózat-hoz való kapcsolódás lehetősége az EU-ban erősen a munkahelyhez vagy a tanuláshoz kötődik.

Az első brit közkönyvtár, ahol Internet-hozzáférést nyújtottak Chelmsley Wood volt, ahol nagy a fiatalok és a munkanélküliek aránya. A helyet a British Library kutatói választották ki és a projekt támogatást kapott a Munkaügyi Minisztériumtól is. A cél az volt, hogy felkeltsék a lakosság érdeklődését az új médium iránt és közelebb hozzák annak elfogadását. Vizsgálni kívánták a rendelkezésre bocsátott eszközökkel kapcsolatos reakciókat és tesztelni jövőbeli szélesebb körű elterjesztésüket. 1994 őszén kezdték meg 6 PC-vel a tevékenységet. Az Interneten való navigálás mellett a rendszeres használók elektronikus postafiókot is kapnak.

A szolgáltatások fokozatos bevezetése könnyebb volt a személyzet számára és reklámereje is nagyobb volt, hiszen minden új lépést sajtóközlemény előzött meg.

A könyvtárnak kezdettől fogva van nyitólapja, amelyre, mint információs lehetőségre utóbb a városi önkormányzat is felfigyelt.

Az induláskor nem szedték díjat a használatért, csupán a nyomtatásért, de számoltak a jövőbeni díjazással, mert a finanszírozás hiánya a széles körű bevezetés akadályává válhat. A fel-

használók zöme harminc év alatti férfi. A legtöbbet a digitalizált újságokat és folyóiratokat nézegették és az elektronikus vitafórumok tevékenységét követték nyomon.

Az olvasók navigációs készsége igen változó volt és sokakat frusztrált, hogy a médiák híradásai nyomán keletkezett elvárásaiknak nem tudtak a rendszerek megfelelni. A kihasználtság azonban nagy volt.

Egészen mások voltak a keretek London Westminster kerületében, ahol a könyvtárat egy számítástechnikai cégnek adták ki bérbe. Itt árusítás is folyt és nyilván nem a könyvtárak szokásos közönsége kapcsolódott a hálózatra. Ráadásul a könyvtári PC-ket is fel kellett e célra áldozni.

Croydon, egy London környéki módos város esetében ismét csak a British Library támogatta kutatási program része volt a hálózati szolgáltatás, a város központi könyvtárában. A CLIP (Croydon Library Internet Project) projekt az Internetnek, mint közkönyvtári tájékoztatási forrásnak a vizsgálatát tűzte ki célul és nemzeti valamint nemzetközi együttműködést is magában foglalt. A könyvtár munkatársai hosszabb időn át hasonlították össze egy-egy szakterület nyomtatott és hálózatos információforrásait. Szívesen megválaszoltak könyvtári elektronikus vitafórumokon érkezett referenz kérdéseket és maguk is feltettek ilyeneket „távoli” kollégáiknak.

A programmal párhuzamosan folyt egy kísérlet a PC-s tapasztalatokkal nem rendelkező felhasználók oktatására. Ennek nyomán további, más célra használt gépeket akarnak az Internethez kapcsolni. A város kisvállalkozói a könyvtárban kapnak számítógépes oktatást. A város önkormányzata itt is felfigyelt a hálózatban rejlő lehetőségekre.

Chelmsley Woodban és Croydonban a könyvtárak a JANET hálózatot használják. Saját Sun Sparc szerverük van és 64 Kb/s ISDN vonalat használnak.

A hálózathoz kapcsolódást célozza az EARL (Electronic Acces to Resources in Libraries) nevű konzorcium is.

A közkönyvtáraknak az Internet-Cafék mellett az országos hálózattal rendelkező könyvesboltláncok konkurenciájával is számolniuk kell.

(Koltay Tibor)

96/423

MORSON, Ian – HARRISON, Joy – COOK, David: Boldly venturing into Cyberspace = Libr.As-soc.Rec. 98.vol. 1996. 3.no. 150-151.p.

A Hounslow Library „CyberShack” programja az Internet nyilvános használatára

Használói szokások; Munkaszervezés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Az angliai Hounslow város közművelődési könyvtára CyberShack (kibernetikus kunyhó) néven kísérleti Internet-szolgáltató központot nyitott. A számítógépeket és a programokat helyi vállalatok bocsátották rendelkezésre. Ez utóbbi azért is előnyös volt, mert a problémákat azonnal sikerült megoldani. A központot a könyvtár közelében, egy forgalmas bevásárló övezetben hozták létre, s ez segítette közismertté tenni.

A CyberShack felszerelése: 4 db AST P75-ös számítógép, egy AST p100-as, egy Span Router, valamint egy IBM Lexmark nyomtató, ezek mind egy helyi Ethernet-hálózatra vannak kapcsolva. Az Internetet egy 64 kilobájtos BT bérelt vonalon érik el.

A használók előjegyzés alapján 25 perces időtartamokat vehetnek igénybe (szükség esetén egymás után többet is), ezért 2,5 angol fontot kell fizetniük. Van egy 25 perces oktatás is, ez 5 fontba kerül. Felmérésük szerint a használók 61%-a 16 és 39 év közötti, 71%-uk férfi, és 32%-uk különböző kisebbségi csoportok tagja. A megkérdezettek 74%-a találta az Internet-hozzáférést könnyűnek. A használat jelentős részét a Weben való kalandozások tették ki. A szolgáltatásokat a helyi sajtóban reklámozták, és a megkérdezettek 22%-a erre a hirdetésre hívatkozott.

A CyberShack-et a könyvtárosok is használták, és megállapították, hogy a másokkal közös vonal nem megfelelő, a közönséges telefonvonalak nem megbízhatóak, s hogy szükség van egy nagy sebességű modemre, illetve a lehető legnagyobb operatív memóriára (RAM). A keresési segédeszközök nagyon jól beváltak a találgatás, böngészés céljára (browsing), de aki tudja, mit akar, annak sok szerencséje van szükségére. Bizonyos időszakokban a keresés nagyon lassú, különösen, ha grafikát is tartalmazó fájlok-

ról van szó. A Webet akkor érdemes igazán használni, ha más források már nem adtak eredményt.

A könyvtár nagy várakozással tekint a Quarterdeck cég legújabb keresési eszközére, a WebCompass-ra, amelyről azt állítják, hogy más kereső eszközöket is tud automatikusan hasznosítani, emellett a releváns dokumentumok kivonatát is el tudja készíteni, még hozzá személyes fájlba katalogizálva.

Bár a kísérletet meghatározott időre tervezték (1995 szeptemberétől 1996 márciusáig), már most elhatározták, hogy a szolgáltatást utána is folytatják. Terveik között szerepel az Internet-hozzáférés szövegszerkesztő programokkal való összekapcsolása, s felmerült az is, hogy a rendszer üzemeltetését teljes mértékben külső cégre bízzák. A szolgáltatás a könyvtárnak semmi pénzébe sem kerülne, sőt némi rendszeres mellékjövedelmet is remélnék tőle.

(Mándy Gábor)

Lásd még 344, 362, 365-366, 401, 425, 442, 448

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

96/424

ALBAGLI, Sarita: Informação e desenvolvimento sustentável: novas questões para o século XXI. = Cienc.Inf. 24.vol. 1995. 1.no. 119-125.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol nyelven

Az információ és a fenntartható fejlődés: új kérdések a XXI. századra

Tájékoztatás -környezetvédelmi

Az Agenda 21 (a környezettel és fejlődéssel foglalkozó 1992-es ENSZ konferencia jelentése) alapján tárgyalja az információ, elsősorban a környezeti információ szerepét a fenntartható fejlődés modelljének összefüggéseiben. A világméretű társadalmi-gazdasági-környezeti válsággal szemben ugyanis a „fenntartható fejlődés” jelentheti az alternatívát. Ebben a koncepcióban a környezet és a fejlődés olyan elválaszthatatlan

egység, amely társadalmi, gazdasági és szűken értelmezett környezeti változókkal függ össze. A fenntartható fejlődés programjának az információ lényegi eleme, különös tekintettel a források hatékony felhasználására, a diverzitásra és a decentralizáció alapelveire. A fenntartható fejlődés megvalósulásának egyik kulcsfogalma a partnerség, s a szereplők részvételében az információ stratégiai jelentőségű.

(Autoref. alapján)

Orvostudományi tájékoztatás

96/425

THIRION, Benoit – DARMONI, Stéfan: L'Internet, les bibliothèques et la médecine: l'expérience du CHU de Rouen = Documentaliste. 33.vol. 1996. 3.no. 171-175.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol nyelven

A roueni egyetemi kórház szolgáltatásai az Interneten

Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -orvostudományi

A roueni egyetemi kórház központja 1994 végén kapcsolódott be az Internetbe. 1995 februárjában hoztak létre Web szervert, melynek segítségével a használók hozzáférhetnek a hálózati orvostudományi információforrásokhoz. A szerver a kórház helyi információforrásait is szolgáltatja (könyvtári katalógust, kiadványokat, egyes szolgáltatásokat) és kapcsolódik a fő, elsősorban francia orvostudományi szerverekhez, különösen azokhoz, melyek információforrásokat (pl. könyvtárak, kiadók, elektronikus szemlék, levelező csoportok stb.) és elektronikus alkalmazásokat tartalmaznak az orvostudomány területén (az indexelés a Medline MESH kifejezéseivel történt).

(Autoref.)

Közgazdasági tájékoztatás

96/426

LOTTO, Giorgio: Business information nella pubblica lettura. Un'esperienza = Boll.AIB. 35.vol. 1995. 4.no.. 453-463.p. Bibliogr. 18 t,tel.

Res. angol nyelven

Az üzleti tájékoztatás a közkönyvtárakban, egy olasz tapasztalat

Tájékoztatás -közgazdasági; Térítéses szolgáltatás; Városi könyvtár

A venetoi kisváros, a 36 ezer lakosú Schio könyvtára új, megfelelő épületbe költözött. Az 1994-es statisztika szerint az átlagos napi 537 helyi használót és 67 távoli kérést közel száz-ezres állomány, kb. 300 kurrens periodikum és 18 főnyi személyzet elégíti ki, az éves gyarapodás 4100 kötet, a kölcsönzések száma 83 ezer. A város egy iparvidék központja, ahol több mint négyezer olyan kis- és középüzem működik, amelyek 70%-a exportra (is) termel. Érthető tehát, hogy az IFLA-irányelvek és az UNESCO-manifesztum hatására, valamint hasonló dániai példa és az amerikai szakirodalom ismeretében, az új hely adta kedvező lehetőségeket kihasználva megkezdtek a „business information” szolgáltatást.

Felmérve az igényeket és a már lefedett területeket, nem feledve a közkönyvtári alapfunkciókat, a jogi, műszaki szabványügyi, gazdasági és adóügyi tájékoztatásra fektettek hangsúlyt. A tájékoztató szolgálat részeként kialakított új szolgáltatás jó hatással volt a könyvtár egész működésére: javította hatékonyságát, növelte a munkatársak affinitását saját továbbképzésük iránt, s emelte a könyvtár presztízsét, „külső” elismertségét is. Az üzleti információ nagyobb anyagi ráfordítást igényel, mint a hagyományos referenz és tájékoztató szolgálat, a költségeket azonban részben fedezik a használóktól beszedett díjak, s a szolgáltatásokat a teljes helyi könyvtári hálózat igénybe veszi.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a legnagyobb szükség a jogi információkra volt, a kérések jó hetven százaléka erre vonatkozott. 7-8%

volt az üzemgazdasági és műszaki szabványügyi, illetve a gazdasági és pénzügyi kérdések aránya, míg 9%-ot tett ki a faktuális, kettőt a piaci és négy százalékot a bibliográfiai jellegű kérések mennyisége. Ami a minőséget illeti, 1990-től 1994-ig a teljes mértékben kielégítő válaszok aránya 44-ről 65%-ra, az eligazítóké 5-ről 11-re nőtt, míg a megválaszolatlan kéréseké 15%-ról 4-re csökkent. Öt percen belül válaszolták meg 1990-ben a kérdések 9, 1994-ben 22%-át. A szolgáltatás – természetesen – még javítható, s erre bátorít az igénybevétel folyamatosan növekvő mértéke, és a használók, fenntartók felől egyaránt érkező elismerés is.

(Mohor Jenő)

Lásd még 428

Kutatás és termelés információellátása

96/427

KUGEL', S.A. – ZUS'MAN, O.M. – MINKINA, V.A.: Biblioteka i učenyj navstreču drug drugu = Naučn.Teh.Bibl. 1996. 5.no. 3-21.p. Bibliogr. 13. tétel.

Könyvtár és tudós egymás segítésére

Felmérés [forma]; Használói szokások; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

1994 folyamán kérdőíves felmérést végeztek a szentpétervári tudományos elit körében. Összesen 294 tudós – matematikus, fizikus, vegyész, biológus, orvos, műszaki és humán szakember – adatait dolgozták fel. Ezek a felmérték idegennyelv-tudására, tájékozódásának intézményi forrásaira, informális kapcsolataira, magánkönyvtárára, benne a szakirodalom arányára, magánkönyvtári ráfordításaira, magándokumentációjára (adattáira), külföldi kapcsolataira, tudományometriai információs szükségleteire, publikációs tevékenységére, valamint arra vonatkoztak, hogy miként vélekednek szaktudományuk és a vele rokonságban álló tudományágak jelenlegi állapotáról-eredményeiről.

Az összegyűjtött válaszok (a referált jelentés 12 terjedelmes táblázatban közli őket) tuda-

mányáganként ugyan eléggé markáns eltéréseket mutatnak, a tekintetben azonban semmi kétséget nem hagynak, hogy Szentpétervár tudományos elitje lényeges befolyást gyakorol az információs környezet gazdagítására. A felmért tudósok jelentős magánkönyvtárakkal és -adatbázisokkal rendelkeznek, aktív nemzetközi kapcsolatokat tartanak fenn. Számos olyan preprint, folyóirat és monográfia található gyűjteményeikben, amely nincs meg egyetlen közkönyvtárban, információs központban sem.

Ezek a tudósok, minthogy büszkék a szentpétervári iskola régebbi és újabb eredményeire, kapcsolataikat az orosz tudomány külföldi ismertetésére is felhasználják. Ennek „honorálására” mindenképpen elvárják, hogy intenzívebbé váljon a külföldi szakirodalom beszerzése, illetve ne akadályozza semmi a külföldi adatbázisokba történő kilépést.

A felmértek hajlanak arra is, hogy a maguk részéről a könyvtári tájékoztató tevékenységet is előmozdítsák. Ennek egyik előfeltétele, hogy a könyvtárosok erőteljesebben kapcsolódjanak be a tudományos közéletbe, legyenek informáltabbak problémáit, eseményeit és eredményeit illetően.

A szentpétervári tudományos elit tagjai megemlílik, hogy a könyvtárak prioritizált olvasói kategóriaként kezelik őket. Ez azzal indokolható, hogy a könyvtárak a tudósok számára mindmáig legalább olyan fontos tájékoztató helyek, mint akár a legmodernebb információszerzési csatornák és módszerek, az általuk használt-tanulmányozott új irodalom információit rendszeresen továbbadják (nem utolsósorban a tudományos utánpótlás tagjainak), végül tájékoztatójuk nyomán bizvást várható új és új tudományos eredmények.

(Futala Tibor)

Lásd még 381

Közérdekű tájékoztatás

96/428

KELLY Aoife – NICHOLAS, David: The Public Information Relay: long-term solution or half-way house? = *Aslib Proc.* 48.vol. 1996. 6.no. 151-157.p.

Az Európai Közösségre vonatkozó információkat a nagyközösségnek közvetítő brit rendszer – hosszútávú megoldás vagy ideiglenes segítség?

Közérdekű tájékoztatás; Nemzetközi szervezet; Tájékoztatás -közgazdasági; Tájékoztatás -politikai

Az Európai Bizottság londoni hivatala javaslatát örömmel fogadták az angol közművelődési könyvtárak, s most 147 helyen szervezték meg az ún. Nyilvános Információs Reléállomásokat annak érdekében, hogy a nagyközönség számára hozzáférhetővé tegyék az Európai Unióra vonatkozó információkat.

Egy 1993-ban lebonyolított közvéleménykutatás szerint a lakosság 28%-a nem kapott az EU-t illető kérdéseire kielégítő információkat. Kézenfekvő volt, hogy a közművelődési könyvtárakra, mint reléállomásokra építsenek az információ közvetítésében. Az angol kormány maga is hasznosnak ítélte a kezdeményezést, s a könyvtárigazgatók szervezete (FOLACL) munkabizottságot állított fel az ügy előmozdítására.

A projekt megindulása után hamar, már 1995 tavaszán három könyvtárban (Bromley, Croydon, Manchester) helyszíni vizsgálódás és könyvtárosokkal folytatott interjúk alapján felmérték az első tapasztalatokat.

A három könyvtár más-más politikát folytat az információ terjesztésében, de mindegyiknél feltétlenül elsőbbséget kap az általuk kiszolgált közönség igényeinek, ezen belül az EU-ra vonatkozó igények kielégítése. Az egyik helyen négy állványon mutatták be az EU-anyagot, másutt a referenz gyűjteményben helyezték el, a harmadik helyen egész kis részleget alakítottak ki.

A részt vevő könyvtárosok számára a FOLACL illetékes szakcsoportja segítségével alapos, több lépcsőből álló továbbképzést szerveztek az EU szerveivel, kiadványaival, jogszabályalkotási rendjével való megismerkedésre.

Mindhárom könyvtár EU-témákban online és CD-ROM-szolgáltatásokat kínál, s csak a ki nyomtatásért és az adatbázisokban való keresésre fordított munkaidőért számít fel térítést. Mivel az összes megkeresésnek csak 2%-át teszi ki az idevágó kérdések, külön személyzetet (2 fő- és 2 részfoglalkozású könyvtárost) csak Manchesterben állítottak be erre a feladatra. A

használókat különféle tájékoztató anyagok révén ismertetik meg az új szolgáltatással.

A reléállomások elsősorban a nagyközönségnek nyújtják szolgáltatásaikat; Croydon azonban a vállalkozói kört is szolgálni kívánja.

Fontos követelmény, hogy az egyes reléállomások kapcsolatot tartsanak fenn egymással, s regionális hálózatokat alakítsanak ki. Indokolt az együttműködés az Európai Információs Központokkal is, bár ezek némi fenntartással élnek, mivel az érdeklődők, különösen a vállalkozók szívesebben fordulnak a jórészt ingyenes szolgáltatásokat nyújtó közművelődési könyvtárokhoz. Az Európai Dokumentációs Központok részéről ez nem tapasztalható, mivel ők az egyetemi közönséget szolgálják ki.

Nehéz a használói elégedettséget megállapítani, mivel a használók maguk sem tudják, mire is lenne szükségük, s gyakran a könyvtárosoknak is gondot okoz az EU-információk értelmezése. Ugyanis ezeknek speciális nyelvezetük van, ami nehezen érthető a nagyközönség számára. „Újracsomagolásukkal” egyelőre nem foglalkoznak ezek a könyvtárok. Mindenesetre a használók zöme az oktatásügyből, különösen az érettségi előtt álló diákokból és tanáraikból kerül ki.

Az EU kedvezményes áron, illetve ingyen bocsátja kiadványait a reléállomások rendelkezésére. A londoni kirendeltséggel jobb, Brüsszellel nehezkesebb a kapcsolatuk.

Összegzésképpen: a közművelődési könyvtár képes áthidalni az információs szakadékot az EU és a nagyközönség között. A könyvtárosok elégedettek a reléállomások kialakult struktúrájával, bár az egyes könyvtárakban változó mértékű az elkötelezettség e szolgáltatás iránt. A legtöbbet a regionális hálózatok létrejötte ígér a jövőt illetően. A londoni EU-hivatal szívesen működik együtt az EU-információt terjesztő könyvtárakkal, de a szolgálat folyamatos nyomon követésére kevés gondot fordít.

A reléállomási szerepkör nagy felelősséget hárít a közművelődési könyvtárakra, de semmi más intézmény nem alkalmas jobban a nagyközönség idevágó információs igényeinek a kielégítésére.

(Papp István)

96/429

DEWDNEY, Patricia – HARRIS, Roma M. – LOCKERBY, Christina: Meeting the information needs of battered women: responsibilities and roles for library and information science = Ref.Lib. 53.Jg. 1996. 27-45.p. Bibliogr.

Milyen információkkal segítheti a könyvtár a bántalmazott asszonyokat: a könyvtár- és tájékoztatástudomány felelőssége és szerepe

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Közérdekű tájékoztatás; Nőolvasó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az Egyesült Államokban a feleségek bántalmazása fontos társadalmi probléma, amellyel a könyvtárosoknak és a tájékoztatástudományi kutatóknak is foglalkozniuk kell, a bántalmazott nők információkeresési szokásai szempontjából. A cikk két olyan tanulmányról számol be, amelyek a szociális szolgáltatások hálózatát egyfajta információs rendszernek tekintik, és amelyek megkérdőjelezik a fenti csoport számára nyújtott szociális szolgáltatások jelenlegi rendszerének hatékonyságát. A tanulmányok eredményei több módszert is ajánlanak arra nézve, hogy a könyvtári-tájékoztatási szakemberek hogyan tudnák jobban kielégíteni a kérdésben érintett három csoport: a bántalmazott nők, a szociális szolgáltatásokat nyújtó szervezetek és a társadalompolitikai döntéshozók információs igényeit.

(Autoref.)

Lásd még 418

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

Lásd 370

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

96/430

POON-RICHARDS, Craig: Self-managed teams for library management: increasing employee participation via empowerment = J.Lib.Admin. 22.vol. 1995. 1.no. 67-84.p. Bibliogr.

Önigazgató munkacsoportok a könyvtárvezetésben: a személyzet részvételének növelése hatáskörök átruházásával

Részvétel vezetésben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárakban dívó, bürokratikus és hierarchikus szervezeti modell valójában nem alkalmas a könyvtári környezetben felmerülő problémák megoldására. Sokkal előnyösebb egy kolleghiális, klaszterekből álló modell. Az ún. önigazgató csoportok (self-managed team – SMT) sikerei szolgáltató és termelő szervezetekben bizonyították, hogy ezekre a formációkra jól lehet építeni a munkatársak elkötelezettségének növelése és a minőségre orientált menedzsment előmozdítása érdekében.

A participatív menedzsment megvalósítására irányuló hagyományos próbálkozások nem erősítették az alkalmazottak elkötelezettségét, mert bizottságokat nem lehet felelőssé tenni döntéseikért. A teameknek tényleges felhatalmazást kell kapniuk, mert az SMT-kben az alkalmazottak döntési felelősséghez jutnak, ami a termelékenység és minőség emelésének leghatékonyabb módja profitra és nem profitra orientált szervezetekben egyaránt.

Míg a 20. század elején az ellenőrzésre helyezte a vezetéstudomány a hangsúlyt, a 70-es évek óta az alkalmazottakat egyre növekvő mértékben vonták be a döntéshozatalba. A személyi kiadások lefaragása a menedzseri posztok csökkenéséhez vezetett, s a hierarchia szerepe csökkent.

A kérdés az, miképpen lehet egyre hatékonyabban bevonni az alkalmazottakat a szervezet életébe és növelni elkötelezettségüket. A bürokratikus szervezetek hajlamosak a szabályokhoz kötődni, s ennek következtében sokszor irracionálisan viselkednek. Ennek ellenszere, hogy az alkalmazottakat vonják be a döntéshozatal minden szintjébe és osszák meg velük a felelősséget. Így lelapított szervezetek alakulnak ki, amelyekben rövid az utasítási lánc, s erős az oldalirányú információáramlás. Az SMT-k logikus és működőképes módszert kínálnak a régi helyett.

A totális minőségre törekvő menedzsment (total quality management – TQM) Amerikában nem ért el olyan sikereket mint Japánban., mert nem sikerült mindenhol a munkatársakat és a menedzsmentet kellőképpen érdekeltté tenni. Japánban ma már a „kaizen” módszer érvényesül, azaz a folyamatos minőségfejlesztés elve.

Az SMT-k lényegéhez tartozik, hogy a csoport minden tagja azonos felelősséget vállal a kitűzött célok elérése érdekében. A könyvtár-igazgató csak a távlati célt jelöli ki és az általános irányítás hárul rá, a konkrét vezetési munkán megosztoznak, akár rotációs formában, az SMT tagjai. A lényeg az, hogy az egész szervezetnek – a menedzsmentet is beleértve – el kell köteleznie magát az SMT módszer mellett. A menedzserek nem tagjai az SMT-knek, csak tanácsadói és támogatói szerepet tölthetnek be mellettük. Az SMT flexibilis, gyorsan válaszol a felmerülő problémákra, s minden tagja felelősséget vállal a tervezésben és a kivitelezésben.

Felsőbb vezetési szinteken gyanakvás, bizonytalanság és ellenállás alakulhat ki az

SMT-kkel szemben a kezdeti időben, s a menedzserek csak lassan békülnek meg animátori-segítói szerepükkel, s azzal, hogy egyének helyett csoportokkal van dolguk. Végül azonban a menedzserek és a személyzet is megtanulja az új nyelvet, s az alkalmazottak kollégákká válnak ellenfelekből. Yale-ben a Sterling Library-ben 1989-ben vezették be ezt a módszert, s igen pozitív tapasztalatokat szereztek vele.

Az SMT egyik jelentős mellékterméke, hogy növeli a munka örömet, minthogy mindenki hatékonyabban dolgozik és magasabb minőséget produkál mind a maga, mind a cég vagy az intézmény javára.

Az SMT legfőbb jellegzetessége, amely más módszerektől leginkább megkülönbözteti, az a vezetés, mint olyan, megosztása. A legjobb beosztottakból válnak gyakran a legjobb vezetők, s a vezetésre talán a legjobb előkészület az, ha másokat követünk. A megosztott vagy rotált vezetés növeli a termelékenységet és hatékony öngazgatást eredményez. A vezetés a csoport funkciója, vezetőnek lenni pedig egy egyéni szerep, ami nem függ attól, hogy valaki a csoport tagja vagy sem. Legújabban a megosztott vezetési modellt fejlesztették ki, amely szerint az SMT-nek nincs állandó, kinevezett vezetője, hanem minden tagnak késznek kell lennie, hogy vezetői felelősséget vállaljon a csoport életének egy-egy adott szakaszában. Sőt, az SMT-ben egyszerre több vezető is működhet, ami elképzelhetetlen a hagyományos, egyénre koncentrált modellben.

Amerikában több nagyvállalat is kísérletezett SMT-kkel. Ahol feladták ezt a módszert, ez valószínűleg a felső vezetés és a csoportokba nem tartozó munkatársak ellenérzései miatt történt. Ahol viszont kitartottak mellette, mind a hatékonyságban, mind a minőség emelésében, mind pedig a vállalati kultúrában szép eredményeket értek el.

Kell valakinek főnök? Annak nem, aki SMT-ben dolgozik. Ezek a szuperteamek maguk ütemezik munkájukat, beszerzik a szükséges eszközöket, és látványosan emelik a termelékenységet és a minőséget.

(Papp István)

Lásd még 338, 357, 368, 385, 390

Pénzügyi és gazdasági kérdések

96/431

Perspectives on ... Costs and pricing of library and information services in transition = J.Am.Soc.Inf.Sci. 47.vol. 3.no. 208-246.p.

Az átalakulóban levő könyvtári-tájékoztatói szolgáltatások költségei és ára. – Cikkgyűjtemény, 4 közlemény

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Költségelemzés; Referenzs; Szolgáltatások; Térítéses szolgáltatás

A kötet célja, hogy hangsúlyozza a tájékoztatói szolgáltatások és az elektronikus információs források költséggazdálkodási kérdéseinek fontosságát és összetettségét. Ahogy egyre közeledünk a digitális könyvtárak korszakához, az információs szakembereknek e kérdésben is szakértökké kell válniuk, hogy minél gazdaságosabbá és előnyösebbé tehessék az információs szolgáltatások és források használatát a használók számára.

A könyvtári és információs szolgáltatások költségvetése iránti érdeklődés nem újkeletű. Több mint húsz évvel ezelőtt, 1971-ben Price már megpróbált kidolgozni egy módszert a költségek vizsgálatára. A figyelem azóta sem lankad a kérdés iránt, de az ezzel foglalkozó tanulmányokban a Price által felvetett alapvető problémák ma is gyakran ugyanazok: bizonytalanság az információs egységek meghatározásában, alátámasztást nélkülöző állítások, döntő fontosságú tényezők figyelmen kívül hagyása, vagy alapvető logikai hibák.

1974-ben Spencer az alábbi okokat határozta meg, amelyek indokoltá teszik a költséggazdálkodást: a teljesítmények folyamatos vizsgálata és a hatékonyság növelése; a rendelkezésre álló források kereszmetzetének meghatározása; az árképzés és a költségmegtérülés biztosítása; felelősségteljes információs szolgáltatási politika kidolgozása és a rendelkezésre álló eszközök összeegyeztetése céljainkkal.

Az új technológiák, termékek és szolgáltatások megjelenésével a régi megoldatlan problé-

mák mellett egy sor újabb is felmerült, amelyek egyaránt érintik az információelőállítókat és -szolgáltatókat, a kutatókat, a vezetőket és a használókat.

Az egyik tanulmány (szerzői: Brandt, Campbell és Bryant) az információs menedzserek szempontjából vizsgálta a kérdést, és bemutatta azt a költségközpont (cost center) módszert, amelyet a William H. Welch Medical Library (Johns Hopkins University) alkalmaz. (A költségközpont a multinacionális vállalkozásoknál bevált felelősségi központok egyik formája, amelyeknek jellemzője, hogy az egyes üzleti egységek önálló felelősségi, döntési és érdekeltségi rendszerrel felruháztak. A költségközpont esetében a vezető elsősorban azért felelős, hogy a „terméket” a megadott költségszinten belül állítsák elő. – F.E.)

Abels, Kantor és Saracevic 1996-os vizsgálata során igen nagy eltéréseket talált a könyvtárak között és egyes könyvtárakon belül is az információs szolgáltatás költségeit illetően, ami jelzi, hogy alapvető kérdések várnak megválaszolásra az eltérések okait és a könyvtári szolgáltatások költségeinek természetét illetően.

Hayes (1996) felállított egy – a könyvtár vezetőségét segítő – modellt, amely a könyvtár információs szolgáltatási és működési költségének tervezését támogatja. Ebben különböző elektronikus tájékoztatási források költségegységeit és -kategóriáit határozza meg. Modelljében fontos szerepet játszik a költségadatokat és munkaegységeket illetően a megbízhatóság, az egyértelműség és az elérhetőség kívánalma.

Nem lenne teljes a kép az új elektronikus termékek és szolgáltatások árának vizsgálata nélkül. Az utolsó cikk (Abels, 1996) ezek három képviselőjének álláspontját reprezentálja: az adatbázis előállítók közül Bill O'Connorét (Disclosure), az online szolgáltatásokat kínálók részéről Mike Wilkesét (Questel-Orbit, Inc.) és a kereskedelmi online szolgáltatók oldaláról Regina Bradyét (CompuServe). Mindegyikük időbeli áttekintést ad a szolgáltatások árszerkezetéről és megkísérli felvázolni az árképzés jövőbeli kilátásait. Abban mindhárman egyetértenek, hogy a használók egyszerű, rugalmas és előre megbecsülhető árképzésre tartanak igényt.

(Fazokas Eszter)

96/432

GRIMWOOD-JONES, Diana: Charging for information services: trends in the UK = Rev.Esp.Doc.Cient. 19.vol. 1996. 1.no. 50-58.p.

Térítéses könyvtári szolgáltatások: trendek az Egyesült Királyságban

Gazdálkodás -könyvtárban; Hatékonyság; Személyzet; Térítéses szolgáltatás

Angliában hagyomány, hogy az információ „free”, ám ez azt is jelenti, hogy szabad(on hozzáférhető), ha úgy tetszik nyitott, s azt is, hogy ingyenes. Régóta folyik a pénzért, vagy ingyen adni vita, hiszen ami ingyen van, az is pénzbe kerül, nem is kevésbe. Számos érv szól az árazás mellett:

- jobban megbecsülik (elismerik) azt, amiért fizetni kell;
- a könyvtár olyan új szolgáltatásokat nyújthat, amelyeket másképp nem engedhetne meg magának;
- az ár és a bevétel jó mérőeszköze a szolgáltatás értékének;
- a személyzetet üzleti gondolkodásmódra ösztönzi;
- így módon hasznosítható a szolgáltatás iránti kereslet, vagy ellenkezőleg, csökkenthető az igény.

Az árazás ellen szól, hogy

- esetleg elfordítja a használót;
- drága és bonyolult lehet az adminisztrációja;
- ellenkezik a könyvtár alapvető céljaival, s ebben a kontextusban etikátlan;
- ha a könyvtár bevételt szerez, a fenntartó csökkenti a költségvetési támogatást.

Egy 1990-es felmérés a vállalati könyvtárak árazott szolgáltatásai között a külső és belső adatbázisokban való keresést, a könyvtárközi kölcsönzést, SDI szolgáltatást, egy 1994-es a közkönyvtárak esetében a fénymásolást, könyvvásárlást, előjegyzést, határidő-túllépést (késést) és a CD-, kazetta- és videokölcsönzést említi. Nyilvánvaló, hogy az egyetemi könyvtárak körében is más összetételt eredményezne egy hasonló vizsgálat. Ha egyes szolgáltatásaink árazása mellett döntünk, ez felvet pénzügyi, költségvetési kérdéseket is: milyen árszabási és díjbeszedési mechanizmusokat alkalmazunk, ho-

gyan indokoljuk (igazoljuk) a már meglévő gyűjteményen alapuló szolgáltatás megfizetését, az új szolgáltatás bevételeit annak fenntartására fordítjuk, vagy a könyvtár (az intézmény) általános költségvetésébe irányítjuk és így tovább. A szolgáltatás megfizetésének speciális módja lehet egyes külső felhasználói csoportokkal való egyezmény, szerződés vagy előfizetési megállapodás megkötése. Mindenesetre a térítés bevezetése legalább háromféle dilemma elé állít. Etikai kérdés: hogyan biztosíthatom, hogy minden használó a legjobb szolgáltatást kapja, tekintet nélkül fizetőképességére? Vezetői: hogyan tudok széles körű szolgáltatást nyújtani a gazdasági megszorítások idején? Gazdasági: hogyan tudom kiterjeszteni vagy fejleszteni a szolgáltatást, és növelni a bevételi lehetőségeket anélkül, hogy meglévő olvasóimat hátrányos helyzetbe hoznám?

Két gyakorlati példa ismertetése alapján a szerző úgy véli, a helyi és néhány külső gyűjteményhez való hozzáférés, a könyvek és egyéb anyagok kölcsönzése, az alapvető referenz és felvilágosító szolgáltatás lehet az ingyenes mag, lehet továbbá szolgáltatási szintek szerint differenciálni: ha az olvasó maga végzi, ingyenes, ha a könyvtár végzi el helyette, akkor fizetni kell érte (pl. keresés egy adatbázisban), és végül, legyen árazott a személyre szabott kutatás, a dokumentum kézbesítése, az irodai jellegű szolgáltatás, valamint a használó részére történő dokumentumbeszerezés. E modell szerint a könyvtár aktív szervezet, amely a piacon vásárol hozzáférést más gyűjteményekhez, szolgáltatásokat és más (információs) termékeket, sajátjait pedig másokkal versenyezve értékesíti. Ennek részeként érvényesítheti a tapasztalatok alapján kialakított saját térítési és árazási módszereit. Ez is adalék a könyvtár dinamikus és folyamatos növekedéséhez olyan intézményként, amelynek funkciója az, hogy egy helyre hozza össze az információs termékek és szolgáltatások széles spektrumát, tekintet nélkül arra, hogyan fizettek, vagy ki fizetett azokért.

(Mohor Jenő)

96/433

OVERBECK, Gabriele: Sparen externe Dienstleistungen Geld? = Dial.Bibl. 8.Jg. 1996. 2.no. 11-20.p.

Lehet-e külső szolgáltatások megvásárlásával pénzt megtakarítani?

Dokumentumleírás; Gazdaságosság -könyvtárban; Szolgáltatások átvétele; Tárgyi feltárás

Korábban minden nagykönyvtárban hatalmas feldolgozó részleg működött. Több száz oldalas szabályzat alapján hosszú átfutási idővel dolgoztak munkatársai. Ma már a könyvtárak külső szolgáltatásokat vehetnek igénybe, többen is hasznosíthatják az egyszer elvégzett munkát.

A kölni városi könyvtár a könyvek legnagyobb részét nem maga dolgozza fel. Ennek természetesen vannak nehézségei: a Deutsche Nationalbibliographie kiadói előrejelzéseit (N sorozat) például a kötetekben (A sorozat) nem mindig korrigálják stb. ezért utólagos javításokra van szükség. De a „nyereséghez” képest mindez nem jelentős. A felszabaduló munkaerőt más, újabban tömegesen felmerült feladatokra (tanácsadás, az elektronikus információhordozók használatba adása) lehet felhasználni.

A takarékosági intézkedések következtében Kölnben fiókkönyvtárak bezárására is sor került. 1993-ban, a számítógépes rendszer bevezetésekor munkaszervezési ésszerűsítéseket hajtottak végre. Lehetővé tették például, hogy az olvasók maguk kölcsönözzenek, pénzbeszedő automatákat állítottak fel.

Külső szolgáltatásokat a gyarapításban, a bibliográfiai leírásban és a tárgyi feltárásban vesznek igénybe. Elsősorban a könyvtárellátó (EKZ) és a Deutsche Bibliothek mágnesszalagos szolgáltatásait. A katalógusrekordokat bemásolják saját katalógusukba és kiegészítik a helyi jelzetekkel. A könyvek így maximum két hét alatt a használókhoz kerülnek. A saját feldolgozású tételek száma az összes tételnek kevesebb, mint 20%-a. Hat feldolgozó munkahelyet szüntettek meg. A klasszikus könyvtári részleg (előszerzeményezés, gyarapítás, katalógizálás) egyre inkább feloszlanak és helyettük ún. „médiateamek” jönnek létre.

A kölni városi könyvtár munkája ma már elképzelhetetlen lenne külső szolgáltatások nélkül. Egy észak-rajna-vesztfáliai program (a közkönyvtárak bevonására a tudományos könyvtárak számítógépes hálózatába) keretében 1996 márciusa óta részt vesznek egy osztott katalógizálási kísérletben, ami egyelőre – megfelelő in-

terfész hiányában – kettős feldolgozást jelent addig, amíg a tételek online konverziója meg nem oldódik.

Az időszaki kiadványok kezelését pályázati úton átadták az egyik kölni könyvkereskedésnek. – Nem szereznek be minden referenzsművet, hanem kb. 1000 külső adatbázishoz hozzáférést tettek lehetővé. Kisebb könyvtáraknak térítés ellenében keresésre vállalkoznak. – A prágai tudományos akadémia könyvtára a kémiai referenzkérdések megoldásában segítkezik a kölnieknek, ezért cserébe a kölni városi könyvtár a Prágában felmerülő közgazdasági referenzkérdések megválaszolását vállalta fel.

A jövőben szeretnék a Deutsche Bibliothektől közvetlenül, online átvenni a rekordokat és bekapcsolódni az elektronikus dokumentumszolgáltatási programokba (Jason, Subito).

A kölni városi könyvtár egyetért azzal, hogy külső szolgáltatások igénybevételével pénz lehet megtakarítani és erőforrásokat lehet felszabadítani az egyre fontosabbá váló tájékoztatói és tanácsadási terület számára. Előzetes költség-haszon számításra van szükség. A legkedvezőbb ajánlatokat piaci elemzéssel lehet kiválasztani. A munkatársakat meg kell nyerni a szervezési intézkedések ügyének. Végül nem maradhat el a sikeresség ellenőrzése.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 371

Gépesítési kérdések

96/434

YEATES, Robin: Library automation: the way forward? = Program. 30.vol. 1996. 3.no. 239-253.p. Bibliogr. 19 tétel.

Milyen irányban kellene fejleszteni a könyvtáratomatizálást?

Ésszerűsítés; Munkafolyamat; Szoftver

A ma használatos számítógépes könyvtári rendszerek a könyvtáraknak a hagyományos, passzív tárolóhelyként ismert képét tükrözik, és nincsenek tekintettel a használók igényeire és a

dinamikus kapcsolat kialakításának lehetőségére. A tájékoztatói szolgáltatások vezetőinek álláspontjából szemlélve, ha figyelembe vesszük az új forrásokat és az új kommunikációs technikákat, számtalan területen adódik lehetőség a jobbításra, s ez főként a használók közelebbi bevonását érinti a rendszerek tervezési és beruházási szakaszában. A szerző javaslatokat tesz, amelyek a tárgyalások kiindulási pontjául szolgálhatnak, és megváltoztathatja a vezetők szemléletét a személyzet továbbképzésével, a megszerzett tudás gyakorlati alkalmazásával és a szolgáltatási technikával kapcsolatban.

(Autoref.)

96/435

QUINN, Brian: Reducing stressful aspect of information technology in public services = Publ. Acc.Serv.Q. 1.vol. 1995. 4.no. 1-34.p. Bibliogr.

Az információtechnológia stresszhatásainak enyhítése az olvasószolgálatban

Ember-gép kapcsolat; Ergonómia; Használók képzése; Olvasószolgálat

Bár az információtechnológia sok szempontból gyorsabbá és könnyebbé tette az információ szervezését és visszakeresését, bizonyos fajta stresszt is jelent az olvasószolgálatban dolgozók és az olvasók számára egyaránt. A tanulmány számtalan technológiai stressz-forrást nevez meg, melyek a rossz gépelési tudástól a helytelenül tervezett interfészig sok mindenre kiterjednek. Néhány módot is ajánl a technológia okozta stressz csökkentésére: a számítógépes rendszert lépcsőzetesen kell bevezetni, a személyzettel meg kell beszélni, mi várható a gépesítéstől, megfelelő képzést kell nyújtani a könyvtárosoknak, jó dokumentációt kell készíteni, az ergonómiai követelményeknek megfelelő hardvert és szoftvert kell választani, helyesen megtervezett interfészt kell alkalmazni és a rendszer tervezésébe a személyzetet és a használókat egyaránt be kell vonni.

(Autoref.)

Lásd még 416, 436

Személyzet

96/436

JOHNSON, Carol P.: The changing nature of jobs: a paraprofessional time series = Coll.Res. Libr. 57.vol. 1996. 1.no. 59-67.p. Bibliogr.

Hogyan hat a számítógépesítés a könyvtári segéd személyzet munkakörére?

Könyvtáros -alapfokú, középfokú; Munkakör; Számítógépesítés

A cikk azt vizsgálja, hogy a paraprofessionális, azaz a szakképesítés nélkül végezhető betanított munkákra kialakított munkakörök típusa változott-e a könyvtárautomatizálás következtében az 1975 és 1990 közötti időszakban. Egy kis egyetemi könyvtár katalogizálási osztályának 1975-ös, 1981-es és 1990-es munkaköri leírásait elemezték az ún. Position Analysis Questionnaire segítségével. Az eredmények vizsgálata nem mutatott ki statisztikailag lényeges eltérést a munkakörök között. Ez a végeredmény egyrészt azt mutatja, hogy a munkakörök változása sokkal jelentéktelenebb, mint azt a szerző feltételezte, de ugyanakkor azt is jelzi, hogy a számítógépek kiküszöbölik az új típusú jártasságok szükségességét (a funkció ugyanaz marad, csak az eszközök fejlődnek).

(Autoref. alapján)

Lásd még 430

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 369

Használat- és igényvizsgálat

96/437

RODRIGUES, Helena F.: The role of the library in distance education = Microcomp.Inf.Manage. 13.vol. 1996. 1.no. 21-29.p.

A könyvtár szerepe a távoktatásban

Használó; Igény; Távoktatás

A távoktatást nyújtó intézmények könyvtáraitban követelmény, hogy megfelelő könyvtári szolgáltatásokkal rendelkezzenek és lehetővé tegyék ezek elérését a távoli használóknak is. Forrásait és szolgáltatásait folyamatosan kell értékelniük, és megfelelő munkatársi gárdával kell rendelkezniük.

Ezeket a követelményeket a különböző könyvtári akkreditációs intézmények is ellenőrzik. Más könyvtárakkal való együttműködés e téren csak ideiglenes és kiegészítő jellegű lehet.

A távoktatásban részt vevők igényei hasonlóak a nappali hallgatókéhoz, de speciális megoldásokat is igényelnek. Célszerű több könyvtárra érvényes regionális olvasójegyet, ingyenesen hívható telefonos tájékoztatást, fax-összeköttetést és hálózati hozzáférést biztosítani számukra.

Az Internet-ismeret előnyei mellett kiemelhetjük annak szükségességét, hogy a távoktatásban részt vevő hallgatók gyakorlatot szerezzenek a nagyterületű hálózatok használatában, mivel a 90-es évek oktatása hálózat-központú lesz és az üzleti felhasználások növekedésével az Internet szerepe még tovább fog erősödni.

A helyi használók távoli adatbázisokban keresve felkészülhetnek tanulmányútjaikra, de

ezek akár feleslegessé is válhatnak. A bibliográfiai rekordok letöltésével pedig saját adatbázisokat építhetnek ki.

A könyvtáraknak aktív szerepet kell betölteniük a távoktatás egészében azzal, hogy képviselőik jelen vannak a megfelelő grémiumokban és tanulják az új technológiákat. A könyvtárnak jövőképpel kell rendelkeznie a hálózatos környezetben történő működéséről. Tervezni kell a távoktatási órák könyvtári elemeit. Használóbarát helpekkel kell segíteni a távoli használókat és jobb, zavarmentesebb kiszolgálásuk érdekében szabványosítani kell az online szolgáltatásokat.

(Koltay Tibor)

96/438

KOCIEĆKA, Mirosława: Lektury naszych czytelników. Wykorzystanie zbiorów Biblioteki Narodowej = Biul.Inf.BN. 1996. 1.no. 8-20.p.

Olvasóink olvasmányai. A Nemzeti Könyvtár állományának használata

Állomány használata; Nemzeti könyvtár; Olvasó

1961 és 1991 között a lengyel Nemzeti Könyvtár mindössze egy 60 férőhelyes általános olvasóteremmel rendelkezett, s ezért az állomány használatában nem tudott „testreszabott” körülményeket biztosítani az olvasók speciális csoportjainak. Az 1984-ben és 1986-ban tartott forgalomelemzések éppen a „több olvasóterem működtetés” állományi követelményeire való felkészülést kívánták előkészíteni-megalapozni.

Mivel az iménti két felmérés lényegében azonos képet rögzített mind az olvasók összetételéről, mind az állomány használatáról, a referált beszámoló szerzője csak az 1986. évi felmérés adatait ismerteti. Ezek szerint a Nemzeti Könyvtár olvasói között a legnagyobb arányban az egyetemi-főiskolai hallgatók voltak képviselve (53%), őket követték a kutatók (19,3%) és az újságírók-szerkesztők (5,6%). A többi foglalkozási ág képviselői csak 2-5%-ban voltak jelen az olvasótáboron belül. Az olvasók 85%-a varsói volt (beleértve az elővárosokból jött olvasókat is), 5%-a más egyetemi városokból érkezett, és 10% rekrutálódott az ország többi településéről. Külföldi alig-alig kereste fel a könyvtárat.

A használt irodalom 83%-a Lengyelországban jelent meg, ezen belül kb. egyharmada a háború előtt. A külföldi polonikák 8%-kal, az idegen nyelvű művek 9%-kal részesedtek a forgalomból.

Az igénybe vett művek tematikai összetételének listáját a következők vezették: 28,8% történelem, 11,0% szépirodalom, 7,8% lengyel filológia, 7,0% pedagógia, 6,5% filozófia. A természettudományi művek összesen 11,0%-kal voltak képviselve a forgalomban. Az egyetemi-főiskolai hallgatók és a kutatók olvasmányainak tematikai összetételében az volt a fő különbség, hogy míg az előbbiek körében a használt műveknek csak 23,8%-a volt történelmi tárgyú, az utóbbiakéban viszont 43,1%.

A hírlap- és folyóirathasználatban a napilapok és az általános tematikájú folyóiratok vezettek. A háború előtti periodikumok majdnem felét tették ki a kézbe vett anyagnak.

1995-ben az olvasókiszolgálás már differenciált volt. Az általános olvasóteremben főként egyetemi-főiskolai hallgatók olvastak, a humán tudományban pedig a kutatók. Az általános olvasóteremre az volt a jellemző, hogy a forgalom erőteljesebben oszlott meg a társadalomtudományi diszciplínák között. A humán tudományi olvasóteremben ezzel szemben fennmaradt a történelmi művek igénybevételének túlsúlya. Az is különbség, hogy a hallgatók inkább az 1945 óta, azon belül is a közelmúlt években kiadott hírlapokat és folyóiratokat használják (83,0%-ban), a kutatók pedig kb. fele részben az azelőtt kiadottakat.

A jelenlegi forgalmi összetételben két adekvát nemzeti könyvtári funkció érvényesülése fedezhető fel. Az egyik: vannak olvasók, akik „mindent” keresnek a nemzeti könyvtárban, és vannak olyanok, akik csak egy meghatározott, leginkább nemzeti kultúrtörténeti vonatkozásban keresnek „mindent”.

(Futala Tibor)

Lásd még 427

Olvasáskutatás

96/439

STEL'MAKH V.D.: Reading in the context of censorship = Solanus. 10.vol. 1996. 29-47.p.

Az olvasás a cenzúra világában

Cenzúra; Olvasás; Olvasáskutatás; Szépirodalom

Az Állami Lenin Könyvtár Könyv- és olvasási részlege 1970- és 1980 között kutatásokat folytatott a szovjet lakosság olvasási kultúrájáról és olvasási szokásairól. Ebben az időszakban már megkezdődött a szovjet birodalom felbomlása. A rendszer keményedő cenzúrával, s egyéb elnyomó intézkedésekkel próbálta megállítani a közelgő összeomlást.

Az állami cenzúra hivatal, a Glavlit 1970 és 1980 között szinte mindent ellenőrzött, még a porcelánok, cégtáblák feliratait, a hivatalos meghívókat stb. is. A könyveket politikailag, ideológiailag és ténytudásuk, illetve információtartalmuk szerint ellenőrizték. Magát a cenzúra fogalmát viszont kiejteni sem volt szabad.

A tiltott könyvek száma folyamatosan nőtt, annyira, hogy a zárt művek már önálló egységet ún. spechran-t képeztek a könyvtárakon belül. 1983-ban a Lenin Könyvtár zárt gyűjteménye 1 131 559 egységből állt, s a legnagyobb ilyen gyűjtemény volt, évi kb. 33 ezer tételes gyarapodással.

A Glavlit mellett működött az öncenzúra is. Egy 1948-as rendelet értelmében minden olyan könyvet (még ha nem szerepel is a tilalmi listán), amennyiben politikailag ártalmasnak ítélték, zárt részben kell elhelyezni.

Az irodalmi hagyományok elég erősek voltak a Szovjetunióban, hiszen a politikai, filozófiai, szociológiai gondolatok nem jelenhettek meg nyíltan, s szerepüket az irodalom vette át. Puskin óta az irodalom központi szerepet játszott a kulturális életben, az írók pedig tanári, vateszi szerepet töltöttek be.

Az értelmiség megtanult a sorok között olvasni, s az emberek szabadidejük 70-80%-át (a felmérések adatai szerint legalábbis) olvasással töltötték.

1970-1980 között az állami könyvkiadásban a hatvanas évekhez hasonló helyzet uralkodott, szűk tematikájú, színvonalatlan írások jelentek meg hatalmas példányszámban. Az olvasási lehetőséget korlátozta a hivatalos előcenzúra és a már megjelent gyanús könyvek visszavonása a piacról, illetve zároltatásuk. 1969 és 76 között 600 szerző művét vonták ki a könyvtárakból

(többek között Szolzsenyicinét, Nyekraszovét, Maximovét stb.). Az olvasási lehetőségek korlátozása együtt járt a hivatalosan támogatott (főként politikai, gazdasági jellegű) irodalom népszerűsítésével. A külföldi szerzők műveivel óvatosság volt: a szigorú ellenőrzésre jellemző, hogy a külföldi publikációk alkották a Lenin Könyvtár zárt gyűjteményének 80%-át.

Az olvasóközönség egy részének reakciója az volt, hogy elmenekült az engedélyezett olvasmányok elől, s megpróbálta feketepiacon beszerezni a számára szükséges olvasmányt. Itt megvásárolhatók voltak a századforduló orosz, később a szovjet korszak tiltott szerzőinek művei (Ahmatova, Mandelstam, Paszternak, Bulgakov), a hetvenes évek tiltott szerzői (Gumilev, Kuzmin, Kodasevics), a 20. századi külföldi szerzők (Borges, Hesse, Dos Passos, Fitzgerald, Mann), továbbá szamizdatok, vallásos művek, külföldi filozófiai, társadalomtudományi művek, orosz történészek munkái stb.

A szamizdatok a szovjet kulturális életben a 19. század óta folyamatosan jelen voltak. A sztálini korszakban a szamizdatolvasás még elszigetelt, marginális jelenség volt. A hatvanas évektől megváltozott a helyzet, s lassan széles társadalmi bázisra épülő, morális szembenállást jelentett a hivatalos ideológiával és kultúrával szemben. A lakosság számára képest összességében nem sok emberhez jutottak el e kiadványok, de ők az értelmiség meghatározó részét alkották.

A szamizdatok típusa változáson ment át a korszak folyamán. Kezdetben inkább a hozzá nem férhető szépirodalomból fogtak a példányok (Paszternak, Bunyin, Gyilas, Hemingway), később inkább politikai, gazdasági, filozófiai, művekre tevődött át a hangsúly (Zinovjev, Szaharov, Szolzsenyicin Gulagja stb.).

A nyolcvanas évek olvasóközönségét az említetteken kívül az átlag, illetve tömegolvasók alkották (kb. 40-50 millió ember tekinthető aktív olvasónak). Ők azok, akik az állam által kínált műveket fogyasztották, ami egy mesterségesen beszűkített és irányított világot mutatott be. Szépirodalmat, s gazdasági, társadalmi jellegű műveket olvastak, ugyanakkor a könyvtári átlományok kb. 80%-át az amúgy egyszer sem olvasott holt anyag alkotta. A külföldi szépirodalom korlátozottsága (pl. Balzac, Dreiser, London, Galsworthy igen, a modernnek kevésbé) miatt az olvasók egy részében kialakult, hogy külföldi iro-

dalomra nincs is szükség, mert az az orosz embertől idegen világot és ellenséges szemléletet tükröz.

A tömegkultúra a Szovjetunióban nem olyan volt, mint máshol, itt ugyanis nem tudott kapcsolódni a szovjet irodalomhoz. Célja nem a szórakoztatás, kikapcsolódás volt, hanem az ideológiai nevelés (agymosás), a munka és az állam dicsóítása, a kikapcsolódás kigúnyolása volt. Szerencsére az értelmiségi elit egy része által művelt, de nem hivatalos kultúra bizonyos elemei pl. Viszockij, Okudzsava versei, dalai át-szivárogtak a szélesebb tömegehez is.

1990-ben a SZU Legfelsőbb Tanácsa kibocsátott egy törvényt, amely kimondta, hogy a sajtó és a média szabad, s nem cenzúrázható. Kutatók úgy vélik, hogy a cenzúra pozitív hatású is volt, s most a hiánya megváltoztatta az írók, művészek kulturális életben betöltött szerepét: elveszítve messiási szerepüket sokan közülük talajtalanná váltak, önpusztítóvá züllöttek.

Kísérletek azóta is történtek az előzetes befolyásolásra, cenzúrázásra, ami jelzi, hogy a demokrácia még nem rendelkezik szilárd alapokkal az átalakult birodalomban.

(Kovács Katalin)

96/440

BINKIEWICZ-KOŁODZIEJ, Danuta: Badanie czytelnictwa młodzieży licealnej = Poradnik Bibl. 1996. 5.no. 19-22.p.

Líceumi tanulók olvasásának vizsgálata

Középiskolás; Olvasásvizsgálat

A lecznai (bányásztelepülés) általános líceum III. osztályának 79, túlnyomórészt munkás származású tanulója (21 fiú és 58 leány) vett részt abban a vizsgálatban, amely egyfelől a megvizsgáltak olvasói magatartását, másfelől az iskolai könyvtár alkalmasságát kívánta felderíteni.

A továbbiakban eltekintünk a vizsgálati beszámoló Magyarországon többségében is ismeretlen „műanyagának” ismertetésétől, mindössze az akcióból levonható következtetésekről számolunk be.

A megvizsgáltak szisztematikusan csak a kötelező és ajánlott olvasmányokat veszik kézbe. Egyébiránt a tanuláshoz szükséges ismeretter-

jesztő és szakműveket igénylik. A kötelező-ajánlott kategórián kívüli szépirodalom iránt csak a tanulási kötelezettségek teljesítése után nyilvánítanak érdeklődést. Ezért megfogalmazott olvasói érdeklődésük és tényleges olvasmányaik között nagy az eltérés.

Az iméntieket előrebocsátva: a lányok szépirodalmi olvasmányai az érzelmes történetekre összpontosulnak, a fiúk válogatása színesebb, miközben körükben főként a krimi népszerű.

Az iskolai könyvtár a megkérdezettek szépirodalmi érdeklődését túlnyomórészt ki tudja elégíteni. Az ismeretterjesztő és szakirodalom irántit azonban korántsem, aminek oka a beszerzési keret elégtelensége. Mindezt megállapítva azonban a könyvtárban sok olyan kevésbé használt mű is akad, amely iránt jobb állománypropagandával bizvást fel lehetne kelteni az érdeklődést.

A vizsgálat kiderítette azt is, hogy az iskolai könyvtárba járatott folyóiratok nem mindegyikét keresik a tanulók elvárható intenzitással. Ezért mérlegelni kell, hogy nem volna-e célszerű a jövőben színvonalas, de népszerűbb címmel felváltani a mostaniak egyikét-másikát.

Az iskola könyvtárán kívül a helyi közkönyvtár és fiókja ugyancsak rendelkezésre áll a tanulóifjúságnak.

(Futala Tibor)

96/441

FURTYK, Joanna: Miejsce książki w zyciu dzieci i młodzieży. Zainteresowania czytelnicze = Poradnik Bibl. 1996. 4.no. 5-9.p. Bibliogr.

A könyv helye a gyermekek és az ifjúság életében. Olvasói érdeklődések

Gyermek- és ifjúsági olvasó; Olvasásvizsgálat

A gyermekek és a fiatalok olvasói érdeklődése – életéveikre vetítve – meglehetősen konstans. Kevés benne az egy-egy korcsoport egészére jellemző változás.

A könyvvel való első kapcsolatok kétéves kor körül alakulnak ki. Az ilyen idős gyerek szívesen forgatja mindinkább megszokott könyveit-leporlóit, nézegeti a bennük látható állat- és egyéb képeket, megpróbálja lemásolni őket. Az ötévesek verseket, rövid történeteket, állatmeséket ol-

vastatnak fel a könyvekből, csupa olyan alkotást, amelyben győz az igazság.

Amikor a gyerek tanul, illetve éppen megtanul olvasni, olvasói válságon esik át: annál már nagyobb, hogy a felnőttekkel olvastasson fel magának, annál pedig még kisebb, hogy élvezni tudja az olvasást. Ám ez a válság nem tart sokáig: az alsó tagozatos általános iskolások a gyermekkönyvtárak legaktívabb látogatói világszerte. Olvasmányaik illusztráltak (esetenként képregények), az igazság győzelmét hirdetik, és a gyermekek környező világát ismertetik meg.

10-13 éves gyermekek esetén már mást olvasnak a fiúk és mást a lányok. A fiúk a kalandos, eseményes, háborús és fantasztikus könyveket szeretik – lehetőleg bátor és igazságos fiú hősökkel. A lányok a barátságot és a szeretetet-szerelmet tárgyaló művek felé fordulnak.

A 14-15 éves serdülő fiúk olvasmányjaiban – az eddigiek mellett – megjelennek az önvizsgálatot, a lélektani elmélyülést ösztönző művek, a bakfis lányok pedig már a „felnőtt” irodalmat kezdik keresni. Mindkét nem olvasmányai között ismeretterjesztő művek is szerepelnek (különösen a narkómánia, szexológia, az AIDS, a környezet témaköréből).

Az iménti jellemzés – természetesen – nem érvényes az érintett korcsoportok valamennyi egyedére. Sok a legkülönbözőbb okokra és körülményekre visszavezethető eltérés. A kulturálisan ingerszegény környezet pl. igencsak sok gyermeket és fiatal „sorol hátrább” olvasói szokásainak kialakulásában, ha egyáltalán olvasó lesz belőlük. Ezt a referált cikkben közölt vizsgálati anyag adatai is bizonyítják (mivel nem szignifikánsak, itt nem közöljük őket), továbbá a következő (hitelesített) országos adatok: az általános iskolát végzetek 17%-a egyáltalán nem érti meg az általa olvasott anyanyelvű szöveget, 40%-a pedig felettlébb gyengén.

(Futala Tibor)

Használók képzése

96/442

FJÄLLBRANT, Nancy: EDUCATE – a network user education project in Europe = IFLA J. 22.vol. 1996. 1.no. 31-41.p. Bibliogr. 16 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Európai projekt a használók képzésére: az EDUCATE program

Fejlesztési terv; Használók képzése; Számítógép-hálózat; Tanterv, óraterv

Az EDUCATE (End-user Courses in Information Access through Communication Technology) az Európai Közösség Könyvtári Programjának része, amelyben hat (egy-egy ír, francia, svéd, spanyol, illetve két angol) intézmény vesz részt. A program célja, hogy az információforrások kiválasztása és használata területén a használók képzésének új típusú modelljét hozza létre. EDUCATE-kurzusokat két területen (fizika és elektrotechnika) szerveztek. A program 1994 februárjában indult és három éven át tart majd. A cikk részletesen ismerteti a tanfolyam felépítését, a program céljait és a kifejlesztett médiákat. Kiemeli a hálózatok használatának fontosságát a képzésben, majd bemutatja a használt eszközöket és interfészeket, végül utal a program lehetséges hasznosítási területeire.

(Autoref. alapján)

96/443

BIFFEN, Kate: Student tours USA fashion = Libr.Assoc.Rec. 98.vol. 1996. 1.no. 30-31.p.

Könyvtárbemutató a hallgatóknak – amerikai módra

Használók képzése -felsőoktatásban

A Southampton Institute 1994-ben kapott új, 7 millió fontért épített könyvtárpületet, amelyben egy fedél alatt helyezhetek el három kari könyvtárat. Az új Mountbatten Könyvtár egyúttal lehetőséget adott arra is, hogy gyökeresen megváltoztassák az elsőéveseknek kínált könyvtári bevezető programot is. Az Egyesült Államokban, a Pennsylvania State Egyetemen alkalmazott forgószínpados formát használták fel, vagyis, hogy a könyvtári körtúra minden egyes állomásán más és más, az adott területért felelős könyvtáros várja a hallgatókat. Előnye, hogy óránként 5 csoportot tudnak fogadni 25-25 fővel,

ami egy hét alatt meg is haladja a jelenlegi 3500 fős igényt. Szinte minden könyvtáros részt vesz az oktatásban, méghozzá éppen az adott területet legjobban ismerők. Az egyes állomásokon a terhelés jobban szabályozható és az időzítés is pontosabb, mint a régi formában és gondos tervezéssel megelőzhető a lépcsőházak zsúfolttá válása. Sok könyvtárossal találkoznak a hallgatók és érdekfeszítőbb más hangokat és stílust hallgatniuk.

A csoportokat a közös indító eligazítás után egy-egy vezető viszi végig és szükség esetén rövidíti az egyes állomásokon töltött időt. A bejárt állomások: a kölcsönzőpult, a referenz-pult, CD-szobák és videók, katalógusok, rövid kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés.

(Koltay Tibor)

96/444

LANGEGGEN, Dagmar: Selvbetjening i bibliotek = Synopsis. 27.vol. 1996. 2.no. 74-75.p.

Önkiszolgálás a könyvtárakban

Gépi információkeresés; Használók képzése; Kölcsönzés -számítógéppel

A SELF program az Európai Unió 3., Kutatási és Technológiai Fejlesztési keretprogramjának része. A program keretében felmérést végeztek az önkiszolgálás alkalmazási területeiről a könyvtárakban, vizsgálták új önkiszolgáló folyamatok kifejlesztésének lehetőségeit, valamint a jelenlegi önkiszolgáló funkciók technológiai hátterét a kliens-szerver megoldások és a nemzetközi szabványok alkalmazásának figyelembevételével, specifikációt alakították ki az önkiszolgáló rendszerekhez. A programot Stockholmban egy szemináriumon mutatták be 1996 januárjában. A szeminárium résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy az önkiszolgáló rendszerek nagy jövő előtt állnak. E rendszerek széles körű alkalmazása felszabadítja a személyzet munkaidejének jelentős részét, mely így más, szintén a használókkal kapcsolatos szolgáltatásokra fordítható.

(Autoref.)

Lásd még 417, 435

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Információhordozók általában

Lásd 445

Adatok, információk rögzítése (digitalizálás)

96/445

GAGOS, Traianos: Scanning the past: a modern approach to ancient culture = Libr. Hi Tech. 14.vol. 1996. 1.no. 11-22.p.

Ősi kultúrák és modern technológia: papirusztekercsek gépi hordozón

Alakfelismerés; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Információhordozó -archaikus; Külföldi gyűjtemény; Számítógép-hálózat

A Michigan Egyetem rendelkezik a világ egyik legmagyobb őskori papirusz-gyűjteményével. 1991-ben egy projekt keretében elkezdtek vizsgálni az állomány elektronikus hordozóra vitelének (szkennelésének) lehetőségeit, valamint egy olyan online katalógus kifejlesztésébe fogtak, amelyben az ősi Földközi-tenger környéki világ kutatóit érdekelhető információk szerepelnek. 1994 nyarán a gyűjtemény digitalizálására többféle módszert is kipróbáltak, és igyekeztek a legjobb, leggyorsabb és leghatékonyabb hardver- és szoftver-eszközöket megtalálni. Webcímlapot is készítettek az állomány számára, amelyen minta-képeket tettek közzé, és a paprológiai szakemberek véleményét kérték a látható eredményekről. A Duke Egyetem is indított

egy hasonló projektet, amely a befejezéshez közeledik. Az elmúlt két év további fejleményei egy konzorcium létrehozására ösztönözték az Egyesült Államok öt legnagyobb papirusz-gyűjteményét (Advanced Papyrological Information System, APIS), amely az Amerikai Papirológiai Társaság (American Society of Papyrologists, ASP) irányítása alatt működik.

(Autoref.)

96/446

SNYDER, Henry L.: Providing access to rare book and manuscripts collections and services in a time of change: the electronic revolution = IFLA J. 22.vol. 1996. 2.no. 115-120.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Régi könyvek és kéziratgyűjtemények hozzáférhetővé tételének kérdései az elektronikus korban

Alakfelismerés; Együttműködés – nemzetközi; Formátum -gépi; Régi és ritka könyvek

Bár géppel olvasható rekordok már több évtizede léteznek, a régi dokumentumok ebből igen keveset profitáltak. A retrospektív konverzió általános szabványai a régi anyagokra és az 1830 előtti, kézi nyomtatással készült dokumentumokra nem alkalmazhatók. A szerző ismerteti a jelentősebb amerikai és európai projekteket, majd megállapítja, hogy ezek csak igen korlátozott mértékben segítették elő egy adott régió vagy ország könyvtári gazdagságának jobb kihasználását. Sőt, az eltérő természetű fájlok összefésülésének problémái miatt alig akadt kísérlet arra, hogy a régi anyagokat, akár országos szinten, az újabbakkal közös katalógusba integrálják. E problémákkal már több szervezet foglalkozott, főleg az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciuma, de a UNIMARC és az ISBD(A) kifejlesztésével az IFLA is jelentősen hozzájárult a kérdés megoldásához. A szabályok kidolgozóinak és a formátumok tervezőinek

fő feladata most az, hogy a használatban lévő rendszereket közelebb hozzák egymáshoz.

(Autoref.)

96/447

DUCHEMIN, Pierre-Yves: La numérisation des documents cartographiques: Problèmes techniques et juridiques; l'expérience de la Bibliothèque Nationale de France = Inspel. 30.vol. 1996. 1.no. 57-70.p.

A kartográfiai dokumentumok digitalizálásának technikai és jogi kérdései: a Francia Nemzeti Könyvtár tapasztalatai

Alakfelismerés; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog; Térkép

Az új francia nemzeti könyvtárat (Bibliothèque nationale de France) 1994. január 3-án nyitották meg, s ezzel elődei, a 14. században alapított „öreg” nemzeti könyvtár (Bibliothèque nationale) és az 1988-ban megnyílt „fiatal” nemzeti könyvtár (Bibliothèque de France) helyére lépett. Az új intézmény tervei között az is szerepelt, hogy 1996 októberére 30 millió oldal nyomtatott szöveget géppel olvasható formában kell az olvasók rendelkezésére bocsátani. A nyomtatott szövegek digitalizálása nemcsak a könyveket érinti, hanem a különgyűjteményeket is, pl. a rajzok, fényképek, kották, kéziratok és a kartográfiai anyagok állományát. A könyvtár új épületének 1977 februárjára tervezett megnyitására 300 ezer digitalizált képet kívánnak az olvasók rendelkezésére bocsátani. A jelen cikk a különgyűjteményekre összpontosít. Ezek között található a legérdekesebb dokumentumok, de éppen ezeket a leghezebb pontosan digitalizálni. Az új nemzeti könyvtár tájékoztatási politikáját és a digitalizálás sajátos problémáit a szerző a következő fejezetek szerint tárgyalja: A Bibliothèque nationale de France eddigi projektjei; A különgyűjtemények sajátosságai; A digitalizálás céljai; A potenciális felhasználók; A különféle munkafolyamatok; Szabványok; A katalógizálás és indexelés problémái; A digitalizálás költségei.

(Autoref. alapján)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

96/448

CD-ROM networking = VINE. 101.no. 1995. 3-41.p.

A CD-ROM helyi gépi hálózatban. – Tematikus szám, 8 közlemény

Adatvédelem; CD-ROM; Gazdaságosság -könyvtárban; Helyi gépi hálózat; Hardver; Szerzői jog; Szoftver

A 8 közlemény címe: Szerkesztői bevezető; A CD-ROM hálózat fejlesztése a South Bank University (London) könyvtárában; „Kösd-hálózatba CD-ROM-jaidat 15 perc alatt” – egy nem könyvtárellátó cég megoldása a könyvtári problémára; OPTI-NET a hertfordshire-i közművelődési hálózatban; „Félhálózati” rendszer egy iskolai könyvtárban; A Brunel University (Uxbridge) CD-ROM adattárainak hálózatba kapcsolása; Electronic Reference Library az oxfordi campuson; Milyen lehetőségeket szolgáltat a kiadónak a CD tartalmának kódolása.

96/449

RAO, S.Subba: CDRom technology: world scenario and Indian experience = Online CDRom Rev. 20.vol. 1996. 3.no. 119-124.p.

CD-ROM technológia: általános jellemzők és indiai tapasztalatok

CD-ROM

A CD-ROM technológia már tízéves, és az utóbbi öt évben különösen népszerűvé vált. A cikk áttekinti a CD-ROM technológia jelenlegi helyzetét és jövőjét, majd az indiai CD-ROM ipart tárgyalva bemutatja a legújabb indiai termékeket. Következtetésként megállapítja, hogy Indiában a CD-ROM-ot kiemelten kellene alkalmazni a hazai adatbázisok kiadására, mert ez a technológia mentes a távközlés problémáitól. A CD-ROM adatbázisok beszerzését országos

szinten ésszerűsíteni kellene. Az indiai iskolákban nemrégiben bevezetett kötelező számítástechnikai képzés jó kilátásokat ígér a CD-ROM piac számára.

(Autoref.)

96/450

OWEN, Christine: The influences of CD-ROM databases on information selection = Ref.Lib. 53.no. 1996. 113-139.p. Bibliogr.

A CD-ROM adatbázisok hatása az információforrások kiválasztására

CD-ROM; Egyetemi hallgató; Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Információkeresés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A CD-ROM technológia új korszakot jelentett a könyvtáru automatizálásban. A keresési lehetőségek széles skálája hatalmas mennyiségű információhoz biztosít hozzáférést a használók és a könyvtárosok számára. Nem szabad azonban elfeledkeznünk e termékek korlátairól sem. A felmérések szerint az egyetemi hallgatók kitörő örömmel fogadták a CD-ROM adatbázisokat, ám ha nem világosítjuk fel őket e korlátokról, inkább ártunk, mint használunk a hatékony információkeresés ügyének. A használók gyakran a könnyű használat érdekében választanak ki egy indexelő forrást, s nem veszik figyelembe a tartalom elégtelenségét. A cikk a CD-ROM technológia és -használat hatásait vizsgálja, pl. a folyóiratok használatát az indexelő forrás függvényében.

(Autoref.)

96/451

NAMY, Céline: L'utilisation des CD-ROM dans les centres de documentation: aspects juridiques = Documentaliste. 33.vol. 1996. 2.no. 109-114.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

CD-ROM használat könyvtárakban és tájékoztatói központokban: jogi szempontok

CD-ROM; Helyi gépi hálózat; Jogszabály-könyvtárügyi; Letöltés; Szerzői jog

Napjainkban egyre több könyvtár és tájékoztatói központ szerez be bibliográfiai, ismeretterjesztő és szórakoztató CD-ROM-okat. Mivel a termékek száma egyre növekszik, sok könyvtáros dönt a hálózati használat, a floppy lemezre való letöltés és a kölcsönzési célzatú kinyomtatás mellett. Az ilyen típusú szolgáltatások bevezetése előtt sok jogi kérdés is felmerül. Az ezekkel kapcsolatos átfogó tájékoztatás hiánya és a sok megoldatlan probléma miatt azonban az információs szakemberek gyakran nem képesek világos döntéseket hozni. A szerző naprakész tájékoztatást nyújt a CD-ROM használat jogi szempontjairól, különös tekintettel a multimédiára és az elektronikus dokumentumszolgáltatásra.

(Autoref.)

96/452

HELFET, Jon: The use of recordable CDRom as an electronic archiving medium for librarians = *EI.Libr.* 14.vol. 1996. 3.no. 221-224.p.

Írható CD-ROM: ideális hordozó az elektronikus dokumentumok archiválására

CD-R; Megőrzés

A szerző a nem kurrens könyvtári állomány tárolására a hagyományos (tároló raktári, mikrofilmes stb.) eljárásokkal szemben az egyszer írható CD-ROM-ot ajánlja, mivel szinte megromgáthatatlan, könnyen kezelhető, visszakereshető, igen nagy tároló képességű, tartalma más dokumentumokba beilleszthető, szöveggént könnyen indexelhető.

Az információ többféle módszerrel vihető át a CD-ROM lemezre: elektronikusan (pl. ha már floppy megvan), digitalizálással (szkennerrel vagy kamerával; az utóbbi kíméli meg a legjobban az eredeti dokumentumot).

A pontos tárolási kapacitás és a használat könnyősége a dokumentum-kezelő szoftveren

múlik. Ezek közül a szerző az Alchemy-t ajánlja, amely bármely adatforrásból való adatot kezelni tud, s világszerte már több mint 70 ezer helyen használják. Az Alchemy nem igényel semmiféle CD-ROM ismeretet, egérrel vezérelhető, batch file segítségével is használható, ASCII-fájlokból is tud adatbázist építeni, egyszerre több CD-ROM-ra is tud dolgozni, s az index több lemezt tud átfogni, futtatható a Windows különféle verzióiban (3.1, 3.11, Windows 95), hálózatra is telepíthető, a keresést teljes szövegre, kulcsszavakra, fájlnévre, kicserélhető karakterekre (wildcards) tudja elvégezni, ismeri a logikai műveleteket (AND, OR, NOT), a CD-ről közvetlenül lehet másolni, nyomtatni, sőt, faxot küldeni; a legkülönbébb szövegszerkesztő (MS Word, WordPerfect, Lotus, Excel, Quattro), illetve grafikus formátumokban (PCX, TIFF, GIF, WPG, JPEG stb.) is tud olvasni.

A CD-ROM technika költsége elviselhető: az egyes írható lemezek ára darabonként 6 angol font körül van, a lejátszó ára 100 font körüli, de a lemezíró berendezés sem kerül többre 1000 fontnál.

(Mándy Gábor)

Lásd még 347, 361, 446-447, 459-462

Reprográfia, mikrográfia

96/453

URBONAS, V.: Budusee mikrografii = *Naučn.Teh.Bibl.* 1996. 3.no. 60-64.p. Bibliogr. 6 tétel.

A mikrográfia jövője

CD-ROM; Mikrofilmzés

A CD-ROM megjelenését követően a szakmai közvéleményben olyan hangok keltek, hogy a mikrográfia napjai meg vannak számlálva. Kétségtelen, hogy a CD-ROM-nak számos előnye van a mikroformákhoz képest, még a legkorszerűbb (105x148 mm-es) mikrofilmleaphoz képest is, mégis botorság volna lemondani ennek a 75 éve nagy raktári helykímélési, másolatküldési és állományvédelmi szolgálatokat tett hordozónak

további előállításáról és használatáról. Ezt akkor sem szabad megtenni, ha a használók igazában soha nem kedvelték a mikroformákat, és csak „muszájból” életek velük. (De akkor – és milyen gyakran – igencsak.)

Oroszországban annál is inkább divatos a CD-ROM üdvöztető voltában való hit, mivel a szakma gyakorlói sem ismerik sem a korszerű előállítási technológiákat, sem a korszerű használati (számítógépes) technikát a mikroformákat illetően. Így a legtöbbször nincs is fogalmuk arról, hogy mi mindenre képesek az automatizált mikrofilmlap-rendszerek.

Ma már bizonyított tény, hogy a CD-ROM nem „ellensége” a mikrofilmlapnak, hanem csak olyan munkamegosztást alakított ki vele, amelyben mindkét „fél” a számára alkalmasabb feladat ellátására vállalkozik.

Így a CD-ROM-ra mindenekelőtt a katalógusokat, szótárakat, enciklopédiákat, kis terjedelmű forrásokat (szabványokat, cikkeket) és a vegyes (bibliográfiai tételekből és rövid szövegekből álló) adatbázisokat célszerű rávinni.

Továbbra is mikroformát kívánnak azok a ritkán használt nagy terjedelmű dokumentumok, amelyek tartós megőrzésre lettek kiszemelve.

(Futala Tibor)

Lásd még 405

Kommunikációs technikák

96/454

TARGINO, M.d.G.: Novas tecnologias de comunicação: Mitos, ritos ou ditos? = Cienc.Inf. 24.vol. 1995. 2.no. 194-203.p. Bibliogr. 31 tétel.

Res. angol nyelven

Az új kommunikációs technológiák: mítoszok, rítusok vagy jelszavak?

Információtechnológia; Kommunikáció; Távközlés

A tudomány és a technológia mindig a társadalmi folyamatok összefüggésében fejlődik, s különösen igaz ez az új kommunikációs tech-

nológiák esetében, ahol a média szerepe az ismeretek létrehozásában a társadalmi viszonyok és a kulturális gyakorlat új formáinak kialakulásához vezet. A gazdaság negyedik szektorának erősödése, a transznacionális tömegkommunikációs tér felemelkedése, a munkaviszonyok és a munkaszervezés új útjai és a növekvő fogyasztási ráta azok a legfontosabb társadalmi hatások, amelyek az új kommunikációs technológiákra befolyást gyakorolnak.

(Autoref. alapján)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

96/455

SOKOLOV, A.T.: Avtomatizaciâ bibliotek Belorussii = Naučn.Teh.Bibl. 1996. 2.no. 17-21.p.

Könyvtári automatizálás Fehéroroszországban

Gépesítési terv; Gépi könyvtári hálózat

A belorusz közkönyvtári hálózat gépesítése egységes koncepció alapján valósul meg. A piramis csúcsán a nemzeti könyvtár áll, a hierarchia alsóbb szintjein pedig a megyei, a városi, a kerületi és a gyermekkönyvtárak. A gépesítés elvi alapjai: egységes, ISBD-alapú feldolgozás; moduláris felépítés; hálózati működés. A könyvtári adatbázisok gazdagon vannak indexelve, és lehetővé teszik a más rendszerekbe való konvertálást is. A moduláris felépítés nyitottá teszi a rendszereket, a hálózati működés pedig lehetőséget ad a munkafolyamatok logikus egymásra épülésére.

E koncepció alapján folyik a gépesítés a köz-könyvtári hálózat 13 könyvtárában; a nemzeti könyvtáron kívül több megyei könyvtárban és központosított könyvtári rendszerben is működik már helyi gépi hálózat. A gépi rendszer a következő modulokból áll: gyarapítás (a megrendelések nyilvántartása, az új dokumentumok érkeztetése, állomány-nyilvántartás, a számlákkal kapcsolatos ügyintézés), katalogizálás (dokumentumleírás, ETO-jelzetek megállapítása, tárgyszavazás rubrikátor, illetve deskriptorszótár segítségével, katalóguscédula-nyomatás), bibliográfia-készítés (analitikus adatbázis építése), olvasószolgálat (gépi katalógus, olvasói nyilvántartás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, kölcsönzési statisztika).

A modulok egymásra épülése lehetővé teszi, hogy a könyvtárak attól függően vezessék be őket, hogy milyen ütemben tudják beszerezni a hardvert és kiépíteni a helyi hálózatot.

Az egységes elveken nyugvó feldolgozás módot ad arra, hogy a későbbiekben létrejöjjön az egységes belorusz információs rendszer. Néhány kezdeti lépést már megtettek: a rendszer néhány tagkönyvtára között már folyik a kulturális és helyismereti információ, illetve a belorusz kiadványok bibliográfiai rekordjainak cseréje. Néhány témában és területen (pl. helyismeret, Csernobil, folyóirat-irodalom) országos méretű, közös adatbázisok kiépítését tervezik.

A könyvtári rendszer fejlesztését és a gépesítést alapítványok segítik: az Eurázsia és a Soros Alapítványtól, illetve az Unescotól kaptak támogatást. További terveik: információcsere hazai és oroszországi könyvtárakkal, CD-ROM-hálózatok kiépítése, kapcsolódás az Internethez.

(Rác Ágnes)

Lásd még 340, 365-366

Szakértő rendszerek

96/456

FRÍAS, José Antonio: Sistemas expertos y catalogación descriptiva: revisión bibliográfica = Rev.Esp.Doc.Cient. 19.vol. 1996. 1.no. 21-38.p. Bibliogr. 70 tétel.

Res. angol nyelven

Szakértő rendszerek és a leíró katalogizálás: szemle

Dokumentumleírás; Dokumentumleírási szabályzat; Szakértő rendszer

A cikk a leíró katalogizálásban használt legfontosabb szakértő rendszereket ismerteti. Az elemzés során háromféle rendszert különböztet meg: tanácsadó programokat, bibliográfiai rekord készítésére szolgáló rendszereket és a katalogizálást végző rendszereket. A programok sajátosságainak és problémáinak bemutatása után a szerzők azt a következtetést vonják le, hogy a katalogizálási szabályok nagy száma és komplex volta nehezzé teszi beépítésüket a szakértő rendszerek tudásalapjába.

(Autoref.)

Számítógép-hardver

Lásd 420

Számítógép-szoftver

Lásd 420, 434

Elektronikus könyvtár

96/457

ATKINSON, Ross: Library functions, scholarly communication, and the foundation of the digital library: laying claim to the control zone = Libr.Q. 66.vol. 1996. 3.no. 239-265.p. Bibliogr.

A könyvtári funkciók, a tudományos kommunikáció és a digitális könyvtár alapelvei: az ellenőrző övezet szükségessége

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kutatás információellátása

Mivel a könyvtárak szolgáltatásai egyre nagyobb részét online formára szeretnék átalakítani, lényeges, hogy végiggondolják és meghatározzák ezeknek a szolgáltatásoknak az alapvető értékeit: csak így módon biztosítható a szolgáltatások szisztematikus és tudatos átvitele az online környezetbe. Az alapszolgáltatások meghatározása különösen a felsőoktatási könyvtárak számára fontos, mert ezek speciális gazdasági és politikai kihívások előtt állnak. A könyvtári munkafolyamatok egyes legелеmibb részei is egy bizonyos határ meglétét feltételezik, amelyen belül a könyvtár az információk objektumokat megőrzi és közvetíti. A felsőoktatási könyvtáraknak a lehető legrövidebb időn belül létre kell hozniuk egy egységes, osztott, digitális könyvtárat kijelölő paramétert, az „ellenőrző övezetet”. Az egységes, osztott, digitális tudományos könyvtár egyik alapvető feladata lehetne, hogy alternatív publikációs fórumként szolgáljon a tudományos kommunikáció számára. Annak érdekében, hogy az eljövendő online környezetben a gyűjteményfejlesztési és publikációs funkció egyaránt megvalósulhasson, az állománygyarapítás néhány, jelenleg a felsőoktatási könyvtár által végzett feladatát feltehetően a tanszékeknek kell elvállalniuk.

(Autoref.)

96/458

MALINCONICO, S.Michael – WARTH, Jane C.: Electronic libraries: how soon? = Program. 30.vol. 1996. 2.no. 133-148.p. Bibliogr. 21 tétel.

Mikor valósulnak meg az elektronikus könyvtárak?

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Felmérés

A könyvtárak egyre nehezebben tudják a használók által igényelt információkat nyomtatott

formában szolgáltatni. Az elektronikus termékek és szolgáltatások száma rohamosan növekszik. A használók vonzóbbnak találják és szívesebben használják őket, mint a nyomtatott forrásokat. Ezért a könyvtárosok igyekeznek rendelkezésre bocsátani az elektronikus publikációkat, egyrészt a használói igényekre válaszolva, másrészt a nyomtatott dokumentumok problémái miatt. A cikk ismerteti a nyomtatott kiadványokkal kapcsolatos problémák természetét, és az elektronikus forrásoknak a könyvtári szolgáltatásokba való bevonásának módszereit. Felvázolja a nyomtatott dokumentumok kiváltására irányuló fejlődést, majd ismerteti az IFLA információtechnológiai részlegének felmérését, amely azt vizsgálja, hogy a könyvtárak milyen gyorsan találnak megoldásokat a nyomtatott források helyettesítésére.

(Autoref. alapján)

Lásd még 362

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

96/459

BRENT, Doug: Stevan Harnad's „subversive proposal”: kick-starting electronic scholarship. A summary and analysis = Ejournal (elektronikus folyóirat). 5.vol. 1995. 1.no. 2-11.p. Bibliogr.

A tudományos publikáció jövőjéről: egy vita összefoglalása és elemzése

Elektronikus publikáció; Tudományos tájékoztatás

Stevan Harnad, a *Psychology* elektronikus folyóirat szerkesztője, több alkalommal javasolta

már, hogy a tudósok és kutatók szűk szakmai köreinek szóló ún. „ezoterikus” publikációkat ne kezeljük azonos módon a jövedelemszerzésre irányuló sajtótermékek kiadásával. Az elektronikus publikálás megléte ugyanis lehetővé teszi, hogy az ezoterikus publikációk esetében megszabaduljunk a hagyományos publikálás ökonómijától. (Harnad cikkének referátumát ld. a KF 1995. 3. számában a 309-es tételszámon.)

Harnad nemrégiben egy hosszú, élénk elektronikus vitát kezdett a témáról (<ftp://cogsci.ecs.soton.ac.uk/pub/harnad/Pycoloquy/Subversive.Proposal>)

A cikk összefoglalja Harnad elképzeléseit és az arra érkezett reakciókat.

Sokan vitatják azt a megállapítást, miszerint az elektronikus publikálás költsége 20-30%-kal kevesebb a hagyományosnál. Ezek a költségek ugyanis 74%-ra is felmehetnek, mert nem a nyomtatás költsége a döntő, hanem a szerkesztés, ábrák elkészítése és a terjesztés.

Harnad szerint az ábrák és más illusztrációk készítésére már vannak megfelelő olcsó szoftverek, hasonlóképpen megvannak az indexelés eszközei, a szerkesztést és a bírálatot nem anyagi előnyök érdekében végzik a tudósok.

A Harnad nézetét támogató vélemények kapcsán az is felmerül, hogy még ezek a költségek sem lennének elég alacsonyak ahhoz, hogy kifizetődővé tegyék a megtekintett anyag után történő fizetést, viszont ez elképzelhető a Harnad által javasolt finanszírozási modellben, amelyben magát a kutatást támogatják.

A szerzői jog problémája is elveszti jelentőségét, mivel azt nem a munkájukért közvetlen hasznot nem húzó tudósok, hanem a kiadók erőltetik profitjuk védelmében.

Fontos, hogy ne nyomtatott folyóiratok elektronikus „másolatairól”, hanem valódi elektronikus folyóiratokról legyen szó, mert csak ezek esetében érvényes, hogy a tudósok nem kényszerülnek a kereskedelmi publikálás (a tömegfogyasztás számára nagyon is ésszerű és elfogadható) rendszerét használni az ezoterikus publikálásra.

Az elektronikus publikálással szembeni ellenérv lehet, hogy a hálózat használatát is meg kell fizetni. Valószínű azonban, hogy nem a főként szöveges jellegű, így viszonylag kis fájl méreteket eredményező tudományos publikációk lesznek a drágák, hiszen várhatóan a fizetés alapja a fájl mérete lesz.

A minőség kérdése is igen fontos. Egyesek szerint az Internetnek csak egy részét jellemzi a minőség ellenőrzésének hiánya. Harnad úgy véli, csak egy jelentéktelen kisebbség tartja magára kötelezőnek a magas színvonalat. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne a hálózaton is bevezetni a bírálati rendszert. Csupán arról van szó, hogy igen nagy munka a tudományos közvéleményt meggyőzni ennek lehetőségességéről. Egy kódolási rendszer szolgálhatna mindennek alapjául. A kódok nemcsak azt mutatnák meg, hogy bírálaton átesett írásról van-e szó, hanem a bírálat szigorúságát is jeleznék, így a hagyományoshoz hasonló hierarchikus presztizs-meghatározást tennék lehetővé.

Harnad elveti azt az elképzelést, miszerint a bírálat helyett az idézettségre lehetne hagyatkozni. Nem zárja ki, hogy a kereskedelmi kiadók is részt vehetnek az elektronikus publikálásban, mások viszont ezt kélik.

Az archiválás a könyvtárak feladata, ahogyan hagyományosan is az volt. Bár az elektronikus archívumok nem látszanak biztonságosnak és az adatok sérülhetnek, a rejtjelezett offline archívumokban megőrizhetők lennének a publikációk és a hibák javításának lehetősége sem kisebb, mint a nyomtatott dokumentumok esetében.

A hagyományos publikálás önmagában nem garantálja a minőséget, de van benne egy beépített készítés arra, hogy minőségellenőrzési mechanizmusok jöjjenek létre. A papír ráadásul kézzelfogható módon is mutatja a minőséget, például a szép kivitelű folyóiratok presztizst sugallnak. Az elektronikus folyóiratok szerkesztőinek sokkal nehezebb dolguk van, ha a minőségről meg akarják győzni az olvasókat.

A nyomtatásra jellemző gazdasági modell kezd betörni az elektronikus környezetbe is. Az elektronikus hordozó bizonyos esetekben még kevésbé hozzáférhető, mint a nyomtatott folyóiratok, amelyeket ingyen elolvashatunk a könyvtárban, míg az elektronikus előfizetés egy-egy számítógépre korlátozható.

(Koltay Tibor)

96/460

CANALS CABIRÓ, Isidre: Una parrilla de anàlisis para el pre-diseño de libros electrónicos = Rev.Esp.Doc.Cient. 18.vol. 1995. 4.no. 426-443.p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. angol nyelven

Elemzési szempontok az elektronikus könyvek előzetes megtervezéséhez

Elektronikus könyv

Túl sok elektronikus könyvet jelentetnek meg (főként CD-ROM-on) és kínálnak a közönségnek anélkül, hogy előkészítésük (tervezésük) során a legkisebb mértékben figyelembe vették volna, hogy az adott elektronikus könyv céljának elérését milyen tulajdonságai segítenék elő. Az ajánlott „elemző rostély”-nak (parrilla de análisis) nevezett módszer segítségével a leendő elektronikus könyv szerzője vagy tervezője sorban és rendszerszerűen elemezni tudja, hogy „művének” milyen fontos tulajdonságai legyenek. S ha ezt – pre-dizájnként – a kezdeti stádiumtól követi, időben tud módosításokat eszközölni eredeti elképzeléseiben, még mielőtt irreverzibilis költségek keletkeznének. Mindenekelőtt azt kell tisztán látni, hogy az elektronikus könyvben rejlő információs rendszer célja, hogy az adott területen létező információs problémára adjon megoldást. Ezt követően járhatjuk végig a 21 tételből álló „rostélyt”, amely hat kérdéscsoportból, és három munkahipotézisből áll. Az első, a teleológiai megközelítést szolgáló kérdéscsoportot követi az első munkahipotézis felállítása, majd a végeredményre tekintő „kinek?”, a tárgyi perspektívájú „mit?” és a kauzális megközelítésű „miért?” kérdések alapján jöhet létre a második hipotézis. Végül az instrumentális jellegű „hogyan?” és a gazdasági „mivel?” (magyarul inkább „miből?”) megválaszolása után egy teljes újraértékelés során állhat fel a végső hipotézis leendő elektronikus könyvünk fontos és szükséges tulajdonságairól.

(Mohor Jenő)

96/461

CORDÓN GARCÍA, José Antonio: De D'Alembert al CD-ROM: las enciclopedias electrónicas o la aparición de un nuevo paradigma = Rev.Esp.Doc.Cient. 18.vol. 1995. 4.no. 416-425.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

D'Alembert-től a CD-ROM-ig: az elektronikus enciklopédiák, avagy egy új paradigma megjelenése

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Hiperszöveg; Multimédia

Bár a 18. század óta az enciklopédia némi képp módosult, mindmáig alapvetően megőrizte a Diderot és D'Alambert által kigondolt „enciklopédiaságot”. A tömeges adattárolás új rendszerei és az olyan fejlett információkereső módszerek, mint a hiperszöveg, meghozták az enciklopédia lényegi módosulásának lehetőségét, különös tekintettel az interaktivitásra. Ám figyelemmel kell lenni bizonyos körülmények közötti hátrányaira (leginkább a használat eszköz- és ismeretigényére) is. Úgy tűnik, hogy bár a tradicionális kiadók még elutasítják, a multimédia-technológia területéről érkező fokozódó nyomás rá fogja kényszeríteni őket a technológiai előnyök kiaknázására, a változtatásra. Az Európai Unió egy vizsgálata szerint ugyanis a század végére a teljes kiadói üzletág (vagy ipar) negyven százalékát már az elektronikus publikáció teszi majd ki.

(Mohor Jenő)

96/462

TANGARI, Nicola: Alcune implicazioni bibliografiche dello Standard Generalized Markup Language (SGML) = Boll.AIB. 35.vol. 1995. 4.no.. 481-494.p.

Res. angol nyelven

Az SGML néhány bibliográfiai implikációja

Elektronikus publikáció; Szabvány; Tipográfiai szerkesztés

A dokumentumok komplexek, és igen nagy szükség van az egyszerűsége: egy hét bites ASCII kódban írt szövegnek a részeit, betűtípusait, tördelését is jelölni kell, s hasonlóképpen szabványosítható pl. egy dráma nyomtatott szövegének tagolása is a rendkívül különféle tipográfiai megoldások helyett. Az elektronikus szövegtárolásnak (és átvitelnek) éppen ilyen szab-

ványos tagolásra van szüksége, ami az SGML alkalmazásával létrehozott Document Type Definition (dokumentumtípus-meghatározás – DTD) s még inkább a Text Encoding Initiative (szövegkódolási kezdeményezés – TEI). A katalogizálás (elmélete és gyakorlata), a bibliológia (különösen a dokumentumtípológia) és a bibliográfia lehet erős kölcsönhatásban az SGML alkalmazásaival. A bibliográfiai leírás szabályai pl. átvihetők az SGML-be, vagy egy elektronikus szöveg

látható el olyan plusz jelzésekkel (az SGML segítségével), amelyek az adott dokumentum katalogizálását segítik elő. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a bibliológia mit tud nyújtani az elektronikus szövegek tanulmányozásához, definíciójához.

(Mohor Jenő)

Lásd még 361, 379

Az ismertetett cikkek forrásai:

- ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
 Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
 Biblioteka – Biblioteka (RU)
 Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
 Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
 Biul.Inf.Bibl.Nar. – Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej (PL)
 Boll.AIB – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
 Bottom Line – The Bottom Line (US)
 Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
 Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
 Ciênc.Inf. – Ciência da Informação (BR)
 Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
 Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries. News (US)
 Coll.Undergrad.Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
 Čtenář – Čtenář (CS)
 Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
 Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
 Documentaliste – Documentaliste (FR)
 Educ.Inf. – Education for Information (I)
 Ejournal (elektronikus folyóirat) – Ejournal (US)
 El.Libr. – Electronic Libraries (I)
 IFLA J. – IFLA Journal (I)
 INSPEL – INSPEL (I)
 J.Acad.Libariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
 J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
 J.Educ.Lib. Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
 J.Lib. Adm. – Journal of Library Administration (US)
 J.Lib. Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
 Lib.Assoc.Rec. – Library Association Record (GB)
 Lib.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
 Lib.Q. – Library Quarterly (US)
 Lib.Rev. – Library Review (GB)
 Man.Inf. – Managing Information (GB)
 Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputer for Information Management (I)
 Mousaion – Mousaion (ZA)
 Nár.Knih. – Národní knihovna (CS)
 Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
 Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
 Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
 Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
 Program – Program (GB)
 Public Acc.Serv.Q. – Public and Access Service Quarterly (US)
 Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
 Ref.Lib. – The Reference Librarian (US)
 Res.Shar.Inf.Net. – Resource Sharing and Information Networks (US)
 Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
 RQ – RQ (US)
 Solanus -Solanus (GB)
 Synopsis – Synopsis (NO)
 VINE – VINE (GB)

... a ...
... a ...
... a ...

...
...

...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

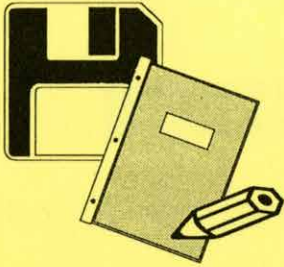
...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- ♦ Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- ♦ Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismeretesek, hírek, beszámolók.
- ♦ A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- ♦ További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- ♦ Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- ♦ Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az írás és ne legyen sűrűn gépelve.
- ♦ IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat szíveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- ♦ A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziratra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

Ára: 400,-Ft + postaköltség

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!**

**Közlés megállapodás
szerint.**

**Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.**

A következő szám tartalmából:

**A magyar könyvtári szaksajtó története 2. r. (1947-
napjainkig)**

A könyvtár-informatikai képzés a KLTE-n

**A könyvtári informatika oktatása az Állatorvos-
tudományi Egyetem Központi Könyvtárában**

A könyvtárhasználói szokások változásai

From the contents:

History of Hungarian library journals. Part 1. (1876-1946)

**Hungarian journals of librarianship in library and infor-
mation science databases**

**Possibilities of organisational development in county
libraries**

Our libraries in the electronic and networked world

Aus dem Inhalt:

**Geschichte der ungarischen bibliothekarischen Fach-
presse. Teil 1.**

**Ungarische bibliothekswissenschaftliche Zeitschriften in
den Datenbanken zu Bibliotheks- und Informationswis-
senschaft**

**Möglichkeiten der Organisationsentwicklung in den
ungarischen Komitatsbibliotheken**

**Ungarische Bibliotheken in der Welt der Elektronisierung
und der Netze**

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1996. 4.